

3 1761 08820470 6

СТОЦКИЙ І ГАРТНЕР

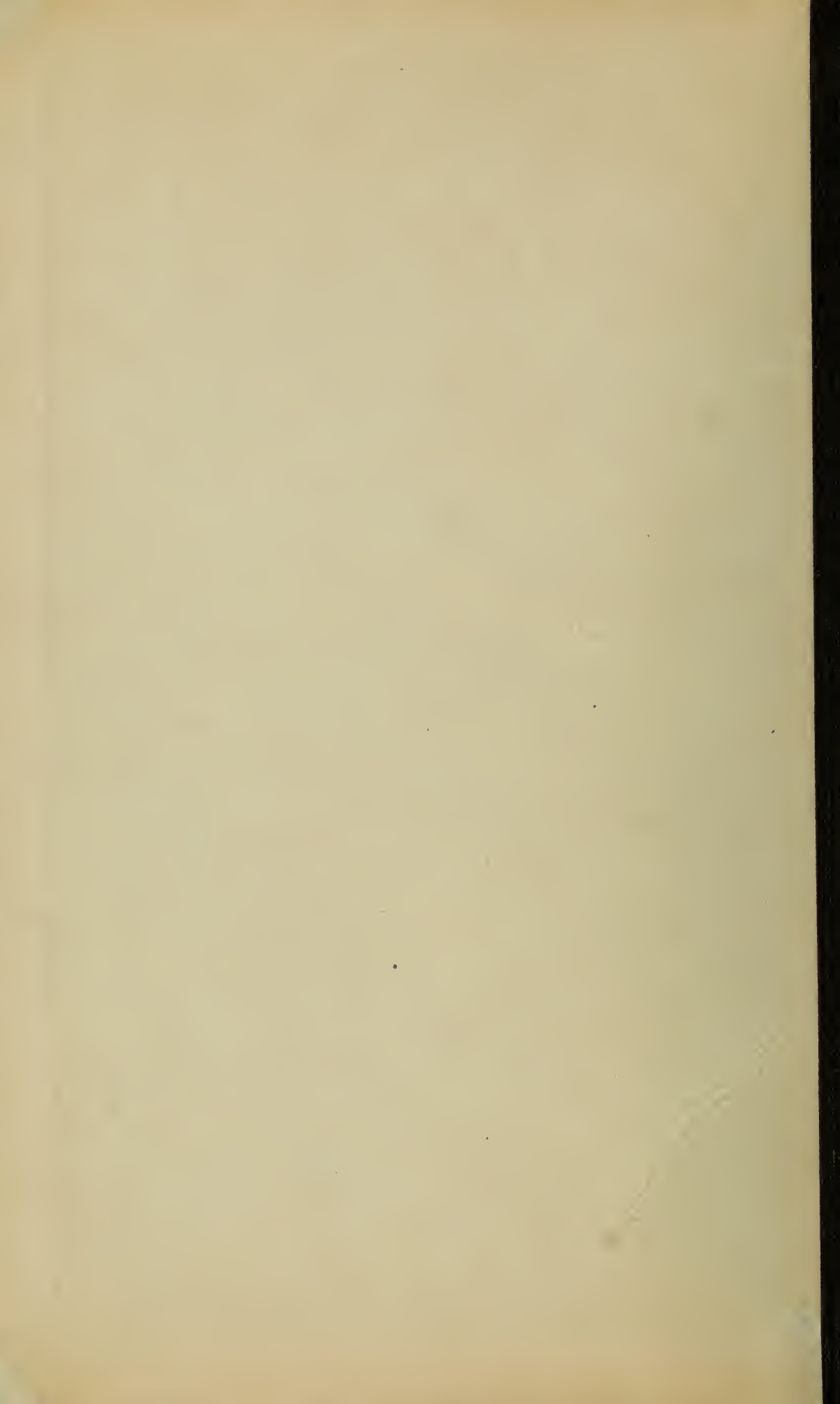

Українська
Граматика.

ВІННІПЕГ — КАНАДА.

1919.

Donated by
THE UKRAINIAN BRANCH No. 360
CANADIAN LEGION B. E. S. L.
Toronto, Ontario

UKRAINIAN BAZAAR
2248 GRAYLING AVENUE
DETROIT, MICH.

Smol-Stoicki, Stephan
||| СТОЦКИЙ І ГАРТНЕР

Українська

Ukrains'ka hramatika

Граматика.

Накладом Руської Книгарні, 850 MAIN STREET
WINNIPEG, MAN.

З ДРУКАРНІ »КАНАДИЙСКОГО ФАРМЕРА«
854 Мейн Стріт, Вінніпег, Ман.

LaUGr
S6355 ukr

583356

7. 5. 54

ПЕРЕДМОВА.

Отсим пускаємо у світ новий наклад української граматики Смаль-Стоцького і Гартнера, якої сотки екземплярів розійшло ся у Старім Краю і в Америці, що є найлучшим доказом, яким признанем тішить ся вона серед української суспільности.

Грамматика Смаль-Стоцького і Гартнера призначена до ужитку гімназіяльної молодіжи і є найлучшою доси виданою українською грамматикою.

Не досить знати поверховно говорити і писати своєю рідною мовою. Треба навчитись говорити і писати правильно, без блудів, а сего навчити ся можна лише зі шкільної граматики. У граматиці Стоцького і Гартнера граматичні правила подані зрозуміло і ясно та приступно і тому видано її другим накладом з кріпкою вірою і переконанем, що віддасть вона немалі прислуги українському загалови а головно молодіжи, тій надії українського народа в Канаді, що нігде не має нагоди навчити ся граматичних правил і мусить сама приватною наукою з ними ознакомлювати ся.

За видавництво,

Руска Книгарня.

ЧАСТЬ ПЕРША.

А. ЗВУКИ.

Звуки мовні.

Мова складає ся із слів, слова із зву́ків; н. пр. **1.**
Трава́ росте́ на ні́ві; слова́: *трава́, росте́, на, ні́ві*; зву́ки:
т, р, а, в, а, р, о, с, т, е, н, а, н, и, в, і.

Зву́ки мовні витворюють ся через різне устáвлюване і пору́шуване при́ладів мовних. При́мади мовні є отсі: гортáнка, в котрій починає ся го́лос, рот зі всіма́ своїми ча́стями, з губами (уста́ми), зубáми, язýком, підне́бієм, і я́ма носова́.

Ко́лі видаємо́ лише го́лос більше або менше отво́реним рото́м, то повстають го́лосозву́ки (самозву́ки), н. пр. **а, е, о**; а ко́лі, примкну́вши або зву́зивши рот, ви́творимо в нім ше́лест, то поветають ше́лестозву́ки (співзву́ки), н. пр. **п, т, к, с, х.**

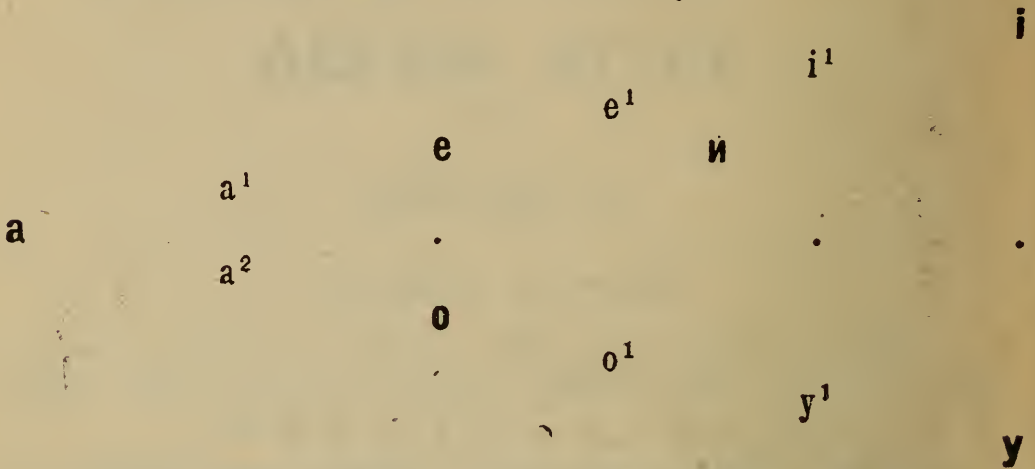
Голосозвуки (Самозвуки).

Змежи́ голосозву́ків звучи́ть **а** найповні́йше, **і** най- **2.**
 то́ньше і найви́сше, **у** найглу́хше і найгру́бше.

А звучáть голосозву́ки так різно́ через те, що ми різно́ устáвляємо рот, ко́лі через не́го пропуска́ємо го́лос (гл. 3). Ми стяга́ємо спи́дну ще́ку розма́їто за ні́зко в до́лину, роби́мо уста́ми (губáми) отві́р з розма́їтим ви́дом і підне́симо хребе́т язýка розма́їто за ви́соко до підне́бія або стяга́ємо е́го розма́їто за ні́зко в зад до го́рла; порóжне

місце, яке таким чином повстає в роті, а яке з тої причини завжди буває розмаїто за велике і з розмаїтим відом, надає голосови розмаїту дзвінкість, а тотá дзвінкість особливо при **а**, **і** і **у** найбільше від себе відмінна; **и** не є такий тонкий звук як **і**, **е** не такé повне як **а**, **о** не такé грубе як **у**¹).

3. В рускій мові маємо отсі голосозвўки:

Голосозвўки улбжені тут в такім порядку: чим дальше на право, тим менший отвір рота і тим менше порбжне місце в роті; чим більше в долину, тим нїзше полбжене язїка²). З перехóдом від **а** до **і** прибирають уста вид щелїни, з перехóдом від **а** до **у** вид малóго кóла, причім губи заразóm трóха подають ся наперед (як при свїстаню).

Бўквами **і**, **и**, **е**, **а**, **о**, **у** (без чисел) означїли ми в таблицї сї звўки, які в рускім звичайно від сїми знаками розуміють ся, коли вони наголбшені. Колиж вони не наголбшені, то в вимóві не чўти їх так ясно і чисто, а місце вимóви пересуває ся, так що н. пр. **е** вже не **е**

¹) Буває, що рот ще инáкше уставляють, і тоді повстають ще иньші звўки (голосозвўки), які чўти в різних околицях і у різних народів. Так польске „у“ трóхи відмінне від руского „и“, ще дальше від руских голосозвўків відстає російске „ы“, волóске „ä“, „ã“, нїмецке „ö“, „ü“ і др. І в старорускій мові булó колись ще чотїри таких голосозвўків, а то **ъ**, **ь**, **ѣ**, **ы**, що мўсили инáкше звучати, нїж теперїшні рускі голосозвўки.

²) Чим дальше на право, тим менше гармонїйних свїтóнів; чим більше в долину, тим грубші гармонїйні свїтóни. Гл. Lahr, Wiedemanns Annalen, 1886.

а е¹ (зб́ліжене до и), о вже не о а о¹ (зб́ліжене до у): *несé* (= ма́йже *нисé*), *мені́* (= *мині́*), *до́ до́му* (= *ду до́му*)¹. Перед м і н вимовляють ся голосозв́уки трóхи через ніс.

З одним голосозв́уком мóже т́сно сполуч́ити ся дрú- 4.
гий голосозв́ук, як н. пр. і́ із о в *ой*, у́ із о в *ов*; такі т́сні сполúчення двох голосозв́уків називáємо двóзвуками. В таких сполúченнях завс́іди одéн голосозв́ук вимовляе ся сильн́йше і лиш той вихóдить ч́исто і я́сно, а дрúгий ні.

В рúській мóві ма́ємо двóзвук

5.

1. такі, де п́рший голосозв́ук наголóшений:

а) *ий, ей, ай, ой, уй*, н. пр. *бий, клей, край, той, купу́й*;

б) *ів, ув, ев, ав, ов, ув*, н. пр. *ковалів, пив, шéвче, дав, пішóв, був*;

2. такі, де дрúгий голосозв́ук наголóшений: я, е, ю (як їх вимовля́ємо по р), н. пр. *ряд, піре, хрюкати*²).

Шелестозвуки (Співзвуки).

Зпоміж шелестозв́уків одні повста́ють, як заперти рот 6.
на якимнебúдь м́сці і потім, видихáючи пов́ітре, прорв́ати нараз зámкнене (шелестозв́уки прорíвні): *п, б, т, д, к, г*. Зámкнене мóже утвор́ити ся:

¹) і¹ озна́чує і-звук в двóзвукax *ий, ей, ай, ой, уй*, т. зн. такé і, при котр́ім не піднос́ить ся яз́ика так висóко, як при звичáйнім і. В рúскім виража́ють сей звук в письм́і не зóвсім доклáдно знакóм *й*, котр́ий одна́к п́рвісно озна́чав не „j“ а „i“; в н́мецьќім, гре́цьќім доклáдн́йше такі знакóм і, н. пр. *Kaiser, Leib...*

е¹ = те е, якé чу́ти звичáйно в склада́х без на́голосу (в́нявши е перед р), н. пр. *несé, тепéр*.

а¹ = а в двóзвуку *ай*, а² = а в двóзвуку *ав*; тамтé наблі́жує ся трóхи до е, а се до о.

о¹ = те о, що ча́сто чу́ти в склада́х без на́голосу, н. пр. *тобо, того́, козо́, олово, до до́му*.

у¹ = у в двóзвукax *ів, ув, ев, ав, ов*, т. зн. такóму у, при котр́ім не стяга́є ся яз́ика так д́уже в долину, як при звичáйнім у. В рúскім виража́ють сей звук в письм́і не зóвсім доклáдно знакóм е, а то з то́ї причи́ни, що е в таких слова́х як *кров, пра́вда* перейшло в у¹; в н́мецьќій мóві сто́ить на т́м м́сці у, н. пр. *kaufen...*

²) *ий* = іі¹, *ей* = еі¹, *ай* = а¹і¹, *ой* = оі¹, *уй* = уі¹; *ів* = іу¹, *ув* = іу¹, *ев* = еу¹, *ав* = а²у¹, *ов* = оу¹, *ув* = у¹у; (р)я = і¹а, (р)е = і¹е, (р)ю = і¹у; в *ий* ма́є *й* знач́ине шелестозв́ука (= „j“).

1. обома губами: *п, б,*
2. кінцем язика за зубами: *т, д,*
3. хребтом язика на піднебію: *к, г.*

Із цих проривних шелестозвуків три витворюють ся без голосу, при другіх трох видаємо заразом і голос:

1. безголосі: *п, т, к,*
2. голосові: *б, д, г.*

7. Інші шелестозвуки повстають, як звузити (стиснути) рот на якимнебудь місці і через сю тіснину протискати повітре (шелестозвуки протіснені): *ф, в, с, з, ш, ж, сь, зь, х, й, ль, л.* Тіснина може утворити ся:

1. спідною губою на верхніх зубах: *ф, в,*
2. кінцем язика за зубами: *с, з,*
3. на різних місцях між хребтом язика а піднебієм: *ш, ж, сь, зь, х, й,*
4. краями язика на черевних зубах або на челюстях: *ль, л.*

І змеж цих шелестозвуків одні є безголосі а другі голосові:

1. безголосі: *ф, с, ш, сь, х,*
2. голосові: *в, з, ж, зь, й, ль, л.* (Про безголосе *ль, л* гл. 26, 2).

8. *р* є звук дрожащий, т. зн. звук протіснений з перестанками; діркаємо єго кінцем язика за зубами. Він правильно голосовий (гл. 26, 1).

м і *н* є звуки носові, при котрих примикаємо рот на різні способи, а голос звучить через ніс. (Про безголосе *м* гл. 26, 2).

г є звук придиховий, при котрім заразом голос звучить.

9. З одним шелестозвуком може тісно сполучити ся другий шелестозвук, як *н. пр. с* із *т* в *ц,* *й* із *д* в *дь,* *ж* із *д* в *дж;* такі тісні сполученя двох шелестозвуків називаємо двобзвукми.

10. Звуки *ть, дь, сь (ць), зь, ль, нь* називаємо м'якими, а то в супротивности до *т, д, с (ц), з, л, н,* що називаються твердими.

Зпоміж м'яких поєдінчими шелестозвуками є *сь, зь, ль;* вони витворюють ся подібно як тверді *с, з, л,* лиш що піднесеним хребтом язика. При *ть, дь* і *нь* витворюємо не

лиш якесь *т, д, н* піднесенням язиком, але окрім того чути ще за ними виразно тонесенький звук протиснений; *ть, дь, нь* є протє властиво двозвукї¹⁾.

Рускі шелестозвўки уложєні на отсїй таблицї:

11.

		Через рот							
		зв. протисненї				Через нїс			
		зв. придлїбї		без пере-стїяку		з пере-стїяками		зв. прорївнї	
		безголосї	голосовї	безголосї	голосовї	безголосї	голосовї	безголосї	голосовї
спїдною гўбою	{ на вєрхнїй гўбі на вєрхних зубїх	п б	м ¹ м
кїнцєм язїка	за зубїми	ф в
випўклим } вогнўтим }	передом язїка — на передї пїднебїня	с з	р ¹	р	т д	. .	н
хребтїм язїка	{ на вєршкў пїднебїня на мїягкїм пїднебїню	сь зь	т ¹ д ¹	. .	н ¹
країми язїка	{ на горїшних зубїх на чєлюстях	ш ж
рот устївлєннїй	як при голосозвўках	х ¹ й	к ¹ г ¹	. .	в ² н ²
		х	к г	. .	н ³
		ль ¹ ль
		л ¹ л
		г

б, в, г, г', д, ж, з, к, л, м, н, п, р, с, т, ф, х, ш, ль, сь, зь (без числ) означуют в сїй таблицї тї звўки, якї сї бўкви в рускїм звичїйно предствїяють²⁾.

12.

¹⁾ В їнших мївах бувїють ще і їншї шелестозвўки. Так нїмєцке „f“, „h“ вїдїнне вїд руского *к, г*, польске „h“ вїдїнне вїд руского *г*, волїске „сі“, „гї“ вїдїнне вїд руского *ч, дж*.

²⁾ Руске *г* і *ф* найчасїйше з чужїго взїтї; вони появляють ся майже лишє в чужїх словїх н. пр. *грунт* (польске *grunt*, нїм. *Grund*), *фїна* (нїм. *Fahne*); гл. зрєштою 18, 1, 2, 26, 6.

м¹, р¹, ль¹, л¹ означує безголосє *м, р, ль, л* як в словїх *косм, осєтр, Перемїшль, цєкл* (гл. 26, 2).

т¹, д¹ = такїму *т, д*, якє вимовлїє ся перед *ї* (гл. 10); так сїмо к¹, г¹ = *к, г* перед *ї*, х¹ = *х* перед *ї*, н¹ = *н* перед *ї*, н² = *н* перед *ьк*, н³ = *н* перед *к, н*. пр. *тїло, дїло, кїл, гїнс, хїд, нї, малєнькї, гортїнка*.

Мїжна бї вїдрїжївїти ще бїльше стўпнїв і вїдмїн у поодивїких звўкїв; і так лєгко завважїти, що звук *х* ивїакше вїтворює ся

С к л а д и.

13. Можемо кілька звуків за одним дұхом, відрáзу вимовити, сї звукї чинять разом оден склад: *на, над, от, рай, дав, ряд, ріс, ріст, зріст*. Одно слово може складáти ся в кількох складів: *жї-ти, рá-дість, не-ре-жї-ти, го-ло-вá*. І поодинокі голосозвукї можуть бұти складами: *а, і, а-бї, о-кó-ло, на-ў-ка, по-о-бїдати*.

в *ха* (дáльше на задї піднебїня) вїж в *хе*, а сей знов инáкше нїж в *хи*, сей инáкше нїж в *хї*, а сей знов инáкше нїж в *пять* (= пх¹атх¹, обá х¹ в тїм словї утворенї найдáльше на передї піднебїня). А при *г* чути лéгко, як вонó все инáкше настрóбене відповідно до голосозвукá, якїй по нїм іде.

Зáмкнене рóта у прорївних шелестозвуків не розмикає ся все серед таких самїх обста́ви, серед якїх вонó утворило ся.

1. б, д, г можуть са́ме тоді, коли зáмкнене розмикає ся, ста́ти безголосими, н. пр. *дуб, плід, варг* (гл. 26, з).

2. д, т, л, к можуть відрáзу перейти в споріднений шелестозвук протїснений, так що зáмкнене властїво розмикає ся нецїлковїто; так переходить ся без цїлковїтого розїмкненя:

від д	до з	(дз)	в	дзвїн	—	порів.	д+з	в	відзна́ка	—
"	"	"	ж	(дж)	"	вїджу	—	"	д+ж	"
"	"	"	зв	(д ¹ зв)	"	дзюб	—	"	д+зв	"
"	"	"	їй	(д ¹ їй)	"	дїлати	—	"	д+їй	"
"	т	"	с	(тс)	"	богáтство	—	"	т+с	"
"	"	"	ш	(тш)	"	плáченийї	—	"	т+ш	"
"	"	"	сь	(т ¹ сь)	"	в оцї	—	"	т+сь	"
"	"	"	х	(т ¹ х ¹)	"	тїло	—	"	т+х ¹	"
"	г	"	їй	(г ¹ їй)	"	гéгати	—	"	г+їй	"
"	"	"	к	(к ¹ х ¹)	"	такé	—	"	к+їй	"

В слова́х *відзна́ка, вїджáлувати* і т. д. розмикає ся вперед цїлковїтого зáмкненя, нїм творить ся тїснина.

Наколи́ безпосередно перед шелестозвуком прорївним іде споріднений в нем шелестозвук носовїй, то зáмкнене рóта, утворене для шелестозвукá носовóго, остає вже і для шелестозвукá прорївного (а не творить ся два рази), н. пр. *бóмба, сóмпель, бáнда, бáнта, перебéндя, малéнькийї, гортáнка*, а не *бóм-ба, сóм-пель, бáн-да* і т. д.

Колї́ безпосередно по шелестозвуку протїсненїм або носовїм слїдує такїй самїй шелестозвук, то обá однаковї шелестозвукї вимовляють ся як поедїнчий, áле довгий шелестозвук, а два однаковї прорївнї як поедїнчий, áле так, що зáмкнене довше видержує ся; н. пр. *всїйтї, зáду, всїмма, їменно, ссáти...*, *вїддáти, вїддїл, оттáк...*; *чч* = *ч* (*чи*), áле зáмкнене (утворене для *ч*) довше видержує ся, н. пр. *Турéччина*.

Наголос.

В двоскладних або многоскладних словах є все на однім **14.** складі наголос, т. зн. сей склад виговорує ся з більшим притиском: *баба, трава, голова, розумна, слухати, перечитати*. Знак наголосу в рускім звичайно не ставить ся¹⁾.

Лучає ся, що ще і другий склад в слові (хоть уже **15.** не так сильно) наголосує ся, н. пр. *найчастійше* (най-), *недоконаний* (не-), *чорнобкий* (чорно-), *церквено-словянський*; а з другого боку лишають ся деякі слова в плавній бесіді часто цілком без наголосу через то, що прилучують ся тісно до других слів, н. пр. *був собі дід і баба* (був-собі дід і-баба), *через тебе не був я в театрі* (через-тебе не-був-я в-театрі).

З яким притиском якесь слово вимовляє ся, се залежить від того, чи воно важнійше, чи менше важне (наголос речення). Коли на якимсь слові спочиває наголос речення, то воно наголосує ся сильнійше, а як наголос речення паде на інше слово в реченю, то не так сильно або і зовсім не наголосує ся.

Ріжний наголос може надати одній і тій самій групі звуків ріжне значінє: *води* — *води*, *борони* — *брони*, *город* — *город*, *дорога* — *дорогі*, *жалоба* — *жалоба*, *дружба* — *дружба*, *дружина* — *дружина*, *правило* — *правило*, *старший* — *старший*, *мука* — *мука*, *права* — *права*, *мала* — *мала*, *помочи* — *помочи*, *плачу* — *плачу*, *пізнаю* — *пізнаю*...

У деяких руских словах уживає ся як до оклиці ріжний наголос: *вєрба* = *верба*, *кажѹ* = *кажу*, *несетє* = *несете*, *несємо* = *несемо*, *несучѹ* = *несучи*...

У інших наголос взагалі не є постійний: *будє*, *булб*, *країна*...

Деякі слова змінюють наголос при ріжнім уживаню, н. пр. *видить мене* — *іди від мене*; *чекай на Петра* —

¹⁾ Як наголосує ся дво- або многоскладне слово, і як зміняє ся місце наголосу при відмінюваню одного і того самого слова, сего не можна уложити в загальні правила, але треба глядіти в словарі і в докладній науці відмінюваня. Крім того треба собі згадати замітки подані **15** і **16**.

на *Пётра*, співвають *коляду* — на *коляду*, з *п'ятого віку* — *п'юки віку*, *добра ніч* — *добрáніч*, *пáсти на зéмлю* — *кíнути óземлю*, *однóго чоловіка*, *áні однóго чоловіка* — *нї однóго чолозiка*, *наймéнше* — *щó наймéнше*, *велiка шкóда* — *шкóдá щó умёр*, *мáло знáний* — *мáло щó знáний*, *лédви* — *лédвi чи*, *хiба* — *хiбá щó*, *хiбá* (в гадкáх пи-тáйних)... (Гл. такóж 16).

Причина відмінного наголбшування спочиває, як бачимо, в тiм, що дотiчне слóво тiсно вiяже ся до понерéдного або до послiдуючого слóва. Порiвн. тáкже *нiкóли* (*ко́ли*), *пóночи* (*но́чи*), *пони́більше* (*найбiльше*), *якóсь* (*яко*)...¹⁾

16. Тáкже по числiвниках переходить звичáйно нáголос iменника, щó стоiть зáраз тáкi за нiми в 1-iм i 4-iм вiдмiнку, iз закiнченя на *пень*, н. пр. *два*, *три*, *чоти́ри*, *обá плу́ги*, *вiтри*, *дуби*, *хлiби*, *вóзи*, *плóти*, *стóги*, *дóли*, *дóми*, *пóлки*, *кутáси*, *рóки*, *рáзи*, *бóки*, *мужi*, *стóрожi*, *лицарi*, *дéрева*; *двi*, *три*, *чоти́ри*, *обi корóви*, *бóчки*, *бу́лки*, *бутéльки*...

Так сáмо при числiвниках у iмeн мiр в 2-iм вiдмiнку мн. пересуває ся звичáйно нáголос з нормáльного мiсця, н. пр. *кiлька рóкiв*, *пять нéдiль*, *нéдiль через двi*, *шiсть склянок*, *гóдин*, *мiнут*, *бóчок*, *бу́лок*...

Прислiвники закiнченi на *-о* а утворенi вiд прикмётників, щó мáють нáголос на закiнченю *-ий*, наголбшують ся на 1-шiм склáдi; i у дéкотрих iнших прислiвників нáголос пересуває ся, н. пр. *гóловно* (*головнiй*), *гóлоско*, *м'я́го*, *тiсно*, *т'я́жко*... *вéсело* (*весéлий*), *здóрово* (*здорóвий*), *теплó* (*те́плий*)...

Поэзия мáє нáдто ще свою́ свободу́ в стáвленю нáголосу; н. пр. *Хто óре i сiє, той ся надiє*.

Змiни звуковi.

17. Щóб бiти зрозумiлим, старáє ся кóждий вимовляти все так, як чiє се вiд дрóгих. Та не завсiди впóвнi се удає ся; бо дéякi звúки або полóченя звуковi є трóхи

¹⁾ I в грéцкiй мóви так буває, щó якéсь слóво в нáслiдок тiсної сполóки з дрóгим наголбшує ся iнáкше нiж звичáйно: *ἀνθρωπός τις*.

тяжкі до вимовлення, так що мимохіть кладемо на їх місце подібні та легші до вимовлення звуки і получення звукові. Навіть не спотикаючи ся на ніякій замітнійшій трудности, скорочуємо або упрощуємо неоднó слово, особливо слова найзвичайніші, на скільки йно призволяє на се зрозумілість. Колиж більшість народу упрощує вимову все на оден лад, то мусить згодом забути ся стара вимова і через вигіднійшу нову загально заступити ся. В отсім несвідомім змаганю, улешити собі вимову, найбільше змін звукових беруть свій початок. Так кажемо н. пр. *про́зба*, *кізьба* (не *про́сьба*, *кісьба*), хоть сі слова походять від *про́сити*, *ко́сити*, і кажемо *дні*, *сни* (не *дені*, *соні*), хоть *день*, *сон*, і кажемо *дванайцять* замість *два-на-десять* (гл. 28, 2). Такі зявища є ріжнородні, і вони виступають звичайно з великою правильністю, бо оснóвують ся на природнім устрою наших приладів мовних.

1) Уподібнене шелестозвуків (співзвуків).

Уже при наведеню голосозвуків і шелестозвуків вказали ми на се, як в деяких разях на артикуляцію одного звука впливає другий звук, що виговорює ся безпосередно по нім (уподібнене). Так само переминюємо, не запричімаючи того і понайбільше не взначаючи сего в письмі,

1. перед безголосими шелестозвуками голосові в безголосі (у голосових звуків проривних розмикає ся що найменше замкнене без глосу), н. пр. *везти*, *свідки*, *під столóm*, *без хати*, *нігті*, *мигтіти*, *вторувати*, *втиснути*,

2. перед голосовими (вінявши *л*, *м*, *н*, *р*, і *в*) безголосі в голосові, н. пр. *великдень*, *та́кже*, *ніс би*, *нік би*,

3. перед шипячими *ш* (*ч*, *щ*) і *ж* (*дж*) сичачі *с* (*ц*) і *з* в шипячі *ш* (*ч*) і *ж*, н. пр. *красиий*, *красчий*, *із жалю*, *без шастя*, *розчиніти*,

4. перед мягкими шипячі і тверді сичачі в мягкі сичачі, н. пр. *слід*, *приянь*, *кість*, *рбцьвіт*, *місло*, *ніжці*, *несеш ся*;

бо ніхто не вимовляє — не силуючи ся — таких слів так, як вони написані, але так, як легше для приладів мовних, отже:

1. вѣсти, свѣдѣти, підт столѡм, бес хѣти, ніхтѣ, михтѣти, фторувѣти, фтиснѣти,
2. велігденъ, тагже, нїз би, нїг би,
3. крѣшишии, крѣшии, іж жалю, беш щастя, рошчинїти,
4. сьлїд, прїязнь, кісьть, рѡсьцьвїт, мїсьлю, нїсьць, несєсь ся.

Але *п, т, к, с, ь, ш* не перемїнює ся перед голосовїми звѣками *л, м, н, р* і *в* на голосовї *б, д, г, з, зь, ж*; ѡтже н. пр. платїти, свѣтло, класти, слѡво, пішла, смола, пну, смутнїй, князь, снїп, грїшии, побїчнїй, прѣти, зѣтра, крїти, срїбло, творїти, квас, свиня.

В богѣто разѣх такї змїни звуковї зазначають ся вже і в письмї, н. пр. їжджу (їздити), тхїр, тхнѣти, стѣхнути (дух, дїхати, здѡхнути), масть, масло (мазѣти), лѣкишии (лѣкнїй, пѣрвїсно лег-)...

19. Внїмковѡ перемїнює ся пїсля голосовѡго шелестозвѣка безголѡсий в голосовїй шелестозвѣк: мѡзгу = мѡзку (мѡзож), рїздѡбѡ.

20. Із двѡх або кїлькѡх шелестозвѣків, щѡ їдѣть рядѡм по сѡбї, випадѣє чѣсто цїлком або в чѣсти одѣн шелестозвѣк; ї так маємо дѣколи

замїсть	<i>ти</i>	лїше	<i>н,</i>	н. пр.	<i>вернѣти</i> (порїв. <i>вертѣти</i>),
"	<i>стн</i>	"	<i>сн,</i>	"	<i>пѣрвїснїй</i> (пѣрвїстка), <i>дїйснїй</i> (їстина), <i>пїснїй</i> (пїст),
"	<i>скн</i>	"	<i>сн,</i>	"	<i>стиснѣти</i> (стискѣти),
"	<i>дн</i>	"	<i>н,</i>	"	<i>гягнути</i> (гядїти), <i>стїгнути</i> (студїти), <i>кїгнути</i> (кїдѣти),
"	<i>ждн</i>	"	<i>жн,</i>	"	<i>тїжня</i> (тїждень),
"	<i>нн</i>	"	<i>н,</i>	"	<i>кѣнути</i> (= кѣпнути),
"	<i>тл</i>	"	<i>л,</i>	"	<i>плелѣ</i> (плетѣ), <i>мелѣ</i> (метѣ),
"	<i>стл</i>	"	<i>сл,</i>	"	<i>щаслївїй</i> (щастє), <i>зѣвислївїй</i> (зѣвїсть),
"	<i>дл</i>	"	<i>л,</i>	"	<i>їла</i> (їдѣть), <i>велѣ</i> (ведѣ),
"	<i>зл</i>	"	<i>зл,</i>	"	<i>бѡзлївїй</i> (бѡязнь),
"	<i>слн</i>	"	<i>сн,</i>	"	<i>умїснїй</i> (умїсл),
"	<i>ѡв</i>	"	<i>ѡ,</i>	"	<i>ѡбертѣти</i> (вертѣти), <i>ѡбчѣїнїй</i> (звчѣїнїй),
"	<i>вт</i>	"	<i>т,</i>	"	<i>жїти</i> (жївѣ),
"	<i>лвт</i> (ѡвт)	"	<i>вт,</i>	"	<i>пївѡра</i> (повторїти),

замість *рви* лишé *рш*, н. пр. *пéрший* (*пéрвий*),
 „ *рви* „ *рц(ли)*, „ „ *чери́я, ченця́* (*черне́ць*),
 „ *зе* „ *с*, „ „ *росáда, росíл* (*роз-*),
 „ *сськ* „ *с(ь)к*, „ „ *ру́с(ь)кий* (*Русь*),
 „ *ди* „ *ц*, „ „ *сéрце* (*сердéчний*),
 „ *чськ* „ *ц(ь)к*, „ „ *гáлиц(ь)кий* (*Галици́на*),
 „ *чст* „ *цт*, „ „ *тка́цтво* (*ткач*).

На Україні ще инáкше злéкшують собі вимóву шелестозвúчних груп, н. пр. *поштáр* (*почтáр*), *сердéшний* (*сердéчний*), *руши́к* (*ручнíк*), *пта́ство* (*пта́цтво*), *злзiти* (*звязáти*).

Рiдко коли вставля́є ся між два шелестозвúки ще **21**
 трéтнiй шелестозвúк:

т межи *с* i *р*, н. пр. *óстрий* (*вiсний*), *пéстрий* (*писáти*),
стри́ти (*приобрíсти*),
д „ *з* „ *р*, „ „ *зiздри́сть* (*зри́ти*), *скорóздрий* (*зри́ти*),
роздри́жати (*роеру́жати*), *здрáда*
 (= *зрáда*),
т „ *ш* „ *ш*, „ „ *хорóщий* (*хорóший*),
 „ „ *шк* „ *ш*, „ „ *дорóжчий* (*дорогíй*),
 „ „ *с* „ *ш*, „ „ *крáщий* (*красний*),
 „ „ *з* „ *ш*, „ „ *ни́зчий* (*низкий*),
 „ „ *д* „ *ш*, „ „ *швíдче* — *швíдше*,
 „ „ *т* „ *ш*, „ „ *хúтче* (*хúтко*).

Звúки *тт* i *дт* заступáють ся з давнiх давiн звúком **22**
ст, н. пр. *плéсти* (*плетú*), *клáсти* (*кладú*), так сáмо
лть (*пéрвисно гть*) звúком *ч*, н. пр. *пóмiч*, *нéмiч*,
миг, *могли́*).

кти i *кти* (*пéрвисно гти*) звúком *ч*, н. пр. *сíчи* (*сíк*),
мочи́ (*миг*).

На Україні чути в таких дiейменниках звúки *кт*, *кт*: *товкти́*,
сíкти́, *пекти́*, *вiдректи́ ся*, *текти́*, *запрягти́*, *стерегти́*, *берегти́*,
могти́, *лягти́*, *бiгти́*, *стригти́*. Се пояснюе ся однак впливом
 авальбiгi (гл. 37, 5).

кт злeкши́ло ся в *хт* а *кд* в *гд* (*пéрвисно гд*) а потiм
 в *д* в слова́х *хто* (*кого́*), *де* = *где* (*коли́, куди́*)¹).

¹) Пéрша iз цих 4-óх змiн звуковiх пояснюе ся тим, що пéрше
 iз обóх *т*, якi тут з собою зiткну́ли ся, перейшло в спорiдненний
 звук протiспений *с*, бо стáгнуле обóх *тт*, *дт* в однó (хоть i довше
 вiдержане) *т* спричинило б було залéмнене головної́ частини слова.

2) Мягченє.

23.

Колі шелестозвўки мають вимовити ся безпосередно

1. перед <i>ї</i> ,	відтак в деяких рáзах:
2. перед <i>ю</i> ,	4. перед <i>е</i> (пéрвісно <i>є</i>) і
3. перед <i>я</i> ,	5. перед <i>и</i> (пéрвісно <i>і</i>),

то звичáйне місце їх артикуляції (зáмкненя або звўженя) пересуває ся скільки мога в напрямі до верхка́ піднебіня або на сам вершок піднебіня, аби́ наближити ся до місця артикуляції звўків *ї* або *й*; тим то вони́ змінюють ся: *мягча́ть* ся.

Звўки *б, н, в, ф* і *м* самі про себе не годні *мягчити* ся, бо місце їх артикуляції не можна пересунути на піднебіне; в такім рáзї всўнув ся вже з давен давна як посередник звук *ль*, н. пр. *люблю* (любíti), *куплю* (купíti), *Римлянин* (Рим). Пізнійше в рўській мові *є* замінило ся в *е*, а тоді і *ль* перед тим *е* ствэрдло (гл. 24). Зрештою *мягченє* після *б, н, в, ф* і *м* не завсїди наступає; найзвичайнійше появляє ся воно́ перед закінченнями (гл. 35, нóтка, 1—4).

Та́кже і *р* наближує ся в такіх рáзах до місця артикуляції звўків *ї* або *й* таким спóсобо́м, що при дїрканю язик підносить ся до піднебіня як при вимові *ї*; одна́к сим чїном зміняє ся лишé дзвінкїсть гóлосу, який чу́ти при *р*, а властївцї шелест остає все однаковим, т. зн. *р* не *мягчить* ся¹⁾. Длѧтого нема́ в рўській мові *рї, рь*, лишé *рї, -р*, а *ря, ре, рю* вимовляють ся так, як показано в 5, 2²⁾.

(*плет, клад*), а мова всіма силами старає ся цень слова удэргати як найбільше ненарушеним. Се самé бачимо і в грец. *ἐπέσθη, ἰστέον* (παιδ, ἰδ). Просте злэксненє вимови бачимо в переході *кт* на *хт* в *хто*; порів. нїм. *Tracht* (від *tragen*), *dichten* (від лат. *dictare*). Яким спóсобо́м повстало *ч* із *кт, гт* (*гт*) перед *и* (*ї*); *ь*, се не дасть ся так лэ́гко пояснити; а́ле з таким самим зявищем зустрічаємо ся і в їнших мовах, н. пр. в іспáньскім *ocho* (вимовляє ся менше бїльше як *очо*) з лат. *octo*.

¹⁾ В польській і чэській мові *р* в такіх рáзах дійсно *змягчило* ся, н. пр. *morze, more* = *море*; *pisarz, pisarż* = *писарь* (в старорус. *писарь* і тепер ще нарічево *писарь*, т. зн. *р*, дїрканє язиком піднесеним до піднебіня як при *ї*, по котрім чу́ти ще безголосе *ї*).

²⁾ Є нарічїя, де замість *ря, ре, рю* чу́ти *ра, ре, ру*.

Зм'ягченє шелестозв'уків склало ся дуже зг'одом, і в ріжних раз'ах дійшло до ріжного кінця. Тут буде для нас д'бать, відріжнити два ступні м'ягченя:

1-ий ступень м'ягченя:

н—нь
л—ль
т—ть
д—дь
с—сь
з—зь
ц—ць
—
—
—
—

2-ий ступень м'ягченя:

—
—
т—ч, ст—ш
д—дж, зд—ждж
с—ш
з—ж
ц—ч
к—ць, к—ч
х—хь, х—ш
г—зь, г—ж
г—зь¹⁾

Приміри:

- н:** 1. при с'їні (син), чин'їть (чин'їти); 2. чиню; 3. чин'ять, дитин'я (дитина); 4. —; 5. —
- л:** 1. на сел'ї (сел'ї), хвал'їть (хвал'їти); 2. хвалю; 3. хвал'ять, орл'я (ор'їл); 4. —; 5. —
- п:** 1. —; 2. к'уплю (куп'їти), сплю (сп'їти); 3. к'уп(л)ять, п'ять, хлоп'я (хлоп); 4. к'уплений; 5. —
- б:** 1. —; 2. л'юблю (люб'їти); 3. л'юб(л)ять; 4. л'юблений, л'юбе (люб); 5. —
- ф:** 1. —; 2. тр'афлю (траф'їти); 3. тр'аф(л)ять; 4. трафлений; 5. —
- в:** 1. —; 2. л'овлю (лов'їти); 3. л'ов(л)ять, дерев(л)яний (дерево); 4. л'овлений, здоров(л)є (здоровий); 5. —
- м:** 1. —; 2. л'омлю (лом'їти); 3. л'ом(л)ять, земл'я (з'їмний), Римлян'їн (Рим); м'ясо; 4. л'омлений, землемір; 5. —
- т:** 1. в з'ошит'ї (з'ошит), плат'їть (плат'їти); 2. кот'їга (к'їт); плач'ї; 3. плат'яють, кот'я (к'їт); стр'їча (стр'їтити); 4. плачений; 5. —

¹⁾ Зв'уки ш, ж, ч, дж, щ, ждж, хоть вийшли із м'ягченя і колись були м'якими, теп'єр свою м'як'їсть утр'їли; ми вимовляємо їх теп'єр, не досягаючи яз'їком самого верхка п'їднеб'їна, як то колись бувало, а як і теп'єр ще подекуди (на Буков'їні і на П'їдг'їрю) ч'їги.

- ст:** 1. на хресті (хрѣст), пустіть (пүстїти); 2. віщу, віщун (обвістїти); 3. пүстятъ; міщанин (місто); 4. пүщений; 5. —
- д:** 1. в піводі (півод), судїть (судїти); 2. гадюка (гад), сүджу; 3. сүдять; саджа (садїти); 4. сүдження; 5. —
- зд:** 1. о дрозді (дрозд), приїздїть (їздити); 2. їжджу; 3. їздятъ; 4. їждження; 5. —
- к:** 1. в руцї (рукá); кричати (крикнути, гл. 35, 1); 2. плічу (плáкати); 3. вовчá (вовк); 4. чоловіче (чоловік), волочений (волоклі); 5. ручїти, дячїха (дяк), вовчїця, чоловічїй.
- ск:** 1. дві трїсцї (трїска): трїщати (гл. 35, 1); 2. плещу (плескати); 3. вітрищати; 4. вітрищений; 5. вітрищити, вошїна (віск).
- х:** 1. в грїсі (грїх); 2. брешу (брехати); 3. пташá (птаха); 4. грїше (грїх), бреше; 5. грїшити.
- г:** 1. на позї (ногá); лежати (лягати, гл. 35, 1); 2. стружу (стругати); 3. княжá (княгїня); 4. Божє (Бог), мójже (моглá), перемójжений, жену (гнїти); 5. служїти (слугá), Божїй.
- г:** 1. на вáрзї (вáрга); 2. —, 3. —, 4. —, 5. —
- с:** 1. по гóлосї (гóлос), просїть (просїти); 2. вивстогá (овес); прóшу; 3. прóсять, гуся (гүси), пáша (місти); 4. прóшений; 5. —
- з:** 1. на вóзї (вїз), грозїть (грозїти); 2. грóжу; 3. грóзятъ; грїжа (грїзти); 4. загрóжений; 5. зблїжїти (блїзкий).
- ц:** 1. на кóцї (коц); 2. —; 3. вівчáр (вівцá); 4. хлопчє (хлопцє); 5. кїлчїти (кóпєць), хлопчїна, зячїга (зяць), озєчїй (вівцá), тáньчик (тáнець).

24.

Де із є повстáло е, там замінїло ся тáкже ль, нь перед твм е в л, н, н. пр. білений, боронений, нóле, нóлем, конєви, землєю, нєго, нєї. Так сáмо і з тóї самóї причїни мáємо мїрений, мóре, мóрем, лїкарєви, бұрею: порів. тáкже сєрце, хлопцем, хлопцєви, на землї, ним, нїми.

25.

Щє в двох рáзах бáчнмо змáгченє шелестозвүків (та пояєнення сєго мáгчення трєба вжє почáсти глядїти в їсторїчнїй і порівнуючїй грамáтнїцї), а то колї перед н, в, м стоїть с (ц), з, ц (із к), з (із л) а відтáк слїдує:

1. *i* (первісно *i̇*), н. пр. *спів* (*с-*, *пів*), *свідок* (*с-*, *відати*), *світ* (*світати*), *сміх* (*смѣхъ*), *цвіт* (*цвісти*, *квіт*), *звір* (*звѣрь*), *звізда* (*gwiazda*)¹).

2. *я* (первісно *en*), н. пр. *святий* (*свѣтъ*)²).

3) Зміни в визвукі.

На кінці слів (в визвукі) в старорускій мові могли **26.** стояти самі лише голосозвукі³). Аж пізнійше попадали у визвук і шелестозвукі⁴). Однак голосові шелестозвукі в визвукі не легко вимовити. Протé вимовляє ся на тім місці:

1. *р* без гóлосу, н. пр. *школяр*, *осѣтр*,

2. так са́мо *л*, *ль* і *м* по шелестозвукáх, н. пр. *цвѣкл*, *мисль*, *Перемішль*, *косм*, *провінциалѣзм*,

3. *б*, *д*, *г* вимовляють ся так, що за́мкнене розмикає ся без гóлосу (ніби то *бн*, *дн*, *гн*), н. пр. *дуб*, *плід*, *варг*,

4. *є* стає ся безголосим і вимовляє ся як тіхе *х*, а деколи цілком опускає ся, н. пр. *міг*, *четвѣр* (*четвергá*), *спасѣбі* (*Бог*),

5. при *з*, *зь*, *ж* сейчас по першім ударі німіє гóлос, і вони шипять дáльше без гóлосу (ніби то *зс*, *зьсь*, *жш*), н. пр. *вѣз*, *князь*, *нѣж*,

6. *є* вимовляє ся після голосозвуків як *у* (гл. 5, нótка), після шелестозвуків як тіхе *ф*, н. пр. *кров*, *черв*,

7. *л* замінюємо загалом в *є* (-*у*)⁵) в фóрмах дієслóвних *хотѣв*, *стрѣлив*, *читѣв*, *пішов*, *кїнув...*, ізза чо́го не

¹) Так са́мо пояснює ся м'ягké *дѣ*, якé чу́ти в парічевій вимові слóва *дѣвѣ* = дві (*дѣвѣ*).

²) Звукі *н*, *в*, *м* витвóрюють ся поза рóгом, тож для артикуляції язиком стоять *с*, *з*, *ц*, (*д*) в тих слóвах властиво безпосередно перед *ї*, *я*.

³) До голосозвуків палéжали тоді та́кже ще *ѣ* і *ѡ*. Коли однак вже в старорускій мові попáв у визвук якийсь шелестозвук, то від мусів відпасти, н. пр. *ягнѣ* (порів. *ягнѣта*); із *ен* у визвукі робило ся *л* (порів. 34), н. пр. *имл* (*імлі*, *іменá*).

⁴) Як зацімію *ѣ* і *ѡ*.

⁵) Ся зміна звуковá пояснює ся тим, що гóлос, який товаришить шелестови при вимові звука *л*, в пá:лїдок становиска язїка (як при *о* або *у*) дзвенить так як *о* або *у* і до то́го ще так сїльно, що заглóшує шелест. Порів. подібне явище в сербській мові,

пiше ся *хотiл*, *стрiлил* і т. д. (наперекiр фiрмам *хотiла*, *стрiлила* і т. д.); в тiй самiй фiрмi дiєслiвнiй вiдпадає л по с, з, б, п, г, к і р, н. пр. *нас*, *лiз*, *грiб*, *ослiп*, *стриг*, *пiк*, *тер*.

Але коли в плавнiй бiсiдi прилiчує ся тiсно слiво до слiва, то не мають сили прiвнiла 1—5 (лише прiвнiла про уподiбненє, поданi више 18).

4) Змiни в назвуку.

27. На початку слiв (в назвуку) обмiнює ся:

1. в iз у, н. пр. *ужe* = *вже*, *все* = *усe* (порiв. *наука*, *навчiти*, *поучiти*, *повчiти*),

2. й iз i, н. пр. *я йду* (*вин iде*), *й* = *i* (злiчник);

3. назвуковe *i*, *и*, *й* вiдпадає цiлком в деяких словах, н. пр. *мати* (порiв. *наймати*, *iмати*), *гiлка* (*игла*), *грати*, *гра* (= *игра*); протiвно порiв. *iк* (= *к*).

Таким чином ясно, що применники iз i з (с) злили ся здавна в рускiм в одeн применник.

5) Голосозвуки без наголосу.

28. Инше улiкшенє вимови спочиває в тiм, що в складах без наголосу чiсто вимовляють ся е і о мeньшим отвором рiта нiж звичайно і

1. звучать бiльше як *и* (e¹, гл. З) і *у* (o¹), н. пр. *менi* (*миi*), *хочеш*, *яблоко* (*яблуко*), *голубка*, до дому.

2. цiлком впадають, н. пр. *пса* (*пес*), *умре* (*умер*), *пiску* (*пiсок*), *брати* (*беру*), *гнати* (*жену*), *зву* (*зову*).

В деяких разiх уже навиць пiше ся *у* замисть *о*, н. пр. *дарувати* (*дарований*), *малювати* (*малюваний*), *пiрубок* (*робота*); порiв. 43, 2.

29. Визвуковe безнаголосне *и*, *е* занiмiло в деяких разiх і лишiло по собi (наколи попередний шелестозвук дає ся м'ягчiти) лише м'ягченє яко слiд, н. пр. *повiсь* (*повисити*,

де л замищує ся так сiмо на у або о; н. пр. *вук* iз *вук*, *читао* iз *читал*. І в деяких польских парiчiях таї в рiманських мiвах бачимо такi самi замiну; н. пр. поль. парiч. *pisaи* зам. *pisał*, франц. *autre*, що вимовляло ся колись як *aetre*, iз лат. *alterum*.

порів. *місі*, *місіти*), *глянь* (*глянути*, порів. *крікни*, *крікнуди*), *учить ся* (= *учите ся*)..., *вір* (*вірити*, порів. *варі*, *варіти*), *муч* (*мучити*, порів. *учі*, *учіти*), *бав* (*бавити*, порів. *лові*, *ловіти*).

б) Опуст і вставка.

З деяких слів і форм, що дуже часто в бесіді повертають, і з деяких слів, що навізують ся до сусіднього слова як екладі без наголосу, опускають ся взагалі навіть менші або більші часті цілком (опуст): *булі би-сьте* (*єсьте*), *ще ніні* (*еще*), *щоб* (= *щобі*), *гіри* (= *гірше*), *більш* (= *більше*), *меньш* (= *менше*), *лиш* (= *лише*), *нема* (= *не має*), *чита* (замість *читає*), *пей-сь* (замість *пей ся*). 30.

Навпаки вставляють ся *е* і *о* в словах, щоб уможливити їх вимову (вставка): *сестёр* (*сестрі*), *сосби* = *сосен* (*сосна*), *огонь* або *огень* (*огню*), *вўзол* (*вўзла*), *єідьом* (*відьма*)...

Деко́тре *е* або *о*, що в подібний спосіб появляе ся межі двомá шедестозвўками, е лише на око вставне, н. пр. *день* (*дня*), *відорвати* (*від-рвати*), *зо мною* (*з, мною*); бо дійсно повстало такé *е* або *о* з давних голосозвўків (*ь*, *ъ*), котрі в рўскім лиш тоді замініли ся в *е*, *о*, коли вимовлене слів або форм булоб за тяжкé, а зрештою затратили ся.

При відмінюваню іменників зявляе ся часто в одинóкім відмінку (а то у мўж. в 1-ім відм. одн. I-ої і II-ої відміни, у жён. в 2-ім відм. мн. I-ої і II-ої відміни) *е* або *о*, котро́го в дрўгих відмінках нема, н. пр. *пес*, *пса*, *пáрубок*, *пáрубка*, *кравець*, *кравця*, *сóтка*, *соток*, *земля*, *земель*. Чи такé *е* або *о* е в тих відмінках вставне (епентетичне), чи в дрўгих відмінках воно́ випущене, сéго не можна рішити без історіі мови.

Так сáмо як задля ви́годи часто обминаемо стрічу двох або кілько́х шедесгозвўків, так обминаемо і безпосередню стрічу двох голосозвўків (рóззів), ставляючи поміж них звук *в*, або *й*, рідко коли *г*, н. пр. *давати* (*да-а-ти*), *блювати* (*блю-а-ти*), *розтавати* (*та-а-ти*), *даю* (*да-у*), *блюю* (*блю-у*), *одягати* (*одя-а-ти*), *вистигати* (*висти-а-ти*, *стігати*). Але рóззів лишае ся в словах як неознічений, чорно́кий, *пообідати*, *заадресувати* і т. д., бо обі часті слова сьвідомо відокремлюють ся. 31.

7) Перезвук ікане.

32. Рускій мові пітомою є така переміна голосозвуків, що в багатьох словах *e* переходить на *i* (*i*) а *o* на *i* (в назвуку на: *ei*), скоро склад замикає ся шелестозвук (перезвук ікане в замкненім складі), н. пр. *лід* (*лѣду*), *ніс* (*нѣсла*), *сїл* (*селѡ*), *мід* (*мѣду*), *нік* (*нѣклѡ*)..., *рік* (*рѡку*), *мій* (*моѡ*), *ніс* (*носа*), *сіль* (*соли*), *вісь* (*бси*), *вівцї* (*овець*), *вістрє* (*бстрий*), *він* (*вонѡ* = *онѡ*).

В слові *Бог* утверділо ся ікане тільки в деяких постійних збуженях: *пѡнбіг*, *бігмѣ*, *спасїбі*, *помагїбі*, *прѡбі*, *біг-зѡплать*, *Біг би тя побїв*; *але бог-дапрѡсти*, *бодѡй*.

Весїлє поясняє ся із здвѡеня шелестозвуків перед *e*, *я*, *ю*, *ї* в деяких разѡх; таким чином повстѡв замкнений склад, який спричинив перезвук ікане. Порів. звичайні українські фѡрми *весїлля*, *значїння*, *життя* і т. д.; здвѡене шелестозвуків відтѡк у нас зникло, *але* перезвук лишїв ся, і ми кажемо тепѣр *значїне*, *сотворїне* і т. д.

33. Правило іканя занѣдбує ся:

1. в тих словах, в котрих голосозвук *e* і *o* при відмінюваню випадѡють, н. пр. *сон* (*снѡ*), *день* (*днѡ*), *мѣрти*, *мер* (*мрѡ*), *дѣрти*, *дѣрла* (*дрѡ*), *вітер* (*вїтрѡ*), *сосѡн* (*сосна*), *сестѣр* (*сестрѡ*),

2. в деяких разѡх, котрі можна пояснити що йно при пѡмочи порівнючої грамѡтики, н. пр. *пѡрох* (*пѡрѡхъ*), *гѡлос* (*гласъ*), *возк* (*вѡлк*), *пѣред* (*пѣрдъ*); *пѡлем* (*пѡльмѡ*), *шовкѡ* (*шѡлкѡ*). Порів. *тажє* 37, з.

Замїтка. Із порівнючої грамѡтики трѣбаб тут обговорити се зѡвище, якѣ звичайно називѡють **повногѡлос**, бо вонѡ почѡсти вже на самїй рускій мові дасть ся видїти. В попереднїм ўступі поставлено супроти руских фѡрм *пѡрох*, *гѡлос*, *пѣред* — црксл. фѡрми *пѡрѡхъ*, *гласъ*, *пѣрдъ*, яких зрѣштою і в рускїм в деяких разѡх можнаб ужити: *пѡрах* (тїлннї ослѡнки), *глас*, *пѣрѡвїчний*, *пѣрѡвїдїти*. Окрїм тѡго маємо *голова* попри *глава*, *володїти*, *вѡлость* попри *владїка*, *власть*, *власний*, *гѡлод* попри *глад*, *Царгорѡд* попри *Цариград*, *хорѡнї* *Бѡже* попри *хрань* *Бѡже*, *вѣремя* (*погѡда*) попри *врѣмя*, а в пїснях пѡродних уживѡє ся попри *зѡлото* *тажє* і *зѡто*. Усї тотї фѡрми як *зѡлото*, *зѡто* і *зѡто* звѡдѡть ся на **золто* (порів. нїмец. *Gold*) і пояснѡють ся отсїм спѡсобом. Вже Прасловѡнам вимѡва *ол* і *ор* перед шелестозвукѡм, а так сѡмо *ел* і *ер* перед шелестозвукѡм робїла трѡднѡсти. Длѡтѡго повстѡли сї рїжнї фѡрми, в яких відтѡк то одна, то дрѡга, то трѡга в рїжних сло-

вянських мо́вах перева́жно при́няла́ ся, так що супро́ти за́гально в по́льській мо́ві (а так са́мо в лужи́цько-се́рбських мо́вах) при́нятого *złoto, głowa, głos, włodać* (нопри *władza, własność* і т. п.), *chronić, broda* і т. д., а так са́мо в церковнословя́нськiм (а та́кже в болгарськiм, слові́цьськiм, хорва́цько-се́рбськiм і че́ськiм) за́гально при́нятого *злато́, гласъ, владѣти, хранити, брада* і т. д., за́гально при́няло́ ся в ру́ській (а так са́мо в білоруськiй і російськiй) мо́ві *зб́ло́то, голо́ва, го́лос, володі́ти, хорони́ти, борода́* і т. д. Із всього́ то́го вихо́дить, що ру́ську фо́рму *зл́ото* не ко́нечно виво́дити із по́льської, а *влади́ка, власни́й, вла́сть* і т. д. із церковнословя́нської мо́ви, зате́ очиві́дно *гла́ва, прах, глад* і т. д. при́няло́ ся в ру́ськiм під впли́вом црксл. мо́ви, що вира́зно ба́чимо із ужи́тку цих слі́в.

8. Деякі давні зміни звуків.

Перед шестозву́ками заміни́ло́ ся в да́вних часа́х **34.** в старору́ській мо́ві *ен, ем* на *я* (а) а *он, ом* на *у*¹⁾; так поясня́є ся *кля́тий* із *клентый*, що ві́дко із *клену́*; *розня́тий* із *розъпентый*, що ві́дко із *пну* (*розпина́ю*); *взя́тий* із *къземтый*, як пока́зує *вобъму*; *жав, жб́ла* із *женла*, як пока́зує *жну* (*жени́*); *пү́то* із *пенто*, порів. *опб́на*; *сү́ти* із *дү́мти*, порів. *дму* (*ди́мати*).

І отсі́ зміни звуко́ві є́ так са́мо ду́же да́вні в ру́ській **35.** мо́ві :

1. Ко́ли́ перед на́ростками, що почи́нають ся наго́лошеним *ї* (яке́ тоді́ звучало́ ще як *і́е*), ста́нуло *к, г* (тоді́ ще *г*) або *й*, то із *к+ї́* (*і́е*), *г+ї́* (*і́е*), *й+ї́* (*і́е*) ставало́ завсі́ди *ча, жа, я, н*. пр. *крича́ти* (*крик+ї́ти*), *лежати́* (*лег+ї́ти*), *стоя́ти* (*стой+ї́ти*), *печа́ль* (*пек+ї́ль*), *оби́чай* (*об-вик+ї́й*).

2. Да́вне *и* (вимовля́ло́ ся пе́рвісно́ як *і́*) при́няло́ в ру́ській мо́ві зго́дом тепе́рішній звук *и*, але́ і да́вне *ы*, що вимовля́ло́ ся у Русині́в в да́вних часа́х як тепе́рішне російське *ы*, злі́ло́ ся у нас із зву́ком *и*, міжти́м як в по́льськiй і російськiй мо́ві об́а сі́ зву́ки (*і́* і *у́*, *й́* і *ы́*) ще і тепе́р докля́дно від се́бе відрі́жняють ся. Для́того́ що йно́ на підста́ві історичних і порівню́ючих до́сліді́в мо́жемо сказа́ти, що н. пр. в *пї́ти* і *пї́тати*, *сі́ла* і *посила́ти* крі́ють ся

¹⁾ Із *ен* і *ем* повста́ло́ насампе́ред носове́ (*я*)¹ (гл. табл. 3), а із *он, ом* носове́ *о*¹. Відта́к зго́дом носова́тість цих зву́ків в вимові́ зпї́кла, а лиші́ло́ ся чі́сте і я́сне *я, у*.

два первісно ріжні голосозвўки (порів. пол. *pić*, *putać*, рос. *сила*, *посылать*). По *й* задержало *и* (и) ще *й* доси свій давний звук *і*, н. пр. *дїти* (*дой+ити*), *країна* (*край+ина*), *бїще* (*бой+ише*)¹).

9) Перезвук словотворний.

36. При твореню іменників з корінїв або з дієслів і при твореню дієслів наворотівих бачимо пра́стару пере́міну голосозвўків, про котру́ не можемо сказа́ти, чи вона́ була́ на те, щоб улєкшити вимову. Ся пере́міна сполучена завсїди з наросткованем (хоть на́ростка де́коли вже не відко) і з переи́наченем значїня (перезвук словотворний). Так бачимо, що сто́ять супроти се́бе отсі́ голосозвўки:

е—о: *вє́зти*, *во́за* (*віз*); *вє́сти*, *воєво́да*, *води́ти*; *жену́* (*гна́ти*), *розгїн*, *гонїти*; *плє́сти*, *плóта*; *ме́рзнути*, *морóз*.

е—ї (і): *заплєту́*, *заплї́тїю*; *за́мету́*, *за́мїтїю*; *бреха́ти*, *набрі́хувати*; *летї́ти*, *лї́тїти*; *чекї́ти*, *очї́кувати*.

¹) Та́й пере́звук в слóві *вє́дм* (*осмь*) і деякі́ пв́акші зміни звуковї́ можна́ пояснїти́ що́ йно́ при́ помочи́ історї́чної́ або порівню́ючої́ грама́тки, н. пр. *во́лїк* (*влѣ́къ*, *wlekl*), *рї́чка* (*рѣ́къ*-*къ*), *кнї́жка* (*кнѣ́жъ*-*ъ*, *г = г*), *бї́шко* (*бѣ́жъ*-*жъ*), *ові́чка* (*овѣ́жъ*-*жъ*), *сте́жка* (*стѣ́жъ*-*жъ*), *плужо́к* (*плѣ́жъ*-*жъ*), *кнї́жо́чка* (*кнѣ́жъ*-*жъ*-*жъ*), *вї́чний* (*вѣ́жъ*-*жъ*-*жъ*), *грі́шний* (*грѣ́жъ*-*жъ*-*жъ*), *сердї́чний* (*срдѣ́жъ*-*жъ*-*жъ*), *пропї́щїй* (*прѣ́жъ*-*жъ*-*жъ*), *медвє́жий* (*медвѣ́жъ*), *лє́кшїй* (*лѣ́жъ*-*жъ*-*жъ*)...

Так са́мо що́ йно́ історї́чна́ або порівню́юча́ грама́тка́ може́ пояснїти́, чо́му́ в ра́зах на́ око́ однако́вих неода́кові́ ма́ємо́ звўки́, як

I.

II.

1. <i>вїзїти</i> , <i>пять</i> , <i>мясо</i> ...	але: <i>годі́вля</i> , <i>кї́пя</i> , <i>земля</i> ...
<i>кота́</i> , <i>сї́дять</i> , <i>гусї́</i> , <i>грі́зять</i> ...	" <i>стри́ча</i> , <i>сї́джа</i> , <i>пї́ша</i> , <i>гри́жа</i> ...
2. <i>кї́плю</i> , <i>лї́блю</i> ...	" <i>кї́п(л)ять</i> , <i>лї́б(л)ять</i> ..
3. <i>Римляни́н</i> ..	" <i>Львє́вяни́н</i> ..
4. <i>лї́влю</i> , <i>сплю</i> , <i>земля</i> ...	" <i>влю</i> , <i>плю</i> , <i>семя</i> ...
5. <i>длї́чїха</i> ...	" <i>Туркї́ня</i> ...
6. <i>звї́рити ся</i> ...	" <i>свї́дож</i> ...

Тут най́ лиш́ бу́де́ корóтко́ сказа́но, що́ в I. 1 і II., 2 *я* бу́ло́ перві́сно *си* (гл. 34), що́ в II., 3 бачимо́ мо́ло́дше́ слóво, що́ в II., 4 *ю*, *я* бу́ли́ перві́сно *їю*, *їя*, що́ *и* в I., 5 бу́ло́ перві́сно *ї*, а *и* в II. 5 нї́ (лише́ *к*), і́ що́ в II., 6 сирпста́вко́ваня́ вже́ не чу́є́ ся.

- е—и:** зберу, збираю; мерти, умирати; клену, про-
клинаю; жну (женці), сжину; напну (опона),
напинаю; греміти, гримати; терти, розтирати.
- е(і, і)—а:** гребти, граблі; перелізи, лізи, перелазити;
сісти, село, сад, садити; різати, образ.
- и—і (і):** свитати, світло, свитати; цвісти, цвіт;
ліпнути, ліпити; висіти, повісити; тихо,
потіха; відіти, відати.
- и—ой:** бити, бою (бий); в'їти, пов'їю (пов'їй); п'їти,
нап'їй, напоювати; гн'їти, гн'їй, гно'їти.
- з(о)—и:** звати (зові), називати; дму, дімаю; нагну,
нагинаю; рвати, розривати; с'їти, висис'їти;
висхне, висихає; пішлю, посли (посол), посилаю;
сп'їти, сну (сон), висипляти ся.
- з(о)—у:** тхир, тхнути, здохнути, дух, стужлий;
схнути, сохнути, сухий.
- и—ов:** р'їти, ров'ї (р'їв); кр'їти, покр'їва.
- и—ав (ва):** сл'їти, слава; киснути, квас.
- о—а:** пом'їжу, помаг'їю; скочити, скакати; гонит'я
ся, гаїяє ся; догор'їти, догар'їти; вх'їплю, ха-
п'їю; моч'їти, мач'їти; кот'їти, кач'їти.
- я—у:** вязати, вузол; тяг'їти, туг'їй; тряс'їти, трус
(землі), трусити; розп'їтий, п'їто.

10. Приподоблюване і людова етимольогія.

Деякі зміни звукові та й інші з'явища в мові пояснюють
ся нахилом, творити форми слів на подібну інших однорід-
них форм (приподоблюване, анальогія). Так гово-
римо н. пр. *можу* (замість *могу*) для того, що в багатьох інших
формах *можеш*, *можє*, *можємо*, *можєте* задля слідуючого *є* за-
мінило ся *г* на *ж*. Таким приподоблюванем облекшує ся пам'ять.

37.

Вплив анальогії видно пр.

1. в формах *можу*, *ляжу*, *ляжуть*, *печу*... замість *могу*,
лягу, *лягут*, *пеку*...

2. доконало ся ікане против правила в *кілок*, *кінєць*
(замість *конєць*), *ластівок*, *камінєць*... задля других відмінків
кілкі, *кілком*... *кінцєм*...¹⁾

¹⁾ Так само против правила складо ся ікане в слові *поріг*,
єбриг (*прагъ*, *врагъ*), порів. *порох* (*прахъ*, гл. 33, 2); взірцем
могло послужити *ріг*, *оборіг*, *обліг*, *батіг*.

3. навідворіть *о*, *е* не перезвучує ся в словах *запѳн*, *їстѳт*, *монѳт*, *підвѳд*, *пригѳд*, *сυχѳт*, *вечѳр*... задля дрѳгих відмінків *запѳна*, *запѳни*..

4. в *гребѳтї*, *кляѳти* і *плїѳти* встѳвлено *с* після взірцѳя дієслів *плѳсти*, *кляѳти*, *цвѳїсти*..

5. порів. тѳкже українські дієіменники *стригѳї*, *сїктї*... (гл. 22).

6. *з* в фѳрмі *стїгнути* (побїч *стїнути*, гл. 20 *дн*) поѳяснює ся із *вистигѳти* (гл. 31), *д* в фѳрмі *здѳйму* (*знѳти*) із *відѳйму*, *підѳйму*, *н* в фѳрмі *нѳти*, *обнимаѳти* (= *обїймаѳти*)..., *від неѳо*, *до неї*.. із *знѳти*, *знимаѳти*... з *ним* (*зи* = *зу* = *з* гл. 78 *з-*), *а в* в фѳрмі *вонѳ*, *вонѳ*, *вонї* із *він* (гл. 32).

7. так сѳмо поѳяснює ся *кутїю* (*кутї*), *перебѳндею* (*перебѳндя*)... із *землїю*, *конѳви*, *сѳрце*... (гл. 24).

Тут вкѳзуємо варазѳм на приподѳблюванє при твѳрєню форм: *хатїз* (порів. *пастухїз*...), *лїхови* = *лїху* (*пѳнови*...), *болотїв* (*пастухїз*...), *кнѳзю* (*корѳлю*...), *робѳчий* = *робѳчий* (*рвѳчий*...)...

Тѳкже *бѳти*, *був* (замїсть *бїти*, *бїв*, порів. *пѳбит*, *небїлїця*) пішло за фѳрмами *бѳду*, *бѳде*...

Примїри приподѳблюваня при твѳрєню слів гл. 99, 101.

38. Иньшу підмѳгу пѳмѳти нахѳдить нѳрїд в тїм, що рѳдо причїплює неѳснї собї слова, понѳйбїльше чужї, до знѳних ужѳ слів і тим собї їх поѳяснює (людѳвѳ етимольѳїя). Так приподѳблено слово

лїхтѳрня (порів. пѳльске *latarnia*) до *лїхтѳр*,
пампѳх (порів. нїмѳцке *Pfannkuchen*) до *пухкїй*,
скарѳѳна (порів. пѳльске *karbona*) до *скарѳ*,
отвїр, *отворїти*, *отвѳртий* (гл. 78 *від-*) до *твїр*,
творїти,

ворѳшити (порів. *вѳрох*) до *рѳшити*..

Б. БУКВИ.

Звуки виражаємо в письмі знаками (букви); а цілий ряд букв уживаних в письм'яній мові називає ся азбукою. Руска азбука походить від кирилиці. Знаки установлені св. Кирилом для слов'янського письма (глаголиця) були заступлені в Болгарії більше як через половину грецькими буквами; всеж такі називає ся нова азбука кирилицею. Її приймили Русини з деякими змінами і уживають ще тепер в своїх церковних книгах. Петрови Великому понідобило ся в р. 1708-ім приказати, щоб для світської російської літератури взяти азбуку уживану тоді у Русинів і Білорусів, котра де в чім наближилася до латинської; відси взяла ся так звана гражданка. Її уживають тепер і Русини. Бували також поодинокі проби введення латинських букв до руского письма.

Як виражати правильно мову письмом, того учить правопись.

Руска правопись.

Правопись, що тут виложена, є в головних точках фонетична; бо вона має за основу правило: Пиши, як правильно говорить ся. Правильно говорити значить обминати в мові всякі місцеві (нарічєві) властивости¹⁾,

¹⁾ Нарічєва властивість є н. пр. казати *ніч* замість *ніч*, *сіль* зам. *сіль*, *стіє* або *сітє* зам. *стіл*, *смертєвний* зам. *смертєльний*, *війти* або *уйти* зам. *війти*, *зелєні* зам. *зелєпі*, *ковальом* зам. *ковалєм*, *людіох* зам. *людєх* або *людях*, *хлопец* зам. *хлопець*, *копиць* зам. *копєць*, *бєв* або *бив* зам. *був*,

Отже уживати правильної мови, т. зн. такої, що спільна всім письмєнним Русинам, однакова і всім Русинам легко зрозуміла. Протє, хто знає, чим мова єго естороній відріжняє ся від письмєнної рускої мови, той, можнаб сказати, уміє вже після сєї правописи, котра вимагає писати так, як правильно говориться, добре писати і читати; треба лишє навчитися,

I. якими знаками означають ся звўки рускої мови,

II. в котрих разях в правописи зазначає ся похóдженє слова, отже пише ся етимольоично, а не чисто фонетично,

III. як писати чужі слова, а крім того

IV. присвоїти собі ще деякі иньші правила, які причаїли ся між письмєнними, а не доторкають звўків мови.

I.

41. Звўки рускої мови виражають ся в письмі отсими 33 бўквами:

А, Б, В, Г, І, Д, Е, Є, Ж, З, И, Й, І, І; К, Л, М, Н,

а, б, в, г, і, д, е, є, ж, з, и, й, і, і, к, л, м, н,

А, Б, В, Г, І, Д, Е, Є, Ж, З, И, Й, І, І, К, Л, М, Н,

а, б, в, г, і, д, е, є, ж, з, и, й, і, і, к, л, м, н,

О, П, Р, С, Т, У, Ф, Х, Ц, Ч, Ш, Щ, Ю, Я, —;

о, п, р, с, т, у, ф, х, ц, ч, ш, щ, ю, я, ь;

О, П, Р, С, Т, У, Ф, Х, Ц, Ч, Ш, Щ, Ю, Я, —;

о, п, р, с, т, у, ф, х, ц, ч, ш, щ, ю, я, ь.

Сі бўкви називають ся:

а, бе, ве, га, ге, де, е, є, же, зе, и, нй, і, і, ко, ел,
ем, ен, о, пе, ер, ес, те, у, еф, ха, це, че, ше, ше, ю, я, їр.

тєжко зам. тїжко, се або си зам. ся, кїло зам. тїло хцу зам.
хóчу, крўтю зам. крўчу, відю зам. вїлжу, рóблю зам. рóблю.
прóсю зам. прóшу, вóзю зам. вóжу, рóби зам. рóбгы, сьпіват
зам. сьпіває, будєме зам. бўдемо.

Змежи них означають 1. шість букв поєднані голосозв'язки, 2. сімнадцять поєднані шелестозв'язки, 3. три букви з'єднані шелестозв'язки, 4. дві раз голосозв'язки, раз шелестозв'язки, 5. одна є лишé знаком м'ягчення, 6. чотирь означають сполученé шелестозв'язка з голосозв'язками.

1. Поєднані голосозв'язки є: *а, е, и, і, о, у, н.* пр. *баба, тебе, бити, він, то, буду.*

2. Поєднані шелестозв'язки є: *б, г, ґ, д, ж, з, к, л, м, н, п, р, с, т, ф, х, ш, ь.* пр. *біб, горе, газда, дім, жаба, за, коб, лісе, мене, пива, по, робота, сукно, так, Федір, ходити, шило.*

3. З'єднані шелестозв'язки є: *ц, ч, ш, ь.* пр. *цап, чіти, що.* В двозвуку *ц* є іменно *т* і *с*, в двозвуку *ч* так само *т* і *ш* тісно з собою получені (гл. 12, нотка); *ш* є властиво *шч*. Для так само тісних сполучень *д* і *ж*, як в словах: *ходжу, дожджінка*, і *д* і *з*, як в словах: *дзвін, розвінки* нема особних знаків.

4. Знак **в** має перед голосозв'язками; а в назвуку слів також перед шелестозв'язками, значіне шелестозв'язка, н. пр. *вода, ровіць, слибок, повозити, вложити, вторувати.* З попередніми голосозв'язками сполучене творить **в** двозвуки, в котрих означає недбучтне *у* (гл. 5), н. пр. *Европа, бис, півострів, лавка, сливка, пішов, був.*

Буква **й** є лишé перед *о* голосозв'язком, але *йо* подібне ся рідко коли, н. пр. *сойок* (сойка), *байок* (байка), *розпайований* (розпаявати), *надійо* (надія); зрештою хибá в чужих словах і нарічєвих формах, н. пр. *Йордан, крайом,* (українське *йогб, йому*). З попередніми голосозв'язками сполучене творить **й** двозвуки, в котрих означає недбучтне *і* (гл. 5), н. пр. *дай, байка, Мадей, бий, сойка, купуй.*

5. Щобі означити зм'ягчене якогось шелестозв'язка (перший ступень м'ягчення, гл. 23), додає ся на кінці слів, а також перед твердим шелестозв'язком і перед **о** знак **ь**: *будь, зять, князь, місяць, біль, огонь...; будьмо, батько, возьми, світ, цвіт, вельми, киньте...; ліського, мальований, п'ятьох,* (українське *цього, цьому, всього* і т. д.)...

Наколі задля такого зм'ягчення, що означене знаком **ь**, м'ягчить ся ще і другий шелестозв'язок перед ним, так що два м'які шелестозв'язки стануть побіч себе. (гл. 18, 4), то

м'ягчення першого шелестозв'юка не означує ся з осібно, н. пр. *гвіздь, кість, мисль, боязнь, шість*; *кістьми, шістьма, шістьох*, (*п'анський*), — а не *гвіздь, кісьть, мисль, боязнь, шісьть*; *кісьтьми, шісьтьма, шісьтьох*, (*п'анський*).

б. *я, е, ї, ю* є знаками сполучення *й* (по безголбснх про-ривних шелестозв'юках властиво *x*¹, гл. 11 і 12, нбтка) з по-едінчними голосозв'юками, н. пр. *я, яйце, п'ятий, імя, краєм, краї, беш, їсти, вїду, їв, вюн, Юрко, Стефюк*. Знакі *я, е, ї, ю* мають се значіне лишє в н'азвуку слів, по др'угих го-лосозв'юках і по *б, п, в, ф, м*. По *ж, ш, ч, щ* вони не подібують ся. По шелестозв'юках, котрі мбжуть мягчїти ся, т. зн. по *д, т*; *з, с, ц*; *л і н*, означують вони змягченє снх зв'юків, так що *дя, де, ді, дю* = *дья, дье, ды, дыу* — *тя, те, тї, тю, зя, зє, зї, зю, ся...*, *ця...*, *ля...*, *ня...* = *тъа, тье, тї, тьу, зъа, зье, зї, зьу, съа...*, *чьа...*, *лъа...*, *нъа...*, н. пр. *д'ядина, жолудем, дїд, медведю, тягар, житє, тїло, житїю, з'ятя, галўзе, Ббзі, князю, ся, лісе, сїяти, сюдї, шевця, бцї, сєрцю, король, зїле, лїд, лїблїю, нєня, знанє, нїні, нїухати*.

Змягчення ще др'угого шелестозв'юка перед *я, е, ї, ю* (гл. 18, 4) не означує ся з осібно, н. пр. *слїд, слїпїй, снїг, Снятин, маслї, пїсля, снїданє, стїна, тїснїйший...*, а не *сьлїд, сьлїпїй, сьнїг, Сьнятин, масьлї, пїсьля, сьнїданє, сьтїна, тїсьнїйший...*

Однак змягченє зв'юка *л* виражаємо з осібно знаком *ь*:

а) в іменникбвїм н'аростку *-альня*, н. пр. *читальня, їдальня, копальня*, а не *чит'алья...* (гл. 42, 5).

б) перед н'аростком *-ця*, н. пр. *Юльця*, а не *Юлця...*

в) у всїх відмінках іменників з вїзвукбм на *-лець* і *-лень*, н. пр. *стрїльця, погорїльці, п'альцями, бїльня...*, а не *стрїлця, погорїлці, п'алцями, бїлня...*

г) перед *-нїйший*, н. пр. *пильнїйший, сильнїйший*, а не *пильїйший, сильїйший...*;

наконєць змягченє зв'юка *л і н* виражаємо з осібно знаком *ь* в цїлій відмінї тнх іменників, у котрїх *л, н* вже в 1-їм відмінку бдн. сям знаком змягченї, н. пр. *культ* — бтже: *культї, лєнька* — бтже *лєньцї* а не *лєнцї...*

Коліж до слова, що починається ся зв'юками *я, є, ї, ю*, долучить ся зпереду приставка *з-, роз-, від-, над-, перед-*, то *з і д* звичайно не вимовляємо зм'ягчено, а твердо, а *я, є, ї, ю* значать тільки що *йа, йе, йі, йу*, н. пр. *зісти, зявіти ся, відїхати...* Также і в слові *адютант* і подібних чужіх словах вимовляємо *д* перед *ю* твердо.

По *р* не означають *я, є, ю* ані зм'ягчення сего *р*, ані тільки що *йа, йе, йу*, лишє двозвуки з недобчутним *ї*, (гл. 5), н. пр. *ряд, пірем, хрюкати*; *ї* не подібуеть ся по *р*.

Замітки про писанє деяких звуків.

1. **е—и.** В складах без наголосу звучить часто **е** неясно, 43.
а більше як **и** (гл. 28, 1); отже треба вистерігати ся, щоб не писати **и** замість **е** в словах як *менї, хочеш, пішеш, будеш, можеш* і т. д., *береш, переш* і т. д., *кашель, січень, теля, чекати, перо, терпеливий* і т. д., *ділею, панею, рожею* і т. д., і щоб не писати **е** замість **и** в словах (в дієсловах протягових перед *р*) *збира́ти, умира́ти, підпира́ти, утира́ти, роздира́ти* (хоть пішемо: *беру́, умерти́, підперти́, утерти́, роздерти́*). Також запам'ятати треба, що в 1-ім відм. мн. піше ся: *люди, селяни, Галичани, міщани...* (а не: *люде, селяне, Галичане, міщане...*), а в 2-ім відм. мн.: *людий, коний, костий...* (а не: *людей, коней, костей...*).

2. **о—у.** Так са́мо наближує ся в складах без наголосу **о** до **у** (гл. 28, 1), так що деколи і піше ся вже **у** замість **о**: *на́рубок* (хоть *робі́ти*), *кува́ти* (хоть *кóваний, коваль*), *дарува́ти, малюва́ти* і т. д. (хоть *даро́ваний, мальо́ваний* і т. д.), *си́лувати, си́луваний, вихва́лювати, вихва́люваний* і т. д.

Прави́ло. Пішемо за́всіди *-увати* (*-ювати*), але раз *-ований*, раз *-уваний* (*-юваний*): *-ований* тоді, коли на *о* є наголос, а *-уваний* (*-юваний*) тоді, коли наголос паде на інший склад слова. Закінченє *-ований* лишає ся і тоді, коли дієслово зложено з частицею *ви-*, а *ви-* має наголос, н. пр. *ви́образований, ви́вінована*.

І в іменниках утворених від таких дієслів заховує ся те саме прави́ло: *образо́ване, голосо́ване, імено́ване, мальо́ване* і т. д., *замі́луване, ві́руване, відмі́нюване, вирóблюване* і т. д., *ви́віноване, ви́образоване...*

Але піше ся *я́блоко* (а не *я́блуко*), *до до́му* (а не *ду до́му*).

3. и—і. Приставку *ви-* треба завжди писати *ви-*, а не *еи-*, як то декуди виговорюють, отже: *вийти*, *виратувати*, *виходити* і т. д.

Так само має писати ся завжди *сидіти* (хоть *сісти*), *дитя* (хоть *діти*).

В закінченнях прикметників на *-кий*, *-гий*, *-хий* піше ся и і і в тих самих р'азах, що і у інших прикметників на *-ий*, н. пр. *добрі і великі булки*, *добрих і великих булок*, *добрим і великим булкам*, на старім і сухім дереві, дорогій і добрій мам...

4. і—ї. В підгірських ст'оронах Галичини і на Буковині говорять і замість і (т. зн. мягчать перед тими і шестозв'уки *д, т, з, с, ц, л і к*) в таких випадках, де і повстає в *о*. Ту нарічеву вимову треба закінчити і треба говорити і писати в тих р'азах всюди і; н. пр. *ніч* (ночі), *сінь* (с'бли), *діл* (д'олу), *стіл* (стол'а), *росіл* (рос'олу), *сп'ібс'іб* (сп'ібсобу), *ос'іб* (ос'ібба), *стоділ* (стод'ола), *ніг* (ног'а), *доліт* (долот'о), *відірвати*, *відійти*, *дійти*, *надійти*, *підійти*, *розійти* ся, *дістати*, *зібрати*, *зі мною* і т. д., (*відорвати*, *додати*, *підозрівати*, *зо мною*), *бідність*, *г'ордість*, *мілість*, *злість* і т. д. (*бідности*, *г'ордости*, *мілости*, *зл'ости* і т. д.), *жидівський*, *жидівка* (жидов'а), *млинівка* (млинов'ий), *ялівка* (ялов'ий), *К'осів* (з К'осова), *братів* (братов'а) і т. д. Так само писати і вимовляти треба в отсіх закінченнях:

а) *-ів* в 2-ім відм. мн. тих іменників м'ужеских, що не кінчать ся *ані* на *ь* *ані* на *й*, і іменників ж'енських на *а* і середніх на *о*, наолі вони приймають в тім відмінку закінчене *-ів*, н. пр. *садів*, *волів*, *панів*, *в'усів*, *в'озів*, *плотів*; *паннів*, *хатів*, *б'агнів*... (але: *королів*, *зятів*, *кравців*, *медведів*, *кол'одязів*, *л'ососів*; *стайнів*...);

б) *-ій*, *-ім* в 3-ім і 7-ім відм. одн. тих прикметників, що кінчать ся на *-ий*, н. пр. (в) *зеленій*, (в) *зеленім*; *білій*, *білім*; *красій*, *красім*; *білолицій*, *білолицім*; *твердій*, *твердім*; *богатій*, *богатім*; *сізій*, *сізім*;

в) в тих самих ф'ормах заіменника *той*: *тій*, *тім*;

г) в 1-ім відм. мн. прикметників на *-ий* і заіменника *той* треба так же вистерігати ся говорити і писати *-ї* замість *-і*; отже лише *зелені*, *білі*, *красі*, *білолиці*, *тверді*, *богаті*, *сізі*..., *ті*. Тільки у прикметників на *-ий* пішемо *-ї*; *лісї*, *г'усї*, *сіні*, *в'ерхні*, *домашні* і т. д.

Пи́шемо *воли́к* (хоть *воло́чий*) гл. 35, нóтка.

5. ь. Знак ь пи́ше ся в отси́х на́ростках: -альня (гл. 42, в, уст. 3), -енько, -енька, -онько, -онька, -їський (-іський), -есенький, -їсїнький, н. пр. читальня, ідальня, копальня, ба́тенько, береже́нько, се́рденько, со́ненько, ду́шенька, рі́ченька, домо́нько, со́колонько, голово́нька, мураво́нька, зіро́нька, ма́ліський, новіський, ма́лесе́нький, одні́сїнький.

На́росток -ський пи́шуть та́кже -ський: віде́нський, грома́дський, се́рбський, ціса́рський, га́лицький, гре́цький, ба́тьківський, коро́лівський, европе́йський... попри віде́нський, грома́дський, се́рбський і т. д.

Імена́ власні не підляга́ють пра́вилам право́писи, а тре́ба їх писати́ так, як вони́ напи́сані в докуме́нтах; óтже н. пр. Шевче́нко, Осто́вяненко, Желе́ховський, Голова́цький...

Перед на́ростками -чик, -щина, -ший, -ство і -ський м'ягчи́ть ся л, а та́кже і н; óтже тре́ба писати́ на́льчик, ку́льчик, переки́ньчик, гребі́ньчик; бува́льщина, Сложа́ньщина, бі́льший, ме́нший, весе́льший, да́льший, ра́ньший, то́ньший; духо́вество, міша́ньство, нача́льство, на́ньство, посо́льство; на́ньський, гу́цульський...

Перед на́ростком -кий м'ягча́ть ча́сом звук з, н. пр. бі́зький і бі́зкий, низкі́й і низкий, сли́зький і слизкий.

6. г—ґ. Де писати́ г а де ґ, про се ріша́є вимóва: го́лий, глу́хий, тягну́ти, еванге́ме; але ге́гати, га́нов, гімна́зія, телеґра́ф, педаґо́гія, педаґо́гічний і т. д.

Тре́ба говорі́ти і писати́: госпо́дар, господа́рство, господа́рити, господа́ня, газда́, газдува́ти, гу́ля, гі́нс.

II.

1. При відмінюваню слів тре́ба заде́ржувати 44. в письмі́ голосові́ шелестозву́ки корінні б, д, з, ж, г у всі́х відмінках, хоть їх власті́во чу́ти лишé в одні́м відмінку (а то при му́жеских іменниках в 1-ім відм. одн., а при і́ньших в 2-ім відм. мн.), н. пр. на́рубкі́ (а не на́рупкі́), клубкі́, зарі́бки, воро́бі́ (а не воро́пи́), по́рядкі́ (а не по́рїткі́), оселе́ди́, обра́зкі́ (а не обра́скі́), обов'язкі́, рі́жкі́ (а не рі́шкі́), ні́еті́ (а не ні́хті́)..., на́рубка, -ом, -ів і т. д.,

клубка́, -а́ми і т. д. і т. д., бо 1-ий відм. одн. є: *на́ру-бок*, *клубо́к*, *заро́бок*, *воробе́ць*, *поре́док*, *оселе́дець*, *образи́к*, *обов'язо́к*, *ри́жок*, *но́готь*. Дале́ше писа́ти тре́ба: *ри́бка* (а не *ри́пка*), *же́рдка*, *зага́дка*, *при́повідка* (а не *при́повітка*), *гря́дка*, *в'язка*, *Францу́зка*, *кни́жка*, *ло́жка*, *сте́жка*; *лі́жко...*, *ри́бки*, *ри́биї*, *ри́бною* і т. д., *же́рдки*, *же́рдиї* і т. д., *лі́жка*, *лі́жку* і т. д. і т. д., бо 2-ий відм. мн. є: *рибо́к*, *жердо́к*, *загадо́к*, *при́повідок*, *грядо́к*, *в'язо́к*, *книжо́к*, *ложо́к*, *сте-жо́к*; *лі́жо́к*.

Так са́мо заде́ржують ся корінні шелестозвўки го́ло-сові *б* і *з* в слова́х *ску́бсти* (не *ску́пти*), *гребсти́*, *лі́зти* (не *лі́сти*), бо ка́же ся: *скубу́*, *гребу́*, *лі́зу*, *скубе́ш* і т. д.

2. Корінні шелестозвўки *б*, *д*, *з*, *ж*, *г* заде́ржують ся перед на́ростками *-ство*, *-ко*, *-кий*, *-ский*, *-ший* (*-чий*), н. пр. *самолю́бство* (люби́ти), *се́рбо́ский* (Се́рби), *глу́бший* (глубо́кий), *гру́бший* (гру́бний), *сусі́дство* (сусі́ди), *забу́дство* (забу́дь), *дя́дко* (дя́дина), *соло́дкий* (солоди́ти), *і́дкий* (і́да), *пру́дкий* (пру́д), *ри́дкий* (риде́нький), *гла́дкий* (гладе́нький), *грома́дский* (грома́да), *лю́дский* (лю́ди), *шве́дский* (Шве́ди), *моло́дший* (молоді́й); *ри́дкий* (риде́нький), *солоди́ший* (солоди́ти), *тве́рдший* (тверді́й), *блі́зкий* (бли-зе́нький), *ву́зкий* (вузе́нький), *мерзкий* (мерзе́нний), *ни́зкий* (низе́нький), *сли́зкий* (в'ислизнути ся), *ховзкий* (хóвзати ся), *блі́зший* (близе́нький), *ни́зший* (низе́нький), *тя́жкий* (тя-же́нько), *тя́жший*, *тя́жчий* (тяже́нько), *доро́жний* (доро-жі́ти ся), *ле́гкий* (леге́нький), *мя́кий* (мяге́нько). Але: *ле́кший*, *мя́кий* (гл. 18, посл. уст.).

Навпаки́ пи́шемо безго́лосі шелестозвўки корінні перед на́ростком *-ба*, н. пр. *про́сьба* (не *про́зба*, бо ка́жемо *про-сі́ти*), *кісьба́* (косі́ти), *боро́тьба́* (боро́ти ся); *плятьба́* (про-кля́ти)... і в злóженнях як *вели́кдень* (не *вели́гдень*), *о́сьде* (не *о́зде*), *та́кже* (не *та́гже*), *о́тже* (не *о́дже*).

3. *Без*, *від*, *над*, *об*, *під*, *роз*- пи́шемо всю́ди одна́ково, н. пр. *без то́го* (не *бес то́го*), *безко́нечний*, *безпе́чний*, *без-ці́н*, *від ха́ти* (не *віт ха́ти*), *відси*, *від стола́*, *відки́нути*, *відтягну́ти*, *відписа́ти*, *відці́дити*, *надкуси́ти* (не *натку-сі́ти*), *насади́ти* ся, *обте́рти* (не *опте́рти*), *обсі́сти*, *об-шивка*, *під столо́м*, *підшивка*, *підно́ра*, *ро́зклад*, *розсу́док*, *розчеса́ти*.

Але: *росі́л*, *роса́да*.

При́менник з пи́ше ся все у всіх значінях з (*із*), а не *с* (гл. 27), н. пр. з б́ратом, з т́атом, з х́ати, з ві́кна, із смере́ки.

При́ставку з- треба писати *с*, де вона як *с* вимовля́є ся (перед *п, т, к, ф, ч, ц, х*), н. пр. *спечи, оберти́* (*зіпру́*), *списати, сполокати, стисну́ти, стёрти* (*зітру́*), *сходи, скрути́ти, счезну́ти, счорни́ти, сиди́ти, сфальшува́ти*. Але: *ша́вце, шасли́вий*.

Одна́к перед *с, ш, щ* пи́шемо завсе́ди з-: *зсти́ ся, зши́ти, зшу́хнути*. І в при́менниках збо́жених з тим з, що по нім стоїть 2-ий ві́дмінок, пи́шемо з, а не *с*, бо́же: *зні́д, знонад, зперед, зноні́д*, а не *сні́д, спонад, сперед, споні́д*.

4. В слова́х, що утво́рені з пні́в на -*т* на́ростками -*ство* і -*ский*, б́укви *тс* не злива́ють ся в знак *ц*, бо́же: *адвока́тский, баламу́тство, безді́тство, бога́тство, бра́тство, бра́тский, сві́тский, шляхо́тство, шляхо́тский...*

Але: *рі́льництво* (рі́льні́к), *тка́цтво* (ткач), *га́лицкий* (Га́лич), *німе́цкий* (Німець)...

Так са́мо пи́ше ся *тс* в сло́ві *отсе́й*.

III.

Як писати чужі слова́, а особли́во чужі імена́ вла́сні, про се в ру́ській мові не ві́робили ся ще тверді пра́вила, бо ча́сто на́віть і вимова́ таких слів ще не устаткува́ла ся. Дя́того не ді́во, що в рі́зних книжка́х поді́буємо рі́зні фо́рми. Зважа́ючи одна́к на перева́жну вимову́ цих слів, на зако́ни звукові́ ру́скої мови, а та́кже на те, в я́кім часі́ і відки́ такі слова́ переня́ті, чи вони́ бі́льше, чи ме́нше зру́щили ся, зважа́ючи наконе́ць на головне́ пра́вило на́шої правопи́си: пиши́, як пра́вильно гово́рить ся, мо́жна смі́ло устано́вити отсе́ї пра́вила:

1. В чужих на́ростках -*ія, -ік, -іка, -іст, -ізм*, а відта́к і в на́ростках -*ійний, -ійский, -іяльний, -ічний* і т. д. пере́йшов в вимові́ звук *і* по шелестозву́ках *д, т, з, с, ц* і р згі́дно з осно́вним зако́ном звукови́м ру́скої мови (гл. 35, 2) **на и**; проте́ треба писати: *Арка́дія* (не *Аркадіа*), *буді́зм* (не

будізм), комедія, медик, методика, методичний, періодичний..., артист, артистка, артизм, артистичний, Беотія, графіка, графічний, критик, критика, критичний, математика, математичний, партія, партійний, практика, практичний, симпатія, симпатичний..., Азія, азійський, гімназія, гімназійний, музика, музикальний, поезія, фізик, фізика, фізичний..., дискусія, пліски, плісичний, комісія, комісійний (не комісійний), процесія, Росія, російський..., акція, артикуляція, індукція, індукційний, інтелігенція, містицизм, організація, організаційний, поліція, поліційний, провінція, публіцист, стіція, Франція, цивілізація, цивілізаційний..., Австрія, австрійський, Арія, артилерія, артилеріст, Африка, Болгарія, історія, історик, історичний, канцелярійний, консисторія, Марія, матерія, матеріальний, Сірія, сирийський, фабрика, фабричний...

Звук л і н мягчить ся перед тіми на́ростками; протé-треба писати: Англія (Англія), лелія, лелійний, Наталія, провінціялізм..., Арніка, Євге́нія, компанія, лінія, лінійний, машиніст, механік, механіка, механічний, механізм, технік, техніка, технічний, у́нія...

По м, б, н, в, ф; г, к, х і по голосозвúках піше ся в тих на́ростках і: армія (не армия), епідемія, епідемічний, полеміка (не полемика), полемічний..., Арабія, кубічний, ямбічний (не ямбичний). Етіопія, е́піка (не епика), епічний..., атавізм..., графіка, рафічний (не графічний), етнографія, етнографічний, парафія, парафіяльний, стенографія, стенографічний, ссфіст, ссфізм, телеграфічний, телеграфістка (не телеграфістка)..., анальогія, анальогічний, етимольогічний, зоольогія, зоольогічний, льогіка, льогічний, педагогія, педагогіка, педагогічний..., Канадо́бія, канадо́війський, остракізм..., мона́рхія, монархічний, монархіст..., прахізм, атеїст...

Деякі чужі слова́ прийняли вже здавна ру́ський вид, тому і пишуть ся в ру́ска: арше́ник, публіка (люди), публічний (не публічий), като́лик (не като́лік), католицкий, евангеліст (не евангеліст), акаде́мія, акаде́мик, академічний, ажа́фист.

Церко́вно-слова́нський на́росток -іє вимовляеть ся в ру́ській мові під живім впливом це́ркви в церко́вно-слова́нсь-

ській ф́ормі; д́ятого, зважа́ючи на д́йсну вимóву такі́х властíво церкóвно-словя́нських слів в ру́ській мóві, трéба сей на́росток писáти скрізь -іє: *евангеліє, милосердіє, спасеніє, водосвятіє, кóніє, ору́жіє...*; так са́мо, ко́лі замість ру́ських іме́н хрестних послóгуємо ся церкóвно-словя́нськими з церкóвно-словя́нським закінченем на -ій, то тоді́, згідно з д́йсною вимóвою пи́шемо і по ру́ски -ій: *Васі́лій, Григóрій, Антоні́й, Метóдій, Мелеті́й, Атанасі́й..*

Річ я́сна, що се і́ лишáє ся в такі́х ра́зах і в прóчих відмінках, óтже: *евангелі́я, -ію, -ієм..., Васі́лія, -ію, -ієм..*

2. Трéба писáти *анти-, архи-,* (а не *анти-, архи-*), бо-сі прі́ставки в вимóві в́же зда́вна зру́шили ся, óтже: *антипа́тія, антифóн; архикня́зь, архиерей, архимандрит..*

3. Чужі іменá вла́сні і на́зви чужі́х краі́в, міст, гір, рік, óзер і т. д., з якими́ Русині́ особлі́во через бі́блію, да́вні літо́писи, церкóвно-словя́нський календа́р, який́ панува́в і до́си ще пану́є на Ру́си, і через шко́лу познако́мили ся і які́ з то́ї причі́ни прі́няли то б́льше, то ме́нше ру́ський ви́д або ці́лком зру́шили ся, особлі́вож іменá словя́нські, пи́шемо б́ква за б́квою так, як вони́ звича́йно по ру́ски вимовля́ють ся, н. пр. *Ви́флеє́м, Єрусали́м, Єгипет, Даві́д, Мойсе́й, Рафаї́л, Соломо́н..., Ате́ни, Вергі́ль або Вергі́лій, Го́мер, Го́рац або Го́рацій, Зевс, Крез, Ді́вій, Овід або Овіді́й, Павза́ній, Пері́кль, Рим, Сокра́т, Тро́я, Цезар, Ци́церон, Язо́н..., Вокані́о, Данте, Ка́льдерон, Колю́мб, Мани́оні, Петрар́ка, Пі́за, Ра́фаель, Тоска́на..., Дон-Кішо́т..., Анжу́, Беранже́ (2-ий відм. Беранже́ра), Бордо́, Бретань, Бурбо́н, Вольте́р, Ді́ма, Додé (2-ий відм. Додéта), Корне́ль, Пари́ж, Расі́н, Русо́..., Байро́н, Ва́льтер Скот, Сві́фт, Лондо́н, Шекспі́р, Шту́арт..., Га́йне, Ге́гель, Ге́те (-того), Лесі́нг, Липск, Ма́ер, Опі́н, Ші́ллер..., Ломоно́сов, Москва́, Пу́шкін, Турге́нєв, Толсто́й..., Бато́рний, Гедемі́н, Зале́ський, Мі́цкевич, Собе́ський, Яга́йло..., Добро́вський, Пала́цький, Раде́цький, Пра́га, Рокита́нський, Ша́фарик..., Білгра́д, Дани́чич, Вук Караджі́ч, Сля́чич, За́греб, Мі́клович...*

В іменáх *Овіді́й, Го́рацій, Павза́ній...* пи́шемо в закінченю́ -ій, а не -ий з то́ї причі́ни, що вони́ свої́м ви́дом нага́дують нам церкóвно-словя́нські календа́рські іменá

і під впливом того календаря дійсно так у нас вимовляють ся. Се і лишає ся і в про́чх відмінках, óтже: *Освѣдіа, -іем, Павзánія, -ієви, -ієм, -іів...*

В чужіх слова́х пи́шемо в сполу́ченю з послі́дуючим о лиш *і* (не *ї*), так са́мо, коли́ перед *і* стоїть якийсь голо-созвук, н. пр. *Сі́он, Хіос, Біон, Анті́ох, Еті́опія, Діон, Ні́оба, Оріон, Ріо, кі́оск, місіона́р, пері́ода, патрі́от, націо́нальний..., Жі́ін, Михаї́л, Рафаї́л, Люї́за, Енеї́да, руї́на...* Лиш по *л* пи́шемо і в тих ра́зах *ї*: *Лі́он, мілі́он, булі́он...*

Ме́нше зна́ні чужі імена́ власні найлі́пше писати так, як вони́ пишуть ся в чужіх мо́вах. До таких іме́н власних належа́ть н. пр. Brachelli, Mascagni, Du Bois-Raymond, Fizeau, Foucault, Fresnel, Mirabaud, Mirabeau, Neef, Salesbury, ten Brink, van Houten, O' Connell, Lützow, Wörishofen...

IV.

46. 1. Великі́ б́укви початкові́ пи́шемо :

а) на початку́ ціло́ї га́дки, óтже завсі́ди по кро́пці, тако́ж по пита́йнику або по оклі́чнику, а по дво́кропці тоді́, коли́ незмі́нено наводимо́ чию́сь бесі́ду, зате́ ні́коли по середни́ку або по за́пинці;

б) на початку́ рядкі́в віршові́х;

в) в імена́х власних, що́ ні́ми назива́ємо́ особц, (люди́й, богі́в, ду́хів, зві́рята і все, що́ собі уособля́ємо), това́риства, держа́ви, наро́ди, кра́ї, міста́, села́ і всякі́ місцевості́ і їх мешканці́в, рі́ки і пото́ки, го́ри, о́зера і мо́ря, н. пр. *Алекса́нדר Вели́кий, Богоро́дця, Катері́на, Михаї́л, Петро́, Тарас, Шашке́вич, Шевче́нко..., Ате́на, Бог* (але бо́г Грѣцкі́), *Велзебу́б, Зевс, Марс, Михаї́л..., Дѣреш, Красу́ля, Рябо́..., Місяцю́ я́сний..., Васи́ліяни, това́риство Просвѣ́та..., Австро-У́гори́чина...; Моска́лі, Поля́ки, Русь, Русини́..., Букові́на, Галичи́на, Швайцарі́я..., Ка́рлів, Кра́ків, Львів, Кі́рти, Ли́цаків, Манасти́рська, Парі́ж. Сня́тин, Стрі́лецький Ку́т..., Букови́нці, Львовя́ни, Тернопі́льці..., Дні́стер, Дуна́й, Прут..., Альпи, Бескі́д, Пі́п Іва́н (гора́), Черно́бра..., Босфо́р, Мо́рське О́ко, Чо́рне мо́ре. Отже на́зви місяці́в пи́шемо мали́ми б́уквами: сі́чень, лю́тий...*

г) в прикметниках виведених від імен особових, н. пр. *Іванів, Шевченкові* твори, могила *Тарасова*, служба *Божя, Богородичин* празник; так само в прикметниках виведених на́ростком *-ів (ов)* від всяких імен власних, н. пр. *Дніпріві* пороги, *Дністріві* хвилі;

д) в заголовках книжок і творів штуки, н. пр. *Енеїда, Іліяда, Наймишка, Перекотіполе, Три як рідні браті, Школа атеньска* (Рафаеля).

е) Наконєць пішемо в листах і в пісьмах до начальства і урядів великими буквами початковими: титули осіб, начальства і урядів тай особові і присво́йні заіменники, коли стягають ся до особи, що до неї пішемо: н. пр. *Високоповажаний Пáne Дирéктор, Високопреподобний Отче! Висо́ке ц. к. Наміснiцтво! Свiтла ц. к. Радо Шкiльна окрúжна! Сердечно дякую Тобi, дорогiй приятелю... Остаю в глубоким поважанем Пáна Старóсти покiрний слугá... Високiй Вiдiле Кравiй! Саме в пору получiв я Ваше письмо...*

2. Дiленє слiв.

47.

Коли двоскладного або многоскладного слова при писаню не можна помiстити в рядку, то дiлимо єго після отсiх правил:

а) Коли слово так збóжене або спривставкóване, що складовi частини кождому лéтко розпiзнати, то другу часть слова перенóсимо до слiдуючого рядка, н. пр. *бiлолиций, чорно-бкий, пройди-свiт, най-глубший, сего-дня, безо-дня, без-лiч, не-дбалий, по-сторiти, за-стругати, заткнути, за-тхлий, зi-тхнути, ви-вчити, вiдо-рвати, вiд-нести, вiдб-иша, обб-вязок, роз-дати...*

Але: *о-бiд, о-бiх, пб-душка, рб-зум, ро-сада, ро-сiл...* і *вiдiм-кнiти, зам-кнiти, розiм-кнiти, вiдiй-ти, перей-ти.*

б) Наростки *-лий, -ливий, -ство, -ский* перенóсять ся цілі до другого рядка, н. пр. *набрéк-лий, свар-ливий, брат-ство, богáт-ство, боже-ствó, злодiй-ство, лiнiв-ство, мiщáнь-ство, множе-ствó, рожде-ствó, лiкар-ство, товари-ство...*, *австрiй-ский, громад-ский, європéй-ский, королéв-ский, мiщáнь-ский, мór-ский, свiт-ский, швeд-ский...* Але: *наміснiц-тво, рiльнiц-тво, тжiц-тво, рiз-дeб, гáлиц-кий,*

німець-кий, турець-кий..., а також: русь-кий, чесь-кий, волось-кий... і малісь-кий, новісь-кий...

в) Зрештою треба відрізнити, чи межі двомá голосозвúками є одíн, чи два, чи три або бiльше букв:

одíн шелестозвúк (а також *ц, ч, ш*) завжди перенóситься до дрúгого рядка, н. пр. во-да́, бу́-ря, да-ру-ва́-ти, ні-ши-ти, во-ло-цúо-га, не-чи́...

iз двох (вiнявши двóзвук *дз, дж*) перенóситься до дрúгий шелестозвúк, н. пр. клад-на́, мит-ла́, не́к-ло, зем-ля́, вéз-ти, зéр-пало, зéр-но, пус-тíй, брiт-ва, лéd-ви, дрúж-ба, змiн-ний, иг-ра́, дбб-рий, крох-мáль, лiн-ва, нiч-та, ко́ж-дий, вiс-на, бруд-ний..., але са́-джа, ви́-джу, Ка́ра-джiч, ро-дзiнки;

з трох або бiльше шелестозвúкiв беремо до дрúгого рядка лишé: 1. б, н; д, т; г, к з л або р, 2. д з ж або з i 3. с з н, т, к, н. пр. 1. заз-дрiсть, ван-друва́ти, муш-тра, цир-клюва́ти, пис-кля́, 2. твeр-джене́, дож-джáнка, ксьон-дзи́, 3. вар-ста́т... але: ска́рб-ни́ця, жeрд-ка, на́ст-ва, верст-ва́, жeрт-ва, черст-вiй, ме́ст-ник, торк-ну́ти, це́рк-ва, завбiльш-ки́, горш-ко́м, корш-ма́, ме́рз-нути...

48. 3. Ра́зом пишуться ті слова́, що зросли́ся до кúпи i ста́ли звичáйним ви́разом, óтже:

а) áдже, áнiж, бeзлiч, безперeч, бeзцiн, бодáй, загалí, вздоeж, взнак, вiдкiля́, вiдра́зу, вiдси, вiдсiля́, вiдтак, вiдти, вкiнцíй, скúпи, вперeд, вперше́, вповнí, впорожнí, вправдí, врадiгоди, де́йнде, де́котрий, де́сь, де́хто, де́що, де́який, для́того, дóки, довкóла, дóси, досiть, дóста, достóту, завбiльшкíй, завдовжкíй, завглибшкíй, завгрубшкíй, заeдно, за́всiди, за́втра, завширшкíй, завчасу́, загалóм, за́для, за́здалегíдь, за́ким, залeдви, за́любки, за́мiсть, за́надто, за́по́ктом, зара́зом, за́тe, за́через, збiльшкíй, звeрха, звiдси, звiльна, згóдом, зда́вна, здовж́, зза́, зме́жи, зна́д, зна́дво́ру, знов́, збeсiм, зперeду́, зпершíу, зпiд, зпомéжи, зпóмиж, зпóнад, зпóтiд, зра́зу, зрeштою́, iнколи́, iзза́, колiсь, котрийбúдь, котрийне́бúдь, лiвобiч, мимохíдь, мимохíть, мимохóдом, нава́д, навздогíн, нави́передки, нави́дзоротъ, на́вiть, навкóлiшки, наема́ня, навми́сне, навпаки́, назпростeць, навстрiч, навста́ж, надарéмно, нада́рмо, наза́д, назу́стрiч, на́коли, на́конeць, налíво, на́бслiн, напeрeд, напóслiд, нап́раво, на-

правці, напрóтив, нараз, нарешті, насамперед, наскільки, натомість, нáтше, недалéко (н. пр.: шкóла недалéко мiста, але: мiсто ужé не далéко), немá, немóв, ненáче, нерáдо, нерáз, нiби, нiбито, нiколи, нiяк, обiруч, околó, опiсля, опiять, оспiлькó, óсторонь, óтже, пiдчас, пóбiч, повéрх, повiсше, повóли, подéколи, подéкуди, пóза, позáд, позáвтра, позавчeра, позаторiк, позаяк, поздóвж, пóки, помáлу, помéжжi, помiмi, пóмiж, пóнад, понáйбiльше, попéред, попéрeж, пiснiд, пiпри, пiруч, посéред, поспiбу, потóму, потрiбж, поцiстж, правобiч, притiм, прóмiж, протé, самогiть, сeгóдне, сeгóдня, силóмиць, скоросвiт, спiчи, спасiбi, свiздi, тáже, тáй, тáкже, тáкóж, тимчiсом, тогiд, торiк, уперше, хтобудь, хтонéбудь, хтось, чимáло, щоб, щоби, щобудь, щонéбудь, щось, якiйсь...

Трéба тáкже завсiди писáги рáзом приiменник з приналéжним до нéго iм'ям, колi наголос падé на приiменник, н. пр. дóсвiта, зáмуж, зáраз, зáщо, нáдто, нáмово, нáщо, пóночи, пóщо...

б) Пiйшемо рáзом, але вiддiлюемо рiздiлкою (-) бiльшi або мéньше звичáйнi слóвa збóженi, як Австрó-Угóрщина, цeркóвно-слóвiньский, конéць-кiнцём, яко-тáко, всeго-нáвсeго, раз-враз..., i слóвa так слáбо сполученi, щó ще кóжда часть для сéбе вiдмiнює ся, н. пр. хлiб-сiль, одiн-едiний i т. д.

Але: байдужнiсть, вeрнiйгора, бiждерево, гололéдиця, дiвдерево, завeрнiйголова, незнатiщо, нiсенiтниця...

Однáк без рiздiлки нав'язуємо до попереднього слóва -ж, -б, -сь i -м: онáж, булóб, печiсь, рáдам..., щоб, однáкож, прéцiж, колiж

4. Скорóчене.

49.

Слóвa i звóроти, щó дуже чáсто в мовi повертають, не виписуємо звичáйно в цiлостi, але скорóчуємо:

гл. = глядi

д. = добродiй

др. = дóктор

зр. = золотiх рiньських

i т. д. = i так дáльше

i т. др. = i такé друге

i т. и. = i такé iнше

i т. п. = i тим подiбне

К = корóна

н. пр. = на примiр, на приклад

n. = пан
пр. = пріміром
порів. = порівна́й
р. = рік
с. = со́твк
св. = сьвяти́й

сл. = сліду́ючий
стр. = сторона́
т. е = то е
т. зв. = так зва́ний
т. зн. = то значіть
ц. к. = ціса́рско-коро́лів-
ський

ЧАСТЬ ДРУГА.

А. СЛОВОТВОРЕНЕ.

Части мови і їх поділ.

(А) дев'ять розрядів слів (частин мови):

50.

1. іменники, се назви осіб або річий, т. зн. такі слова, котрими іменують ся особи або річи,

2. прикметники, котрі виражають прикмети особи або річи,

3. заіменники, що самі не іменують особи або річи, але вказують на них,

4. числівники для числових понять,

— сі чотири частини мови називають ся іменá —

5. дієслова, котрими можемо виразити чинність або стан якоїсь особи або річи,

6. прислівники, що означають час, місце, стéпень, причину, спосіб і іньші обставини, серед яких щось є або дїє ся,

7. приіменники, що поставлені перед іменами, (і перед прислівниками) указують, в яким відношеню до чогось щось є або дїє ся,

8. злúчники, котрими лúчимо слова або цілі мисли,

9. óкликки, котрими властиво не висказуємо мислий, а тільки корóтко виявляємо чуťя.

Н. пр. 1. В тім **домѣ** мешкає **чоловік** і **жінка**; у них є **двоє дѣтѣй**, **Івán** і **Марїйка**, а на **господарствѣ** **корóви**, **пес** і **кúри**. — 2. **Дóбрый** **слугá** **дорогій**. — 3. **Він** і **моя сестра** **хóдять** до **сеї шкóли**. — 4. **Трѣтий** із тих **пяти**

домів се наш. — 5. Він лежить і хоче спати. — 6. Завтра раненько будемо там дуже добре бавити ся. — 7. Над рікою коло церкви вибудуємо ще перед зимою школу. — 8. Не їж нічого або дуже мало, коли ти не здоров. — 9. **Ого! Ба!**¹⁾

51. Розрізняємо чотири особні групи іменників:

1. іменá власні, то є такі іменá, що ними іменують ся поодинокі особи або річи, н. пр. *Петро́, Васи́лина, Шашке́вич, Київ, Галичина́, Карпа́ти, Дністе́р*, (товариство) *Просві́та*,

2. іменá іатункові, то є іменá, що ними іменує ся однаково всяка особа або річ одного і того самого іатунку, н. пр. *швець, чоловік, жінка, злодій, місто, край, гора, ріка, кінь, чобіт*,

3. іменá збірні, т. зн. іменá, що ними іменує ся збір осіб або річий, котрі поодинокі не можна назвати тим самим словом, н. пр. *війско, товпа, череда, лїс, кїна*,

4. іменá матерій, т. зн. іменá таких річий, що всяка їх частина іменує'оя тим самим словом, н. пр. *золото, лїд, вода, вóздух*.

Буває і такє, що якєсь слово із своєї первісної групи переступає в іньшу групу. Так пр. *підкова, лобода, гонта, чернець, когут, кїрка, каплїн*, можуть ста́ти іменáми власними, а знов імя власне *Карст* уживає ся также як імя іатункове (*Части́на полудне́вих Альп ста́ла карма́том*); *Швед, Ту́рок* набирає значіня збірного імя в виразах *воюва́ти з Шве́дом, з Ту́рком*.

¹⁾ В деяких разах подїл на части мови не дасть ся легко перевести. Так заіменники неозначені *богато, всі, дїлято...* можна уважати числівниками. Деякі прислівники сполучують ся з певними відмінками імен і так стають приіменниками, н. пр. *здвож і поперек* — *здвож ріки, плота...* Так само стають прислівники злучниками, н. пр. *потїм* (гл. 245, 1), *скоро*, а приіменники стають часом приєдівниками, н. пр. *з, зо, із* (*зо двійцять корон* = окболо, мєньше бїльше 20 корон; *от він вам прислав щось із тисячу совєїв; буду там з годїну; тут є зо два кірці юїта; вже тому є зо дві недїлі*). І перечку не годї назвати прбосто приєдівником, бо вона не вказує на пїякі такі обставини, серед котрих щось є або дїє ся.

Заіменники ділять ся на сім груп:

52.

1. заіменники особові: *я, ти, (він),*

2. заіменник зворотний: *ся,*

3. заіменники присвобіці: *мій, твій, свій, наш, ваш, свій (їхній),*

4. заіменники ука́зуючі: *той, сей, такий...*

5. заіменники пита́йні: *хто, що, котрій, чий...*

6. заіменники відно́сні: *хто, що, котрій, чий...*

7. заіменники неозначені: *весь, хтобудь, де́хто, атось, шось...*

Числівники ділимо на головні, н. пр. *одін, два, сто, об́а, трое́,* і порядкові: *перший, другий, третій* і т. д. 53.

Чинности, події або стан можемо через добірне дієслово віразити так, що вони́ доходять до якогось кінця або скўтку, або змагають до того; дієслово, яко́го в тім разі уживаємо, називає ся докóнане. Інші дієслова не здатні, ука́зувати на такий кінець або скўток, і називають ся протé недокóнані; вони́ виражають, що означені дієсловом чинности, події або стан або в якійсь одній хвилі (однім протягом) відбувають ся, тривають, або (наворотами) повторяють ся; після́ того між недокóнаними дієсловами розріжнюємо протягóві і наворотóві дієслова. Отсі гадки мають наглядно показати, що є дієслова 1. недокóнані, а) протягóві, б) наворотóві, а що 2. докóнані: 54.

1. а) **везти**, б) **возити**, 2. **звезти**: *Де тепер Іван? Везе сїно гостинцем. — Що робить нині Іван? Возить сїно. — Як зведе сїно, піде орати.*

1. а) **летіти**, б) **літати**, 2. **полетіти**: *Там летить жуля. — Лілики літають вечером. — Уважай, бо пїлка полетить в вікно.*

Деякі дієслова призначені немòв на те, щоб иньшим дієсловам б́ути на усл́уги. В *б́уду читати* лишé *читати* виражає чинність, а *б́уду* показує, що чинність ч́итання паде́ в будучність; такé самé б́ачимо в *читати му*. І в *читав би* лишé *читав* виражає чинність, а що йно *би* (давна́ дієсловна ф́орма від *б́ути*) показує, що ся чинність не дійсна, а лишé можлива або подумана. Такі дієслова називають ся помічні.

Подібно стоять і́ншим дієсло́вам на услу́гах такі́ дієсло́ва, як *хотіти, мочи́, му́сити, мѣти, ста́ти, почѣти...* В *поча́ли* пла́кати лишѣ *пла́кати* означає чинність, а слобом *поча́ли* зазначаємо блі́зші обста́вини, коли́, як і т. и. чинність пла́каня почала́ ся. Такі́ дієсло́ва назива́ють ся спосо́біві.

55. Прислівники ділять ся з огляду на їх значіне 1. на прислівники місця, н. пр. *до́ма, нѣде́*; 2. часу́, н. пр. *за́втра, потім, ра́но*; 3. спосо́бу, н. пр. *дарѣмно, нішки*; 4. степеня і міри, н. пр. *наві́тъ, ду́же, тро́хи, тільки*; 5. причіни, н. пр. *для́того, о́тже* і т. и.

Окрім то́го бува́ють одні́ вка́зуючі, і́нші пита́йні, і́нші знов відно́сні, а і́нші нарэ́шті неозна́чені, н. пр. *тут, де, де́сь; тепѣ́р, коли́, коли́сь; так, як, якос́ь* (гл. 190, 192, 194 і 198).

Пень і закінченє.

56. Імена́ і дієсло́ва даю́ть ся відмінювати, т. зн. вони́ прийма́ють як до сво́го ужива́ня рі́зні закінченя, н. пр. *у́ченик чита́в — у́ченики чита́ють, у́чениця чита́ла — у́чениці чита́ли*. Тре́ба протѣ розрі́жнати пень і закінченє: *у́ченик-и, чита-є, чита-ють, читал-и...*

Пень є то́та часть слобва, що є осно́вою вся́ких єго́ форм¹⁾.

Відкілі́ беру́ть ся пні́ і як їх ужива́ємо до твора́ня нові́х слів, се́го учи́ть нау́ка словотвора́ня; а як відмінні́ слобва́ при сво́ім ужива́ню як до потре́би відмінюють ся, се є прѣдметом нау́ки відмінюва́ня.

¹⁾ Розрі́жнати пень і закінченє не так дѣ́лько: бо́ж історична́ і порівню́юча грама́тика учи́ть, що неодно́ закінченє лі́пше причисліти до пня. При практи́чній нау́ці найлі́пше уважа́ти за пеньсю часть слобва, котра́ не зміня́є ся. Зрэ́штою бува́є, що і пні́ при відмінюва́ню зміня́ють ся, н. пр. *ове́с — вѣ́са, вѣ́ці (вѣ́ць а) — ове́ць, ду́-ти — дм-у...*

Слова питомі і чужі.

Найбільша часть слів рускої мови є від непамятних часів єї власностию (слова питомі), н. пр. *а, і, на, ти, три, Бог, вода, нога, спати, нагий, сестра, вїдїти, чоловік, просїти, дзигнїти, дарувати...* Деякі слова Русинї переймили з інших мов; та всеж в рускій мові чужїх слів менше нїж в сусїдних мовах.

Чужі слова переймають ся при рїзних нагодах; так Русинї

1. приймили обряд від грецької церкви, відси взяп ся н. пр. слова: *алилуя, аминь, ампулка, ангел, апостол, артос, дяк, евангелія, єпископ, катехїт, монастир, парабфія, пїп, піст, хрест, церква,*

2. урядїли свої школи на подббу шкіл інших народів і брали все більшу участь у вишій європейській освіті, відси н. пр. *автор, адреса, академія, аркуш, бакалїр, газета, гімназія, драма, друкувати, журнал, зоологія, квартал, клява, крїйда, лїнїя, нота, нумер, проба, провінція, рахувати, смак, флет, школа,*

3. через держави, в котрїх жиють, познакомили ся із чужими військовими і судовими мовами, відси н. пр. *адвокат, акт, арешт, армія, багнет, банда, буит, вартя, гвалт, дрогун, кїрраль, квартира, князь, компанія, кордон, король, мелдувати, муштра, офіцир, панівка, парода, пішка, фортїца, фонд, фундушівий, цїсар, цар, шабля, шрїт, штемпель, штурм,*

4. через всі часї зносили ся з чужими купцями і купували чужі товари, відси н. пр. *австерія, агрест, аксамїт, акциза, антаба, антика, аршин, атлас, бавовна, базар, барва, бумага, бутелька, ванна, вата, вино, галун, гербата, гатунок, грис, едвоб, кава, камфора, капелюх, копїста, каса, крам, крїйцар, крохмал, купити, лотерія, око (міра), олива, олій, орєнда, риж, шовк, штїпка, фляшка, фунт, цукор, чай,*

5. навчили ся рїзних ремесел від чужинців, відси н. пр. *алькір, бальок, варстат, газ, ганоє, гвинт, гзимє гїне, гнип, гонта, грунт, дах, клямра, корба, майстер брчик, пара (двоє), смарувати, смалець, стельмах, шварц шрїба, штаба, штахєти, фірман...*

59. Чужі слова в рускій мові взяті поперед всього:

1. з польського, н. пр. *міць, цікавий, обіцяти,*
2. з церковно-слов'янського, н. пр. *владика, воскреснути, створити, спасеніє, Василій,*
3. з німецького, н. пр. *купити, мелдувати, відтак*
4. з турецького, пр. *гайдамака, карий,*
5. з російського, пр. *юхт,*
6. з італіянського, пр. *цера,*
7. з литовського, пр. *бриль,*
8. з волоського, пр. *румеґати,*
9. з грецького, пр. *сорок,*
10. з мад'ярського, пр. *бербеніця,*
11. з фінського, пр. *хміль.*

60. Але найбільша часть чужих слів чужі уже в тих мовах, з котрих Русини собі їх перейняли. Так лучає ся, що чужі слова ввійшли:

- з німецького через польське до рускої мови, н. пр. *брчик,* або
- з латинського через польське, н. пр. *аркуш, фундаш,*
- з французького через польське, н. пр. *трибушон*
- з грецького через німецьке а відси через польське, н. пр. *аптіка,*
- з німецького через чеське а відси через польське, н. пр. *едваб,*
- з грецького через церковно-слов'янське, н. пр. *ангел, лєпта,*
- з італіянського через церковно-слов'янське, н. пр. *винó,*
- з єврейського через грецьке а відси через церковно-слов'янське, н. пр. *амінь, скарбона,*
- з латинського через німецьке а відси через церковно-слов'янське, н. пр. *пін, піст,*
- із шведського через російське, як *шовт,*
- з латинського через німецьке, як *адвокат,* *крейда,*
- з італіянського через віденське, як *шпагат,*
- з німецького через італіянське а відси знов через німецьке, як *банда...*

Не чужі, але після чужіх взірців утворені є н. пр. **61.** отсі слова: *красписісь* (каліграфія), *живописець* (грец. ζωγράφος).

К о р і н ь.

Так із своїх пітомих, як і з чужіх слів творять ся **62.** нові слова; і між найстаршими рускими словами є багато таких, що вже утворені з простійших складових частин. Так слово *дарувати* містить:

1. закінчене *-ти* (як *просіти*, *двигнути*, *пасти...*),
2. *-а-*, що появляє ся перед сим закінченням також і в інших словах, як *брати* (*беру*), *писати* (*пишу*),
3. *-ув-*, котрим творить ся багато нових дієслів з іменників і з інших слів, як *вірувати* із слова *віра*, *телеграфувати* із *телеграф*,
4. *-р*, котрим з дієсловного пня *да-* (*дати*) утворений іменник *дар*, як н. пр. також із пня *пи-* (*пити*) іменник *пир*,
5. *да-*, первісник мови, котрій уже не дає ся дальше розложити, і від котрого пішла ціла отсія родина слів:

да-: *дати*, *відати*, *від-*, *до-*, *на-*, *по-*, *про-*, *роз-*, *удати*, *давати*, *ви-*, *до-*, *з-*, *на-*, *при-*, *про-*, *роз-*, *у-*, *пороздавати*, *віданє*, *подаванє*, *продавець*, *данє*, *даток*, *до-*, *за-*, *по-*, *придаток*, *датель*, *датний*, *дача*, *задача*, *дача*, *дар*, *дарити*, *дарувати*, *по-*, *роздарувати*, *роздаровувати*, *даром*, *дармо*, *надармо*, *даремно*, *даремний*, *дармоїд*, *дарунок*, *подарунок...*

Поедінчий складник *да-*, що є основою всіх сих слів, називає ся **корінь**. Інші коріні є н. пр.:

ста-: *стати*, *стнути*, *вистати*, *в-*, *ді-*, *зі-*, *на-*, *о-*, *пере-*, *при-*, *роз-* ся, *пов-*; *позістати*, *ставати*, *ви-*, *від-*, *ді-*, *зі-*, *на-*, *о-*, *при-*, *роз-* ся, *установити*, *сталий*, *несталий*, *усталити*, *усталенє*, *стан*, *нестанний*, *становити*, *по-*, *установити*, *поустановляти*, *обстанова*, *установа*, *становище*, *останок*, *перестанок*, *пристань*, *стодо*, *стодник*, *стив*, *ставок*, *ставочок*, *сустав*, *застав*, *підстава*, *постав*, *устава*, *стівка*, *заставка*, *обставина*, *ставити*, *виставити*, *до-*, *по-*, *пред-*, *при-*, *установити*, *ставляти*, *в-*, *від-*, *до-*, *установити*, *ствленє*, *уствленє*, *установлявє*, *статок*, *о-*,

до-, недостаток, достаточний, побити, стайня, стояти, пере-, побити, достойний, достойник, достойнство, постійний, стійність, стійло...

сед-: сісти (слід), в-, по-, зсісти ся, сідати, о-, посідати, посідане, посідатель, сідло, сідлати, сідало, село, сельський, селянин, оселя, поселити, присілок, сидіти, висидіти, за-, посидіти, ви-, засіджувати, сідуха, сидень, сидьма, сусід, сусіда, сусідка, сад, садок, садочок, садити, саджати, пересаджувати, осіда, посіда, досіда, садовина, садівник, саджа...

мог-: мочі, з-, пере-, по-, спомочі, зне-ся, зане-, рознемочі ся, підмога, могота, може, вельможа, можний, можна, можливість, можливий, неможливий, можливість, уможливити, поміч, німіч, помічний, німічний, помічник, помічниця, ви-, до-ся, з-, пере-, по-, допомагати, знемагати, вимігане, змігане, помагач...

би-: біти, за-, про-, роз-, убити, биті, бич, бітва, за-, роз-, убивати, розбишак, розбишцтво, бій, побій, бійка, боєвій, боєвище, побоевище, бойкий, боїще, біяк, забіяка, розбийник, убійство...

63. Кобрінь може заразом бути пнем слова, н. пр. **да-**: дати, дам, дає, даний, дай..., **ста-**: стати, став, ставши..., **пас-**: пастити, пасу, пас...

Та зрештою порів. замітку в 56 (нотка).

Понайбільше пень слів виводить ся що йно з коріння через додатки та через зміну голосозвуків, н. пр.:

да :	1. дар-: дар, дары, -ів...	сед- :	1. се(д)л-: село, села, селах...
	2. дару-: дарую, -ємо, -ій...		2. сід-: сісти, сів...
	3. дарува-: дарувати, -ав...		3. сідла-: сідлати, -ає, -аї...
	4. дарун(о)к-: дарунок, нку...		4. сусід-: сусід, -а, -ови...
	5. подарун(о)к-: подарунок, -нку...		5. сусід(о)к-: сусіва, сусідок...

Наростки, приставки, зложене.

64. Нові слова творять ся із старіх, наколі

1. на старім пні наростуть заду наростки, причім змінює ся деколи корінній голосозвук (гл. 36), н. пр.

сам: самота, кінь: коняка, брат: братів, летіти: літати,

2. до старого пня приставимо зпереду приставки, н. пр. *стати: в-, на-, пристати,* або

3. два старі пні зложать ся в одін новий, н. пр. *великдень, листонд¹).*

I. Наростки.

В рускій мові маємо багато rozmaїтих на́ростків. Вони становлять творчу силу мови і служать на те, абі через загально зрозумілі додатки ззаду до готових вже слів із сих слів творити нові слова, що дістають таким чином зовсім іньші, відмінні від старіх слів значіня, але все такі мають з ними якусь звязь; відтак абі в понятях, виражених старіми словами, зазначаувати ріжні відтінки і зміни. Приглянувши ся з близька словам утвореним якимнебудь на́ростком, можемо зміркувати, в яким на́прямі на́росток змінює або відтінює значіне первісного слова або пня. Одні на́ростки служать на те, абі з дієслова або дієсловного пня утворити іменник, що означає діланє (*битє, додаванє, друкованє...*), або ім'я діяча (*писар, жнець, орч...*); іньші знов на те, абі зазначіти походженє від когось, від чогось, із якоїсь місцевости (*попович = син попа, царевич = син царя, Києвлянин = рідом з Києва, Желеховський = рідом із Желехова*), абі вказати на те, чим щось робить ся (*біліло, крило...*), абі означіти якусь прикмету (*мокрый, червоний, волохатий, багистий, гіркий...*); іньші знов на те, абі погрубіти або здрібніти якесь понятє (*каменяка, коняка, дідіше, величєнний, довжєзний..., візок, голубчик, личко, млинчок, дүшечка, батечко, сердєнько, голубонька, Антось, Петрусь, цєрковця, винцє, віконцє, малєнький, малєсєнький, маліський...*), або абі степенувати прикметниківє понятє (*висший, лєкший, сильнїйший...*) і т. д.

¹) З причіни, що найбільша часть приставок є собі словами для себе, то про границі між приставкованєм а зложенєм слів можна ріжно думати; в практиці се не має ваги.

Якє значіне має кóждий поодинокий нáросток, се каже Рýснови живє чутє мóви; зрештою наведєні нїзше приклади зібрані так, щоб зверну́ти ува́гу на розмаїтїй дєколи ужїток нáростків.

Дєякі нáростки рýска мóва зложїла собі згóдом із двох пєрвісно окрємих нáростків (-тє, -анє, -ованє, -очок, -очка, -очко, -ечка, -ечко, -енька, -ятко, -арня, -альня, -ович, -аний, -ований...), так що не відчуває ся вже бїльше двох рїжних нáростків і уживає їх мóва тепєр як поєдїнчих нáростків для твóрення новїх слів.

Найчастїйше уживають ся отсі нáростки:

1) для твóрення іменників.

66. -є: *бїлє* (бїлий), *вєрбє* (верба́), *вїстрє* (бóстрий), *волóсє* (вóлос)...; із сєго нáростка вкўпї з дїсприкметникóвими закїнченнями повстають отсі злóжені нáростки: -тє: *битє* (бїтїй, бїти), *житє* (-жїтїй), *проплътє* (проклътїй)...; -енє (-їнє): *вїзволенє* (вїзволєний), *зїткнєнє* (зїткнєний), *значїнє* (знáчєний), *сотворїнє* (сотвóрєний), *терпїнє* (терпєн)...; -анє: *бáжанє* (бáжаний), *вїмáганє* (вїмáганий), *додáванє* (додáваний)...; -уванє (-юванє), -ованє: *вїруванє* (вїруваний), *вирóблюванє* (вирóблюваний), *друкованє* (друкований)...
- ай (гл. 35, 1): *звичáй* (звїкнүти), *случáй* (лучáти ся)...
- їй (-їй): *бáбїй* (бáба), *грамотїй* (грáвота)...
- р: *дар* (дáти), *пир* (пїти)...
- ар, -яр: *вєслáр* (вєслó), *вївцáр* (вївцá), *пїсар* (пїсáти), *тягáр* (тягнүти)...
- ур: *кáчур* (качá), *кóцур* (кїт)...
- ир: *проводїр* (проводїти, прóвїд)...
- ло, -дло: *бїлїло* (бїлїти), *згрєбло* (грєбстї), *мáсло* (мáзати), *крилó* (крїти), *пушáдло* (пушáти)...; -ало, -айло: *аїйкáло* (аїйкати), *мїнáйло* (мїнáти)...
- їль (-їль): *кoшїль* (кїш), *мїтїль* (мїти)...
- уля: *красўля* (крáспїй), *кривўля* (кривїй)...
- нь, -знь, -снь: *дань* (дáти), *прїстань* (стáти), *бóлзнь* (бóлїти), *бóязнь* (бóятї ся), *пїснь* (пїти)...
- ня, -зня, -сня: *брєхнá* (брєхáти), *двїйнá* (двóє), *кўзнá* (кўти), *бáсна* (байка)...; -áрня: *друкарня* (друкувáти,

друкáр), книга́рня (кни́га), січка́рня (січка)...; **-альня**: їда́льня (-їда́ти), копа́льня (копа́ти)...

-ин (-і́н, -і́н), **-ина** (-і́на), **-изна**, **-ини**: Ру́син (Русь), во́їн (воюва́ти)..., хлопча́на (хлопець)..., бара́нина (бара́н), ба́тьківщина (ба́тьківський), бере́зина (бере́за), величи́на (вели́кий), граби́на (граб), давни́на (да́вний), десяти́на (деся́тий), дівчи́на (ді́вка), дружи́на, і́на (друг), краї́на (край), біли́зна (білий), нови́зна (нові́й)..., відно́сини (відно́сити ся), іме́ніни (імя́)...; **-янин** (**-анин**): Киє́вляни́н (Ки́їв), міщани́н (місто)...

-ун: бреху́н (бреха́ти), свисту́н (свиста́ти), вун (ві́ти), опі́кун (опі́ка)...

-уня: бабу́ня (ба́ба)...

-иня: боги́ня (бог), кравчи́ня (краве́ць), ми́лостиня (ми́лість)...

-(е)нь: вяза́нь (вяза́ти), се́рпень (се́рп), сиде́нь (сиді́ти)...

-(о)та (**-(е)та**), **-(о)ти**: бід(н)о́та (біда́, бі́дний), висотá (висо́кий), мого́та (мочи́), само́та (самі́й), робо́та (робі́ти), дорожне́та (дорогі́й, дорожні́)..., сухо́ти (сухі́й)...

-ть: ві́сть (ві́дати), ма́сть (ма́зати), сме́рть (ме́рти)...

-ість: більши́сть (бі́льший), веселі́сть (веселі́й), висо́кість (висо́кий), всемогу́ість (всемогу́чий), до́брість (до́брій), злі́сть (злий), легкоду́шність (легкоду́шний)...

-ча: голодне́ча (голо́дний), да́ча (да́ти)...

-(о)щі: ласо́щі (ласні́), хитро́щі (хитри́й)...

-тель: гони́тель (гоні́ти), да́тель (да́ти), доброді́тель (до́брій, ді́ти = ді́яти)...

-тва: бі́тва (бі́ти), кля́тва (кля́сти), моли́тва (моли́ти)...

-ство: божество́ (Бог), доброді́йство (доброді́й), калі́цтво (калі́ка), лиця́рство (лиця́р), мно́жество (мно́го), това́риство (това́риш)...

-іт: ту́пит (ту́пати), шепі́т (ше́пнути)...

-я (**-а**), **-ята** (**-ата**): вовча́ (вовк), гуся́ (гу́си), кізля́ (ко́зел)..., очиня́та (о́ко), санча́та (са́ни, санкі́)...

-ич, **-ичі**: ді́дич (ді́д), ро́дич (рі́д), пані́ч (пан)..., праро́дичі (рі́д)...; **-ович** (**-евич**): попо́вич (пі́п), царе́вич (ца́р)...

-(о)ть: ві́хоть (ві́ха)...

-ба: грози́ба (грози́ти), друже́ба (друг), зло́ба (злий), про́сьба (просі́ти), сі́вба, сійба́ (сі́яти)...

- иво**: *кресиво* (кресати), *меливо* (молоти, мелю), *мясиво* (мясо)..
- тя**: *знамя* (знати), *сімя* (сіяти)..
- им**: *вітчим* (отець)..
- ан, -як, -ака, -яка**: *бідак* (бідати), *біяк* (біти), *бодяк* (бодіти), *гусак* (гуси), *простак* (пробити), *різак* (різати), *своак* (свій), *третяк* (третий), *вояк* (воювати)..., *забіяка* (забити), *пропійка* (пропити), *рубяка* (рубати)..., *коняка* (кінь), *ломака* (лім)..
- ик**: *ангелик* (ангел), *братик* (брат), *вóзик* (віз), *му́жик* (муж), *сто́лик* (стіл)...; -**ник**: *відпоручник* (відпоручений), *візник* (віз), *годинник* (година), *курник* (кури)..; -**чик**: *баранчик* (баран), *голубчик* (голуб)..
- юк, -юка**: *віслюк* (осіліти), *псюк* (пес).., *гадюка* (гад), *каменюка* (камінь)..
- (о)к, -ка, -ко, -ки**: *білок* (білий), *візок* (віз), *гачок* (гак), *недолюдок* (не до людей).., *дідько* (дід), *стрийко* (стрий), *Юрко* (Юрій).., *байка* (брати), *бесідка* (бесіда), *внучка* (внучка), *гадка* (гадати), *голубка* (голуб), *готівка* (готовий), *гуска* (гуси), *двійка* (двоє), *дійка* (доїти).., *личко* (лице), *бюк* (бюк).., *обжійки* (обжинати), *залички* (лице)..; -**очок, -очка, -очко, -очки**: *домочок* (дім), *млиночок* (млин), *слідочок* (слід).., *головочка* (голова), *ягідочка* (ягода).., *гніздочка* (гніздо), *місточко* (місто).., *діточки* (діти).., -**ечка, -ечко**: *батьечко* (батько).., *душечка* (душа), *подріжечка* (подріг)..; -**енька, -інка, -енько**: *батьенько* (батько), *камененько* (камінь).., *душенька* (душа), *матінка* (мати).., *серденько* (серце), *соненько* (сонце)..; -**ейко**: *городейко* (город).., *сердейко* (серце).., -**онька, -онько**: *домонько* (дім), *соколонько* (сокіл).., *голівонька* (голова), *муравонька* (мурава)..; -**ойко**: *лісойко* (ліс), *вітройко* (вітер)..; -**івка**: *гноївка* (гній), *жидівка* (жид)..; -**ятко**: *курятко* (кури), *дівчатко* (дівка)..
- ище (-їще), -ис(ь)ко (-їс(ь)ко)**: *багнйище, -їс(ь)ко* (багно), *бобйище, -їс(ь)ко* (бій), *деревйище, -їс(ь)ко* (дерево), *дідйище, -їс(ь)ко* (дід)..
- ага, -яга**: *бідняга* (бідний), *добряга* (добрий)..
- уга, -юга**: *злудюга* (злудій), *хапюга* (хапати).., *вівсюга* (овіс), *ярюга* (яр)..

- иха: дяч^иха (дяк), заяч^иха (заяць), ковал^иха (коваль)...
- ух, -юх, -уха: дід^ух (дід), мак^ух (мак), кін^юх (кінь), спл^юх (спати)..., говор^уха (говоріти), посьміт^юха (сьмітє), свекр^уха (свєкор)...
- иця, -иці: вдов^иця (вдовець), возч^иця (зовк), вод^иця (вода), вязн^иця (в'язень), гирч^иця (гіркий), гололєд^иця (гблій, лід), грішн^иця (грішний), дурн^иця (дурний), камєн^иця (камінь), льв^иця (лев)..., н^ож^иц^я (ніж)...
- (е)ць, -ця, -це: взор^ець (взір), гребін^ець (грєбінь), жнєць (жати, жну), кох^анєць (коханий), кур^ець (куріти), мер^ець (мерти), пап^ерєць (папір), стар^ець (старій), чуж^инєць (чужина)..., тр^ій^ця (трє), ц^єрк^ов^ця (цєрква)..., вин^цє (вин^о), вік^он^цє (вікн^о), ден^цє (дно), м^іс^цє (м^істо), пер^цє (пер^о)...
- сь, -ся: Ант^ось (Ант^ін), Мих^ась (Мих^айло)..., К^ась (К^атер^ина)...
- усь, -уся: Петр^усь (Петр^о), тат^усь (т^ато)..., баб^усья (б^аба), Мар^усья (М^ар^ка)...
- ч, -ач: б^ич (б^іти), бор^од^ач (бор^ода), ор^ач (ор^ати), слух^ач (сл^ухати)...
- иш: гол^иш (гблій), найд^иш (най^ду)...

Враз із словами, які переймили Русини з чужих мов, 67. прийняли ся у нас і чужі на́ростки, так що р^уска м^ова д^еякими-такими на́ростками-посл^угує ся н^ав^іть-до т^ого, щоб із п^ітомних р^уских сл^ів твор^іти нов^і слова, н. пр. д^ар^унок, поц^іл^унок. С^е д^оказ на те, що н^ав^іть і в переп^ят^их чужих сл^овах р^уска м^ова в^ідр^іжняє п^ень від на́ростка. Д^ля-т^ого тр^єба тут д^ля док^ладности на^вєсти важн^іші чуж^і на́ростки, як:

- ия, -ія: авст^ерия, ак^ация, Болг^ария, г^імн^азія, інд^укція, на^ра^фія...
- ар, -ари: калєнд^ар, м^ісіон^ар..., окул^яри...
- єр: бур^містер, пл^яєтер..., шв^агер...
- ор: авт^ор, д^окт^ор, конд^уктор...
- ура: ав^ант^ура, л^ітер^ат^ура, по^чт^ура...
- ал, -аль: єнєр^ал, журн^ал, кв^арт^ал, к^апр^ал, ш^ит^ал...
- ист (-іст, -їст): арт^іст, інф^антєр^іст, соф^іст, маш^ин^іст...
- єнт: прєзид^єнт, рєфєр^єнт...
- мент: рєгєм^єнт, стр^ум^єнт...

- ик (-ік), -ика (-іка -іка):** *аршеник, історик, механік...*
аритметик, графіка, механіка, музика, фабрика...
- унок:** *вербунок, дарунок (дарувати), поцілунок (поцілувати)...*
- изм (-ізм, -ізм):** *будізм, атавізм, провінціалізм...*

68.

Зміж тих на́ростків додають ся

1. одні лишé до пнів дієслóвних: *-р, -ло, -нь, -тель, -тва, -іт, -мя,*

2. дрúгі лишé до пнів іменних (і дієприкметникових):
-є, -ур, -ир, -иня, -ість, -ство, -я, -ич, -ів, -им, -ик, -юк, -ище, -ис(ь)ко, -ага, -яга, -сь, -усь,

3. іньші до одні́х і до дрúгих, як: *-ар, -ня, -ун, -ба...*

Чужі на́ростки подібують ся понайбільше лишé у чужі́х слів (але порів. *-унок*).

Деякі із чужі́х на́ростків звучать зóвсім так сáмо як пнітомі рúські на́ростки (*-ар, -ик*), однак похóдженем своїм вони́ ріжня́ть ся від себе.

69.

У тих іменників, що були́ пєрвісно прикметниками, подібуємо прикметникові на́ростки (70, 72), н пр.:

-ний, -на, -не: *Мі́рний, по́івна (попів)...*, *прі́дане (пріда́ти)...*

-ів (-ів), -ов, -ова (-ева), -овий: *Пісқу́нов, Драгома́нів (драгома́н), Льві́в (Лев), Кі́їв...*, *брато́ві (брат), коро́лева (король), польо́вий (пóле)...*

-ний, -на, -не: *Лє́пкий (лєпну́ти), лє́жке (пільга) ..*

-окий, -оке: *Глу́боке...*

-с(ь)кий, -с(ь)ка: *Кобри́ньський, -ська...*, **-овс(ь)кий (-евс(ь)кий):**
Желехо́вський, Котляре́вський...

-ший: *ста́рший (ста́рій)...*

2) для твореня прикметників:

70.

-рий: *мо́крий (мо́кнути), о́стрий (вісь)...*

-лий: *вя́лий (вя́нути), зрі́лий (зрі́ти), ро́слий (рості́), крúглі́й (круг), умерлі́й (умєрти)...*

-ин: *ба́бин (ба́ба), жі́нчин (жі́нка), сє́стрин (сестра́)...*

-ний: *ві́нний (вина́), ві́нний (винó), відно́сний (відносі́ти ся), всхíдний (всхíд), голо́ний (го́лод), грі́шний (грі́х), же́лї́зний (же́лізо), змінний (змíна), і́менний (і́мя), кі́нний (кінь), ра́нний (ра́но), стра́шний (страх)...*; **-ений:**
вдово́лений (вдово́літи), відда́лений (відда́літи), освє́-

- ний (освоїти)...; **-аний**: докóнаний (доконати), нескáзаний (не, сказати)...; **-ований**: зачудóваний (зачудувати ся)...; **-ний** сполучене з чужими нáростками: **-арний**: елементарний...; **-альний**: нормáльний, реáльний...; **-ивний**: активний...; **-ичний** (-ічний, -ічний): періодичний, телеграфічний, технічний...
- оний** (-ений): червоний (черв), зелéний (зіле)...
- яний** (-аний): дерев(л)яний (дерево), мідяний (мідь), гречаний (грéчка)...
- шний** (-шній): горішний (горі), домашній (дóма), нáвнійшний (нáвні), тамóшний (там), теперішний (тепер)...
- тий**: отвёртий (отвёрти), скр́итий (кр́ити)...
- твий**: жéртвий (жéрти)...
- атий**: богáтий (Бог), волохáтий (вóлос), крилáтий (крилó)...; **-оватий**: подóбговатий (дóвгий), виновáтий (вина)...
- ястий** (-астий): гилáстий (гіле), острокінчáстий (острий, кóнєць)...
- истий** (-істий): багністий (багно), голосістий (гóлос), слісістий (сліи)...
- явий** (-авий): білáвий (білий), дуплáвий (дуплó), крові́вий (кров)...
- ивий**: плаксíвий (плáкса), мíлостíвий (мíлість)...
- ливий**: боязлíвий (бóязнь), злослíвий (злість), можлíвий (мóжна), щаслíвий (щáсте)...
- ів** (-ів), **-овий** (-евий): братів (брат), ковалів (ковáль), букóвий (бук), верхóвий (верх), крає́вий (край), науко́вий (наука), одна́ковий (одна́кий)...
- мий**: знáкóмий (знак), невиносі́мий (виносіти)...
- кий**: бойкíий (біи), гіркíий (гірший), мéткий (мет)...
- акий**: одкáкий (одéн), дво́кий (двоé)...
- окий** (-екий): дáлєкий (дáлі), поодино́кий (одін)...
- с(ь)кий**: гір(ь)кíий (гора), зéм(ь)кíий (земля), рúс(ь)кíий (Русь), грéц(ь)кíий (Грек)...; **-іс(ь)кий**: бáтьків(ь)кíий (бáтько), королів(ь)кíий (корóль)...
- вший** (-ший): минúвший (минúти), помéрший (мéрти)...
- чий**, **-учий**, **-ючий**, **-ячий**, **-ущий**, **-ящий**: будúчий (бúде), горя́чий (горіти), слíду́ючий (слíдувати), трудíвший (трудíти), тямúщий (тáмити)...

71. Зміж тих на́ростків додають ся:

1. одні лишé до пнів дієслóвних, як *-тий, -твий, -виий, -чий,*

2. дрúгі лишé до пнів іменних (і дієприкметникóвих), як *-ин, -яний, -атий, -итий, -ястий, -истий, -явий, -авий, -ивий, -лвий, -ів, -с(ь)кий,*

3. іньші до одні́х і до дрúгих, як *-рий, -лий, -ний, а*

4. оді́н на́росток, *-иний,* до прислівників.

72. Де́котрі іньші на́ростки додають ся лишé до прикметникóвих пнів, вони́ слúжать до степенóваня прикметникóвого поня́тя:

-енний, -езний увелі́чують або погрúбшують поня́те, н. пр. *велі́ченний, -езний* (велі́кий), *довже́нний, -езний* (дóвгий)...,

-енький, -есенький, -ісінький, -іський здрі́бнюють прикметникóве поня́те, або придають бесі́ді щось ні́жного (і длятóго на́родні пі́сні дúже в них любóють ся), н. пр. *малéнький, -малéсенький, малéський* (малі́й), *старше́нький* (ста́рший), *одні́сенький* (оді́н), *милéський* (мі́лий) .

-ший, -ійший, -іщий слúжать для порівну́ваня; перед на́ростком *-ший* опуска́емо завсе́ди на́ростки *-кий, -окий, -екий,* рідко колі́ *-ний*. Отже: *блі́зший, блі́зчий* (блі́зкий), *бога́тший* (бога́тий), *ві́сший* (висóкий), *гни́льший, гни́лійший, гни́лий* (гнилі́й), *да́льший* (далéкий), *дорóжший, дорóжчий* (дорогі́й), *красі́ший, красі́щий* (красні́й), *злі́йший, злі́щий* (зли́й), *лéкший* (лéгкий), *щасливі́йший, щасливі́щий* (щаслі́вий)..

Чоті́ри прикме́тняки маю́ть дрúгий стéпень від чужóго пня́: *до́брый, лі́пший і лу́чший* (в звича́йнім то́го слóва значі́ню), *добрі́йший, добрі́щий* (сúпротив іньших лю́ді́й); *злий, гі́рший; злі́йший, злі́щий* (люті́йший); *велі́кий, бі́льший; малі́й, ме́нший, малі́йший, малі́щий*.

Для твóрення трéтого стéпеня слúжить прі́ставка *най-*, гл. 79.

3) для твóрення дієслів:

73. Ру́ські дієслóва даю́ть ся пі́сля то́го, як вони́ твóрять ся, поді́лити на ші́сть клас:

I-а кляса, дієслова безнаросткові: *знати, гріти, чути, жити, бити, стати, іти, пасти, нести, печі (пекти), сісти, терти, жати, няти, дати, їсти, бути...* (почасти *реве, іме, їде, бічи*);

II-а кляса, дієслова з наростком *-ну*:

ну: *махнути (махну, махнує), крикнути, кинути...*, *замкнути (замкнув = замок)...*, *гаснути (гасну, гас), мерзнути...*;

III-а кляса, дієслова з наростком *-ї*:

-ї (-і, -а): а) *біліти (білію), ржавіти...*

б) *веліти (велю), сидіти, відіти, кричати* (гл. 35, 1)... (почасти *муркотіти, хотіти...*)

в) *ревіти (реву)...*;

IV-а кляса, дієслова з наростком *-и*:

-и (-ї): *хваліти, діліти, стрілити, діти* (гл. 35, 2)... (*іміти, імлений*);

V-а кляса, дієслова з наростком *-а*:

-а (-я): а) *питати (питаю), слухати, міняти, кляняти ся...*,

б) 1. *різати (ріжу), писати, слати...*,

2. *рвати (рву), брати, знати... (їхати),*

3. *сіяти (сію), кувати, давати...*;

VI-а кляса, дієслова з наростком *-ува*:

-ува (-юва), -ова: *дарувати (дарований), малювати, вірувати (віруваний), напоювати...*

Ті наростки дієсловні додані почасти до корінів, почасти до пнів дієсловних а почасти до пнів іменних; дієслова III-ої кляси а і IV-ої кляси утворені від пнів іменних, а дієслова V-ої кляси а і VI-ої кляси від пнів іменних і дієсловних. Гл. ще 90—104.

Для дієіменника і способу приказового маємо в ніжній бесіді пєсліві форми, утворені наростками іменними; н. пр.

-к: *їстки (їсти), купатки (купати), пітки (піти), спатки (спати)...*, *спаткый...*; **-оньк (-еньк):** *їстоньки, купатоньки, пітоньки, спатоньки, спатонькати, робітоньки (робіти), ходоньки (ходіти), люленьки (люляти)...*, *лю-*

ленькай...; -**очк**: їсточки, купіточки, піточки, спід-
точки, робіточки...; -**унечк**: спатунечки...; -**усеньк**:
ходусеньки...

-**ць**: купці (дієім. і сп. приказ.), хойці (так само), спа-
тунці (дієім.), спатунцяй (сп. приказ.)...

-**усь**: ходусі (дієім. і сп. приказ.), купусі (так само)...

4) для твореня прислівників:

75. Наростки лишé прислівникові є отсі:

-**ма**, -**ми**: вельми, дарма, лґма, сидьма, сторчма,

-**де**: де (= где), дейнде, онде, осьде,

-**уда**, -**уди**: всюда, -ди, іпуда, -ди, куда, -ді, нікуда, -ди,
сюда, -ді, тудá, -ді,

-**гда**, -**гди**, -**ді**: оногда, онода, -ди, тогді, тоді, тоді.

76. Прислівники, приіменники і злґчники творять ся такбж
з відмінбових форм прикмѣтників, заіменників, іменників
і дієслів; такі форми почасти вже инакше не уживають ся,
а декотрі з них є скорбчені. Не рідко затратили ся вже
цїлком ті прикмѣтники, іменники або дієслова, з котрих
утворіла ся сеся чи друга частиця. Приміри:

іменно, інб, що йно, мало, малó що, місячно, радо,
сказано, скоро, такó, так, там, тїхо, тїлько, яко, як...

власне, все, всеж, добре, дґже, зле, лишé, лиш...

бїльше, глґбше, давнїйше, -їше, дґше, лїпше, найбільше,
найнáче, найперше, найчастїйше, нїзше, понїзше, перédше,
перше, пїше, скорше...

читаючи, рвґчи, ходячі...

верхом, вечером, вон, вчѣра, гнеть, гбді, гбрі, гуртом,
гуспном, даром, долї, долів, дбама, домов, живцѣм, зїзом,
клґсом, мѣжи, мїж, мїттю, мїсто, мовчки, мовчком, нарбком,
небавом, нїні, ниць, передом, пїша, пїшки, преж, прїмїром,
ради, раз, разом; рано, ранѣнько (раньше), скрїзь, страх,
тихцѣм, томґ, трбхи, трбхи не, ходбю, цїлком, часом,
чвалом...

бáчу, відáй, знать, знай, могá, мбже, хоть, хоч...

II. Приставки.

Приставки се переважно приіменники, що яко приіменники мають своє особне значіне. Се своє значіне вносять вони з собою в спроставковане слово і тим спричиняють в понятях, виражених сим словом, різні відтінки і зміни, особливо вказують напрям чінностям і подіям; тям то спроставковане служить также до твореня дієслів докнаних (гл. 93). В деяких рѣзах спричиняє приставка значнійшу зміну первісного дієсловного понятя, я. пр. *дати* — *продати*, *боронити* — *заборонити*, *бути* — *забути*. 77.

Найбільше приставок служить особливо до утвореня дієслів з дієслів (гл. 93—104): 78.

в-: *взертити*, *вкїнути*, *влїти*, *внести* ..; *вкладка*, *вхід*...

вз-, з-, уз-, воз-, вос-, вс-, с-¹: *взїти* = *зїти* (на гору), *взлетїти* = *злетїти*, *всходїти* = *сходїти*, *взїти* = *зїти*, *возлюбїти* = *злюбїти*, *воскрєснути*...; *взрїст* = *зрїст*, *всхід* = *схід*, *узгїрє*...

ви-: *вїбрати*, *вїйти*, *вїкинути*, *вїнести*, *вїспати ся*, *вїбирати*, *вїносити*, *вїсиплїти ся*, *вїходити*...; *вїбір*, *вїгода*, *вїхід*...

від-, відо-, віді-, од-, от-: *віддати*, *відказати*, *відходити*, *відорвати*, *відотхїти*, *відїти*, *отвирати*...; *відлюдок*, *віднога*, *відпис*, *одвіт*, *отсєртий*...

до-, ді-: *добїти*, *додати*, *доорати*, *доходити*, *дїйти*, *дїзнати ся*, *дїстати*...; *дбвїд*, *додаток*, *дохїд*, *доживотний*, *недолїдок*...

за-: *забїти*, *завєсти*, *задрїмати*, *зайти*, *запєрти*, *заснїти*...; *загорода*, *загороба*, *зарїка*, *затїнок*...

з-, зо-, зі-, зу-, со-, су-, с-, із-, іс-, зн-, сн- (гл. 27 послїд. уст. і 37, в): 1. *звязати*, *збирати*, *зїсти*, *зносити*, *зїбрати*, *зїйти ся* (з кпмсь), *зустріти*, *сотворити* = *створити*, *спєрти* (зіпру), *снїдати*...;

¹) Всї ті приставки повстали згїдом в наслідок вимог звукових законів із одної первісної приставки *воз-* і означають те саме = в гору.

зв'язь, зїзд, збїшит, совість, спокій = супокій, сумішка, сусід...; 2. збути ся, здохнути, знемочї ся ізжити...; зневага, звір (звбру) = ізвір, испит... 3. здерти, зїйти (на долину), зїрвати, зняти...; спадїстий...; 4. гл. вз-

на-: набрати, нажити ся, наймити, найти, наставити...
назва, напад, наперсток...

над-, наді-: надгнати, надгоріти, надзврати, надійти...
надгробок, надзїр...

об-, о-, обо-, обі-: обговорити, обїдати, обїсти ся, облизати, обчорити = очорити, оглядати, описати, обв'язати, обїйти, обїрвати...; обїд, обряд, озимина, обв'язок...

пере-: перебігати, перезимувати, перемочї, переробити, пересолити...; перєбіг, перєвага, перєворот, перєступний рік...

під-, підо-, піді-, под-: підглядати, підкидати, підмозити, піднести, підбїму, підозрївати, підїйти...; підбородою, підвода, підгірє, підземний, підстарший, підуйка...

по-, пі-, па-: побути, помазати, оплатити, посвїтити, попоїсти, пописати, пїймити, пї(ї)ти...; подвірє, поддба, подовговатий, понедїлок, потяжкий, пїльга, пїтьма, памороки, пасерб, пасиною...

пред-, перед-, передо-: предвїдїти, предплатити, предчувати...; предвїк, предтеча, предплата = передплата, передобїдний (обїд), передбодень...

при-: прибїчи, прив'язати, приговорити, прийати, принести...; прибїк, прив'ялий, пригїркий, приземок, приповідка...

про-: пробїти, пробудїти, продати, проливати, промовити...; прозорий, прохїд...

роз-, розі-: розбїти, розвеселити, роздати, розкинути, розстати ся, розїйти ся, розїрвати...; рбзділ, роздорже, рбзмір, рбзум...

у-: 1. убивати, убрати, угадати, уйти, указати...; убггий, уряд...; 2. = в-

79. Іншї прїставки не слўжать до утворєня дїєслів з дїєслів:

без-, безо-: безгода, беззубий, безлітє, безмір, безодня...
най-: найбільший, найбогатший, найдальший, найкрасивий =
 найкращий, найменший, понайбільше...
пра-: прабаба, прадід, праліс, прастарий, прапрадід...
пре-: предобрый, предобгий, прегіркий, премілий...

III. Зложене.

Найзвичайнїше зложене творить ся таким робом, що **80.**
 до одноґо імени долучує ся зпереду друге імя або іменний
 пень, н. пр.

1. імя+імя: азбука, злидень, великдень, столітє, сва-
 воля...; дванайцять (два, на, десять)..., півтора (пів, вто-
 рий), тогорічний..., хлїб-сіль і один-єдиний так слабо з собою
 сполучені, що ще кожда часть для себе відмінює ся:
 хлїба-соли, одноґо-єдиноґо...

2. пень іменний+імя: Богородиця, верболіз, водонад,
 воєвода, горлоріз, дивдерево, живописець, кожем'яка, косто-
 зріз, курохват, листонад, макітра, макогін, падолист,
 людоїд, медведь (мід, їсти), пічлїг, полудень, свинопас, сїно-
 жать, сновіда, страхопуд, хлїбороб, богомільний, очевід-
 ний..., голелєдиця, дармоїд, злодій, злодюґа, злорада, легко-
 дуґх, лихолітє, лихорадка, острокіл, чорноземля, білобобкий,
 білолиций, клішоновий, рівнозвучний, чорнобривий, чорно-
 бкий...

3. Цілі гадки (особливо сп. приказ. із своїм предме-
 том) зливають ся в одно імя, н. пр. болиґолов, верніґора,
 дурісвіт, заверніґолова, палівода, пройдісвіт..., нісеніт-
 ниця (ні се, ні то), байдужність, незабудька, любімене,
 незнатїшо (не знати що)...

4. Звичайне є таґже зложене перєчки не з другими
 словами, н. пр. ненавидіти, знемочі ся, недочіти, нема...,
 неволя, неділя, недуга, нелюб, ненависть, непамять, неслава,
 неуґ, нечесть..., недбалий, недужий, незрячий...

Рідше уживають ся іньші зложєня, як верховодити,
 тихомирити, межисубиця...

81. І межі частицями є багато зложених слів; найчастіше зростає ся в одніє слово приіменник з приналежним до себе імям або з прислівником, а деколи зростають ся частиці або і інші слова; н. пр. *бэзлїч, взагалї, відразу, відтак, длятого, доки, досїть, завбільшїкї, завтра, загалом, злюбки, замість, зараз, звідси, знов, звсїм, мимохідь, навіть, навпаки, назад, наново, около, позавтра, помалу, понадїбільше, протє, справді, уперше...*, *днесь, мабуть, пераз, лївобіч, самохіть, тогїд, торїк...*, *конєць-кінцєм, нібито, ні-сло-ні-пало...*

Види дієслів.

82. Докладнїше приглянути ся треба твореню рїзних віддів дієслів (гл. 54). При ужїваню дієслів треба уважати завсїди на рїзницю між докóнаними і недóкóнаними, бо майже до кóжного недокóнаного дієслова належить докóнанає, так що обá себе поспóду доповняють в рїзних рáзах ужїваня. Н. пр.

купувати — купити: *Купить менї, тату, капелюх! Купуйте у мене! Я купив капелюх у Петра, а перше купував я все у Михайла. Він купує, а прийде другий і купить.*

вертати — вернути: *Женїї вертають о заходї сонця до дому, але нїнї вернуть ся рáньше. Женїї вернули нїнї до дому скóрше; перше вертали аж о заходї сонця. Чередá вертає домів.*

виставати — вїстати: *Пятьдесять корон вїстане тобі на місяць, а менї вистає лиш на двайцять днїв. Все менї 50 К на місяць виставало, а тепер не вїстало.*

сїдати — сїсти: *Петро сїдав вже два рази до испиту; тепер сїв третий раз. Ти тут сїдаєш? Я сяду там.*

малювати — намалювати: *Сей образ намалював Васїль, як малював нашу цєркву.*

давати — дати: *Що другим даєте, то і менї дастьє. Вуйко давє менї місячно 10 корон, а сего місяця дав лишє 5 К. Я даю грóші на книжки і папір, але на непотрїбне не дам.*

гаснути — згаснути: *Свічки гасли одна по другій; нарештє згасла послїдна, і стало тїмно.*

Ріжниця між протяговими і наворотовими дієсловами (гл. 54) не завжди виходить ясно на верха. Причина лежить в тім, що первісні наворотові (а безприставкові) дієслова часті затрапили ся а часті прийняли нове, відмінне значїне, в яким вони відтак і протягово уживають ся, а по друге протягових дієслів можна так же ужити і тоді, коли властиво повинно ся виразити наворотне повторене. Так н. пр. кажемо: *Видиш, як нянька везить дитину в огороді? — Сей парубок везе що дня діти до школи. — Там літають ластівки. — Ластівки летять що року на полудне. — Чогб ти ходиш моїм полем? Не правда, куме, я вашим полем не хожу; я туди іду іно все до Дрогобича, щобі дороби не накладати, більше нічого.*

Із наведених прикладів бачимо, що наворотових дієслів *везти, літати, ходити* ужито протягово, т. зн. для виразу чїнності, яка одним протягом відбуває ся, триває; за те протягових дієслів *везти, летіти, іти* для виразу чїнності, яка не одним протягом відбуває ся і триває, а правильними наворотами повторяєть ся.

Везти, літати, ходити означає протє не тільки: везти, летіти, іти ріжними часами, частїйше, в однім напрямі, але так же: везти, летіти, іти раз, в однім часі, в ріжних напрямках; з другого боку *везти, летіти, іти* означає виправді правильно лишє: везти, летіти, іти раз, в однім напрямі, але *везти, летіти, іти* означає так же тільки що: везти, летіти, іти наворотом в однім напрямі і заступає наворотові дієслова *везти, літати, ходити*, коли через доданє слів *що дня, що року, все* і т. др. зазначимб повторене чїнності, або коли наворотне повторене показує ся уже із самбі звязи. Так, само має ся річ з иньшими дієсловами, що виражають рух, як *нести — носити, вєсти — водити*.

Иньші безприставкові наворотові дієслова прибирають ще иньше відмінне значїне; так означає пр. *видіти, чувати* крім: *відіти, чути* одаб і те самє частїйше так же: *відіти, чути* раз, але ріжні річи, і в тім значїню вони так же протягові, н. пр.: *Що чувати?*

85. Знов інші безприставкові наворотів дієслова відрізняли би ся, здає ся, від відповідних протягових лише наголосом, як *кидати* — *кида́ти*, *махати* — *маха́ти*, *лапати* — *лапа́ти*, *думати* — *дума́ти*: тим легше могла затерти ся різниця, так що раз задержав ся протяговий вид (*кидати*) а раз наворотівий (*махати*) для двоїкого (протягового і наворотівого) ужитку, а другі види забулі ся, або обидва види уживають ся вже без різниці значіння і протягово і наворотіво (*лапати*, *думати*).

Деякі з таких затрачених видів, особливо наворотівих, живуть ще зрештою в приставкованих дієсловах, н. пр. до *бігати*, *дімати*, *діхати*, *зівати*, *кидати*, *мазати*, *падати*, *пливати*, *сипати*, *сувати*, *тягати* маємо *-бігати*, *-димати*, *-дихати*..., порів. також *біга́й*, *ви́дай* (гл. 218).

Навідвороть маємо до *тримати*: *-тримати* (гл. 101).

86. Ще інші наворотіві стали просто протяговими з тої причини, бо відповідні протягові затратили ся або уживають ся лиш в особливім значіню; так дієслово *читати* було, здає ся, первісно наворотівим (доки побіч него жило протягове *чисти*), а тепер мусить *читати* сповняти службу протягового дієслова; так само *мінати* (порів. *мініти ся*).

87. Лиш дуже мале число руских наворотівих дієслів задля свого значіння не легко дають ся ужити протягово, як *бувати*, *мовляти*, *пасати*, коли натомість протягові дієслова всі без виїмки можуть заступати обговореним уже способом відповідні наворотіві.

Щобі представити якусь чинність цілком ясно як наворотіву, уживаємо нерід навіть такого (поетичного) способу, що ставимо перед приставкованим дієсловом недоконаним еще дієслово протягове: *вітер віс-повіває*; *всепитає-випітає*.

88. Тільки коли побіч себе є два дієслова недоконаних, що означають ту саму чинність або той самий стан, але так, що одне дієслово є первісно протягове а друге первісно наворотіве, можна сказати, що і тепер ще одне уживає ся переважно протягово, а друге переважно наворотіво, н. пр. *бічи* — *бігати*, *чүти* — *чувати* (гл. 104, 15—24, 66—74).

Наростковане і приставковане.

Богато безприставкових дієслів, особливо ж дієслова **89.** безнаросткові, є вже через значіне самого коріня недоконаними (протяговими), як н. пр. *біти, жити, пасти, рости, лізти, гаснути, мёрзнути, пахнути* і т. д., або доконаними, як н. пр. *дати, стати, сісти, лягти, махнути, кинути, глипнути, свіснути* і т. д. (Завважити треба, що *бути, будь, був...* належить так само до протягового є як і до доконаного *буде*).

У всіх інших дієсловах означає ся вид дієслова що **90.** йно через наростки. Так можна легко переконатися, що дієслова безприставкові з наростком *-а* (V-а класа, гл. 73) є загалом недоконані; і так дієслова на *-ати, -аю*, утворені з імен, були первісно протягові, а утворені з дієслів наворотів; тепер можна їх загалом назвати лиш просто недоконаними. Також і безприставкові дієслова III-ої класи є без виїмки недоконані, і то започиніві, наскільки вони утворені з прикметникових пнів, н. пр. *старіти ся* (старий), *сієти* (сівий), *маріти* (марний), *жовтіти* (жовтий). Між дієсловами IV-ої класи є лиш ті доконані, що наведені 104, 9—12. В II-ій класі є майже тільки само ($\frac{3}{8}$) недоконаних що і доконаних; а то дієслова виведені від пнів дієсловних є доконані; дієслова виведені від корінів є недоконані або доконані як до значіня самого коріня.

Особливо ж для сіли наростка *-ува* (VI-а класа) захо- **91.** вало ся в рускій мові живе почуте і зрозуміне: наростком *-ува* творимо що раз нові дієслова, і то

1. недоконані на *-увати* з імен, як *телеграфувати* (телеграф), гл. 104, 34,

2. приставковані дієслова недоконані на безнаголосне *-увати* з дієслів, як *напоювати* (*напоїти*), гл. 104, 54—63, 68—74, 76, 80.

Лише виїмково подібують ся безприставкові наворотів дієслова сїї класи: *роблювати, ходжувати*.

Наростковане служить, як бачимо, не тільки до того, **92.** щоб творити дієслова взагалі, але також, щоб для одного і того самого дієсловного поняття утворити відповідні собі різні види дієслова: *дати* — *давати*, *лишити* — *лишити...* гл. 104 А.

Про переміну голосозвуків у дієслів V-ої і VI-ої класи утворених з дієслів гл. 36.

93. Ще іншим способом творення нових дієслів в живій мові є приставковане. Коли додамо приставку до дієслова недоконаного, то воно стає доконаним; бож приставка вказує, де глядіти кінця або скітку чинности, події або стану: *печіи* — *спечіи*, *ржавіти* — *заржавіти*, *читати* — *прочитати* (гл. 104. 25—34). В деяких разях приставка наділяє дієслово значно відмінним, або навіть цілком новим значінєм: *нести* — *вінести*, *мочіи* — *помочіи*.

Дієслова доконані остають притім очевидно доконаними: *дати* — *продати*, *вернути* — *обернути*, *стрілити* — *застрілити*.

94. До дієслова можна приставити також дві або більше приставок; на вид дієслова має се такий самий вплив як поєднче приставковане, н. пр. *збирати* — *позбирати*, *роздавати* — *пороздавати*.

95. Наголос поєднчих дієслів задержує ся, коли вони спривставкуют ся; лише дієслова доконані з приставкою *ви-* мають завсїди наголос на приставці *ви-* (гл. 212).

96. Деколи лучає ся, що нема тих протягових, з котрих через спривставковане нібито утворили ся нові доконані дієслова; бо або поєднче дієслово затратило ся, або може вже відразу утворило ся такі доконане дієслово спривставковане. Н. пр. I. кл. *повісти*, *з-*, *занемочіи*, *рознемочіи ся* — II. *з-*, *привікнути*, *повіснути*, *за-*, *примкнути*, *замовкнути*, *заснути* — III. а) *осиротіти* — IV. *повісити*, *в-*, *надкусіти*, *полюбіти*, *з-*, *примусити*, *до-*, *на-*, *сповніти*, *випорожнити*, *вихопити ся*, *в-*, *схопіти* — V. а) *за-*, *о-*, *стрімати* (гл. 85).

Вже значіне показує, що *полюбіти* утворене не із *любіти* приставкою *по-*, як *побачити*, *побіліти*. Бо хто побачить, той бачив, і хто побілить, той білів; але хто полюбить, той не любів. *Полюбіти* відносить ся так до *любий*, з котрого повстало відразу через приставковане і наростковане, як *поглубіти* до *глубокий*. Так само *осиротіти* утворене не із *сиротіти*, а із *сиротіа*.

97. Приставку можна опустити в *сказати*, *поцілити*, *впастити*, *сподобати ся*, а тоді дієслова *казати* (приказати), *цілити* (трафити); *пастити*, *побобати ся* є доконані.

Такé дієслово, що зачерез приставку набрало ся ще і значно відмінного значіння (гл. 93), мусить відтак доповнити ся новім дієсловом недоконаним; бо поєдінче дієслово не може уже служити ему за відповідне недоконане. В такім разі а також ще і тоді, коли поєдінче дієслово є вже самó собою доконане, творимо до спроставкованих дієслів доконаних (н. пр. *помочі, провірити, розкинути*) на́ростками V-ої або VI-ої класи відповідні нові дієслова недоконані (*помагати, провірювати, розкидати, розкидувати*). Такі спроставковані а недоконані дієслова, утворені на́ростком VI-ої класи (як *розкидувати*), є переважно наворотівими, наколи́ попри них подібують ся ще дієслова недоконані утворені на́ростком V-ої класи (*розкидати*).

98.

Деколи побіч таких спроставкованих дієслів недоконаних V-ої класи (як пр. *повертати, забувати*), утворених для доповнення дієслів доконаних (*повернути, забути*) зовсім правильно через на́ростковане, подібують ся ще і поєдінчі дієслова V-ої класи, виведені із того само́го коріння (*вертати, бувати*), що завсїди є недоконані, а почасти ще і переважно наворотіві (*бувати*). На око могло́б протé видавати ся, б́уцим то дієслова такі як *забувати, повертати* не утворили ся із *забути, повернути* через на́ростковане, а із *бувати, вертати* через приставковане. Що так не є, маємо на се я́сний до́каз не лишé в ріжнім значіню сих дієслів, але також ще і в тім, що дієслова *забувати, повертати* є недоконані, а мусілиб пре́цінь б́ути доконані, коли́б повстали із спроставкованя (*за+бувати, по+вертати*).

99.

Такі зовсім правильні твори послужили відтак взірцем, що завсїди тоді, коли є готові поєдінчі дієслова недоконані, нові недоконані дієслова, потрібні для доповнення дієслів доконаних, творимо так, що до тих готових уже поєдінчих і недоконаних дієслів додаємо лишé приставку. Н. пр. до *уступити* маємо *уступати*, а не *уступляти*, так само до *відлетіти* *відлітати*, а не *відлічати*, до *виложити* *виложати*, до *вийти* *виходити*, а ніяк ин́акше (гл. 104, 47, 49, 50, 64, 65, 69).

В дієсловах *вийти, зустріти, зустрічати* поставлена одна і та сама́ приставка два рази; се похóдить відси, що

100.

для першої приставки затратило ся чуте́. Друге з в роззúти поясняе ся тим, що відно́сне дієсло́во *взúти* уважае́ ся в на́роді злòженим із *в-зúти* (замість *вз-úти*).

101. Так са́мо як побі́ч недокóнаного дієсло́ва *трімáти* з на́голосом на на́ростку ма́ємо докóнані дієсло́ва як *за-трімáти* з на́голосом на корінні́м склáді (гл. 85), так утворі́ли ся та́кож чере́з сприва́нковане побі́ч недокóнаних дієслів *держáти*, *сидíти*, *стоя́ти* дієсло́ва докóнані з на́голосом на склáді корінні́м *до-*, *за-*, *одéржати*, *за-*, *посí-дiти*, *пере-*, *постóяти*.

Анальо́гічно до на́голосу *кíдати* — *розкида́ти* наго́лошуемо та́кже *íздити* — *над-*, *пере-*, *приíздiти*.

102. В дея́ких ра́зах приставка нале́жить до і́мени, що від не́го вiвeдeне дієсло́во чере́з самé на́росткóване або чере́з прива́нковане і на́росткóване, н. пр. *розумíти* (ро́зум), *спосóбити* (спосі́б), *обі́дати* (обі́д), *подо́бати ся* (подо́ба), *усьміха́ти ся* (у́сьміх), *дотепува́ти* (до́теп), *збиткува́ти ся* (збі́тки), *образува́ти* (о́браз), *порядкува́ти* (поря́док), *потребува́ти* (потре́ба) .., *зобразíти*, *зобража́ти* (о́браз), *приподобíти*, *приподобля́ти* (подо́ба), *призвичáйти*, *призвичáювати* (звичáй), *за-*, *успоко́йти*, *за-*, *успоко́ювати* (спокі́й)...

Дієсло́во (взя́те з чужо́го) *обі́цати*, *обі́цати* ужива́е ся так докóнано як і недокóнано.

103. Від дієсло́ва *лежáти* похóдить сприва́нковане дієсло́во докóнане *належáти* (со́бі щось), *залежáти ся*; зате́ вже по на́голосі і по значі́ню мо́жна пізнáти, що дієсло́ва *належати*, *приналежати* і *залéжати* не склáли ся чере́з звичáйне прива́нковане.

Так са́мо, а на́віть ще ви́разні́ше мо́жна се ба́чити в твóреню дієслів *завидíти*, *на́видiти*, *ненáвидiти*, *на́дiяти ся*, *на́добити ся*, *зiхoдити ся*.

На́росткóване і прива́нковане слóжить ча́сто лишé на те, щоб бíльше наглядно́ ви́разити многоту́ підметів, які ко́ждий з осíбна чíнність докóнують, або многоту́ прeдметів, на яких все з осíбна чíнність докóнуе́ ся, але та́кже і без о́гляду на се, лиш прóсто для ви́разу многотí підметів або прeдметів; так ка́жемо: *чекáй, най ля́же спáти!* але: *чекáй, най поляга́ють спáти!* Отже

в о́днині <i>ля́жу</i> ,	а в мнóжині ра́дше <i>поляга́ємо</i> нíж <i>ля́жемо</i>
<i>ля́жеш</i>	<i>поляга́ете</i> <i>ля́жете</i>
<i>ля́же</i>	<i>поляга́ють</i> <i>ля́жуть</i>

(зате́ очивíдно *най тáто ля́жуть спáти*). Так са́мо.

він ожів але: всі пооживали
він надув ся всі понадували ся.

Відтак:

засьвітї свічку але: позасьвітї свічки
віхор зірвав дах віхор позривав дахи.

Н. пр.: Парубкі вже знають свою службу: ще до опівночи повстають, повибричуютъ ся, поприбирають ся, посідають собі на гярні сідлані коники, та гайда зустрічати стороньске парубство. — Жидів з оковитими горілками позапovídє вам аж з Вижницьї, а музику заповість аж зо самбі Гліниці. — Парубкі в сьміх, аж панотець потропна мусїли з віттаря крізь віконеце пальцем намахувати, щобї ми тихо були.

Перегляд.

Сей перегляд дієслів показує, як через наростковане і при- ставковане творять ся рівнозначні відповідні собі дієслова ріж- них відів:

104.

I. Безиріставкові дієслова

A) через наростковане

а) достарчяють відповідні собі докóнані і недокóнані:

Докóн.	Недок.
1. I. кл. діти (дінути), лячі, сісти	V. кл. а) дівати, лягати, сідати
2. I. кл. стріти (стрінути)	V. кл. а) стрічати
3. I. кл. дати, стати (станути)	V. кл. б) давати, ставати
4. II. кл. дунути	I. кл. дуги
5. II. кл. крикнути	III. кл. б) кричати
6. II. кл. вернути, глигнути, грім- пути, двігнути, дінути (діти), дмунути, кіннути, одягнути, пункнути, пчіхнути, свіснути, усьміхнути ся	V. кл. а) вергати, глипати, грі- мати, двігати, дівати, дмунати, кідати, одягати, пукати, пчі- хати, свистати, усьміхати ся
7. II. кл. стрінути (стріти)	V. кл. а) стрічати
8. II. кл. плюнути, сқокнути, ста- нути (стати)	V. кл. б) плювати, скакати, ста- вати
9. IV. кл. лишіти, простіти, ріші- ти, рúшити, стрілити, трапити, трúтити, ударити, явіти ся	V. кл. а) лишати, прощати, ріша- ти, рушати, стріляти, трапляти, тручати, ударяги, являги ся
10. IV. кл. пустіти, рúшити, сту- пати	V. кл. а) пускати, рúхати, сту- пати
11. IV. кл. скóчити	V. кл. б) скакати
12. IV. кл. купіти, хибіти	VI кл. купувати, хибувати
13. I. кл. няти (віру)	—
14. II. кл. глянати	—

б) достарчають відповідні собі протяго́ві і наворото́ві:

Прот	Навор.
15. I. кл. бу́ти (є), па́сти, чу́ти	V. кл. а) бува́ти, насáти, чувáти
16. I кл. бі́чи, па́сти	V. кл. а) бі́гати, па́дати
17. I кл. лі́ти	V кл. б) ля́ти
18. I. кл. ве́зти, ве́сти, не́сти	IV. кл. вози́ти, води́ти, носи́ти
19. I. кл. іти́	IV. кл. хо́дити
20. III. кл. б) ви́дти, ле́гти	V. кл. а) вида́ти, діта́ти
21. IV. кл. мо́вити, ста́вити	V. кл. а) мо́вляти, ставля́ти
22. IV. кл. ло́жити	V. кл. а) лама́ти (лома́ти)
23. V кл. б) гва́ти	IV. кл. гоні́ти
24. V кл. б) і́хати	IV. кл. їзди́ти

Б) через приставковане

достарчають відповідні собі доко́нані:

Недок	Докон.
25. I кл. бі́ти, бі́чи, ве́зти, ве́сти, ві́ти, гві́ти, ле́рти, жи́ти, жу́ти, ї́сти, і́ти, кла́сти, коло́ти, ку́ти (кува́ти), ме́рти, ме́сти, мо́ло́ти, мочі́, не́сти, па́сти, па́сти ся, печі́, пі́ти, плі́сти, прі́ти, ро́сти, сі́чі, те́рти, товчі́, тя́ти, цві́сти, чу́ти, ші́ти	ви́бити, побі́чи, пове́зти, пове́сти, зві́ти, зі́гнати, поде́рти, пожи́ти, розжу́ти, ві́сти, пі́ти, покла́сти, заколо́ти, ви́кути, уме́рти, заме́сти, змоло́ти, змочі́, поне́сти, упа́сти, нане́сти ся, спечі́, ви́пити, поплі́сти, упрі́ти, ві́рости, від-, посі́чі, за-, по-, розте́рти, по-, роз- стовчі́, втя́ти, зацві́сти, почу́ти, по-, уші́ти
26. I. кл. (бра́ти)	взя́ти
27. II. кл. га́снути, гівну́ти, гну́ти, сла́бнути, со́хнути = схну́ти, тисну́ти	зга́снути, згінну́ти, зігну́ти, осла́бнути, ви́схнути, стисну́ти
28. III. кл. а) малі́ти, ржа́віти, розумі́ти, умі́ти	змалі́ти, заржа́віти, порозумі́ти, зумі́ти
29. III. кл. б) вері́ти, ви́дти, гляді́ти, горі́ти, гремі́ти, держа́ти, ле́гти, мо́вчати, хо́тити	повері́ти, уви́дти, погляді́ти, по-, на-, згорі́ти, загремі́ти, подержа́ти, полети́ти, замовча́ти, схо́тити
30. IV. кл. ба́чити, буді́ти, ва́жити, варі́ти, ві́рити, вози́ти, га́ти, говорі́ти, дві́ти ся, ділі́ти, до́їти, живі́ти, жи́чити, кормі́ти, красі́ти, круті́ти, ку́рити, ломі́ти, масі́ти, мі́слити, міві́ти ся,	поба́чити, збуді́ти, зва́жити, зварі́ти, по-, уві́рити, повозі́ти, (все пооди́ноко), згасі́ти, поговорі́ти, подиві́ти ся, поділі́ти, ви́доїти, поживі́ти, пожі́чити, на́кормі́ти, за́красі́ти, ви́крути,

Недок.

мірвти, місіти, носіти, паліти, платіти, поїти, просіти, робіти, ручіти, садіти, служіти, сьмішити, сніти ся, солодіти, ставити, становіти, сушіти, творіти, хваліти, холіти, чиїти, шкідити

Докон.

ти, закуріти, з-, пере-, поломіти, помасіти, поміслити, змінити ся, змірити, замісіти, наносіти, спаліти, заплатіти, напоїти, попросіти, з-, паробіти, заручіти, посадіти, віслужити, осьмішити, присніти ся, засолодіти, поставити, постановіти; вісушити, с-, утворіти, похваліти, похоліти (трóшки), учиніти, пошкідити

31. I. кл. (клясти)

32. V. кл. а) бажати, вагати ся, галати, грати, грімати, ділати, дмұхати, дұмати, купати, лапати, мівати, мішати, обідати, орати, питати, пукати, слұхати, сьпівати, хоґати, чекати, читати, шукати

положіти

забажати, завагати ся, погадати, заграти, загрімати, зділати, задмұхати, подұмати, скупати, злапати, змівати, помішати, пообідати, зорати, за-, спитати, запукати, послұхати, від-, засьпівати, по-, сховати, за-, почекати, прочитати, пошукати

33. V. кл. б) брезати, вязати, дїяти, жвати, звати, їхати, казати, кувати (кути), мазати, плакати, рвати

збрезати, з-, повязати, влїяти, розіжвати, півзвати, поїхати, сказати, вікувати, помазати, поплакати, виплакати ся, зірвати

34. VI. кл. адресувати, будувати, голувати, дарувати, малювати, порядкувати

заадресувати, збудувати, вігодувати, згодувати, подарувати, намалювати, упорядкувати

35. V. кл. а) вішати, кусати, сажати, хапати

IV. кл. повісити, вкусіти, всадіти; вхопіти

(нема відповідних доконаних :)

Недок.

Докон.

36. I. кл. зпати, сьміти

—

37. II. кл. тхвұти

—

38. III. кл. б) вісіти, воліти, лежати, мұсіти, сндіти, спати, стояти

—

39. IV. кл. гзіти ся, заходити ся, ложіти

—

40. V. кл. а) вікати, димати, мати, мешкати, надїяти ся, плівати, тримати

—

41. VI. кл. вірувати, красувати ся, потребувати, слабувати, смакувати

—

II. Сириставковані дієслова

А) через наростковане

а) достарчають відповідні собі докóнані і недокóнані:

Докóн.

Недок.

42. I. кл. за-, при-, про-, роз-, убíгти, вíбічи, запо-, перебічи, від-, до-, з-, за-, здо-, пере-, при-, про-, роздобúти, звíти, відпо-, опо-, по-, розповісти, відíгнати, з-, роздérти, за-, одíти, на-, роздúти, прожíти, наїсти ся, з-, об-, під-, проїсти, вкласти і т. д. (гл. 50), вíлн-ти, в-, з-, за-, під-, про-, роз-літи, улячі, зав-, умérти, вí-мести, замéсти, вíмочи, допо-, з-, пере-, підпо-, по-, спомочí, з-, за-, рознемочí, вíняти (= вíймати), від-, з-, за-, на-, об-, пере-, під-, по-, при-, про-, у-няти (= відí-, здí-, за-, обí-, підí-, пі-, уйíти). вíпасти, в-, від-, запо-, на-, при-, про-, с-, упáсти, за-, по-, розпáсти ся, вíпасти, вíпечи, до-, припечí, вíшнати, пропíти, на-, роз-, у-пíти ся, вíчлести, доплíсти, вíпрíти, упрíти, вíрости, з-, па-, об-, підростí, розростí ся, вí-сісти, в-, о-, по-, присíсти, зсí-сти ся, за-, об-, розтérти, від-, стáти, перецвісти, розцвісти ся, від-, предчути, вíшити, по-шіти (стодóлу), при-, зшіти

V. кл. а) за-, при-, про-, роз-, убивáти, ви-, запо-, перебігáти, від-, до-, з-, за-, здо-, пере-, при-, про-, роздобувáти, зви-вáти, відпо-, опо-, по-, розпо-відáти, відгнивáти, з-, розди-рáти, за-, одівáти, на-, розду-вáти і роздмáти, проживáти, наїдáти ся, з-, об-, під-, прої-дáти, вкладáти і т. д. (гл. 50), ви-, в-, з-, за-, під-, про-, роз-ливáти, улягáти, зав-, умирáти, ви-, замítáти, ви-, допо-, з-, пере-, підпо-, по-, спомагáти, з-, за-, рознемагáти, ви-, відо-, здí-, за-, на-, обí-, пере-, підо-, пі-, при-, про-, уймáти, (= ви-, від-, з-, за-, об-, під-, по-, уни-мáти), ви-, в-, від-, запо-, на-, при-, про-, с-, упадáти, за-, по-, рознадáти ся, випасáти, ви-, до-, припíкáти, ви-, пропівáти, на-, роз-, упивáти ся, ви-, до-пливáти, ви-, упрівáти, ви-, з-, на-, об-, підростáти, розростá-ти ся, ви-, в-, о-, по-, присí-дáти, зсідáти ся, за-, об-, роз-тирáти, від-, стинáти, перецви-тáти, розцвітáти ся, від-, пред-чувáти, вишивáти, пошивáти (стодóлу), при-, зшивáти

43. I. кл. вíдати, в-, від-, до-, на- пере-, по-, при-, про-, роз-, удáти, за-, запí-, пі-, при-, розí-, розпíзнáти, дízнáти ся, вíстати, в-, від-, ді-, зі-, на-, о(б)-, пере-, пов-, позí-, при-, устáти, роз-стáти ся

V. кл. б) ви-, в-, від-, до-, на-, пере-, по-, при-, про-, роз-, удавáти, за-, запí-, пі-, при-, розí-, розпíзнавáти, дízнавáти ся, ви-, в-, від-, ді-, зі-, на-, о(б)-, пере-, пов-, позí-, при-, устáвáти, розстáвáти ся

44. II. кл. забáгнути, в-, повер-нути, обернути, з-, привíкнути, звíснути, вíгаснути, загíнути,

V. кл. а) забáгáти, з-, повертáти, обертáти, з-, привикáти, звисá-ти, вигасáти, за-, погíбáти, ви-,

Докон.

погібнути, вглянути, до-, за-, о-, під-, поглянути, приглянути ся, зі-, пагнути, відихнути, влунути, вкинути, в-, від-, за-, під-, покійути, за-, примкнути, замовкнути, ослабнути, заснути, пере-, посунути, висхнути, за-, зісхнути, витиснути, в-, за-, про-, роз-, стиснути, відотхнути, по-, роз-, стягнути

45. III. кл. а) зуміти ся

46. III. кл. б) догоріти, виспати ся, за-, приспати

47. III. кл. б) в-, від-, (в)з-, надлетіти.

48. IV. кл. вибачити, з-, пере-, уважити, догоніти, наділяти, вижичити, пожичити, залишити, вимислити, розміслити, домислити ся, вимовити, від-, за-, на-, об-, під-, про-, розмовити, зневажити, припоручити, ослабити, виставити, в-, від-, до-, представити, від-, зачинити, причинити ся (козю)

49. IV. кл. виступити, від-, за-, об-, пере-, по-, роз-, уступити

50. IV. кл. виложити, в-, від-, з-, за-, на-, пере-, при-, роз-, уложити (= -класти)

51. V. кл. а) виграти, програти

52. V. кл. б) вибрати, віді-, ді-, за-, зі-, на-, обі-, пере-, при-, розі-, убрати, вивзати, ві-, відо-, зі-, назвати, вивзати, відо-, зі-, на-, обі-, пере-, піді-, розі-, урвати, виссати, за-, обсіяти

53. V. кл. б) вигнати, віді-, ді-, за-, розігнати, вилити (вилити), за-, зі-, піді-, проліяти

54. I. кл. вікути, о-, підкути

55. I. кл. за-, пере-, проколоти, перемолоти

Недок.

до-, за-, о-, під-, поглядати, приглядати ся, з-, нагинати, видихати, вдувати, ви-, в-, від-, за-, під-, покидати, за-, примкати, замовкати, ослабати, засипати, пере-, посувати, ви-, за-, зсхати, ви-, в-, за-, про-, роз-, стискати, віддихати, по-, роз-, стягати

V. кл. а) зумівати ся

V. кл. а) догаряти, висипляти ся, за-, присипляти

V. кл. а) в-, від-, (в)з-, надлітати

V. кл. а) вибачати, з-, пере-, уважати, доганяти, наділяти, ви-, пожичати, залишати, ви-, розмішляти, домисляти ся, ви-, від-, за-, на-, об-, під-, про-, розмовляти, зневажати, припоручати, ослабляти, ви-, в-, від-, до-, представляти, від-, зачиняти, причиняти ся

V. кл. а) ви-, від-, за-, об-, пере-, по-, роз-, уступати

V. кл. а) ви-, в-, від-, с-, за-, на-, пере-, при-, роз-, укладати

V. кл. б) ви-, програвати

V. кл. а) ви-, від-, до-, за-, з-, на-, об-, пере-, при-, роз-, убирати, ви-, в-, від-, з-, називати, ви-, від-, з-, на-, об-, пере-, під-, роз-, уривати, висісати, за-, обсівати

V. кл. а) ви-, від-, до-, за-, розганяти, ви-, за-, з-, під-, пролівати

VI. кл. ви-, о-, підковувати

VI. кл. за-, пере-, проколювати, перемелювати

Докон.

56. II. кл. сплюнути

57. III. кл. б) ввертіти, від-, пред-
відіти, відержати, до-, з-, за-,
о-, придержати, промовчати,
висидіти, остояти ся58. IV. кл. вівровалити, запро-,
спровадити, завважити, вівари-
ти, призвичаїти, віговорити,
на-, об-, приговоріти, вікру-
тити, на-, пере-, скрутіти, ві-
курити, віломити ся, заломіти,
помасіти, змістити, вицалити,
за-, підпалити, виплатити, пред-
платити, напоїти, вісадити, за-,
пересадити, осолодити, вісуши-
ти, захвалити, віходити59. IV. кл. закусити, перескочити,
за-, об-, услужити, послужити ся60. V. кл. а) від-, навідати, до-
відати ся, вігадати, в-, від-,
з-, пригадати, відмухати, ві-
думати, за-, при- роздумати,
перемешкати, пере-, примішати,
випитати, розпитати, допитати
ся, переслухати, осьпівати, ві-
тримати, за-, о-, повс-, стрі-
мати, віховати, за-, переховати,
вічекати, прочитати, вішукати,
ошукати61. V. кл. б) візбирати, набрежати,
на-, об-, обо-, при-, розв'язати,
віказати, вісказати, в-, від-,
до-, за-, на-, по-, при-, роз-,
указати, вікувати, о-, підкува-
ти (-кути), на-, по-, розмазати,
оплакати, виплювати, від-, за-,
над-, розрізати62. VI. кл. роздарувати, розма-
лювати, спотребувати

63. IV. кл. вікупити, на-, скупити

64. I. кл. вівезти, з-, пере-, під-,
повезти, вівести, в-, до-, з-,

Недок.

VI. кл. спльовувати

VI. кл. вверчувати, від-, пред-
віджувати, ви-, до-, з-, за-,
о-, придержувати, промовчува-
ти, висиджувати, остоювати сяVI. кл. випро-, запро-, спрово-
джувати, завважувати, виварю-
вати, призвичаювати, ви-, на-,
об-, приговорювати, ви-, на-,
пере-, скручувати, вікурювати,
віломлювати ся, заломлювати,
помашувати, змішувати, ви-,
за-, підпалювати, ви-, пред-
плачувати, напоювати, ви-, за-,
пересаджувати, осолоджувати,
вісушувати, захвалювати, ви-
ждуватиVI. кл. закусувати, перескакува-
ти, за-, об-, услужувати, послуж-
увати сяVI. кл. від-, навідувати, довіду-
вати ся, ви-, в-, від-, з-, дри-
гадувати, відмухувати, ви-, за-,
при-, роздумувати, перемешку-
вати, пере-, примішувати, ви-,
розпитувати, допитувати ся, пе-
реслухувати, осьпівувати, ви-,
за-, о-, повс-, стримувати, ви-,
за-, переховувати, вічікувати,
прочитувати, ви-, ошукуватиVI. кл. вибірувати, набріхувати,
на-, об-, обо-, при-, розв'язу-
вати, ви-, вис-, в-, від-, до-,
за-, на-, по-, при-, роз-, ука-
зувати, ви-, о-, підковувати,
на-, по-, розмазувати, оплаку-
вати, виплювувати, від-, за-,
над-, розрізуватиVI.² кл. роздаробувати, розма-
льобувати, спотребобуватиVI.² кл. ви-, на-, скупобуватиIV. кл. ви-, з-, пере-, під-, ко-
возіти (поганяти), ви-, в-, до-

Докби.

за-, на-, пере-, по-, при-, роз-
вєсти, вїнести, в-, від-, до-,
з-, на-, об-, під-, при-, унести
65. I. кл. вийти, вїнайти, ві-,
віді-, за-, зі-, зна-, наді, обі-,
пере-, піді-, при-, уйтї, розій-
тї ся, пітї (від когось)

Недок.

з-, за-, на-, пере-, по-, при-,
розводїти, ви-, в-, від-, до-,
з-, на-, об-, під-, при-, уносити
IV. кл. ви-, вина-, в-, від-, за-,
с-, зна-, над-, об-, пере-, під-,
при-, уходїти, розходїти ся,
походїти (від когось)

б) достарчають відповідні собі докбнані, протягові
і наворотові:

Докби.

66. I. кл. провєсти
67. V. кл. б) вїїхати,
від-, за-, над-,
пере-, приїхати
68. I. кл. перенєсти
69. I. кл. ді-, обїйти
70. II. кл. опро-, роз-
кїнути
71. III. кл. б) привї-
дїти ся
72. IV. кл.: по-, про-
будїти, відїлити,
на-, по-, роз-, у-
дїяти, виживити,
вїкормити, за-,
при-, украсити,
від-, з-, за-, пере-
мїнїти, вїмїрити,
примусити, до-,
на-, сповнїти,
приподобїти, вї-
порожити, вїпро-
сити, запросїти,
вїробити, від-, за-,
об-, пере-, під-,
розробїти, вїру-
чити, за-, поручї-
ти, уставити, по-,
установїти, вїтво-
рити, вїхвалити,
походїти, вїхопи-
ти ся, на-, розчи-
нїти, появїти ся

Прот.

IV. кл. проводїти
IV. кл. ви-, від-, за-,
над-, пере-, при-
їздїти
IV. кл. переносїти
IV. кл. до-, обходїти
V. кл. а) опро-, роз-
кидати
V. кл. а) привиджї-
ти ся
V. кл. а): по-, про-
буджати, ви-, на-,
по-, роз-, удїляти,
виживляти, ви-
кормляти, за-,
при-, украсати,
від-, з-, за-, пе-
ремїняти, вимїря-
ти, примушати,
до-, на-, сповнїти,
приподобляти, ви-
порожвїти, ви-,
запрашати, ви-,
від-, за-, об-, пе-
ре-, під-, розроб-
ляти, ви-, за-, по-
ручати, уставля-
ти, по-, установ-
ляти, витворяти,
вихваляти, похо-
джати, вихопляти
ся, на-, розчипяти,
появляти ся

Навор.

V. кл. а) проводжати
V. кл. а) ви-, від-, за-,
над-, пере-, приїж-
джати
VI. кл. перенїшувати
VI. кл. до-, обходжу-
вати
VI. кл. опро-, розкї-
дувати
VI. кл. привїджува-
ти ся
VI. кл.: по-, пробў-
лжувати, ви-, ...,
роз-, удїлювати, ви-
живлювати, вїкорм-
лювати, за-, при-,
украшувати, від-, з-,
за-, перемїнювати,
вимїрювати, приму-
шувати, до-, на-,
сповнювати, при-
подоблювати, ви-
порїжнювати, ви-, за-
прїшувати, ви-, від-,
за-, об-, пере-, під-,
розрїблювати, ви-,
за-, поручувати, у-
ставлювати, по-, у-
становлювати, витво-
рювати, вїхвалюва-
ти, похїджувати, ви-
хїплювати ся, на-,
розчїнювати, появ-
лювати ся

Докон.	Прот.	Навор.
73. IV. кл. заступити	V. кл. а) заступати	VI. кл. заступувати
74. V. кл. б) по-, розсіпати, вісьміяти, обсьміяти	V. кл. а) по-, розсіпати, ви-, обсьмівати	VI. кл. по-, розсіпувати, ви-, обсьміувати

(нема відповідних доконаних :)

Докон.	Недок.
75. —	V. кл. б) здавати ся
76. —	VI. кл. покільювати, викрикувати, наслухувати, остіювати, не похочувати, очікувати

(нема відповідних недоконаних :)

Докон.	Недок.
77. I. кл. подіти	—
78. II. кл. повіснути	—
79. III. кл. а) осиротіти	—
80. III. кл. б) окричати, замовчати	—
81. IV. кл. поплатити, застрілити	—
82. VI. кл. за-, розсмакувати	—

Б) через приставковане

достарчають відповідні собі доконани:

Недок.	Докон.
83. IV. кл. вивозити, зносити	повивозити, позносити
84. V. кл. а) збирати, розкидати, замикати, спадати, насідати	позбирати і візбирати, порозкидати, позамикати, поспадати, понасідати
85. V. кл. б) роздавати	пороздавати
86. VI. кл. визбірувати, набріхувати, розкидувати, виплáčувати	повизбірувати, понабріхувати, порозкидувати, повиплáčувати

Б. ПРО ЗНАЧІНЄ СЛІВ.

Самими звúками, які складають ся на якесь слово, тай 105.
порядком, в якім ті звúки по собі наступáють, ще не уста-
новлене значіне то́го слова; ми розуміємо слово аж тоді
звóсім добре і набезпéчно, як вонó вісказане в рéченю
(гáдці). Із слів: *пáра, косá, луг, досипáти, хвйля, мна,*
гостйнець, як їх віскажемо самйх про се́бе, не мóже
слухáч доклáдно розпізнáти, що властйво ми ма́ємо на
дúмці.

Двознáчність деяких слів похóдить чáсто відси, що 106.
два зóвсім рйжні слова лиш припадкóво ма́ють
однакóвий вид, н. пр.:

- пáра* (вóдна, пáра черевйк);
- хвйля* (часу́, на воді);
- мна* (віраз лиця́, підзёмний підкóп);
- досипáти* (від сйпати і спáти);
- луг* (сйно́жать, золá);
- безгрйшний* (без грйхá, без грóшнй);
- бйда* (нóжда, двоколйсний віз);
- лйчко* (здрйбнйлі слова́ від лицé і лйко);
- лйж* (раху́нок, лйкарство);
- лютувáти* (бляхáр л., вбріг л.);
- ляк* (перéполох, ляк до печáтаня);
- пас* (пóяс, нашпóрт);
- пáша* (корм для худббй, турéцкий пáша);
- пйліти* (порóшити, рйзати пйлкою);
- скупйти* (накупйти, бúти скунйм).

107. З того самого пня, при помочи тих самих словотвірних засобів — приставкування і наросткування — можна утворити слова, що хоч мають однаковий вид, то все такі ріжняться між собою значінем, бо нарід творів їх при ріжних нагодах і надав їм зовсім інший зміст, н. пр. *гостинець* (біта дороба, подарунок).
108. Вкінці одні і те саме слово змінє своє значіне, прибираючи ріжні відтінки як до обставин, ситуацій, серед яких его ужито, н. пр. *чоловік* може означати раз людину взагалі, другий раз мужа, *жінка*: женьщину взагалі і замужню жінку, *старець*, *дід*: старого чоловіка і жебрака. Так *серце* означає насамперед часть тіла, відтак чутє (*чоловік без серця*), далі тільки, що гнів (*чоловік сердитий*), а нарешті тільки, що прихильність (*серце стратити до когось*).
109. Нерідко мова звужує первісне значіне слова, обмежуючи его уживанє на поодинокі випадки, т. зн. спеціалізує его. Так н. пр. слово *злодій* означало колись загально лиходія, тепер тим ім'ям називають лиш того, що краде. Буває однак, що такого слова уживають ще і в давнім его значіню, н. пр.:
- баба* (старá жінка, ма́ма ма́ми);
 - селянин* (мешканець села, рільник);
 - громада* (збір людей, село чи місто);
 - замовити* (обсталювати, зачарувати);
 - літо* (пора року, рокі);
 - зима* (пора року, у Гуцулів: сніг);
 - місце* (на землі, посада);
 - Москаль* (Великорос, жовнір).
110. Навпаки значіне якогось слова часом ширшає, н. пр. *гreckосієм*, *хліборобом*, *рільником* називають чоловіка, що взагалі займаєть ся рільнім господарством, хоч первісно значіне тих слів не було такє широке.
111. Часто називаємо предмети назвами тих річий, з якими їх порівнюємо, і таким чином слово набирає ся нового значіня. Так говоримо про *зуби* машинного колеса, про *зуби* часнику. Таким способом слово: *баба* могло дістати значіне великої дровні, так *голуба* краса взята від *голуба*, так з часом ту частину косі, що у неї була немов п'ятою, стали звати *п'яткою* і т. д.

З другого ббку буває, що одно і те саме в різних 112.
випадках, в різних часах, в різних сторонах названо
ріжними словами. Так уживаємо на переміну слів:

щастє, дбля, талан;
лїд, крига;
пес, собака, стброж;
скрїти, затаїти,
гнївний, сердїтий, лихий, недббрий, лбтий;
вїдповїсти, вїдказати, вїдмбвити, вїддати;
скбро, хутко, швїдко, ббрзо.

Слова, що означають те саме, або приблизно те 113.
саме, називаємо **синонімами**. Кажемо: „приблизно те
саме“, бо такі слова по бїльшій часті не завсїди рївно-
вартні і не все можна одно слово покласти замість дру-
гого. Так кажемо: *Дурнбму дасть Бог щастя та не дасть*
рбзуму, але: Як не дав Бог талану з малку, то й не бїде
до остбнку. У прислївах та пбговїрках не можна зміняти
синонімів, не можна класти одного слова замість другого, хоч би
павїть головна, основна гадка не потерїла чєрез те нїякої зміни.

Частво у синонімних словах бачимо певне степенб- 114.
ванє так, що одно слово здаєть ся сильнїйшим, нїж друге,
н. пр. у словах:

переробїти, перемїнїти, переимнчїти;
тлїти, горїти, жарїти ся, палажкотїти;
вдбча, здїбнїсть, спосїбнїсть, хист, талант,
завсїди, все, без перестбнку, безперерївно, без упїну.

Нєрбз з рїжнїцею що до сїли лїчить ся ще й рїж-
нїця що до якости, н. пр.:

волохатий, кудлатий, кучерявий;
скрїти, затаїти, сховати;
старий, дїдїзний, давний;
роббта, праця, труд;
нємичний, недбужий, слабїй, хбрий.

В таких разбх нбростки та прїставки подають най-
рїжнїйшї вїдтїнки значїням таких слів, н. пр.:

дати, вїдати, подати;
голова, головбнька, головбчка;
душб, дбшєнька, дбшєчка;
ббтько, ббтєнько, ббтєчко;
дбвгий, довжєзний, довжєнний.

115. Синонімні слова відріжняють ся від себе нерáz так же і тим, що в певних випадках можна ужити лиш одного з них і то якраз того, а не іншого, н. пр.:

умёр — *здох* ;

волóсе — *шерсть* ;

ка́рий — *чо́рний* ;

гру́ди — *пéрса* ;

надіяти ся (чогось доброго) — *бо́яти ся* (щоб якесь лихо не стало ся).

В якіх ріжних-преріжних значінях уживають ся по-одинокі слова, се показує словáр. Як у чужіх мовах, так і у своїй рідній мові треба все як найстаранніше добирати найвідповідніших слів для вираження того, що думемо.

ЧАСТЬ ТРЕТА.

ВІДМІНЮВАНЄ.

А. Відмінюване імен.

Іменники, прикметники, заіменники і числівники при- **116.**
бирають різні закінчення, щобі для означеня різних сто-
сунків достарчити сїм відмінків:

пéрший відмінок найчастійше на пiтане „хто?“ або „що?“; н. пр. *Брат читає. Хто читає? Брат. Тут лежить хлїб. Що лежить? Хлїб.* Сей відмінок є така фóрма, котрою взагалі називáємо особи, рiчи, прикмети (nominativus); н. пр. *Як ти називáєш ся? — Грицько Українець. Як тебе звать? — Премудрий Соломон. Маємо чотирь пори року: весна, лiто, осiнь, зима.*

дру́гий на пiтане „чий?“ або „кого?“, „чого?“; н. пр. *Се дiм брата. Чий дiм? Брата.*

трéтий на пiтане „кому?“, „чому?“; н. пр. *Дай книжку братови. Кому? Братови.*

четвéртий на пiтане „кого?“ або „що?“; н. пр. *Я бачив брата. Кого? Брата. Брат їсть хлїб. Що їсть? Хлїб.*

п'я́тий, коли кого кличемо або взивáємо; н. пр. *Читай, мій брате!*

шéстий на пiтане „ким?“ або „чим?“; н. пр. *Я задовблений братом. Ким? Братом. Ножем краємо хлїб. Чим? Ножем.*

сѣмий, лишѣ по приіменниках, на питане „в кім?“, „в чім?“, „на кім?“, „при чім?“ і т. д.; н. пр. *Сестра́ жиє при браті на селі. При кім? При браті. Де? На селі.*

117. Але ф́орми відмінків ріжня́ть ся після числа; від-ріжня́ємо:

1. б́днину, коли говоримо лишѣ про одну́ особу або річ; н. пр. *Корова́ пасе́ ся в лісі.*

2. мно́жину, коли́ говоримо про мно́го осіб або рі-чий; н. пр. *Корови́ пасу́ть ся в лісах.* Для деяких імен-ників ма́ємо ще осі́бні ф́орми для

3. дві́йні; н. пр. *Дві́ корови́ пасе́ ся в лісі.* Але ті ф́орми ужива́ють ся та́кже і тоді́, коли́ говоримо про 3 або 4 особи або річи. Та ужи́ванє дві́йні, що в старору́ській мові́ було́ правільне і доконѣчне, тепѣр вже не є доко-нѣчне; мѡжна замість не́ї уживати та́кже мно́жини.

118. Де́котрі ф́орми мно́жинні́ означа́ли пѣрвісно бо́гато ча́стий яко́сь річи, але тепѣр озна́чують саму́ цілу́ річ; протѣ нема́ у таких іменників б́днини (іменники без б́днини), н. пр. *граблї́, но́жиці́, двѣ́рі, сани́, Чернівці́.* Де́котрі іменники не ужива́ють ся задля́ сво́го значі́ня в мно́жині́ (іменники без мно́жини), н. пр. *Христос́, сирї́й, ржа́, жи́дова́, зрозу́мілість, лу́бе, пі́ре.*

119. Відрі́жня́ємо да́льше три ро́ди:

1. рід му́жеский, н. пр. *брат, сті́л,*

2. рід же́ньский, н. пр. *сестра́, сті́на,*

3. рід се́редний, н. пр. *дитя́, ві́кно.*

Прикме́тники, найбільша́ часть заі́менників і деякі чис-лівники ма́ють для всіх трох ро́дів осі́бні закінченя, н. пр. *мій до́брый брат, мой до́бра сестра́, моє до́бре дитя́.*

120. Яко́бо котрї́й іменник ро́ду, се мѡжна пі́знати поча́сти вже з закінченя пѣршого відмінка б́днини:

1. Іменники на -б, -в, -г, -г, -д, -з, -к, -л, -м, -н, -н, -р, -с, -т, -ф, -х, -ц, -ць, -й є му́жескі, н. пр. *бї́б, рї́в, Бог, шпара́г, мї́д, о́браз, гуса́к, сто́лик, волосо́к, оре́л, со́ром, бара́н, серп, ве́чер, яр (яру́га), ніс, чо́бит, телегра́ф, мох, ко́ц, па́лець, край.*

Лишѣ слова́ *бру́ков, кро́ков, моли́тов, мо́рков, це́рков, любо́в, хоругво́в* (= бру́ква, крѡква..., це́рква, любá, хоругва́), відта́к *крово́в, зга́р, тва́р, я́р* (весна́), не на́родне сло́во *ско́рб* і чу́жє (по́льске) сло́во *ми́ць* є же́ньські.

2. Іменники на *-ж, -ш, -ч, -ш, -дь, -зь, -ль, -нь, -сь, -ть* є части м'ужескі а части ж'єньскі: м'ужескі особливо всі ті, що означають м'ужескі істоти і місяці, н. пр. *муж, кіш, меч, дош, медвідь, князь, міль (мотіль), огонь, лосось, зять, с'єрпень*, але ж'єньскі н. пр. *м'олодїж, миш, річ, пригорш, ч'єлядь, мазь, міль (мідна), тїнь, Русь, кість, жоб'єжність*.

3. Іменники на *-а, -я, -ї, -и* є ж'єньскі, як *рїба, голубка, земля, п'анї, м'ати*; лиш'є імен'а м'ужеских істот на *-а, -я*, як *ст'єроста, т'єсля*, є м'ужескі, а лиш'є ті, що після *-а, -я* відкїнули *т* або *н*, як *кач'а (кач'ата), тел'я (тел'ята), ім'я (імен'а)*, є середні.

4. Іменники на *-о, -е, -є* є середні, н. пр. *сел'о, н'оле, жит'є, п'исан'є*; лиш'є ті, що означають м'ужескі істоти або ріки, як *т'ато, Днїпр'о*, і ті закїнені на *-ко, -енько, -ейко, -онько, -ойко, -ечко*, що утворені з м'ужеских іменників, як *стрїйко, камен'енько, город'ейко, дом'онько, лїс'ойко, д'ядечко*, є м'ужескі.

5. Іменники на *-ише, -ис(ь)ко, -ина* і *-ака*, що означають жив'ючі істоти, або зад'єржують рід, який їм після їх закїчення приналежить, або стають ся після св'ого знач'їня то м'ужескими, то ж'єньскими іменниками, н. пр. *д'обрий (д'обре) хлоп'ише, -їс(ь)ко; паск'удна, -удне д'ївчїше, -їс(ь)ко; приск'очив мов котїше м'урий; вїйшла бабїше стар'я; старий, -ра соб'ака*. Однак запримітити тр'єба, що то лиш'є в 1-ім відм. природний рід перемагає і що не можна сказати пр. *стар'ї бабїща, паск'удної д'ївчїща, лиш'є стар'ого бабїща...*

6. Іменники невідмінні, як *алил'уя, їмїнь*, є понайбільше р'оду середного.

Означене р'оду у іменників без одївци, як *н'єжицї, д'єрї*, в пр'актицї не має нїякої ваги.

І. Іменники.

Р'уска м'ова д'уже бог'ата на ф'орми іменників помімо 121. т'єго, що давний засїб ф'орм зменьшив ся, бо зг'одом деякі особні ф'орми вїйшли з ужїтку, то знов через припод'облюване до їнших ф'орм (сїлу анальогїї) змїнили ся і затр'а-

тями ся. Так пр. зовсім вийшли з ужитку деякі форми для двійни, а осібні колісь закінчення для 3-, 6- і 7-го відм. мн. майже зовсім затратили ся і через приподоблюване віривнали ся, так що тепер тоті відмінки кінчать ся загально на *-ам, -ами, -ах*.

122. Серед великої різнорідности відмінюваня іменників добачаєм однак певний лад і віроблені правила. І так відразу кидає ся нам в очи, що іменники одного і того самого роду мають понайбільше осібні, так би сказа́ти родові, а тим то і характеристичні закінчення для поодино́ких відмінків. На пр. 1-ий відм. *пан, ри́ба, село* — *пани́ (панове), ри́би, се́ла*; 3-ий відм. *лис (бу́зько), ри́ба, ку́рятко* — *лісови (бу́зькови), ри́бі, ку́рятку*; 5-ий відм. *ві́тер, зве́зда, мо́ре* — *ві́тре, зве́здб, мо́ре*, 6-ий відм. *дух, ду́ша* — *ду́хом, душе́ю*; 2-ий відм. *ма́к, лі́хо* — *ма́ку, лі́ха* і т. д. Окрім того бачимо, що ру́ска мо́ва вітворила зѓодом для іменників ко́жного роду все осібні родові правила; н. пр. 4-ий відм. *лис (ко́лос), ри́ба (ко́са), теля́тко (шя́ло)* — *ліса́ (ко́лос), ри́бу (ко́су), теля́тко (шя́ло)*; *владі́ка, сестра́* — *владі́к, се́стри*; *Павло́, дитя́тко* — *Павла́, дитя́тко* (гл. 124—133, 140—146; 153—157). Як вели́кий вплив ма́є рід на відміну іменників, до́казом того є́ форма *Гамалі́ем* („Не злоді́ї з Гамалі́ем і́дять мо́вчки са́ло“ *Шевч.*) від *Гамалі́я*; до́казом того є́ і се, що на́віть му́жескі іменники на *-а, -я*, хоть взага́лі відмінюють ся так як іменники же́ньські, все такі́ підчиня́ють ся загально́му правилу, ва́жному для іменників му́жеского роду, і ма́ють 4-ий відм. мн. рівни́й 2-му (*владі́ка, сестра́* — *владі́к, се́стри*), і що у му́жеских іменників з прикметнико́вим ви́глядом так са́мо 4-ий відм. рівни́й 2-му. Так сполучи́ла тісно в одно́ родовіми закінченнями і правилами са́ма мо́ва іменники, що колісь своєю́ відміною зна́чно від себе́ ріжви́ли ся, і з то́ї причи́ни річ зрозумі́ла, що для потре́б відмінюваня рід станові́ти му́сить підста́ву до поді́лу іменників на три осібні гру́пи.

123. Серед ко́ждої гру́пи розріжня́ємо кілька́ відмін і підвідмін, а се зале́жить знов́ поча́сти 1. від зву́ка, який кінча́ть ся пенё́, поча́сти 2. від на́голосу, а поча́сти 3. від вибо́ру закінченя́, що бува́ють часом́ ріжні́ для одного́ і того́ са́мого відмінка. Н. пр.

1. *імя, теля, мати* — *імени, теляти, матери*; *імя, теля, чудо* — *іменá, телята, чуда* або *чудеса*; *лис, кобицк, дощик* — *лісе, конику, дощику* — *лісі, конику, дощику*; *лис, олень* — *лісови, оленеви* — *лісе, оленю* — *лісом, оленем* — *ліси, олені...*; *корона, царіця* — *корони, царіці* — *корона, царіце* — *коронаю, царіцею* — *корони, царіці...*; *пісня, піснь* — *пісні, пісні* і т. д.

2. Про вплив наголосу на відмінюванє гл. особливо 144 з і 160 уст. 3. Окрім того в кожній відміні і підвідміні вказано наглядно, яку велику вагу має наголос при відмінюваню.

3. *бук, мак* — *бюка, маку*; *чоловік, розбийник* — *чоловіче, розбийнику*; *лишій, обичій* — *лишай, обичаю*; *книш, гріш* — *книшів, гріший*; *вівця, свиня* — *овець, свиній*; *око, очко* — *оці, очку* і т. д.¹⁾

І. Рід мужеский.

В мужескім роді треба відрізнити після значіня троякі 124. іменники:

1. іменá для розумних істот, н. пр. *Бог, ангел, чоловік, наймит...*, а так сáмо іменá для таких істот, що в поезії представляють їх особами, н. пр. *покликали Вітра і Мороза*,

2. іменá звірят, дерев, игор, монет, н. пр. *віл, рак, хробак, дуб, дурак* (гра в карти), *козак* (танець), *тарак, рубель...*

3. іменá інших річий, н. пр. *яловець, парід, прохід, фунт, стіл...*

¹⁾ При науді відмінюваня цілу вагу треба класти на те, щобі ученики як найбільше освідоміли ся з усіма сіми ріжницями, зрозуміли систему і таким чином виробили собі ясний погляд на теперішній стан відмінюваня. Поодинокі відміни і підвідміни з їх примірами (наведеними так, що з них заразом можна не лиш видіти, як іменники відмінюють ся, але також пізнати, котра відміна найзвичайніша) повинні служити на те, абі систему руского відмінюваня наглядно поставити перед очи. Послугуючи ся зручно сіми примірами, дасть ся головна ціль сеї науки досягнути без того, щоб ученики вчили ся їх на память.

125. Що до тих трох р'язрядів треба отсе запримити:

1. у м'ужеских 1-ого р'язряду 4-ий в'ідм. р'івний з 2-им, н. пр. *Бога, Богів, Котляр'євского, Котляр'євских*; се правило об'ймає в мн'ожині так же м'ужескі іменники закінчені на *-а, -я*; н. пр. *влад'ик, п'яніць*; в однині мають вони в 4-ім в'ідм. свою звичайну ф'орму: *влад'ику, п'яніцю*...

2. в 2-ім р'язряді 4-ий в'ідм. в однині р'івний з 2-им, а в мн'ожині з 1-им, н. пр. *вола, волі*;

3. в 3-ім р'язряді 1-ий і 4-ий в'ідм. все собі р'івні, н. пр. *яловець, ялівці*.

126. В д'єкоотрих зворотах по приіменниках р'івнає ся так же у м'ужеских іменників 1-ого р'язряду 4-ий в'ідм. 1-ому, н. пр. *дочку замуж дати, піти замуж, в гості іти, постригти ся в монахи, в черці, іти межі люди*.

127. В'ідм. 2-ий одн. кінчить ся у м'ужеских 1-ого і 2-ого р'язряду лишє на *-а (-я)*, у м'ужеских 3-ого р'язряду поч'асти на *-а (-я)*, поч'асти на *-у (-ю)*, а поч'асти на *-а (-я)* або *-у (-ю)*: *чоловіка, короля, дуба, рубля...*; *гарбуза, місяця, Риму, краю...*, *цвіта і -ту, дуня і дуню*.

128. Попри правильне закінченє 3-ого в'ідм. одн. на *-ови (-єви)*, або так же *-ові (-єві)* подібує ся часом (ст'арше) закінченє на *-у (-ю)*: *Богви (-ові) і Б'огу, д'ухови (-ові) і д'уху, монастир'єви (-єві) і монастир'ю*. Закінченю *-ови* протівлять ся іменники з ненагол'бшеним наростком *-ов, -ів, -їв* і довші слова закінчені на ненагол'бшенє *-ов*, н. пр. *Кр'якову (Кр'яків), К'їєву (К'їїв), болиголову (болиголов)*, а не *Кр'яковови, К'їєвови, болиголовови*. Так с'амо так же *гнів, 3-ий в'ідм. гн'їву*.

129. В'ідм. 5-ий р'івнає ся в мн'ожині завс'їди 1-ому; в однині має він ос'ібну ф'орму, але часом заступає єго 1-ий в'ідмінок. Зр'ештою в 5-ім в'ідм. одн. уживає ся д'уже радо ф'орма здр'ібніла, н. пр. *сад'б'чку (сад'ок), вор'об'чку (вор'об'єць)*. Розуміє ся, що у імен іст'от нежив'їх р'ідко коли найде ся прич'їна до твор'єня 5-ого в'ідм.; особл'иво ж не кладє ся 5-ий в'ідм. на *-є* у іст'от нежив'їх, на кол'ї перед тим *-є* ма'ло би спод'їяти ся м'ягченє шелестозв'уків. Кажемо так же лишє н. пр. *нане д'октор, нане майстер...*, а не *нане д'окторе...*, але і *нане начальнику*...

Замість 7-ого відм. одн. стоїть часто 3-ий, особливо в II-ій відміні і у іменників закінчених на -о. 130.

Двійня (відмін I-ої і II-ої) уживає ся рідко коли. Вона заховала ся лишé для 1-ого і 4-ого відм. і кінчить ся на -а (-я), а то з наголосом як в 2-ім відм. одн., н. пр. *вуса, два сина, два купця, три злодія, чотири брата.* 131.

Замість правильного закінчення 2-ого відм. мн. на -ів (-їв) подібує ся у декотрих слів, наолі сама звязь указує на сей відмінок. давна́ ф́орма на -, -ь, н. пр. : *пять, шість раз, год, аршин, латер, чоловік, сяжéнь, локот, день..., пара черевік, ко́бит..., до сусід, з яничар.* 132.

Про творене 4-ого відм., про побічну́ ф́орму 3-ого відм. на у (-ю), про заступуване 5-ого і 7-ого відм. іньшими відмінками і про двійню не буде у нас уже дальше мови.

В 1-ім відм. одн. I-ої і II-ої відміни наступає у декотрих слів перезвук, у іньших вставка або в других відмінках опуст звука о або е; про сі явища звукові гл. 32 і 30. 133.

У іменників мужеских маємо 4 відміни. 134.

До I-ої відміни належать іменники, що в 1-ім відм. одн. кінчать ся на твердій шелестозвук (з виїмкою шипячих ч, ш, щ) і на -о. Най та відміна називається ся коротко відміна тверда́.

До II-ої відміни належать іменники, що в 1-ім відм. одн. кінчать ся на мягкій шелестозвук, а окрім того на й, р, ж і шипячі ч, ш, щ і на **ьо**: відміна м'ягка́.

До III-ої відміни належать ті іменники мужескі, закінчені в 1-ім відм. одн. на -а, -я, що відмінюють ся майже так само як жéньські: відміна жéньська́.

До IV-ої відміни належать іменники мужескі з прикметниковим виглядом: відміна прикметникова́.

Сі відміни відріжені взагалі на підставі отсіх характеристикних закінчень (причím такі закінчення, що впливають із самих лишé звукових законів, тут поминено): 135.

	I-a	II-a	III-a	IV-a
	шелестозвук			
1.	твердий, -о	мягкий, -ьо	-а, -я	
2.	-а, -у	-я, -ю	-и, -ї	
3.	-ови	-еви	-ї	
4.	= 1., 2.	= 1., 2.	-у, -ю	
5.	-е, -у	-ю, -е	-о, -е	
6.	-ом	-ем	-ою, -ею	
7.	-ї, -у	-ї, -ю	-ї	
	—	—	—	
1., 4.	-а	-я	-ї	
	—	—	—	
1.	-и	-ї	-и, -ї	
2.	-ів	-їв	-, -ів, -, -їв	
3.	-ам	-ям	-ам, -ям	
4.	= 1., 2.	= 1., 2.	= 2.	
5.	= 1.	= 1.	= 1.	
6.	-ами	-ями	-ами, -ями	
7.	-ах	-ях	-ах, -ях	

Закінчена прикметників.

I-a відміна (тверда).

136. Відм. 1-ий одн. кінчить ся на: б, в, г, д, з, ж, л, м, н, п, р, с, т, ф, х, ц і на о.

Відміна I-a розпадає ся на 7 підвідмін:

	А	Б	В	Г	Д	Е	Ж
Відм. 2-ий одн.	-а	-а, -у	-у	-а	-а	-а, -у,	-у
„ 5-ий „	-е	-е	-е	-е	-у	-у	-у
„ 7-ий „	ї (і)	-ї (і)	-ї (і)	-у	-у	-у	-у

В сїм подїлі представлено живий і наглядний образ теперішнього стану відмінюваня мужеских іменників твердої відміни. Аби сей образ ще більше оживити і аби заразом освідомити з великою ріжнородністю всяких іньших при відмінюваню важних зявищ, упорядковано в поодиноких відмінах і підвідмінах приміри з огляду на словотворенє, на звукові закони перезвуку іканя, опусту і вставки і з огляду на велику і важну ролю наголосу.

А

Відм. 2-ий одн. -а, 5-ий -е, 7-ий -ї (-і):

Одн.	Мн.	Одн.	Мн.	Одн.	Мн.
а) лис	ліси	б) клуб	клуби	в) чоловік	чоловіки
ліса	лісів	клуба	клубів	чоловіка	чоловіків
лісови	лісам	клубови	клубам	чоловікови	чоловікам
ліса	ліси	клуб	клуби	чоловіка	чоловіків
лісе	ліси	клубе	клуби	чоловіче	чоловіки
лісом	лісами	клубом	клубами	чоловіком	чоловіками
лісі	лісах	клубі	клубах	чоловіці	чоловіках

Іменники закінчені на -б, -в, -м, -н, -р, -ф мають в 7-ім відм. одн. -ї замість -ї̇.

Іменники закінчені на -г, -х, -к мають в 5-ім відм. одн. -же, -ше, -че а в 7-ім -зі, -сі, -ці (гл. 23); се важне для цілби відміни, оскільки для сих двох відмінків уживають ся закінчення на -е і -ї̇.

Після сих взірців відмінюють ся н. пр. а) *ангел*, *богач*, *волок*, *дармоїд*, *дрозд*, *клин*, *колок*, *молот*, *намолод*, *сусід*, *фелон...*, *Даніло*, *Михайло*, нар. -ин (-ін, -ін): *воїн*, *мурин*, нар. -ун: *опікун*, *перун*, нар. -ал: *енерал*, нар. -ист: *акадфіст*, *евангеліст*, нар. -ент: *президент...*, нар. -айло: *балдакайло*, *мін'айло*, б) *голуб*, *дзюб*, *лицемір*, *луб*, *остров*, *пасерб*, *струн*, *хлібороб*, *череп*, *яструб...*, нар. -им: *вітчим*, *побратим*, в) *вук*, *дух*, *облик*, *обух*, *оріх*, *пророк*, *слабодух*, *язик...*; **дзвін** (*дзвона*), *Дитин*, *гніт*, *макогін*, *ніс*, *покіс*, *престіл*, нар. -іт: *околіт*; — *явір*, нар. -ів: *Львів*; — *оборіг*, *поріг*, *ріг...*; **Київ** (*Києва*); **вугол** (*вугла*), *шигол*, *угор*; **свердел** (*свердла*), нар. -ер: *метер*, *міністер*, *Олександр...*

Наголос перескакує:

Фірман (*фірмана*, мн. *фірмані...*), *жовнір*, *ковнір*, *номер*, *офіцир*, нар. -ор: *директор*, *доктор...*; **обід** (*обода*, мн. *ободи*);

зуб (*зуба*, мн. *зуби*, *зубів*, -ам...);

Русин (*Русина*, мн. *Русині*, -ів...), *жид*, *комин*, *наймит*, *образ*, *пояс*, *рот*, *син* (*сіне* = *сіну*), нар. -ин: *Русин*; — *горб*, *граб*, *гриб*, *драб*, *дуб*, *жолоб*, *серп*, *хліб*, *хлоп*, *цап*, *ціп*, *Бог*, *плуг...*; **віз** (*вџа*), *пліт*, *рив*, *воріг...*; **свекор** (*свекра*); нар. ер: **маїстер** (*маїстра*), *швігер...*;

пан (*пана*, мн. *пані*, а також *панове*, *панів...*);

господін (господіна, мн. господинове, -ів...);

брат (брáта, мн. браті́, -ів... і брáтя, -ів, брáтjам...);

хрест (хрестá, -ови, хресте, хрестом, -ї, мн. хресті́, -ів...), барáн, гарбу́з, каплу́н, качáн, ковту́н, когу́т, кут, кутáс, млин, паркáн, порóн, хому́т, шпигу́н, Павло́, Дніпро́, Петро́, на́р. -уң: бігу́н, бреху́н, лизу́н, цьвіркю́н, вюн...; рука́в, стовп, хлі́в; — ві́л (вола́), кі́л, кіт, хві́ст, на́р. -іт: живі́т; — сви́н, тхі́р, чі́н, баті́г, пирі́г...; **осёл** (осла́), хребéт, вепéр...; **котёл** (кітла́), орéл (вірла́), рожéн, хосéн...;

овес (вівса́..., мн. вівси́ і вівса, вівсіч..), псалом (псальма́, мн. псальмі́...);

пес (пса, псови, псе...), лев (льва)...;

Трóхи инáкше:

селянін (селяніна, мн. селя́ни, -їн...), на́р. -янин: міщани́н, Галичані́н, селяні́н...; на́р. -ин: Болгарі́н (2-ий відм. мн. Болга́р і Болга́рів), погани́н..., Арабі́н (Арабі́в), Сербі́н;

чобіт (чобота, мн. чоботи́, чобі́т, чоботам = чоботjам, чобітьмі́, чоботах = чоботjах).

Перший відм. одн. ма́є чужé закінчене:

алюмнус (алюмна, -ови...) і

Христос (Христá, -ови, Хрі́сте, Христом, -ї).

Б.

Відм. 2-ий одн. -а або -у, 5-ий -е, 7-ий -ї (-і):

огорód, огорóда = огорóду, огорóдови..., огорóди, -ів...

Так са́мо н. пр. а) блуд, лист, обід, пові́т; цвє́т..., б) гні́в, сир...; **рід** (рóда, -у), на́рід, облі́г...

На́голос переска́кує:

луг (сіно́жать; мн. лугі́, -ів...), бе́рег...; **міст** (мо́ста = -у), грі́б...; **ві́тер** (ві́тра = -у);

лі́с (мн. лі́си і лі́са), свє́т;

грі́х (грі́ха = -у, -ови...);

сті́л (сто́ла = сто́лу, столóви...), двір.

В.

Відм. 2-ий одн. -у, 5-ий -е, 7-ий -ї (-і):

до́сьвід, до́сьвіду, -ови...

Так са́мо н. пр. а) акт (ді́я), виногра́д, го́лод, гзимс, до́гляд, до́слід, жарт, зако́н, крає́вид, лен, лимáн, морб́з, на́пад, о́бряд, пере́клад, по́гляд, по́діл, по́хорон, прэ́дмет,

при́клад, **при́пис**, **суд**, **текст**, **уні́верситет**, **у́ряд**, **на́р.** -ал: **материя́л...**, б) **вплив**, **до́плив**, **до́теп**, **за́мір**, **за́сіє**, **мур**, **но́ров**, **Рим**, **пожа́р**, **скарб**, **сьнів**, **хмароло́м**, **на́р.** -р: **дар**, **жир**, **пир**, **на́р.** -ізм: **провінциалі́зм...**; **ОСЛІ́Н** (осло́ну), **дохі́д**, **дрі́т**, **ніст**, **ніт**, **плід**, **поклі́н**, **прихі́д**, **росі́л**, **хі́д**, **на́р.** -іт: **кло́ніт...**; **вибі́р**, **грі́м**, **за́сіб**, **збі́р**, **недобі́р**, **о́кіп**, **о́кріп**, **сно́сіб**, **тві́р...**; **хрі́н** (хре́ну), **но́піл**, **папі́р...**; **цу́кор** (цу́кру), **ві́хор**; **о́цет** (о́цту), **на́р.** -ер: **те́дтер...**

В мно́жині -и і -а:

акт (бума́га, **мн.** **а́кти і а́кта**), **на́р.** -мент: **тестаме́нт...**

На́голос переска́кує:

ві́клад (ві́кладу, **мн.** **ви́клади, -ів..**), **а́тлас**, **ві́раз**, **ха́ра́ктер...**;
ві́хід (ві́ходу), **до́від**, **ві́ріб...**;

де́крет (де́крету, **мн.** **декрéти і -éте**)...;

раз (ра́зу, **мн.** **ра́зі, разів, ра́зім...**);

зад (за́ду, **мн.** **заді́, -ів..**), **град**, **дим**, **ро́зум**, **склеп**, **стен**, **горо́х**, **пбро́х...**; **ді́л** (до́лу), **ді́м**, **бі́к**, **рі́к..**; **лі́д** (ле́ду, **на ле́ді і на ле́ді**), **мі́д...**;

го́лос (го́лосу, **мн.** **голосі́ і -са́**), **очере́т...**;

сад (саду́, -о́ви, са́де, садбм...), **ла́с**, **полі́н**, **ряд**, **слі́д**, **хворо́ст**, **хрест** (та́йна), **час**, **став...**;

сон (сну, сно́ви, сне...); **шев** (шву);

те́рен (те́рну́, те́ри́ви, те́рие..., **мн.** **те́рі́, -ів..**).

Г.

Відм. 2-ий бдн. -а, 5-ий -е, 7-ий -у:

Лях, **Ля́ха**, -о́ви, **Ля́ше**, **Ля́хом**, **Ля́ху**, **Ля́хі**, -ів...

З іньшим на́голосом:

дяк (дя́ка, -о́ви, дя́че, дяко́м, -ку́; дякі́, -ів..), **коза́к**.

Д.

Відм. 2-ий бдн. -а, 5-ий -у, 7-ий -у:

ко́ник, **ко́ника**, -о́ви, -у, -ом, -у, -и...

Так са́мо н. пр. в) **бу́к**, **ві́ник**, **звук**, **ї́стик**, **лі́лик**, **мо́нах**, **мі́х**, **па́рох**, **рак**, **цьва́х**, **бу́зько**, **на́р.** -нк: **во́зик**, **ко́шик**, **ко́шик**, **ме́льник**, **му́ченик** (му́ченику = -иче), **по́жик**, **пе́сик**, **сьвяще́ник**, **сто́лик**, **у́ченик**, **хре́стик**, **чи́жик**, **чере-ві́к**, **на́р.** -ник: **безбо́жник**, **грі́шник**, **до́вжник**, **зра́дник**,

молитвénник, намі́тник, наші́льний, невільник, огорóдник, пáсичник, покійник, полкóвник, порáдник, прáведник, протівник, робітник, соні́чник, урядник, челя́дник, нáр. -ко: забúдько, нáр. -чик: кінчик, кúльчик, небі́жчик, пáльчик, сті́льчик, хлóпчик, нáр. -ечко: бáтечко, нáр. -енько: бáтенько, Шевчénко, нáр. -ейко: городéйко, нáр. -онько: соколóнько, нáр. -ойко: лісо́йко, нáр. -ик (-їк): і́ндик, мехáнік...; **жа́йворонок** (жа́йворонка), кóрок, нáр. -(о)к: горішок, жа́йворонок, кавáлок, канáрок, напéрсток, оберéмок, полумисок, понеді́лок, посторо́нок, родзі́нок, свідок, череві́чок, язіві́чок; нáр. -очок: колосóчок, листóчок, образóчок...; **ві́втрок** (ві́втрка).

Наголос переска́кує:

во́як (во́яка, мн. во́йки...), нáр. -ак: во́як, По́ляк;

вовк (во́вка, мн. вовки́, -ів...), ба́тько, Ма́рко, нáр. -ко: ву́йко, дя́дко, стрі́йко..., па́рубок (па́рубка);

та́то (та́та, 7-ий відм. та́тови, мн. таті́...), ді́до...;

му́жик (му́жика, -ови, му́жіку, му́жиком...), ку́лак, па́ук, слима́к, цибу́х (цибу́ху = -усі), четве́р (четверга́), нáр. -ак, -як: ві́трак, гуса́к, держа́к, дива́к, дура́к, жебра́к (жебра́ку = -аче), лоша́к, риба́к, сі́рак, співа́к (співа́ку = -аче), черва́к, чи́рак, шупа́к. бі́як, бодя́к, боля́к, земля́к (земля́ку = -яче), мідя́к, своя́к (сво́яку = -яче), синя́к, нáр. -нк: му́жик, паті́к, нáр. -ник: вартівні́к, медівні́к, помі́чник, ремі́сник, різні́к, рі́льний, ручні́к, сі́рник, нáр. -юк: капшóк, паці́ок, нáр. -ух, -юх: ко́жух (ко́жуху = ко́жусі), лани́ух (лани́уху = -усі), маку́х, пасту́х. капелю́х (капелю́ху = -юсі), лі́ніох..., нáр. -ко: хвали́к, Грицько́...; **віно́к** (ві́нка, -ови, ві́нку або ві́ночки), нáр. -(о)к: віно́к, вершо́к, волосóк, горбо́к, горшо́к (горши́ка), дзвіно́к, жовтбо́к, кі́лок, листóк, мішо́к, млинóк, молото́к, образóк, огі́рок, рядбо́к, сті́жок, стручо́к, череві́ок, шнурóк...

Е.

Відм. 2-ий óдн. -а або -у, 5-ий -у, 7-ий -у:

ві́пуск, ві́пуска = -у, -ови, -у, -ом, -у, -и...

Так са́мо: льох...; **горбо́чок** (горбо́чка = -у), нáр. -(о)к: да́ток, нáр. -очок: горбо́чок, голосóчок...

Наголос переска́кує:

пра́зник (мн. прáзникі́, -ів...);

верх (верха́ = -у́, -і́), нáр. -нк. ялові́к, нáр. -ник: ялівні́к...
садо́к (са́дка = -у́), нáр. -(о)к: лісо́к, са́док, ставо́к...

Ж.

Відм. 2-ий одн. -у, 5-ий -у, 7-ий -у:

МОХ, *мо́ху*, * -ови, -у, -ом...

Так са́мо н. пр. в) *за́пах*, *крик*, *крок* (але: на ко́ждім кро́ці), *лу́г* (зола́; в лу́гу = лу́зі), *по́тяг*, *пух*, *рух*, *скок*, *сон*, *шовк*; на́р. -ик: *до́щик*, на́р. -ух: *со́пух*, на́р. -о́нько: *покло́ненько*, на́р. -о́нько: *домо́нько*, *листо́нько*, на́р. -о́йко: *садо́йко...*, на́р. -ик: *арше́ник...*; **ВІСК** (*во́ску*), *берлі́г* (в бер-
ло́гу = -о́зі), *обрі́к...*; **ЗА́МОК** (*за́мку*), *барвіно́к*, *га́нок*, *мо́-
зо́к* (*мо́згу* = *мо́зку*), *ри́нок*, на́р. -(о)к: *буді́нок*, *виді́ток*,
дості́ток, *ма́єток*, *обов'язо́к*, *пода́ток*, *пожи́ток*, *порядо́к*,
припа́док, *ра́нок* (в ра́ниці), *сму́ток*, на́р. -о́чок: *пісо́чок*,
часо́чок..., на́р. -уно́к: *гату́нок*, *паку́нок*, *подару́нок*, *рату́-
но́к*, *раку́нок*, *рису́нок...*; **за́ро́бок** (*за́рі́бку*).

На́голос переска́кує:

ПОЛК (*по́лку*, мн. *полкі́*, -і́в...), *мак*, *сні́г* (на *сні́гу*)...; **я́рмарок** (*я́р-
марку*);

СЬМІХ (*сьмі́ху*, -о́ви, мн. *сьмі́хи*, -і́в...), *лі́к*;

ЗНАК (*зна́ку*, -о́ви, мн. *знакі́*, -і́в...), *ві́к* (але: на *ві́ки*), *дах*, *довг*,
кару́к, *сма́к*, *страх*, *торг* (на *торгу́* = на *торзі́*), *шля́х*,
на́р. -ак, -як: *кислі́к*, на́р. -ник: *базні́к*, *часні́к...*; **почато́к**
(*початку́*), на́р. -(о)к: *пісо́к*, *почато́к*, *холодо́к...*

II-а відміна (мягка).

Відм. 1-ий одн. кінча́ть ся на *дь*, *зь*, *ль*, *нь*, *сь*, *ть*, **137.**
ць, *й*, *р*, *ж*, *ш*, *ч*, *щ* і на *ю*.

Відміна II-а розпада́є ся на 3 підвідміні:

	А	Б	В
Відм. 2-ий одн.	-я (-а)	-ю (-у)	-я (-а), -ю (-у)

А.

Відм. 2-ий одн. -я (-а):

а) учи́тель	б) добро́дій	в) това́риш	г) ли́цар
учи́теля	добро́дія	това́риша	ли́царя (-а)
учи́телеви	добро́дієви	това́ришови (-єви)	ли́царєви (-о́ви)
учи́теля	добро́дія	това́риша	ли́царя
учи́телю	добро́дію	това́ришу	ли́царю (-є)
учи́телем	добро́дієм	това́ришом (-єм)	ли́царем (-ом)
учи́телі, -ю	добро́дії, -ію	това́риші, -у	ли́царі, -ю

мн.	мн.	мн.	мн.
учітелі	добродії	товариші	лицарі
учітелів	добродіїв	товаришів	лицарів
учителям	добродіям	товаришам	лицарям (-ам)
учітелів	добродіїв	товаришів	лицарів
учітелі	добродії	товариші	лицарі
учителями	добродіями	товаришами	лицарями (-ами)
учителях	добродіях	товаришах	лицарях (-ах)

Отсі 4 рзряди відріжнено після візвуку: а) -ь, б) -й, в) шелестозвук шишчій, г) -р. У слів рзрядів а), в) і г) пішуть ещє подєкуди -и в 7-ім відм. бдн.

Після сих взірців відмінюють ся н. пр. а) колодязь, лосось, місяць (час), бкунь, олень, слонь, ясень, пеньо (пєня, нєнем), нър. -тель: властитель, писатель, приятель, спаситель, нър. -сь: Антоць..., б) грєчкосій, соловій, Юрій..., в) аркуш, листоніш, овоч, нър. -ич: керманіч, рідич, нър. -ович (-евич): попович, царевич, нър. -ч: погонич..., г) кучер, нър. -ур: камур, нър. -ар: аптікар, лицар, рїмар...; міль (моль), гвїздь, слій...; медвїдь (медвєдя), Андрій...; кўхоль (кўхля), вўголь, нър. -оть: віхоть...; дўрєнь (дўрня), дішєль, тїждєнь (тїжня), штємпєль, нър. -(є)нь: вєрєсєнь, грўдєнь, дўрєнь, жовтєнь, півєнь, сажєнь, сїчєнь, сїжєнь, нър. -(є)ць: божонєць, видєлєць, гостїнєць, оселєдєць, палєць, ковєць (кўйця)...; нър. -оть: нўготь (нїгтя), локоть...

Пятїй відм. бдн. на -є: ➤

хлўпець (хлўпця, -єви, хлўпче), нър. -(є)ць: богомўлєць, народолўбець, Нїмєць, погорїлєць, Українєць, хлўпець, чужїнєць...

Відм. 2-ий мн. на -ий:

гїсть (єбстя, мн. гбстї, гбстий...).

Наголос перєскїкує:

лєбєдь (лєбєдя, мн. лєбєдї...), кїмїнь, кбрїнь, пєрстєнь, нър. -аль: кїпраль; — злбдїй, лўкай, нър. -ар: госпбдар, нър. -ар: колїсар, корїтар...; грєбїнь (грєбєня), стрємїнь...;

зять (зїтя, мн. зятї, -їв...), зїяць, місяць (на нєбі), кий, вуж, муж, стброж, цїсар, нър. -ич: дїдич, шїлїхтич, нър. -ович (-евич): Федькович, Шашкєвич, нър. -ар: писар, нър. -ар: ббднар, кўхар...;

корєць (кїрцїя, мн. кїрцї...), нър. -(є)ць: конєць, корєць...;

корбль (королїя, -єви, корблю, королєм, мн. королї, -їв...), князь, мотїль, паль, рїскїаль, Павлунб (Павлунїя, -єви, Павлуню, -єм, -ї), нър. -сь: Івась, нър. -усь: дїдўсь; — лишїй, нър.

-ій (-ій): *пестій, бабій*; — *ключ, книш, корч, леміш, меч, обруч, прищ, хрущ, нár. -ич: панійч, нár. -ч, -ач: бич, богайч, грач, деркач, колач, пугач, рубач, силач, сїкач, ткач, нár. -пш: найдійш*; — *кушнїр, мездїр, монастїр, паламár, цар, тпїхлїр, щур, нár. -ар, -яр: буквár, гончár, дротár, книгár, кобзár, комár, косár, лїкар, лїхтár, пекár, скупár, словár, сухár, токар, комїнár, малár, мїсїонár, мулár, сїдлár, столár, школár, шкляр, нár. -ур: мїхур, нár. -ир: проводїр, нár. -ар: каламár, календár, нотár...*; **МОЗІЛЬ** (мозоля), *рїй, кїш, нїж...*; **КОШІЛЬ** (кошеля); **МУРАВЕЛЬ** (муравля), *журавель, корабель, рубель, скобель, щобель...*

КРАВЕЦЬ (*кравця, кравче* мн. *кравці, -їв...*), *нár. -(е)ць: воробець (воробчику), кравець, купець, мерець, молодець, чернець, (черця = ченця)...*; **ВДОВЕЦЬ** (*вдівця*); **ШВЕЦЬ** (*шевця*), *жнець...*

КАМІНЕЦЬ (*камінця, -єви, камїньчику*), *гребїнець, зубець, корїнець, рубець...*; **СТОЛЕЦЬ** (*стїльця*), *оловець, ровець...*

ОТЕЦЬ (*отця = вітця, отче*, мн. *отці, -їв = вітці, -їв...*);

ДЕНЬ (*дня, днєви, дню або дне, днем*), *велїкдень (велїкодня, по велїкоднї = велїцїднї).*

Трóхи пнáкше:

ГОСПОДЬ, *Гóспода, -у = -єви, -и, -ом, -ї*;

КІНЬ, *коня, -єви, коню, конем, -ї; конї, -ий, -ям, кїньми, конях*;

ГРІШ, *гроша, -єви, (грóшику), грошем, -ї; грóші, -ий, -ам, грїшми, грóшах.*

Б.

Відм. 2-ий óдн. -ю (-у):

СТИЛЬ, *стїлю, -єви, -ю, мн. стїлї, -їв...*

Так сáмо н. пр. а) *кромáль, нár. -їль: мїтїль...*, б) *клей, май (зєлень), олій, нár. -ай: звичай, обичай, уро(д)жай...*, в) *мóсяж...*; **БІЛЬ** (*бóлю*), *купїль, лїй, напїй, покїй, спокїй...*; **РЕМІНЬ** (*ремєню*), *хмїль*; **ДОГОТЬ** (*дóгтю = дїгтю*); **ТАНЕЦЬ** (*танцю*), *кашель, пєрець, смáлець...*

Нáголос перескáкує:

ГАЙ (*гаю, мн. гаї...*), *чнш; ГНІЙ* (*гнóю*);

ЯЧМІНЬ (*ячмєню, мн. ячменї, -їв і ячменá -їз*);

БАЛЬ (*балó, мн. балї...*), *жаль, нár. -їль: кисїль, нár. -аль: шпїтáль*; — *коровáй, край, рай, борщ, дощ, отченáш, плач, базár, нár. -ар: тягár (тягару)...*; **ОГОНЬ** (= *огєнь, огнїю*); **ТЕРПЕЦЬ** (*терпїцю*).

В.

Відм. 2-ий óдн. -я або -ю:

ДУНАЙ, *дунáя = -ю, -єви, -ю, мн. дунáї, -їв...*

III-а відміна (женська).

138. Відм. 1-ий одн. кінчить ся на -а, -я, а закінчення відмінкові є ті самі, що у іменників женьських (гл. 140—150). Для докладности і з огляду на 4-ий відм. мн. виймаєм іменники мўжескі на -а, -я змежи женьських. Пор. 125.

Відміна IV-а розпадає ся на 2 підвідміні, твердú (А) і мягкú (Б):

	А	Б
Відм. 2-ий одн.:	-и	-ї (-і)
” 6-ий ”	-ою	-ею
” 1-ий мн.	-в	-ї (-і)

А.

Відм. 2-ий одн. -и, 6-ий -ою, 1-ий мн. -и:

а) воєвóда	б) па́па	в) влади́ка
воєвóди	па́пи	влади́ки
воєвóді	па́пі	влади́ці
воєвóду	па́пу	влади́ку
воєвóдо	па́по	влади́ко
воєвóдою	па́пою	влади́кою
воєвóді	па́пі	влади́ці
воєвóди	па́пи	влади́ки
воєвóд (-óдів)	па́п (па́пів)	влади́к (-і́ків)
воєвóдам	па́пам	влади́кам
воєвóд (-óдів)	па́п (па́пів)	влади́к (-і́ків)
воєвóди	па́пи	влади́ки
воєвóдами	па́пами	влади́ками
воєвóдах	па́пах	влади́ках

Іменники закінчені на -ба, -ва, -ма, -па, -ра, -фа, -жа, -ша, -ча мають в 3-ім і 7-ім відм. одн. -ї замість -і, а іменники закінчені на -га, -ка, -ха мають в 3-ім і 7-ім відм. одн. -зі, -ці, -сі (гл. 23).

Після сих взірців відмінюють ся н. пр. а) *зайда, плакса, сповіда, на́р.* -нна: *хлопчина...*, б) *нероба...*, в) *каліка, музика, на́р.* -ака, -яка: *розбишáка, на́р.* -яга: *бідня́га, добря́га, на́р.* -уга, -юга: *волоцю́га, злодю́га, козарлю́га, котю́га...*; **риба́лка** (2-ий відм. мн. *риба́лок*).

Наголос перескакує:

дру́жба (дру́жби, мн. дру́жби...); Кві́тка (Кві́ток);
ста́роста (ста́рости, мн. ста́рости...);
газда́ (газди́, га́здо, мн. га́зди...);
слуга́ (слуги́, слуги́, слугу́, -о, мн. слуги...);
сі́рота́ (сі́роты́, мн. сі́роти, сі́рит);
мужчина́ (мужчини́, мн. мужчини́, мужчи́н), сатана́, Кузьма́, Лука́.

Б.

Відм. 2-ий одн. -ї (-і), 6-ий -єю, 1-ий мн. -ї (-і):

те́сля, те́слі, -ї, -ю, -ьо, -єю, -ї, -ї...

Так са́мо н. пр. перебе́ндя...

Тро́хи ина́кше:

п'яни́ця (п'яни́ці, -ї, -ю, -е), вельмо́жа (вельмо́жі, -ї, -у, -о),
предте́ча ...;

Гамалі́я (Гамалі́ї, -ї, -ю, -є, -єм (гл. 122), -ї);

Потебня́ (Потебнї́, -ї, -ю, -є);

{ су́дя (су́диї, -ї, -ю, -їо, -єю) або

{ суддя́ (судди́, -ї, -ю, -ьо, -єю).

IV-а відміна (прикметникова).

Відм. 1-ий одн. кінчіть ся на -ий, -ов, -ів, -їв; 139.
закінчення відмінкові є ті самі що у прикметників в муж.
роді (гл. 175):

лю́тий, лю́того, -ому..., мн. лю́ті, -их...

Н. пр. лі́сний, на́р. -ний: подоро́жний, на́р. -ский:
рі́нський, на́р. -овский (-евский): Желе́ховский, Котля́-
ре́вский.

Иньши́й на́голос:

молоді́й (молодо́го), на́р. -овий: польови́й, на́р. -шій: старши́й.

Иньші́ закінче́ня:

{ бли́жний (бли́жнього, -ому...),

{ бли́жній (бли́жнього, -ьому...);

Піску́нов (Піску́нова, -у, -а, -, -им, -і, -и, -их...); Глі́бов, на́р.

-ів: Костомáрів (Костомáрова)...

Ковалі́в (Ковалéва, -у...).

2. Рід женьський.

140. Відм. 5-ий одн. рідко коли заступає ся 1-им.
141. Замість закінчення 6-ого відм. одн. на -ою (-ею) уживає ся в Галичині і на Буковині також коротша форма на -ов (-ев); -ой (-ей) є рідка форма поетична.
142. Відм. 7-ий одн. є все рівний 3-ому, так само 5-ий і 4-ий мн. рівні 1-ому.
143. В 2-ім відм. мн. I-ої і II-ої відміни наступає у деяких слів перезвук, у інших вставка або в других відмінках опуст звуку о або е; про ці явища звуков гл. 32 і 30.
144. В 2-ім відм. мн. тих відмін втискає ся зрештою чим раз більше закінчене мужеских іменників на -ів (-їв), а то особливо в отсіх разях:
1. Коли у форми 2-ого відм. мн., добутої після взірця *сила* — *сил*, годіб вимовити шелестозвуків посунених в візвук, або тяжко булоб ізза потрібного перезвуку розпізнати пень, то хватаємо ся у женьських іменників, коли множина їх рідка і не утерта, закінчення -ів (-їв), н. пр. *мітлів*, *студнів*, *брехнів*..., *осів*, *полів*...
 2. Коли інші відмінки множини іменника женьського роду (особливо іменника двоскладного) мають наголос на закінченю, то звичайно вирівнуємо з ними 2-ий відм., прикладаючи до него закінчене -ів (-їв) (з наголосом), н. пр. *бавів*, *хатів*, *паннів*, *стайнів*...
145. Відм. 4-ий мн. заступає ся подекуди у імен живих істот 2-им.
146. Двійня уживає ся в I-ій відміні досить правильно. Вона має лиш одну форму, що уживає ся для 1-ого і 4-ого відмінка. Наголос двійні є на тім самім складі що в 2-ім відм. одн.
- Про заступуване 5-ого відм. одн. 1-им, 4-ого відм. мн. 2-им і про побічні форми 6-ого відм. на -ов (-ев) не буде у нас дальше мови.
147. У іменників женьських маємо 4 відміни.
- До I-ої відміни належать іменники, що в 1-ім відм. одн. кінчають ся на **а** (з виїмкою закінчених на -жа, -ша, -ча, -ща). Най та відміна називається коротко відміна тверда.

До II-ої відміни належать іменники, що в 1-ім відм. одн. кінчають ся на **я**, а окрім того на *-жа, -ша, -ча, -ща* (гл. 23, нótка): відміна **м'ягкá**.

До III-ої відміни належать ті іменники жéньські, що в 1-ім відм. одн. кінчають ся на **м'ягкий шелестозвук**, а окрім того на *р, в, ж* і на шипячі *ш, ч, щ*. Най та відміна з óгляду на шелестозвучний вiзвук 1-го відм. називається корóтко відміна шелестозвучна.

До IV-ої відміни належать іменники жéньські з прикметникóвим вiглядом: відміна прикметникóва.

Сі відміни відріжені взагалі на підставі отсїх характеристичних закінчень (причím такі закінчення, що впливають із саміх лишé звуковiх законiв, тут помiнено): **148.**

	I-а	II-а	III-а	IV-а
1.	-а	-я	м'ягкий шелестозвук	
2.	-и	-ї	-и	
3.	-і	-ї	-и	
4.	-у	-ю	= 1.	
5.	-о	-е	-е	
6.	-ою	-ею	-ию	
7.	-і	-ї	-и	
1., 4.	-і	-	-	
1.	-и	-ї	-и	
2.	-	-	-ий	
3.	-ам	-ям	-ям	
4.	= 1.	= 1.	= 1.	
5.	= 1.	= 1.	= 1.	
6.	-ами	-ями	-ями	
7.	-ах	-ях	-ях	

Закінчення прикметникiв.

I-а відміна (тверда).

Вiдм. 1-ий одн. кiнчить ся на *-а*:

149.

а) сiла	б) рiба	в) мiха	г) стiтуа
сiли	рiби	мiхи	стiтун
сiлi	рiбi	мiсi	стiтуi

сілу	рібу	му́ху	ста́туу
сіло	рібо	му́хо	ста́туо
сілою	рібою	му́хою	ста́туою
сілі	рібі	му́сі	ста́туї
<u>дві сілі</u>	<u>дві рібі</u>	<u>дві му́сі</u>	
сіли	ріби	му́хи	ста́туп
сил	риб	мух	ста́туї
сілам	рібам	му́хам	ста́туам
сіли	ріби	му́хи	ста́туп
сіли	ріби	му́хи	ста́туп
сілами	рібами	му́хами	ста́туами
сілах	рібах	му́хах	ста́туах

Іменники закінчені на *-ба, -ва, -ма, -па, -ра, -фа* ма́ють в 3-ім і 7-ім відм. одн. і в двійні *-і* замість *-ї*.

Іменники закінчені на *-га, -га, -ка, -ха* ма́ють в 3-ім і 7-ім відм. одн. і в двійні *-зі, -зі, -ці, -сі* (гл. 23).

Се ва́жне для цілбі відміни.

Після сих взірців відмінюють ся н. пр. а) *адрéса, бé-сіда, бібула, відміна, гліна, грома́да, го́нта, завіса, зéбда, ка́рта, кварта, кімна́та, кля́са, ко́лода, коро́на, кривда, ла́та, латі́на, лева́да, лопáта, малі́на, могі́ла, нагорóда, обі́да, охóта, палáта, перемі́на, перешко́да, пі́на, пла́та, пла́хта, плі́та, побі́да, похва́ла, по́чта, пра́вда, приго́да, причі́на, прові́на, ра́да, ра́на, слі́на, субо́та, цитрі́на, на́р. -нна (-їна), -изна: дівчина, жéньщина, ма́точина, на́ренина, підва́лина, прога́лина, годі́на, диті́на, домові́на, дні́на, лупі́на, маслі́на, мішані́на, полові́на, полоні́на, роді́на, рослі́на, солоні́на, сорочі́на, стебелі́на, треті́на, хаті́на, хусті́на, середі́на, Украї́на, білі́зна, матері́зна, на́р. -(о)та, -(е)та: голо́та, трепéта...*, б) *ба́рва, була́ва, бу́льба, ве́чера, ві́ра, впра́ва, грі́ва, гу́ба, держа́ва, ду́ма, жа́ба, забáва, злі́ва, ка́ва, ка́ра, кваті́ра, ко́рба, коро́ва, кúпа, лі́па, лі́ра, ля́мна, ма́лна, мі́ра, мо́ва, ні́ва, оббра́, оли́ва, на́ра, печéра, підпо́ра, помарáнча, потре́ба, про́ба, рі́на, ру́ра, са́на, ски́ба, скі́ра, сла́ва, спра́ва, стра́ва, уста́но́ва, фа́рба, фі́га, фі́ра, фо́рма, хма́ра, холя́ва, ші́ба, шкі́ра, шо́па, шру́ба, ше́па, я́ма, на́р. -ба: про́сьба, слу́жба (робóта), хорóба, на́р. -ура: лі́терату́ра...*, в) *азбу́ка, апті́ка, ва́реха, ві́льха (ві́льсі), запо́мога, заслу́га, знева́га, квóка, кні́га,*

м'юка, м'юха, наука, недуга, опіка, осіка, пазуха, панчоха, пасіка, повіка, подіяка, попруга, потіха, Прага, примха, присяга, росоха, скарга, смерека, сорока, стріха, увага, утіха, нár. -ака: ломáка, гил'яка, нár. -юка: гад'юка, шаб-люка, нár. -уга, -юга: яру́га, вівсю́га, нár. -иха: дяч'иха, ковал'иха, нár. -уха: ласу́ха, свекру́ха, теребу́ха, посьмі-т'ю́ха, нár. -нка (-їка): грама́тика, пра́ктика, фа́брика, музика...; **шко́ла** (2-ий відм. мн. шк'іл), воро́на, я́года, нár. -(о)та: робо́та; — комо́ра, осо́ба, підко́ва, нár. -ба: жало́ба, худо́ба; — до́рога, підло́га, стоно́га...; **береза** (бері́з)...; **в'івірка** (в'івірок), ма́рка, нár. -ка: в'ігадка, ви-д'елка, в'іймка, за́пуска, за́мітка, за́тичка, іграшка, оби-цянка, по́голоска, по́силка, при́казка, при́ключка, русáлка, супер'ечка, нár. -очка: зіро́чка, нár. -ечка: узде́чка, нár. -онька: голово́нька, нár. -енька: річе́нька, нár. -івка: пи-ліп'івка...; **ци́фра** (ци́фер)...; із закінченням -ів в 2-ім відм. мн.: **т'итла** (т'итлів або титл), во́вна, фа́лда, б'ю́ква, дра́тва, і́скра, куропа́тва, лі́ства, на́зва, р'інва, нár. -тва: бі́тва, же́ртва...

Наголос перескакує:

ку́кла (ку́кли, кук'ол), це́гла, відьма; **пе́рла** (пер'ел), підби́ва;
со́сна (со́сни, мн. со́сні, сосо́н = сос'ен, со́снам...);
при́повідна (при́повідки, мн. при́повідкі, при́повід'ок), нár. -ка: пе-ре́купка, селезі́нка, сопи́лка...;
драбі́на (драбі́ни, мн. драб'ині, -ін, -ина́м), коби́ла, лажма́на, ота́ва, поло́ва, соки́ра...; **стодо́ла** (стод'іл), солóма; **жінка** (ж'інок), трі́ска, нár. -ка: ба́йка, боро́давка, бо́чка, бу́лка, воро́жка, га́дка, галу́зка, го́лка, гр'ечка, гр'у́шка, гр'ядка, гу́ска, д'івка, ді́йка, д'ірка, до́шка (дош'ок = дощ'ок), ду́мка, за́гадка, ка́зка, ка́чка, кві́тка, кла́дка, кни́жка, колі́ска, ко-но́вка, ку́рка, ку́харка, ла́вка, ла́стівка, ла́тка, лóжка, ля́лька, ми́ска, ни́рка, ні́тка, ні́жка, ня́нька, печáтка, пи́санка, по́душка, по́кришка, пра́чка, пта́шка, п'яека, ру́чка, сьві́чка, с'їчка, ска́лка, слівка, соро́чка, сте́жка, ти́чка, т'їтка, ху́стка, чв'ертка, ша́пка, ши́шка, шкля́нка, шлі́йка, шп'ілька, щі́тка, я́лівка, яци́рка, нár. -очка: кни́жочка, нár. -ївка: ма́тінка, нár. -івка: жидівка...; **ковдра** (ковд'ер), макі́тра; із закінченням -ів: **ха́та** (хат'ів = хат), ба́ба; па́нна (пан-нів), ма́ма, сл'у́жба (Бо́жа)...

це́рква = **це́рков** (це́ркви, -і, -у = це́рков, мн. церк'ві, -вів = -ко́в, -ва́м...), кр'о́ква, мо́рква, нár. -тва: моли́тва...;

- зв'ізда́** (зв'іздí, мн. зв'ізди, зв'ізд, зв'ізда́ми, зв'іздах), бідá, глиста́, жила́, пила́, скала́, слота́, сті́на, стріла́, струна́, ці́на, брова́; ді́ра, но́ра, сова́, трава́, труба́, вага́, слуга́...; коза́ (кіз), пчола́, гора́, стопа́, блоха́...; із закінченням -ів: пола́ (пóлів), зола́, о́са, ко́ра, по́ра, на́р. -тва: версте́а...;
- дочка́** (дочкі́, до́чка, мн. до́чки, до́чок), на́р. -ка: до́нька́; сестра́ (сесте́р);
- нобаса́** (кобасі́, мн. коба́си, коба́с, кобаса́м), пята́, на́р. -(о)та: добротá, пустота́, самотá, сліпотá, теплотá, широтá, клеветá; — товпа́, на́р. -ба: борба́, журба́, різьба́, хвальба́; — мукá, паха́, ріка́...; **свобода́** (свобі́д); слезá (слі́з); игла́ (игóл). игра́; мі́тла (міте́л), тюрма́; з закінченням -ів: серна́ (се́рнів);
- коса́** (косі́, і́, ко́су, косо́, мн. ко́си, кіс), лозá, доба́, копа́; із закінченням -ів: **весна́** (весе́нів);
- голова́** (голові́, го́лову, головó, мн. го́лови, го́лов, го́лова́м), вода́, росá, верба́, зима́; **борода́** (борі́д), борозда́, борона́, сторона́, толока́..; **череда́** (чері́д), середа́; **коршма́** (корше́м);
- рука́** (рукі́, руці́, ру́ку, руко́, мн. ру́ки, рук, рука́м); **нога́** (ні́г);
- низина́** (низині́, -ї́, -у́, мн. низині́, низи́н), їзда́, на́р. -ина: вітчина́, Галичина́, звірина́, новина́, старина́, чужина́, ярина́; — жидова́, дугá...; **лусна́** (лусóк); із закінченням -ів: мгла́ (мглі́в), гра, тьма..;
- хоругва́** = **хоругóв** (хоругві́, 2-ий відм. мн. хоругві́в = хоругóв); **кума́** (кумі́, кумó, кумі́, і́в).

II-а відміна (мягка).

150. Відм. 1-ий óдн. кінчіть ся на -я, -жа, -ша, -ча, -ща.
В 3-ім і 7-ім відм. óдн. пішуть ще поде́куди -и (крім в рóзділі г).

а) царі́ця	б) ро́жа	в) бу́ря	г) наді́я
царі́ці	ро́жі	бу́рі	наді́ї
царі́ці	ро́жі	бу́рі	наді́ї
царі́цю	ро́жу	бу́рю	наді́ю
царі́це	ро́же (-о)	бу́ре	наді́йо (-є)
царі́цею	ро́жею	бу́рею	наді́єю
царі́ці	ро́жі	бу́рі	наді́ї
царі́ці	ро́жі	бу́рі	наді́ї
царі́ць	рож	бур	наді́й
царі́цям	ро́жам	бу́рям	наді́ям
царі́ці	ро́жі	бу́рі	наді́ї
царі́ці	ро́жі	бу́рі	наді́ї
царі́цями	ро́жами	бу́рями	наді́ями
царі́цях	ро́жах	бу́рях	наді́ях

Після цих взірців відмінюють ся н. пр. а) барабо́ля, во́ля, ді́ня, доло́ня, жме́ня (жмень = жмінь), ку́ля, мі́ля, недо́ля, пра́ця, са́ля, скрі́ня, сте́ля, топо́ля, у́треня, хви́ля, цибу́ля, шпíця, на́р. -уля: зазу́ля, красі́ля, криву́ля, на́р. -ня, -зня: ве́чєрня, дриві́тня, кла́ня, ла́зня, пу́тня, цего́льня, ку́зня, на́р. -альня: копа́льня, на́р. -арня: друка́рня, кни́га́рня, на́р. -ння: боги́ня, броскві́ня, господі́ня, княгі́ня, пусти́ня, свята́їня, на́р. -нця: блоши́ця, божи́ця, вдови́ця, вовчи́ця, грани́ця, дурни́ця, каплі́ця, копи́ця, кри́їця, лисі́ця, марни́ця, молоді́ця, небилі́ця, пала́їця, паути́ця, перепели́ця, поли́ця, ріжні́ця, рісні́ця, рукави́ця; сами́ця, світлі́ця, сині́ця, столи́ця, суні́ця, тели́ця, чарі́вни́ця, черні́ця, яги́ця, ялі́ця, бли́скави́ця, Богоро́диця, гості́нни́ця, грі́шниця, гу́сени́ця, желі́зниця, каді́льниця, ка́мени́ця, кі́тиця, мучени́ця, око́лиця, па́лиця, покійни́ця, послóви́ця, поти́лиця, пропа́сниця, п'ятни́ця, ра́тиця, те́рлиця, торго́ви́ця, учени́ця, та́бли́ця, те́рти́ця, на́р. -ця: трі́їця..., б) ве́жа, гру́ша, калю́жа, ка́ша, одéжа, па́ша, са́джа, су́ша, те́ша, ча́ша, на́р. -ча: зада́ча, коло́тне́ча, ону́ча..., г) іде́я, ко́лія, лелі́я, лі́їя, ши́я, на́р. -ія (-ія): акаде́мія, ака́ція, гімна́зія, канцеля́рія, коме́дія, мате́рія, по́езія, процéсія, ста́ція, пара́фія, бібл́ія, компа́нїя...; на́р. -ня: я́блоня (я́блiнь); — зóря, застóя; безо́дня (безо́день); на́р. -ня: до́вбня...; із закінченем -їв: му́шля (му́шлєв), лю́шня, на́р. -ця: це́рковця...

На́голос переска́кує:

ну́хня (ку́хні, кухо́нь), на́р. -ня: су́кня; ча́пля (чапе́ль або ча́плєв), грéбля, ка́пля, картбфля, кра́пля, коно́пля, на́р. -ня, -сня: ви́шня, черешня, пі́сня...

Відм. 5-ий óдн. на -ю:

до́ня (до́ні, -ї, -ю, -ю), на́р. -ня: до́ня, на́р. -уня: бабу́ня, на́р. -ця: пани́унця, на́р. -ся: Ка́ся, на́р. -уся: бабу́ся...

На́голос переска́кує:

ша́бля (ша́блі, мн. шабл́і, шабел́і.); із закінченем -їв: ста́їня (стайні́в), каса́рня, лі́хтарня...;

миша́ (гл. 151 миш; миші́, мн. ми́ши, миш; ми́шам), шили́я (шили́ї); із закінченем -їв: брехня́ (брехні́в = брехо́нь);

вівця́ (вівці́, мн. є́івці, овéць, вівця́м...);

кутя́ (куті́, -ї, ку́тю, ку́те, мн. ку́ті, ку́ть), душі́, межі́; земля́ (земел́ь); із закінченем -їв: стерня́ (стерні́в);

свиня́ (свинѣ, мн. свині́, свиній, свиньмі);
 ріля́ (рілі, мн. рілі́, ріль), діжа́, саранча́..., торгова́ (торговель)
 із закінченням -ів, нар. -ня: четверня́ (четверитє), дорожня́
 платня́, різня́, сварня́; — ржа́, семья́...;
 пані́ (= пánя; 2-ий відм. пánі, 5-ий і, мн. пánі, пань).

III-а відміна (шелестозвучна).

151. Відм. 1-ий одн. кінчіть ся на *оь, зь, ль, нь, сь, ть,*
р, в, ж, ш, ч, ш.

Замість закінчень -и уживає ся після анальогії II-ої відміни так же -ї (-і), замість -ию деколи -ею а так же самоб -ю, а замість -ям (-ам), -ями (-ами) і -ях (-ах) так же ще старше закінчене -ем, -ьми і -ех. В 2-ім відм. мн. уживають вже деколи -ів (-ів)

Відм. 1-ий і 4-ий все собі рівні.

а) часть	части	б) річ	річи	в) твар	тварі
части	частий	річи	річий	тварі	тварий
часті	частям	річи	річам	тварі	тварям
часть	части	річ	річи	твар	тварі
часте	части	річе	річи	тваре	тварі
частью	частями	річию	річами	тварню	тварями
части	частях	річи	річах	тварі	тварях

Після сих взірців відмінюють ся н. пр. а) відповідь, заповідь, користь, мазь, мисль, мідь, напись, память, наророть, поломінь, проповідь, пядь, Русь, сповідь, сталь, щіль, четверть, челюсть, челядь, шерсть, нар. -нь, -знь, -снь: тїнь, болїзнь, ббязнь, прїязнь, пісь, нар. -ть: вісь, завість, масть, напасть, ненавість, нечесть, повісь, пронасть, сїножаць, смерть, часть, честь..., б) добич, жовч, заповоч, крадіж, молодїж, подорож, прїгорш..., в) кров (крівію = крїв(л)ю)...; кість (кості), вісь, міць, сіль, нар. -ість: вартість, вдячність, веселість, гордість, заздрість, злість, молодість, мудрість, народність, пакість, пильність, поббжність, радість, слабість, спосібність, старість, терпелївість, щїлість, щїрїсть; — ніч (в ночі), північ, нар. -ть: нємїч, помїч...; заміть (замети), кўпїль, бсїнь (в бсєні), побтїль, стўдїнь, бдїж, нар. -ть: нїч (в пєчі).

Наголос перескакує:

грудь (*грудѣ, грудѣй, грудѣм, грудѣмѣ, грудѣх = грудѣх*);
вош (*воши, вошѣй, вошами = вошѣма, вошах = вошѣх*), *миш*
 (гл. 150 *мишѣ*).

Трѣхи инакше:

{ **любѣз** (*любѣви, -и, любѣв, любѣв(ѣ)ю, -ѣви*)
 { **любѣ** (*люб(ѣ)ѣ, -ѣ, любѣу, любѣо, любѣою, люб(ѣ)ѣ*);
мѣти { *мѣтери, -ѣри, -ѣр, мѣти, -ѣрю, ѣри*; { *мѣтери, мѣтерѣй або -ѣв..*
 { *мѣти, -и, -и* { *мѣти*

IV-а відміна (прикметникова).

Відм. 1-ий бдн. кінчить ся на *-а*; закінчення відмін- 152.
 ків є ті самі що у прикметників в жѣньскім рѣдѣ
 (гл. 175):

цѣсарѣва, цѣсарѣвоѣ, -ѣй..., мн. **цѣсарѣвѣ, -ѣх...**

Так сѣмо н. пр. *трѣѣста* (музѣка), *Прѣчѣста, На-*
дѣѣрна, Кобрѣнѣска...

Иньшѣй наголос:

братовѣ (*братовѣѣ*), *молодѣа...*

Иньшѣ закінчення:

царѣвна { *царѣвноѣ, -ѣй, -ѣу* { *-а, мн. { царѣвнѣ, -ѣх*
 { *царѣвнѣ* { *-ѣ, мн. { царѣвнѣ, -ѣвѣ (-ѣвѣ)...*

3. Рѣд середний.

Відм. 4-ий і 5-ий у всѣх числѣх рѣвнѣ 1-ому. 153.

Замѣсть 7-ого відм. бдн. мѣжна тѣкже стѣвнѣти 154.
 3-ий; у I-ѣй відмѣнѣ Б вѣпер егѣ цѣлковѣто 3-ий відм.

Відм. 4-ий мн. застѣпує ся подѣкуди у імѣн живѣх 155.
 ѣстѣт 2-им.

Ужѣване двѣйнѣ є досѣть прѣвѣильне в відмѣнѣ I-ѣй, 156.
 в ѣньшѣх відмѣнах рѣдкѣ. Вѣна мѣє тѣлько однѣу фѣрму *-ѣ*
 (*-ѣ*), і сѣсѣ слѣжить для 1-ѣго і 4-ѣго відмѣнка. Наголос
 спѣчѣвѣє в двѣйнѣ на тѣм самѣм склѣдѣ що в 2-ѣм відм. бднѣ

157. В 2-ім відм. мн. I-ої і II-ої відміни наступає у деяких слів перезвук, у інших слів вставка або в других відмінках опуст звука о або е; про ці явища звукові гл. 32 і 30.

158. У іменників середніх маємо 4 відміни.

До I-ої відміни належать іменники, що в 1-ім відм. одн. кінчають ся на о. Най та відміна називається ся коротко відміна тверда.

До II-ої відміни належать іменники, що в 1-ім відм. одн. кінчають ся на е, є: відміна м'ягка.

До III-ої відміни належать іменники середні, закінчені в 1-ім відм. одн. на такє я (а), що повстало із ен або ент (гл. 26 і 34). В інших відмінках появляє ся повна форма пня із шелестозвучним візвук; з огляду на се най та відміна називається ся коротко відміна шелестозвучна.

До IV-ої відміни належать іменники середні з прикметниковим виглядом: відміна прикметникова.

159. Ці відміни відріжені взагалі на підставі отсіх характеристикних закінчень (причім такі закінчення, що випливають із самих лишє звукових законів, тут помінено):

	I-а	II-а	III-а	IV-а
1.	-о	-е, -е	-я	
2.	-а	-я	-и	
3.	-у	-ю	-и	
4.	= 1.	= 1.	= 1.	
5.	= 1.	= 1.	= 1.	
6.	-ом	-ем, -ем	-ем	
7.	-ї	-ю, -ї	-и	
	—	—	—	
1., 4.	-ї	(-ї)	-ї	
	—	—	—	
1.	-а	-я	-а	
2.	-	-	-	
3.	-ам	-ям	-ам	
4.	= 1.	= 1.	= 1.	
5.	= 1.	= 1.	= 1.	
6.	-ами	-ями	-ами	
7.	-ах	-ях	-ах	

Закінчення прикметників

I-а відміна (тверда).

Відм. 1-ий одн. кінчіть ся на -о.

160.

В 3-ім відм. одн. уживає ся та́кже вже закінчене м҃-жеских іменників на -ови: *ліхови* = *ліху*, *дитяткови*, *містови*...

В 2-ім відм. мн. втискає ся закінчене м҃жеских іменників на -ев, і то сприйють сему ті самі обставини, що у іменників жєньских (гл. 144), н. пр. *богѣтствєв*, *гѣрлїєв*, *болотїєв*, *дїєвїєв*...

Відміна I-а розпадає ся на 2 підвідміні:

	А	Б
Відм. 7-ий одн.	-і (-і)	-у

А.

Відм. 7-ий одн. -ї (-і):

а) тіло	тіла	б) озеро	озера	в) я́блоко	я́блока
тіла	тіл	озера	озер	я́блока	я́блок
тілу	тілам	озеру	озерам	я́блоку	я́блокам
тіло	тіла	озеро	озера	я́блоко	я́блока
тіло	тіла	озеро	озера	я́блоко	я́блока
тілом	тілами	озером	озерами	я́блоком	я́блоками
тілі	тілах	озері	озерах	я́блоці	я́блоках
дві тілі		дві озері		дві я́блоці	

Іменники на -ю, -хо ма́ють в 7-ім відм. одн. і в двійні -цї, -сї (гл. 23).

Після сих взірців відмінюють ся н. пр. а) *веретєно*, *зѣлото*, *колїно*, *копїто*, *корїто*, *мѣсо*, *полїно*, *пїто*, *рїно*, *сѣло*, *свѣто*, *сїто*, *срїбло*, *тїсто*, *нѣр*. -ло: *зѣркало*, *кадїло*, *кресїло*, *кропїло*, *мїло*, *мотовїло*, *прѣвило*, *простїрало*, *рїло*, *сїдало*, *точїло*, *цїдїло*, *шїло*, *чорнїло*..., б) *бѣлово*, *пїво*, *повїємо*, *нѣр*. -ство: *богѣтство*, *брѣтство*, *господѣрство*, *добродїєство*, *лицѣрство*, *лїкарство*, *небезчєньство*, *товарїєство*, *рїльнїєство*, *свѣдѣцтво*, *нѣр*. -иво: *пѣчиво*, *прѣдїво*, *мѣсїво*..., в) *вїко*, *лїко*, *лїхо*, *око* (в панчѣбі, одинїця, мїра; *ок* = *вїк*), *їхо* (у збанкѣ)...; *корѣмисло* (*корѣмисел*); із закінченем -їє: *гѣрло* (*гѣрлїєв*), *пѣкло*.

Наголос перескакує:

зёрно (зёрна, зерён), на́р. -ло: ма́сло, свѣ́тло;

ко́лесо (ко́леса, мн. ко́леса, ко́ліс);

де́рево (де́рева, мн. дерева́, дере́в), бо́лото, же́лізо = залізо, жи́то, лі́то, мі́сто, сѣ́но, на́р. -ло: дѣ́ло, ра́ло; — пра́во, че́рево, на́р. -иво: жни́во...; **про́со** (пріс), сло́во; **крі́сло** (крісе́л);

решето́ (решета́, мн. решѣ́та, решѣ́т), ви́но, гні́здо, на́р. -ло: кри́ло (кри́лами = крильми́), се́ло (сел = сѣл); — перо́, бі́льмо, пи́сьмо, мо́локо...; **до́лото** (долі́т), чо́ло, до́бро; із закінченням -ів: ба́гно (ба́гнів), ва́пно, сте́гно, на́р. -ло: гі́рло...;

воло́кно (воло́кна, мн. воло́кна, волоко́н), ві́кно, поро́хно, су́кно...; **поло́тно** (полоте́н), гу́мно (гуме́н = гүмнів), ря́дно, сте́бло, на́р. -ло: весло́, пере́весло; — ведро́ (ве́драми), ребро́, ша́тро, я́рмо...;

же́рело́ (же́рела́, мн. же́рела, же́рел);

зубе́ло (зубела́, мн. зубела́, зубѣ́л), жа́ло, на́р. -ло: помело́; — шитво́; на́р. -ко: я́чко (явчо́к), мо́лочко; **сі́дло** (сїде́л), дно, реме́сло, на́р. -ло: число́...; із закінченням -ів, на́р. -ство: **пи́сьменство́** (пи́сьменств = -єньствѣв), рі́здво..., скла́ = шкло́ (склі́в = шклі́в), на́р. -ло: тя́гло...;

чу́до, чу́да, мн. { чу́да, чуд, чу́дам...,
чудеса́, чудес...;

не́бо, не́ба, мн. { не́ба, неб...,
небеса́, небес...;

о́ко (в голові́), о́ка, -у..., мн. о́чи = очі, очі́й, о́чам, очі́ма = о́чами, о́чак = очѣх...;

у́хо (в годові́), у́ха, -у..., мн. { у́ха, ух, у́хам, у́хами, у́хах
у́ши, уші́й, у́шам, уші́ма =
-ами, у́шак = уше́х.

Пе́рший відм. одн. має чуже́ закінченє:

ме́трум (ме́тра, -ови, мн. ме́тра, -ів...).

Б.

Відм. 7-ий одн. -у.

прізви́ско, прізви́ска, -у, -ом, -у, -а, -, -ам...

Так са́мо н. пр. на́р. -иско: ко́няско, то́поріско, хлоп-
чи́ско, на́р. -ско: ві́йско...; **ку́рятко** (ку́ряток), на́р. -ко:
лі́чко, лі́жко, о́чко, у́шко, на́р. -очко: мі́сто́чко, я́блочко,
на́р. -енько: со́ненько, се́рденько, на́р. -ейко: се́рдѣ́йко, на́р.
-ятко: те́ля́тко, зе́рня́тко...

Наголос перескакує:

плечко́ (плечка́, плечо́к...).

II-а відміна (мягка).

Відм. 1-ий одн. кінчіть ся на *-є, -е*.

В 3-ім відм. одн. уживає ся у іменників середного роду на *-є* так же вже закінчене м'ужеских іменників на *-єви*, н. пр.: *сонцєви* = *сонцю*.

Відм. 2-ий мн. на *-їв, -їв* рідко колі уживає ся, н. пр. *сонцїв, м'орїв, крильцїв*.

а) наріканє	б) подвіре	в) піддаше	г) евангеліє	д) сонце
наріканя	подвіря	піддаша	евангелія	сонця
наріканю	подвірю	піддашу	евангелю	сонцю
наріканє	подвіре	піддаше	евангеліє	сонце
наріканє	подвіре	піддаше	евангеліє	сонце
наріканєм	подвірем	піддашем	евангелієм	сонцем
наріканю, -ї	подвірю, -ї	піддашу, -ї	евангелю, -ї	сонцю, -ї
наріканя	подвіря	піддаша	евангелія	сонця
нарікань	подвір	піддаш	евангелій	сонць
наріканям	подвірям	піддашам	евангеліям	сонцям
наріканя	подвіря	піддаша	евангелія	сонця
наріканя	подвіря	піддаша	евангелія	сонця
наріканями	подвірями	піддашами	евангеліями	сонцями
наріканях	подвірях	піддашах	евангеліях	сонцях

На Україні уживають у слів розрядів а), б), в) і г) в 1-ім відм. одн. закінчення на *-я* (*-а*), а в 6-ім відм. тих слів так же закінчення на *-ям* (*-ам*). Поєдінчі шелестозв'юки і ч подвоюють ся перед закінченнями відмінковими, н. пр. *піддашша* = *піддаше*, *кльчча* = *кльче*, *життям* = *житєм*, *весілля* = *весіле*, *значіння* = *значіне*.

Після сих взірців відмінюють ся н. пр. а) нар. *-є*: *волосє, здоров(л)є, зїлє, камінє, колосє, листє, насїнє, щастє, нещастє, піднебїнє, нар -те. понятє, нар. -єнє (-їнє): діленє, закінченє, освїтленє, повтѳренє, поясненє, прѳщенє, скорѳченє, вражїнє, значїнє, зрозумїнє, сотворїнє, нар. -анє: бажанє, вїнчанє, жаданє, оповїданє, писанє, питанє, пѳданє, помїшканє, порївнанє, поїданє, старанє, ужїванє, уподѳбанє, читанє, сїданє, нар. -уванє (-юванє), -ованє: віруванє, замїлуванє, образѳванє, нанѳванє, рушѳванє, толкѳванє, фальшѳванє..., б) нар. *-є*: *вїстрє, нїрє, повїстрє...*, в) *віче, плѳче, порїче, нар. -ище: багнїще, топорїще, хлопчїще,**

прізвище, сокрóвище, явище, бо́ище..., г) на́р. -іє: мило-
сéрдіє, нарі́чє..., д) во́ле, на́р. -це: сéрце; веретéнце (ве-
ретéнець), ві́конце, полотéнце..., із закінченням -їв: прислі́ве
(прислі́вє); мо́ре (мо́ря, мо́рів), го́ре.

На́голоє переска́ує:

збі́же (збі́жа, мн. збі́жа́, збі́ж...); по́ле (пíль);

мі́сце (мі́сця, мн. мі́сця́, мі́сць...);

весі́лє (весі́ля, мн. весі́ля), ли́цє...;

крильце́ (крильця́, мн. кри́льця, криле́ць...); на́р. -не: крильце́, яйце́...;

плече́ (плеча́, мн. плéчи == ·г, плечі́й, плéчам, плечі́ма і плéчмі);

житé (житя́, мн. житя́, жить), термі́тє, на́р. -че: відкритé,
почутé. сьмі́тє, чутé, на́р. -анє: знанé, убранé...; на́р. -не:
деревце́ (деревéць), зеренце́, колі́сцє, перце́, стебелце́ (сте-
белця́, ·лець)..; із закінченням -їв: обій́стє́ (обій́стїє).

Тро́хи нв́акше:

пополудне́ (пополудня́, мн. пополудні́, -їв).

III-а відміна (шелестозвучна).

162. Відм. 1-ий óдн. кінча́ть ся на такé -я (-а), що пов-
стало із ен або ент (гл. нóтку до 26; порів. 34). В íнь-
ших відмінках появля́є ся пóвна фóрма пня з шелестозвуч-
ним вй́звукóм.

Відм. 6-ий óдн. твóрить ся та́кже з 1-ого відм.: -ям
(-ам) замість -ятем (-атем), -енем.

а) ягня́	ягня́та	б) лоша́	лоша́та
ягня́ти	ягня́т	лоша́ти	лоша́т
ягня́ти, -я́ті	ягня́там	лоша́ти, -а́ті	лоша́там
ягня́	ягвя́та	лоша́	лоша́та
ягня́	ягня́та	лоша́	лоша́та
ягня́м, -пя́тем	ягвя́тами	лоша́м, -ша́тем	лоша́тамп
ягня́ти, -я́ті	ягвя́тах	лоша́ти, -а́ті	лоша́тах

Після сих взірці́в відмінюють ся н. пр. а) на́р. -я:
горня́, гуся́, дитя́, збаня́, тєся́, поросля́, телля́, щеня́...,
б) кача́...

Перехо́дять звільна до íньших відмі́н.

імя́ { імя́, імя́ю, імя́м, мн. імя́, імя́н, імя́м..., на́р. -мя́: рамя́...,
імя́ни, -ни, -нем, імя́на, імя́на́м...,
сімя́ { сімя́, сімя́ю, мн. сімя́, сімя́н, сімя́м..., на́р. -мя́: вімя́...,
сімя́ни, -ни, сімя́на, сімя́на́м...,
тімя́, тімя́, -ю, -ям, -ю, мн. тімя́, -їв.

IV-а відміна (прикметникова).

Відм. 1-ий одн. кінчіть ся на *-е* (*-є*); закінчення відмінкві є ті самі що у прикметників в середнім роді (гл. 175), але подібують ся так же деколи форми із закінченнями іменниківими, як: *в Жабю, з Кляжа*.

лєгке, лєжого, -ому, мн. лєгкі, -их...

Так само: *Довге, нар. -не: придане, нар. -оке: Глубоке...*

Иньшій наголос:

баршівне (баршівного...).

Відм. 1-ий одн. на *-є*:

Жабе (Жабього...),

Сколе (Скольного...).

4. Іменники без однини.

Відміни іменників без однини не відріжняють ся нічим від наведених відмін звичайних іменників в множині: 164.

вязи (вязів, -ам...), Броди, отруби, пачоси, сходи, храпи, шаравари, нар. -ки: відсотки, обжирки, стряпки, нар. -ари: окуляри...

штані (штанів, -ам...), крупі, нар. -ки: ріжки.

родителі (родителів, -ям...), шипці..., дріжджі, ноші, нар. -пчі: родичі, нар. -ощі: ласощі, святощі, хитрощі...

манівці (манівців), кліщі...; граблі (грабелі і граблів); Чернівці (Черновець і Чернівців).

уродіни (уродін, -інам...), Бережани, нар. -ини: іменіни, хрестіни, нар. -оти: сухоти...; хоріми (хорім); поминки (поминок), нар. -ки: залички...

віжки (віжок), нар. -ки: теліжки, нар. -очки: діточки...

ножиці (ножиць, -цям...), нар. -иці: м'ясніці...

сподні (споднь)...

вії (вій = віїв, віям), помій...

люди (людий, людям = людем, людьмі).

гуси (гусий, гусям, гусьмі, гусях = -ех), діти, курми (курмі), сани, сїни.

двері = двєри (дверий, двєрям, двєрмі = двєріма, двєрях = двєрєх);

крїжі (крїжіє = крїжий, крїжам, -ами, -ах);

вила (вил, вілам), нар. -ята (-ата): *ножинята, очинята, ручинята, санчата...*

жорна (жорін = жорнів), *ясла, ясна...*

щудла (щудлів);

дрова (дров, дровам), *уста;*

ворота (ворот, воротам = -ям, *воротами = ворітьми*).

5. Іменники невідмінні.

165. Не відмінюють ся: *алилуя, амінь, любімєне, незабудь, незнатійшо, пів...*, назви букв і деякі чужі імена власні (гл. 168).

166. Лише в одній формі відмінковій уживають ся: *часок* (на часок), *глубінь*, *драла* (даги драла), *робом* (такім робом), *відома* (без мого відома), *впїну* (без впїну), *горнєць* (відм. 1-ий і 4-ий), *обиняків* (без обиняків), *перекір* (на перекір)..

Гл також 76: *вон, живцєм, зїзом, мовчки, пішки..*

6. Чужі імена власні.

167. Чужі (не слов'янські) імена власні, котрих закінченє має р'уский вид або є зр'ушенє, відмінюємо на р'уский лад, н. пр.

Цезар (як *мисіонър*), *Цезара, -ови...*, *Байрон, Брікнер, Бурбон, Вольтєр, Гомєр, Дон-Кішот, Зевс, Опіц, Расін, Свїфт, Сократ, Цицерон, Шекспїр, Шїллер, Штїарт...*

Пешт (як *досвід*), з *Пешту, в Пешті...*

Лєсінг (як *кониє*), *Лєсінга, -ови, -а, -у...*

Грац (як *мох*), з *Грацу, в Грацу...*

Корнєль (як *учитель*), *Корнєля, -єви...*, *Вергіль, Гєгєль (Гєгля), Лєвій (Лєвія, -єви), Вергілій, Овідій...*

Петрарка (як *владїка*), *Петрарки, -цї...*

Діма (як *газда*), *Дімі, Дімі...*

Тоскана (як *сіла*), *Тоскани, -ї..., Темїда...*

Трѳя (як *надія*), *Трѳѳ...*

Бретань (як *часть*), *Бретанни...*

Марокко (як *прізвиско*), *Марокка, -у...*

Атѳни (як *уродѳни*), з *Атѳн...*

Імена власні, котрі задля свого виду не надають ся **168.**
до жадної відміннн відповідної для їх рѳду, або відмінюємо
після якоїнебудь відміннн, н. пр.

Додѳ, *Додѳта, -ови..., Бераижѳ, Бераижѳера, -ови...*

Манцѳні, *Манцѳнѳя, -єви..., Бокѳчѳ, Бокѳчѳя, -єви...*

Гѳте, *Гѳтого, -ому..., Данте, Дантого або Данта...,*
або цѳлком не відмінюємо, н. пр.

Анжѳ, *Сардѳ...*

II. Прикметники.

Прикметняки мають в ѳднинѳ три рѳди; в множинѳ **169.**
не відрѳжнюємо рѳдѳв.

Відм. 4-ий ѳдн. і мн. рѳвнаѳ ся в мѳжескѳм рѳдѳ **170.**
(дѳколи тѳкже в жѳньскѳм і середнѳм рѳдѳ, гл. 145 і 155)
2-ому або 1-ому після тих самѳх правѳл, що пѳданѳ для
іменникѳв (гл. 125).

Відм. 5-ий рѳвнаѳ ся 1-ому. **171.**

Замѳсть закінченнн 6-ого відм. ѳдн. на *-ою* уживѳє **172.**
ся в Галичинѳ і на Буковѳнѳ тѳкже корѳтша фѳрма на *-ов.*

Замѳсть 7-ого відм. в ѳднинѳ мѳжеского і серед- **173.**
ного рѳду мѳже стоѳти тѳкже 3-ий.

В 3-ім і 7-ім відм. ѳдн. рѳду жѳньского уживѳємо в розго-
вѳрнѳй мѳві фѳрми на *-і*, хоть майже всѳ писателѳ пишуть *-ій*.

Крѳм властѳвої прикметникѳвої відміннн маємо ще **174.**
танки іменникѳвої відміннн прикметникѳв:

1. відм. 1-ий ѳдн. мѳж. рѳду від дѳкотрих прикмет-
никѳв як *бабин, братѳв, жадѳн...*

2. той самѳй відмінѳк від дѳкотрих ѳнъших прикмет-
никѳв, що мають попри тѳм тѳкже прикметнякову фѳрму,
як: *богѳт, богѳтнѳй, велѳк, -кнѳй, вѳгнѳн, вѳнннѳй, вѳновѳт,*
-тнѳй, вѳрон, вѳрѳннѳй, всѳяк, -кнѳй, голѳден, голѳдннѳй, госпѳ-
дѳнь, госпѳдннѳй, гѳтѳв, -внѳй, дѳвѳн, дѳвннѳй, дрѳбен, дрѳбннѳй,

жив, живій, здоров, -вий, зелен, зелений, ласкав, -авий, молод, молодій, немоцян, немичний, повен, повний, свідім, свідомий, сив, сівий, стар, старій, щаслив, -вий, ясн, ясний...

3. уживаний лишé в 1-ім відм. і лишé присудково (в значіню часу минувшого) дієприкметник на *-в, -ла, -ло*, мн. *-ли*, як *читав, читала, читало, читали, пішов, піг* (гл. 26, 7)..., порів. зрештою *гнилий, умерлий...*, що перейшли вже зовсім до прикметників.

4. прикметники присудкові (уживані лишé в 1-ім відм.): *варт, вартя, -о, -і, годен, годна, -о, -і, повинен, повинна, -о, -і, рад, рада, -о, -і, спасен, терпен*;

5. прикметники середного рбду на *-о*, що уживають ся як прислівники і невідмінні присудки, попри котрих почáсти є́ а почáсти нема́ правльних прикметникових форм, н. пр. *богато* (много), *богатий* (не бідний), *відно*, *відний*, *вільно*, *-ний*, *вохко*, *вохкий*, *гарно*, *-ний*, *далеко*, *-кий*, *мало* (не много), *малий* (не великий), *мякко*, *мяккий*, *мокро* *-ий*, *несказано*, *-ний*, *нудно*, *нудний*, *парно*, *-ний*, *пильно*, *-ний*, *пізно*, *-ний*, *позволено*, *-ний*, *рідко*, *рідкий*, *сказано* (*-ний*), *студено*, *-ний*, *темно*, *-ний*, *тепло*, *-лий*, *тяжко*, *тяжкий*, *холодно*, *холодний*, *чорно*, *-ний*, *ясно*, *-ний...*, *відко*, *дано*, *много*, *повинно*, *часто*, *чутно...*

6. поодинокі фóрми, як: *з часта*, *з пильна*, *з осібно*, *за молоду* (*замолоду*), *по рўски*, *по нїмецьки*, *по майстерски...*; в поéзії подібують ся ще тáкже іньші такі фóрми, н. пр. *вдовина сїна*, *пшенична хлїба*.

Відміна прикметникова.

175.

мўж.	жён.	серёд.	мн.
дóбрій	дóбра (-ая)	дóбре (-оє, -еє)	дóбрі, -її,
дóброго	дóброї	дóброго	дóбрих
дóброму	дóбрій	дóброму	дóбрим
дóбрій, -ого	дóбру, -ую	дóбре	дóбрі, -их
дóбрій	дóбра	дóбре	дóбрі
дóбрим	дóброю	дóбрим	дóбрими
дóбрим	дóбрій	дóбрим	дóбрих

Так са́мо н. пр.: безру́кий, бѣстрий, білий, Божий, бо́сий, го́лий, го́рдий, гру́бий, гу́сячий, до́вгий, здо́ровий, ка́рий, кра́сий, ли́сий, лѣвий, лю́бий, ма́лий, ове́чий, пра́вий, про́стий, сві́жий, сві́вий, сві́тий, тве́рзій, ти́хий, чи́стий, чо́рний, ши́рий, на́р. -рній: мо́крій, му́дрій, о́стрий, хи́т-рий, на́р. -лий: весе́лий, кі́слий, кру́глий, підлий, сві́тлий, сме́лий, сту́хлий, те́плий, на́р. -ний: безпе́чний, бі́дний, ва́жний, вда́чний, вигі́дний, ві́нний, ві́льний, га́рний, голо́дний, грі́шний, да́вний, зми́чайний, зи́мний, кра́йний, на́рсдний, не́мічний, ні́кче́мний, о́сібний, оче́видний, пе́вний, пі́льний, пи́сьме́нний, пі́внічний, пі́зний, побóжний, по́вний, по-ро́жний, послѣ́шний, по́трі́бний, пра́ведний, пра́вильний, ре́вний, рівний, рідний, рѣ́жний, розу́мний, свобі́дний, сер-де́чний, си́льний, сла́вний, соло́ний, спо́кійний, срі́бний, те́мний, че́мний, че́сний, я́сний, на́р. -енний: задо́волений, не-озна́чений, освóбнений, на́р. -аний: нескáзаний, на́р. -ований: умі́ркований, на́р. -енний: страше́нний, на́р. -езний: вели́чезний, на́р. -арний: популя́рний, на́р. -альний: норма́льний, реа́льний, на́р. -івний: акти́вний, на́р. -ичний, -ічний: грама́тичний, поети́чний, кубі́чний, те́хні́чний, на́р. -ений (-овий): зеле́ний, черво́ний, на́р. -яний: рума́ний, ми́дяний, на́р. -тий: жо́втий, отве́ртий, на́р. -атий: бога́тий, гор-ба́тий, ше́рба́тий, на́р. -оватий: подо́вговатий, на́р. -итий: серди́тий, на́р. -овитий: ці́лковитий, на́р. -ястий: остро-ї́нчастий, на́р. -истий: коло́сїстий, спади́стий, на́р. -явий, -авий: біля́вий, жва́вий, прова́вий, ласка́вий, ці́квий, на́р. -ивий: лі́нївий, правді́вий, на́р. -ливий: боязлі́вий, жи́чливий, можли́вий, шкідлі́вий, шаслі́вий, на́р. -овий (-евий): дубо́вий, я́ловий, місце́вий, на́р. -мий: знако́мий, свідо́мий, на́р. -кний: бли́зкий, вели́кий, ди́кий, коро́ткий, ле́гкий, со-ло́дкий, на́р. -енький: мале́нький, молодéнький, на́р. -іський: пове́ський, на́р. -есе́нький, -ісе́нький: мале́се́нький, одні́се́нь-ний, на́р. -акний: тро́який, на́р. -окий (-еквий): висóкий, глубо́кий, ши́рокий, дале́кий, на́р. -скний: австри́йський, ві-де́нський, гу́гульський, лати́нський, мо́рський, па́нський, поль-ський, ру́ський, ці́сарський, га́лицький, німе́цький, на́р. -ївський: коро́лівський, на́р. -ейський: европе́йський, на́р. -ший: бі́льший, гі́рший, гру́бший, ле́кший, лі́пший, лу́чший, ме́нший, рід-ший, ста́рший, ши́рший, найлі́пший, на́р. -їшний (-іщний): часті́йший, -їщний, му́дрі́йший, -їщний, на́р. -вшний: мину́в-ший, на́р. -чий, -учий, -ящний: буду́чий, могу́чий, годя́щий...

З наголосом на ва́кінчепях :

злий (зла, зляя, зле, злеє, злого, злої, мн. злі, злих), блідий, глухий, гнідий, густий, дорогий, золотий, кривий, лихий, малий, молодий, німий, новий, пустий, рудий, святий, сирій, скупий, слабий, сліпий, старий, сухий, твердий, тупий, худий, цілий, чужий, на́р. -лий: гнилий, на́р. -ний: брудний, головний, дрібний, дурний, міцний, пісний, смачний, тісний, на́р. -яний: пижоняний, на́р. -твий: черствий, на́р. -овий (-евий): домовий, зимовий, разовий, краєвий, на́р. -кий: вохкий, гіркий, липкий, мілкий, м'який, низкий, рідкий, тонкий, тяжкий, на́р. -ский: сільський, на́р. -івський: бойківський...

Дво́йко наголо́шують ся :

чудний (чудна, чудная, чудне, чудно́є...), на́р. -ний: буйний, давний, кутний, страшний, чудний, чужний, на́р. -твий: мертвий, на́р. -евий: дешевий, на́р. -кий: гладкий, на́р. -ский: бабський, львівський...

З побі́чними фо́рмами на -ний, -ня, -не :

{	спідний , спідна (-ая), -е (-оє, -еє), -ого, -ої... -им, -ім, мн. спідні, -их...
	спідній , спідня (-яя), -є (-єє), -ього, -ьої... -їм, -їм, мн. спідні, -їх..

Так са́мо з на́р. -ний: бра́тний, ве́рхний, ве́чірний, ма́терний, но́вітний, о́сіпний, по́ра́нний, по́слі́дний, пра́ді́дний, ра́нний, се́ре́дний, си́нний, на́р. -шній: ви́тшний, ви́трі́шний, го́рішний, до́лшний, до́мшний, ко́лішний, ки́лішний, окро́мішний, се́го́днішний, та́мошний, те́перішний, ту́тешний.

Рі́дше ужива́ють ся побі́чні фо́рми на -ний, -ня і т. д. та́кже і у і́нших прикме́тників утво́рених на́ростком -ний (від ча́стиць, що озна́чують місце або ча́с).

Прикме́тники на -їй, -я, -є :

гу́сїй, гу́ся, -є, -ього, -ьої..., -їм, -їм, мн. гу́сї, -їх...

Так са́мо: ба́ранїй, пе́сїй, на́р. -ний: ї́хнїй..

З іме́нниковими закі́нченнями (гл. 174, 1, 6):

ба́бин (ба́бина, -е, -ого...), на́р. -ин: вдовин...; **бра́тів** (бра́това...), на́р. -ів: ді́дів...; **учі́телів** (учі́телева...), ко́валів...; **жа́ден** (жа́дна).

176.

Не відмі́пно мо́жуть ужива́ти ся в по́езії прикме́тники на́веле́ні 174, 1, 2, як: *сив дубро́ва, мло́д голово́чку, в зе́лен му́раво́нці, сив соколя́та*

III. Заіменники.

Заіменники уживають ся почасти іменникóво, н. пр. **177.**
я, хто, почасти прикметникóво, н. пр. *той, та, те, такий, така, такé*; і богáто ча́стиць наві́зує ся своїм значінем до заіменників, н. пр. *де, коли, там, тут, так.*

Заіменник особóвий вка́зує або на особу, котра́ го- **178.**
 вóрить (пéрша особба: *я*), або на особу, до котро́ї го-
 вóрить ся (дру́га особба: *ти*); і заіменник *він* мóжна
 уважа́ти за заіменник особóвий, оскі́лько *він* слóжить до
 озна́чення то́ї особи, про котру́ говóрить ся (тре́та особба).
Ми означа́є: *я і ти*, або: *я і він*; *ви* означа́є: *ти і ти*,
 або *ти і він*.

Заіменник зворóтний (*себе́, ся*) не розрі́жнє рóдів, **179.**
 так са́мо як і заіменник особóвий для 1-ої і 2-ої особи.
 Сей заіменник слóжить та́кже для озна́чення вза́ймности
 (т. зн. виража́є: оді́н оді́ного, оді́н дру́гого, оді́н одну́,
 оді́н одно́му і т. д.), н. пр.: *Обі́два полі́тикують ся, по-
 дару́нками обси́лають ся, а ні́шком оді́н на оді́ного ці-
 гають.*

Заіменник присво́йний для 3-ої особи (*свій*) не **180.**
 нале́жить до заіменника *він*, але до заіменника зворóтного
 (*себе́*), і протé не мóжна ви́разити рóду посі́дателя. До мно́-
 жини *вони́, їх* утвори́ло ся *їхній*.

Заіменники зворóтний і присво́йний в 3-ій особі **181.**
 ужива́ють ся в ру́скім для всі́х трох осі́б; вони́ вка́зують
 на підмет. Н. пр.: *борóню ся, борóниш ся, купи́ть собі
 кни́жку, ма́ємо ножі́ з собо́ю, диви́ ся в свою́ кни́жку.*

Заіменники вка́зуючі, пита́йні, відно́сні і не- **182.**
 овна́чені є неособóві. У заіменника *хто* нема́ рóду же́нь-
 ского, ні мно́жини.

Відм. 4-ий одн. і мн. прикметникóвих заіменників **183.**
 рівна́є ся в му́жескім рóді (де́коли та́кже в же́ньскім і се-
 ре́днім рóді, гл. 145 і 155) 2-ому або 1-ому пі́сля тих
 самі́х пра́вил, що по́дані для іменників (гл. 125).

Замі́сть 7-ого відм. одн. му́ж. і серéд. рóду заіменни- **184.**
 ків прикметникóвих мóже сто́яти та́кже 3-ий (гл. 173).

Про закінчене *-ов* замі́сть *-ою* гл. 172, а про фо́рми 3-ого
 і 7-ого відм. одн. же́н. рóду на *-і* гл. 173.

1. Заіменники особові.

185.	я	ти	він	вона, она	вонó, онó
	менé	тебé	єгó	єї (ї́)	єгó
	мені́	тобі́	єму́	єї́ (ї́), їй	єму́
	менé	тебé	єгó	єї (ї́)	єгó
	я	ти	—	—	—
	мнѐю	тобѐю	ним	нею	ним
	мені́	тобі́	ні́м	ні́й	ні́м
<hr/>					
	ми	ви	вони́, оні́		
	нас	вас	їх		
	нам	вам	їм		
	нас	вас	їх		
	ми	ви	—		
	на́ми	ва́ми	ні́ми		
	нас	вас	них		

Про фóрму *їгó*, *їму́* замість *єгó*, *єму́* гл. 42, 4; Українці уживають та́кже замість *ним*, *німи*, *них* форм *їм*, *їми*, *їх*.

По пріменниках ка́жемо *мене*, *тебе* (замість *менé*, *тебé*), відта́к звича́йно:

него (*ньогó*), *нему* (*ньому́*), *неї*, *неї́* (*ні́й*), *неї́* (*ню*), *них*, *ним*, *них* замість:

єгó, *єму́*, *єї́*, *єї́* (*ї́й*), *єї́*, *їх*, *їм*, *їх*; але очиві́дно лишé н. пр.: до *єгó* ба́тька, не по *їх* (по га́дці не́ні) бу́ла ся па́ра.

Ко́лі заіменник без на́голосу прихілює ся до попереднього слова, то ужива́є ся в обхі́дній мові та́кже:

ми, *мя*, *ти*, *тя*, *го*, *му*, *ї*
замість: *мені́*, *менé*, *тобі́*, *тебé*, *єгó*, *єму́*, *єї́*.

2. Заіменник зворотний.

186. Відм. 1-ого нема́.
себе́, *собі́*, *себе́*, *собѐю*, *соби́*.

По пріменниках ка́жемо *себе́* (замість *себе́*).

Ко́лі *собі́*, *себе́* опира́є ся на попереднє слово, ка́жемо замість не́го *си*, *ся*. До дієслова мо́жна замість *ся* долучи́ти лишé *сь*: *Як ся ма́єш?* *До́бре ма́юсь*.

3. Заіменники присвійні.

мії	мо́я	мо́є	мої́	187.
мо́го (мо́єго)	мої́, моє́ї	мо́го (мо́єго)	мої́х	
мо́му (мо́єму)	мої́ї	мо́му (мо́єму)	мої́м	
мії, мо́го	мо́ю	мо́є	мої́, мої́х	
мії	мо́я	мо́є	мої́	
мої́м	мо́єю	мої́м	мої́ми	
мої́м	мої́ї	мої́м	мої́х	

Так са́мо відмінюють ся *твій* і *свій* (гл. 181).

наш	на́ша	на́ше	на́ші
на́шого	на́шої	на́шого	на́ших
на́шому	на́шій	на́шому	на́шим
наш, на́шого	на́шу	на́ше	на́ші, на́ших
наш	на́ша	на́ше	на́ші
на́шим	на́шою	на́шим	на́шими
на́шим	на́шій	на́шим	на́ших

Так са́мо відмінює ся *ваш*; *їхній* гл. 180, *чий* гл. 191 і 193.

Про українські фо́рми *мої́бого* і т. п. гл. 42, 4.

4. Заіменники вказуючі.

Про заіменник вказуючий *він*, що ужива́є ся лишé 188. іменнико́во; гл. 185.

тої́	та (та́я)	то, те (то́є, те́є)	ті, ті́ї
то́го	тої́	то́го	тих
то́му	ти́ї	то́му	тим
тої́, то́го	ту, лу́ю	то, те (то́є, те́є)	ті, тих
—	—	—	—
тим	то́ю	тим	ти́ми
ти́м	ти́ї	ти́м	тих

Украї́нці ужива́ють замість *тої́*, *то́ю* фо́рм *ти́ї*, *ти́єю*.

Так са́мо твóрять *тамто́ї*, *тамта́*, *тамто́*, *отто́ї*, *а́*, *-о́*, *тот*, *тота́*, *тото́* і *тамто́т*, *тамтотá*, *тамтотó* дру́гі відмінки: *тамто́го*, *тамто́ї*, *тамто́му*...; зрешто́ю обá заіменники *тот* і *тамто́т* ужива́ють ся майже́ лишé в 1-ім відм. і в мно́жині.

сей	ся	се	сі
сего́	сеї	сего́	снх
сему́	сеї	сему́	снм
сей, сего́	сю	се	сі, снх
—	—	—	—
снм	сею	снм	сімн
сім	сеї	сім	снх

Про форми *сого́, сьому́, цього́* і т. д. замість *сего́, сему́* гл. 42, 5; замість *сеї, сею* пишуть Українці *цієї, цією*.

Так само відмінює ся заіменник *отсей, отся, отсе* (укр. *цей, ця, це*); заіменник *сесь, сесья, сесе*, мн. *сесї*, уживає ся майже тільки в 1-ім відм. і в множині.

189. *Такий, оттакий, сякий* відмінюють ся так як прикметники; так само і *самий*, іно́ що в 1-ім відм. одн. м. і серед. р. частійше кажемо *сам, само* а в множині побіч *самі* також *самі*.

Тільки, стільки не відмінює ся і уживає ся також як прислівник; лише в 6-ім відм. каже ся також *тількома*.

190. З заіменниками вказуючими вяжуть ся невідмінні частинці (прислівники): *от* (н. пр. *от* видиш, хлопець *от*, лавка *от*), *геть, то* (для того *то* чоловіка, не так *то* хутко діло робить ся), *се, отсе* (по́що ти *отсе* прийшов?), *тут, там, онтам, сюда, сюди, відси, відти, відтам, тоді, тоді, тепер, потім, тим, тільки, -ки, тако, так, сяк, оттак, само, саме, самнасам, оно(г)да, -ди...*

5. Заіменники пятайні.

191.

хто	що
кого́	чого́
кому́	чому́
кого́	що (чого́)
—	—
кнм	чнм
кім	чім

По пріменниках кажемо: *кого́, кому́, чого́, чому́* (порів. 185 і 186).

Котрий, которий, який відмінюють ся так як прикметники, а *чий* оттак:

чий, *чия, чіє, чийого, чієї, чийого, чийому, чийї..., мн. чий, чійх...*

Що за, кілька, скільки не відмінюють ся; але каже ся також: *кількома, скількома*.

З заіменниками питайними віяжуть ся невідмінні **192.** частинці (прислівники): *де (где), кудя, -дї, відки, коли, дьки, чому, чи* (частинця питайна), *як*.

6. Заіменники відносні.

Заіменники відносні *хто, що, котрий, которий, який, чий* відмінюють ся так сьамо як рівнозвучні питайні. Замість *котрий* уживає ся радше *що* невідмінно для всіх родів, чисел і відмінків, і то для 1-ого відм. *що самь*, а для других відмінків, коли сего вимагає виразність, з додатком до *що* відповідної форми заіменника *він*:

що = *котрий, -я, -є, і,*

що або *що егь* = *котього,*

що або *що єї* = *котьої,*

що або *що ними* = *котьими,*

що або *що в них* (або *де*) = *в котрих...*

З заіменниками відносними віяжуть ся невідмінні **194.** частинці (прислівники): *де (где), кудя, дї, відки, коли, дьки, поки, чому, чим, як, кілька, пошо*.

7. Заіменники неозначені.

весь	вся	все	всі	195.
всего	всєї	всего	всїх	
всему	всїй	всему	всїм	
весь, всего	всю	все	всі, всїх	
--	—	—	—	
всїм	всєю	всїм	всїми, всїма	
всїм	всїй	всїм	всїх	

Про форми *всего, всему* і т. д. замість *всего, всему* гл. 42, 5; замість *всєї, всею* пишуть Українці *усїєї, усїєю*.

Другі заіменники неозначені відмінюють ся після взірців уже деінде поданих, **196.**

як *добрый: всїлякий, всякий* (всяк гл. 174, 2), *другий, инакїй, иньший, кождий, кожный, нїякий,*

як злий: *котрий* — *котрий*, *який* — *який*, *котрийсь*, *якийсь* (*котрогось*, *якогось*, *котро́мусь*, *яко́мусь...*, замість *якихсь* каже ся та́кже *якихось*),

як ба́бин: *жа́ден*,

як заіменники *той*, *хто*, *чий*: *той* — *той*, *хто* — *хто*, *хтось*, *щось*, *чийсь*; *о́дін* гл. 200.

197. *Хтобу́дь*, *хтоне́бу́дь*, *котрийбу́дь*, *-не́бу́дь*, *якийбу́дь*, *-не́бу́дь*, *де́хто*, *де́шо*, *де́котрий*, *де́який*, *ні́хто́*, *ні́що́* (*ні́чо́*, *ни́ч*), *ні́який*, *ні́чий* відмінюють ся та́кже так са́мо, як поєдінчі слова́ *хто*, *що*, *котрий* і т. д., іно́ що на́голос оста́є на тім самім складі, що і в 1-ім відмінку: *кого́бу́дь*, *когоне́бу́дь*, *котра́бу́дь*, *якіне́бу́дь*, *де́ким*, *ні́кого́*, *ні́чому́*, *ні́чія...*

198. З заіменниками неозначеними в'яжуть ся невідмінні частиці (прислівники): *де* — *де*, *десь*, *куди́сь*, *коли́сь*, *яко́сь*, *відки́сь*, *дебу́дь*, *дене́бу́дь*, *якбу́дь*, *якне́бу́дь*, *дене́де*, *десьне́десь*, *де́куда*, *-ди*, *де́коли*, *ні́де́*, *ні́коли*, *ні́як*, *все*, *за́всїди*, *всі́ода*, *-ди*, *іно́ді*.

Заіменники і прислівники неозначені утворені через дода́не на кінці́ *-сь* мо́жуть де́коли без то́го *-сь* обійти́ ся, н. пр.: *як хто при́йде*, *мо́же хто при́йде*, *рідко коли́*.

199. *Кілька* ма́є в дру́гих відмінках: *кілько́х*, *-о́м*, *кілька*, *кількома́*, *кілько́х*; так са́мо: *де́кілька*, іно́ що на́голос оста́є на *де-*.

Бога́то, *до́сить*, *кілько́ро*, *ма́ло*, *мно́го* є прислівники і невідмінні імена́; але та́кже ужива́ють ся фо́рми *богата́то́х*, *-о́м*, *-о́ма*.

Одні́ і *неоді́н* відмінюють ся так як головний числівник *оді́н* (гл. 200).

IV. Числівники

1. Числівники головні.

200. **Одін** = *о́н*, *одна́*, *-о́*, *-о́го*, *-о́ї...*, мн. *одні́*, *-їх...*

Так са́мо: *два́йцять оді́н*, *три́йцять оді́н*, *сто оді́н...*

два	дві	дві, два	три	чоти́ри, чти́ри
двох	двох	двох	трох	чотирóх
двом	двом	двох	тром	чотирóм
два, двох	дві	дві, два	три, трох	чоти́ри, чотирóх
—	—	—	—	—
двома́	двома́	двома́	трома́	чотир(о)ма́
двох	двох	двох	трох	чотирóх

Так са́мо: *двайцять два, два́йцять три, сто чоти́ри...*

Пять, шість, сім, вісім, дев'ять, десяти́, одина́йцять, два́на́йцять, три-, чти́р-, п'ят-, шіс-, сім-, вісім-, дев'я́т-на́йцять, (кількана́йцять), два́йцять, два́йцять п'ять..., трийцять дев'ять, со́рок п'ять..., п'ятьдеся́ть, шіс-, сім-, вісім-, дев'я́тдеся́ть, (кількадеся́ть), сто п'ять..., двіста п'ять... є понайбільше невідмінні, а на́дто по за́йменниках і при́йменниках, бо ті уже́ достатóчно вка́зують відмінок. Але та́кже і відмінюють ся так:

пять	шість	сім	вісім
п'яті́, -бо́х	шесті́, шістьóх	семі́, сімо́х	осьмі́, -о́х
п'яті́, -бо́м	шесті́, шістьóм	семі́, сімо́м	осьмі́, -о́м
пять	шість	сім	вісім
—	—	—	—
п'ятьма́	шістьма́	сімма́, семо́ма	вісімма́
п'яті́, -бо́х	шесті́, шістьóх	семі́, сімо́х	осьмі́, -о́х
	сімна́йцять		
	сімна́йцяті́, -бо́х		
	сімна́йцяті́, -бо́м		
	сімна́йцять		
	—		
	сімна́йцятьма́		
	сімна́йцяті́, -бо́х		

Числові вира́зи *двайцять без дво́х* (замість *вісімна́йцять*), *два́йцять без оди́ого*, *три́йцять без дво́х* і т. д. ужива́ють ся лишé в 1-ім і 4-ім відм., н. пр.: *Оди́н за вісімна́йцять, дру́гий без дво́х за два́йцять.*

Со́рок, девяно́сто (= дев'я́тдеся́ть) ма́ють 2-ий відм. *сорока́, девяно́ста*, хоть по більші́й ча́сти не відмінюють ся.

Так са́мо *сто, двіста, двісті́, три́ста, чоти́риста, п'ятьсо́т, шістьсо́т, сімсо́т, вісімсо́т, дев'ятьсо́т, одина́й-*

цятьсот мають 2-ий відм. *ста, двох сот, трох сот, чотирох сот, п'яти сот...*, хоть по більшій часті остають невідмінні. (Подібують ся ф́орми *стом і стомá*).

Тисяч відмінює ся так як іменники :

{ *тисяч, тисячи, -и, -..., мн. тисячи, -ий...*, або
 { *тисяча, тисячі, -і, -у...*, *тисячі, -ів...*,

хоть може так же не відмінювати ся; *мільон* так само або відмінює ся як іменник (*лис*), або остає невідмінне.

Обá, -і, обидва́, -і відмінює ся так як *два*.

201. *Дво́е, тро́е і обо́е* звича́йно не відмінюють ся; в 2-ім, 3-ім, 6-ім і 7-ім відм. заступáємо їх відповідними відмінками від *два, три і обá*; але подібує ся так же двої́х, двої́м, трої́х...

Чéтверо, п'я́теро, шéстеро, се́меро, б́серо, д́зятеро, д́сятеро, одинáйцятеро..., *двáйцятеро, двáйцять одно́ (двáйцятеро одно́), двáйцять дво́е (двáйцятеро дво́е)...*, *три́йцятеро...*, *со́рок, со́рок одно́, со́рок дво́е...*, *п'ятьд́сятеро...*, *сто, сто одно́, сто дво́е* звича́йно не відмінюють ся; ка́жемо н. пр.: *Кво́ка ма́ла двана́йцятеро курча́т. Вона́ пішла́ із всі́ма двана́йцятеро в огоро́д. З двана́йцятеро курча́т пропа́ло десь дво́е. Гла́дїня шука́ла їх із всі́ма чéтверо д́тьми́ і найшла́ їх в стодо́лі. Лише́ рідко коли́, де сї числі́вники на -еро не приклада́ють ся до яко́гось сло́ва, котре́ да́лоб розпізна́ти відмінок, ужива́ють ся вони́ в ф́ормах на -еро́х, -еро́м, -еро́ма́.*

202. До сих числі́вників прилу́чують ся ще отсі сло́ва для озна́чених чисел: *па́ра, д́удок, п'я́тка, ш́стка, д́сятка, кла́ня, п'ятьд́сятка, ко́па, со́тка, т́сячка...*, котрі є іменники (але так же: *парма́ волáми*) і відмінюють ся так як іменники; відта́к *півтора* (р. м́ж. і сер́д.), *-ри* (р. ж́ен.), *півтретя́, -тї, півчетверта́, -ти, півпя́та, -ти...*, що зіста́ють ся у всі́х відмінках без зміни.

203. Головні числі́вники ста́ють поді́ловими через до́дане при́менника *по*, н. пр.: *Я поса́див в п'яти́ ря́дах по ш́сть дере́в. Се́меро мої́х д́тий д́ста́не по па́рі волі́в, по одно́му ко́неви, по двáйцятеро дво́е ове́ць, по два мо́рги по́ля, по дві́ста ко́рби...*

204. Сюди́ нале́жать прислі́вники: *раз, двáкротъ, дві́чи, три́кротъ, три́чи, сто́кротъ.*

2. Числівники порядкові.

Перший (*первий*), *другий*, *третий* (-тій), *четвертий*, **205.**
п'ятий, *шестий*, *септий*, *восьмий*, *дев'ятий*, *десятий*, *одинадцятий*..., *двадцятий*, *двадцять перший*..., *сороковий*, *сорок перший*..., *сотний*, *сто перший*..., *двосотний*, *трисотний*..., *тисячний*..., *мільйонний*... відмінюють ся так як прикметники.

Б. Відмінюване дієслів.

206. При дієслóвах розріжняємо, так са́мо як при заіменниках особóвих і присво́йних, три о́соби:

пе́ршу, ту́ю, що гово́рить, н. пр. *їм, несú, читаю, хвалю́*;

дру́гу, ту́ю, до котро́ї гово́римо, н. пр. *їси́, несéш, чита́еш, хвали́ш*;

тре́ту, ту́ю особу́ (або річ), про котру́ гово́римо, н. пр. *їсть, несé, чита́є, хвали́ть, течé*.

207. Тако́ж для о́днини і для мно́жини є о́сібні закінчення: *пи́шу — пи́шемо, слýхай — слýхайте, ходи́в — ходи́ли*.

208. Розріжняємо відта́к три часи́:

1. тепе́рішність, н. пр. *він си́дає, ме́рзне*,

2. буду́чність, н. пр. *він ся́де, бу́де си́дати, зме́рзне, бу́де ме́рзнути, коли́ він ся́де, коли́ зме́рзне*,

3. ми́нувшість, н. пр. *він си́дав, си́в, мерз, змерз, як він си́в, змерз*.

Фо́рми *ся́де, зме́рзне* і т. п. на́лежать після сво́го значі́ня до буду́чності; але коли́ річ іде́ про са́ме лишé відмінюване́, то за́числяють їх до тепе́рішності, бо вони́ так са́мо утво́рені як тепе́рішність дієслів недоко́наних.

Ма́ємо три спосо́би ви́сказу́:

1. пря́мий для пря́мого ви́сказування, н. пр. *він чита́є, учи́ть ся, чита́є, бу́де чита́ти*,

2. прика́зовий для прика́зування, н. пр. *чита́й, учи́м ся*,

3. можливий, коли говоримо про щось лишє можливого, лишє подуманого, н. пр. *як би ти читав, то навчив би ся, як бю ми були читали, то були би навчили ся*. Осбної ф́орми на те, щоб ви́разити спосіб можливий, в р́ускій (українській) мові нема́; лиш помічне слово *би* показує присудок я́ко щось неді́йсне, а лишє подумане (гл. 344).

Відтак можна ви́разити не лишє те, що хтось сам (яко **209.** підмет) виконує чинність означену дієсловом —

стан підме́тний, н. пр. *бю тебе́, мене́ визна́ли*, але та́кже і те, що яка́сь особ́а або річ уляга́є (яко пред-мет) та́кій чинности —

стан предме́тний, н. пр. *будеш би́тий, я був визна́ний*.

Для озна́чення особ́и, числа́, часу́, способу і ста́ну **210.** служать ф́орми дієслова́; але їх за ма́ло, і протє́ треба запома́гати ся помі́чними слова́ми (гл. 54), н. пр. *буду, му, би*.

Де́які ф́орми дієслів є неособо́ві і ма́ють більше вда́чу іме́н або прислівників, так дієіме́нник (*чита́ти*), дієприкмѣ́тники (*чита́ючий, чита́ний*) і дієприслі́вники (*чита́ючи, чита́вши*).

В р́ускій мові є отсі́х 16 ф́орм дієсловних:

1—6.: по трь особ́і в однині́ і мно́жині́ способу пря́мого,

7—9.: дру́га особ́а однини́ і 1-а і 2-а мн. способу приказо́вого,

10—11.: дієприкмѣ́тник (придатко́вий) і дієприслі́вник часу́ тепері́шого,

12—14.: присудко́вий і придатко́вий дієприкмѣ́тник і дієприслі́вник часу́ мину́шого,

15.: дієприкмѣ́тник для ста́ну предме́тного,

16.: дієіме́нник.

Сі́ми ф́орма́ми дієслова́ і їх збо́женем з помі́чними **211.** слова́ми (порів. 54, 332, 344) можна отсе́ ви́разити:

дієслóва недокóнані:

дієслóва докóнані:

А. Стан підметний

I. Сп. прями́й

1. Теперішність

1-а ос. óдн.	чита́ю
2-а " "	чита́єш
3-а " "	чита́є
1-а ос. мн.	чита́ємо
2-а " "	чита́єте
3-а " "	чита́ють

(Нема́)¹⁾

2. Мнувшість

1. я чита́в, -а́ла
2. ти чита́в, -а́ла
3. чита́в, -а́ла, -а́ло
1. ми чита́ли
2. ви чита́ли
3. чита́ли

1. я прочита́в, -а́ла
2. ти прочита́в, -а́ла
3. прочита́в, -а́ла, -а́ло
1. ми прочита́ли
2. ви прочита́ли
3. прочита́ли

Давноминувшість: *я був чита́в* або *я чита́в був* або *я чита́в бу́ло* або просто *я чита́в, -а́ла, ти був чита́в* і т. д. (гл. 340).

3. Будучність

1. бу́ду чита́ти, ч. му, му ч.
2. бу́деш ч., ч. меш, меш ч.
3. бу́де ч., ч. ме...
1. бу́дем ч., ч. мемо...
2. бу́дете ч., ч. мете...
3. бу́дуть ч., ч. муть...

1. прочита́ю
2. прочита́єш
3. прочита́є
1. прочита́ємо
2. прочита́єте
3. прочита́ють

II. Спосі́б можли́вий

1. Теперішність

1. я би чита́в, -а́ла (чита́в, -а́ла бим)
2. ти би ч. (ч. бись)
3. чита́в, -а́ла, -а́ло би

1. я би прочита́в, -а́ла (прочита́в, -а́ла бим)
2. ти би пр. (пр. бись)
3. прочита́в, -а́ла, -а́ло би

¹⁾ Самó собою розуміє ся, що дієслóва докóнані, виражаючи чінности, події або стан так, що вони́ дохóдять до яко́гось кінця́ або скýтку, або змагають до то́го (гл. 54), не мо́жуть ма́ти теперішности, т. зн. не годні виража́ти чінности. події або стан так, що вони́ в які́сь одні́й хвілі́ відбува́ють ся або трива́ють. Се проті́вить ся їх природі́.

VI. Дієприслівники

1. Теперішність

читаючи (Нема)

2. Минувшість,

читавши прочитавши

Б. Стан предметний

Дієпркметник

читаний, -на, -не... прочитаний, -на, -не...

Спосіб прямиї минувшости і будучности і спосіб можливої можна в стані предметнім в потрібі утворити, сполучуючи відповідні форми дієслова *бути* з тим дієпркметником, н. пр.: *Він уже не раз був битий. Будеш битий. Був бись битий. Була вона Господом улюблена.* Але звичайніше виражає ся стан предметний через сполучене дієслова із заіменником зворотнім *ся*: *Євангеліє читає ся, читало ся, читалоб ся, читати ме ся.*

Форми дієсловні при різних дієсловах творять ся різно; після того розрізняємо три відмінні і кілька підвідмін.

212. Дієслова спривставковані відмінюють ся взагалі достоту так, як дієслова поєдінчі, що від них вони виведені; для того про спривставковані дієслова поніжше говорить ся тільки тоді, коли вони від того правила виймають ся, або коли нема (або може нема) в уживаню відповідного поєдінчого дієслова.

Дієслова зложені з приставкою *ви-*, а з наголосом на сій приставці (т. зн. докнані, гл. 95), задержують сей наголос у всіх формах, але зрештою відмінюють ся так, як ті поєдінчі дієслова, що від них вони походять: *випитати* (питати), *випитаю* (питаю)..., *випасти* (пасти), *випасу* (пасу), *випаси* (паси)..., *вилізти* (лізти), *вилізу* (лізу), *вилізь* (лізь)..., *визвати* (звати), *визову* (зову, зву)..., *вийти* (іти), *вийду* (іду)..., *виратувати* (ратувати), *виратую* (ратую)..., *відати* (дати), *відам* (дам)..., *вибути* (бути), *вибула* (була)...

Закінчене дієменника *-ти*, наколі воно́ без на́голосу, **213.**
скорóчує ся в по́езії в *-ть*.

Відміни дієслів відріжнені на підставі отсіх закінчень: **214.**

	I-а	II-а	III-а
Осóба 1-а óдн.	-у (-ю)	-ю (-у)	-м
„ 2-а „	-еш (-еш)	-иш (-їш)	-си (-ш)
„ 3-а мн.	-уть (-ють)	-ять (-ать)	

I-а відміна.

Замість *-е* (*-є*) в 3-ій особі ка́жемо перед *ся* та́кже **215.**
-еть (*-еть*); закінчене *-є* мóжна опу́стити, ко́лі перед тим
-є сто́їть *-а*, н. пр. *зна*, *чита́* гл. **30.**

Відміна I-а розпада́є ся на 4 підвідміні:

А: Пень дієменника і теперішности собі рівний і кінчіть ся
голосозвúком,

Б: Пень дієменника і теперішности собі рівний і кінчіть ся
шелестозвúком,

В: Пень дієменника довший ніж пень теперішности а кін-
чіть ся в обо́х фóрмах голосозвúком,

Г: Пень дієменника довший ніж пень теперішности і кінчіть
ся в теперішности шелестозвúком а в дієменнику голосозвúком.

А.

а) пита́ти	пита́ю	—	пита́в, -а́ла...
	пита́еш	пита́й	
	пита́є	—	пита́ючий; -чи
	пита́єм(о)	пита́ймо	пита́вший; -ши
	пита́єте	пита́йте	
	пита́ють	—	пита́ний

б) **міна́ти**, *міна́ю*, *міна́й*, *міна́в*, *міна́ний*.

Після сих взірці́в відмінюють ся, н. пр. а) *зна́ти*,
бажáти, *розбивáти*, *збирáти*, *благáти*, *блукáти*, *бува́ти*,
уважа́ти, *верта́ти*, *вита́ти*, *відповідáти*, *зінча́ти*, *гада́ти*,
догляда́ти, *згорта́ти*, *гра́ти*, *дба́ти*, *роздира́ти*, *діла́ти*,
дріма́ти, *жада́ти*, *пожичáти*, *називáти*, *обійма́ти*, *кара́ти*,
розкида́ти, *склада́ти*, *копа́ти*, *купа́ти*, *куса́ти*, *лата́ти*,

вливати, лишати, літати, лягати, м'яти, махати, ма-
чати, замикати, минати, умирати, зам'яти, мішати,
зневажати, нехати, спадати, пам'ятати, розпинати, при-
нікати, запл'ятати, пускати, пхати, розривати, прирі-
кати, зустрічати, рішати, рубати, саджати, свитати,
розсилати, висихати, сідати, смеркати, сьнівати, старати
ся, вистигати, тримати, уживати, ховати, чекати, чи-
тати, чувати, шукати..., б) гуляти, луняти, мовляти,
обицяти, поправляти, обробляти, ставляти, стріляти,
цїляти, поясняти...

З наголосом на пні:

слухати (слухаю, слухав, -аний), бігати, блискати, вішати, гав-
кати, гнївати, грїмати, двїгати (порів. Г. 2. г), дімати,
діхати (порів. Г. 2. г), дмїхати, драпати, подужати,
жєбрати, жолобати, зїскати, канати, кїдати, кракати
(порів. Г. 2. г), кїшати, мацати, мєшкати, мїгати, не-
здужати, нїпати, нїохати, обїдати, падати, плївати,
побзати, порати ся, прятати (порів. Г. 2. в), пчїхати,
рїхати, сїдати ся, сїпати, трїпати, тїпати, хлїпати,
чєрпати, чїгати; кашляти, кланяти ся, мїряти, мїляти...

Наголос несталпїй:

думати (думаю, думай, думав, -думаний), лїпати, снїдати, хра-
мати...

Дієприкметник ст. предм. кінчить ся на -тий, або
бракує:

грїти (грїю, грїв, грїтий);

ясніти (яснїю, яснїв, —), зрїти, прїти, сьміти, снїти,
білїти, богатїти, волїти (гл. II-у відм.), жовтїти,
зеленїти, малїти, марнїти, млїти, тлїти, дурїти,
розумїти, осторопїти, умїти...

З наголосом на пні:

ржавіти (ржавїю, ржавїв, —), нїдїти, плїснїти, сївіти, ста-
рїти ся, хїрїти...

чути (чїю, чув, чїтий), дїти (гл. Б.), взїти, роз(з)їти.

Наголос перескакує:

кути (куїю, куї, кув, кїтий), жїти...

шїти (шїю, шив, шїтий), зажїти, вїти (як вовк), крїти,
лїти, мїти, рїти...

Наголос перескакує:

гнїти (гнїю, гнїв, —);

ЖІТИ { *жито, -єш; жий, жиймо, -те; жив; (на-)житий*
живу, -єш; живі, живім, -ить;

БІТИ (*бю, беш, бий, бив, бітий*), *розбіти* (*розібю, розбій*), *вїти* (*вїнець*), *розвїти* (*розвїю*), *пїти, розпїти ся* (*розпїю, розпїй*)...

СТАТИ (= *стáнути, стáну, став = стáнув*), *стрїти, дїти*; гл. Г. 1.

З рїжних пнїв:

ІТИ (*їду, їди, їдїм, їдїть, їшов, їшла, їдучий, —*); *перейти* (*перейдї, перейдем, перейди, перейшов, —, перейдений...*), *пїти* (*пїду*).

Б.

Про *-н, -м* перед *-ти, -тий* гл. 34, про перезвук в ч. минувшїм гл. 32.

а) пáсти	<i>пасу</i>	—	<i>пас, пáсла...</i>
	<i>пасеш</i>	<i>пасї</i>	
	<i>пасе</i>	—	<i>пасучий; -учї</i>
	<i>пасем(о)</i>	<i>пасїм</i>	<i>пáший; -и,</i>
	<i>пасете</i>	<i>пасїть</i>	
	<i>пасуть</i>	—	<i>(с-)пáсений</i>

б) **скубсти**, *скубу, скуби, скубїм, скуб, скубла, —*

в) **крати**, *краду, кради, крадїм; -крав, краля, кравший, крадений,*

г) **стричи** (*стригї, стрижу, стрижи, -їм, стриг, -гла, стрїжений*).

Після сих взірцїв відмінюють ся: а) *грізти*; в) *пáсти* (*пáдати*), *прáсти, прибрáсти* (*прибрáту*), *цвїсти* (*цвиту*).

З їньшим наголосом:

плїсти (*пливу, плив, плїла, —*), *клати* (*кладу, клала, клáдений*), *брїсти*; **нєсти** (*нїс, нєсла*), *вєзти* (*вїз*), *вєсти* (*веду, вїв, вєла*), *гнєсти* (*гнету*: нема ч. мин.), *мєсти* (*мету, мїв*), *плєсти* (*плету, плїв*);

трясті (*трясу, тряс, трясла, трясений*), *верзти, човн(с)ти, густї* (*гуду*), *запрядї* (*запрядї, запряг = запряг, запрягла*), *сїчи* (*сїкти*), *застрядї* (*застрядї*), *товчи* (*товкти*); **ростї** (*росту, ріс*); **гребсті** (*греб*), *беречї* (*берегти*), *печї* (*пекти, пік, пекучий, печений*), *приречї* (*-ректи, -речу, -рік, -рекла*), *стеречї* (*стерегти*), *течи* (*текти, течу, тїк*), *утечї* (*утїкти*);

ревті (= ревіти, реву...), сонті, хропті; гл. Г. 1.
мочі (могті), мѳжу, (по)можі, міг, могла, могучий, (спо-)мѳ-
жений;

волочі, волѳчу, воліж (гл. 35 нѳтка), волоклá...;

лячі (лѳгті), ляжу, лязь, ліг, ляглá, —;

лізти, лізу, лізь, ліз, лізла, —;

сісти, сяду, сядь, сів, сіла, —;

Дієприкметник ст. предм. кінчіть ся на -тий, або
бракує:

д) **тѳрти**, тѳру, тѳреш, тѳри, тѳер, тѳѳрла, тѳѳртий.

Так сáмо: мѳрти, пѳрти (опѳрти, опрѳу = обіпрѳу;
спѳрти, зіпрѳу, спѳр), прѳстѳрти, об-, роз-, с-тѳрти (обі-
трѳу, розітрѳу, зітрѳу, обі-, розі-, зітрѳі, об-, роз-, с-тѳр),
утѳрти (утрѳу), зачѳрти; дѳрти (дѳру = дерѳу, дрѳш = де-
рѳш, дрѳи = дерѳі, дер, дѳрла, дѳртий), роздѳрти (розідѳру
= роздерѳу, розідѳрі = роздерѳі), жѳрти.

е) **пнѳяти**, пнѳу, пнѳеш, пнѳи, пнѳяв, (роз-)н(н)ѳтий (гл. 34).

Так сáмо: розпнѳти (але розіпнѳу = розпнѳу, роз(і)пнѳі,
розп(н)ѳв; жѳти (жнѳу, жав, на-жѳтий), тѳти (стѳти,
зітнѳу), почѳти (пнѳнѳу).

Грѳхн пвѳкше:

кля(с)ти (кленѳу, кляв, клялá, клятий), прокляти;

нѳти (= імѳти гл. Г. 1., (і)мѳу, імѳі, няв, нѳлá, -нѳтий), взѳти
(вѳзмѳу), вѳнѳяти (вѳйѳму), вѳднѳти (вѳдѳйѳму), занѳти (зайѳу),
знѳти (здѳйѳму)...

дѳти, дѳму, дѳми, дѳув, дѳутій (гл. А).

В.

Про обмінене рѳззіву між голосозвѳками гл. 31.

а) дарувáти	дарѳю	—	дарувáв, -áла...
	дарѳеш	дарѳій	
	дарѳе	—	дарѳючий; -чи
	дарѳем(о)	дарѳймо	дарувáвший; -ши
	дарѳете	дарѳйте	
	дарѳють	—	дарѳваний

б) **малювáти**, малѳюю, малѳюй, малювáв, малѳований.

Після цих взірців відмінюють ся, н. пр. а) адресувати, бідувати, будувати, вторувати, глузувати, годувати, друкувати, жартувати, зимувати, колядувати, купувати, мурувати, ночувати, пакувати, пильнувати, порядкувати, потребувати, ратувати, рахувати, рачкувати, рисувати, святкувати, слабувати, торгувати, шанувати..., б) воювати, полювати, працювати, танцювати...

З наголосом на піі:

сілувати (сілюю, сілуваний), ви**збірувати**, приві**джувати** ся, ві**рувати**, розв'язу**вати**, вигаду**вати**, приде**ржувати**, поді**бувати**, виді**мувати**; дяку**вати**, жа**лувати**, за**видувати**, по**золочувати**, пок**азувати**, розк**идувати**, скор**очувати**, помі**лувати**, зане**бувати**, ору**дувати**. підп**исувати**, розп**итувати**, ра**хувати**, пор**івнувати**, сл**ідувати**, засл**угувати**, по**т**а**кувати**, ст**і**м**увати**, ви**х**о**вувати**, оч**ікувати**, розд**аро**вувати****, ск**уп**о**вувати**; ви**г**о**б**о**рювати**, под**б**о**увати**, розд**і**л**ювати**, пер**емі**н**ювати**, об**і**ц**ювати**, на**п**о**вувати**, сп**о**б**ювати**, обр**о**б**лювати**, ви**х**о**лювати**...

Подібно відмінюють ся:

кувати (кую, куй, ківаний), п**сувати**, б**лювати**, п**лювати**;

давати (даю, давй, даваний), ви**гравати**, пі**знавати**, ста**вати**...

сьміятися (сьмію ся, смій ся, об-сьміяний).

З наголосом на піі:

сіяти (сію, сій, сійаний), ві**яти**, ді**яти**, ка**яти** ся, кра**яти**, ля**яти**, на**ля**яти ся, пі**яти**, та**яти**...

ляти (ллю, ллеш, лляв, лляний = ллятий)

Г.

Та підвідміна розпадає ся на 2 розділи:

1. Теперішність закінчує ся на .у, -еш, -е...

2. Теперішність закінчує ся на .ю, -еш, -є... (-у, -еш, -е... з попереднім м'ягченням 2 ого ступня).

1.

а) ждати	жду	—	ждав, ждала...
	ждеш	жди	
	жде	—	ждучий; -чи

ждем(о)	ждім	жда́вший; -ши
ждёте	ждіть	
ждуть	—	жда́ний

б) **рва́ти**, рву, рви, рвім, рвіть, рвав, рва́ний.

Після цих взірців відмінюють ся: а) **діжда́ти** (але діжду́, діжди́, діжданий), **сса́ти**; б) **жва́ти**, розіжва́ти (розіжву́, розіжваний), **розірва́ти** (розірву́, розірваний), **ржа́ти**; **зва́ти** (зву = зову́, зви = зові́, звав); **бра́ти** (беру́, брае, зі-браний), **дібра́ти** (доберу́), **зібра́ти** (зберу́), **пра́ти**.

Де появля́є ся коринне́ е, там переходить перед тим е звук г на ж (гл. 23) в дієслові:

гна́ти (жену́, жени́, гнав, розі-гнаний), **дігна́ти** (дожену́), **рози-гна́ти** (розжену́).

На́голос переска́кує:

стогна́ти (стогну, стогни́, стогна́в, —).

Подібно відмінюють ся дієслова на -нути:

махну́ти, махну́, махни́, махну́в, ма́хнений (махну́тий)

Так са́мо: **клякну́ти**, **проликну́ти**, **спімну́ти**, **минну́ти**, **схну́ти** (= **со́хнути**, гл. ви́ше), **стрепенну́ти** ся, **тхну́ти**, **схаменну́ти** ся...

З ви́шим на́голосом:

звихну́ти (звихну́, звихни́), **двигну́ти** (двиг = **двигну́в**), **замкну́ти** (замо́к = **замкну́в**), **зітхну́ти**, **зачер(н)ну́ти** (заче́р = **зачер(н)ну́в**)...

горну́ти (го́рну, го́рни́), **верну́ти**, **одягну́ти** (одя́г = **одягну́в**), **тисну́ти** (сти́с = **стисну́в**), **тягну́ти** (тя́г = **тягну́в**), **охолонну́ти** (охо́лобу, охо́лов = **охолону́в**)...

крикну́ти (кри́кну, кри́кни, кри́кнув, —), **бри́знути**, **гли́знути**, **гри́знути**, **гу́кнути**, **дму́хнути**, **ка́пнути**, **лу́снути**, **плес-нути**, **плі́снути**, **пчи́хнути**, **ри́знути**, **сви́снути**, **ско́кнути**, **сту́кнути**, **ча́хнути**, **ше́пнути**...

Минну́вість без на́ростка -ну:

гасну́ти, гасну, гасни, гас, гасла.

Так са́мо: **блі́снути**, **приві́кнути**, **ва́нути** (ва́в, ва́ла), **елу́хнути**, **гру́знути**, **здо́хнути**, **зя́бнути**, **кі́снути**, **лі́знути**, **ме́рзнути**, **мо́кнути**, **ма́кнути**, **па́хнути**, **пу́хнути**, **слі́знути**, **со́хнути** (= **схну́ти**, гл. ви́ше), **сти́(г)нути** (сти́г), **те́рп-нути**, **трі́снути**, **сче́знути**...

З іншим ваголосом :

засхнути (*засхну́, засхні́, засо́х, засхлі́*).

Сп. приказовий скорочений (гл. 29):

кінути, *кіну́, кинь, кінемо́, кіньте́, кінув, кінений* (*кінутий*).

Так само: *гіннути* (*гінув і гиб*), *глянути*, *дїнути* (= *дїти*, гл. I. А.), *плїнути*, *стрїнути* (= *стрїти*, гл. I. А.), *ста́нути* (= *ста́ти*, гл. I. А.), *сунути*, *спочїнути*...

Минувшість без на́ростка -ну :

охлянути, *охляну́, охлянь, охляв, —*.

З ріжних цнїв:

ревіти (= *ревті́, реву́, реві́, ревів, —*), *сопіти*, *хропіти*...; гл. I. Б.

іміти = *і́ти, (і)мі́, імі́, імі́в, імлений* (гл. I. Б.), *віймити* (*війму*), *найміти* (*найму́*);

їхати, *їду́, їдь, їхав, пере-їханий*.

2.

а) різати	<i>ріжу</i>	—	<i>різав, -ала...</i>
	<i>ріжеш</i>	<i>ріж</i>	
	<i>ріже</i>	—	<i>ріжучий; -чи</i>
	<i>ріжем(о)</i>	<i>ріжмо</i>	<i>різавший; -ши</i>
	<i>ріжете</i>	<i>ріжте</i>	
	<i>ріжуть</i>	—	<i>різаний</i>

Як *з в ж*, так переходить *с в ш* (гл. 23).

б) **сіпати**, *сіплю́, сіплеш, сип, сїпав, сїпаний*,

в) **прятати**, *прячу́, прях, прятав, прятаний*.

Як *т в ч*, так переходить *д в дж а ст в ш* (гл. 23).

г) **плакати**, *плачу́, плач, плавав, о-плаканий*.

Як *к в ч*, так переходить *г в ж, х в ш а ск в ш* (гл. 23).

Після цих взірців відмінюють ся: а) *мазати*; г) *двігати* (гл. I. А), *дїхати* (гл. I. А), *клякати*, *крякати* (гл. I. А)...

З інвншим наголосом:

писати (пишу, пишій, пишім, пирав, ¹піраний), **в'язати**, **казати**, **колисати**, **кресати**, **лизати**, **оперзати**, **тесати**, **чесати**, **кленати** (кленале; зрештою після І. А), **бормотати**, **воркотати**, **глодати**, **гуркотати**, **доптати**, **клопотати**, **лепетати**, **лоскотати**, **метати**, **муркотати**, **реготати** ся, **свистати**, **скоботати**, **скреготати**, **смоктати**, **хлептати**, **шептати**, **щебетати**, **брехати**, **плескати**, **полокати**, **скакати**, **стругати**, **сукати**...;

д) **орати** (ору або бру, бреш, ору, орав, браний);

е) **слати** (шлю, шлеш, шли, слав, пі-сланий), **післати** (пішлю).

Подібно відмінюють ся:

е) **колоти**, **колю**, -еш, **колі**, **колов**, **колений** (колотий).

Так само: **бороти** ся, **пороти**.

З різних пнів:

молоти (мелю, -еш, мелі, молів, мелений = молотий).

Дієменник на -їти:

муркотіти (муркочу, муркочуть = -отять, -очі = -оті, -отів, -отячі, —), **хотіти** (зам. хочеш також хоч: роби, що хоч).

II-a відміна.

216. Дієприкметник ч. теп. особливо у дієслів на -їти (-їти) і. -ати, кінчать ся замість на -ячий (-ачий), деколи після анальотії І-ої відміни на -ючий (-учий): **болючий** = **болячий**, **видючий** = **лячий**, **спючий** = **спячий**, **робючий** = **роб(л)ячий**, **бачючий**, **горючий** (порів. прикметник **горячий**).

Ненаголошене зак. 3-ої ос. бдн. -ить замінює ся деколи (особливо на Україні) зак. І-ої відм. -е: **робе** (читай: **роби**; гл. 3. і 28), **говоре**..

Також і в 3-у особу мн. втискає ся подекуди закінчене І-ої відміни на -уть: **учуть** = **учать**.

а) хваліти	хвалю	—	хвалів, -іла..
	хваліш	хвалі	
	хваліть	—	хвалячий; -ячі
	хвалім	хвалім	хвалівший; -ши
	хваліте	хваліть	
	хвалять	—	хвалений

б) **учіти**, **учу**, **учіш**, **учать**, **учі**, -ім, **учіе**, **учачий**, **учений**,

в) **варіти**, **варю** (вару), -іш, -ять, **варі**, **варів**, -ячий, **варений**,

г) **крі́пити**, *крі́плю, -пійш, -п(л)я́ть, -пій, -пійв, -п(л)я́чий, по-крі́плений*,

д) **красі́ти**, *красі́ю, -сіш, -ся́ть, -сі, -сі́м, -сі́в, -ся́чий, кра́шэ́ний*.

Як *с в ш*, так переходить *з в ж* (гл. 23).

е) **платі́ти**, *платі́ю, -тійш, -тя́ть, -тій, -тій́м, -тій́в, пла́-чэ́ний*.

Як *т в ч*, так переходить *д в дж*, *ст в щ* і *зд в ждж* (гл. 23).

Після *сх* взірці́в відмінюють ся: а) *валі́ти, гані́ти, дражні́ти, мані́ти, палі́ти, рані́ти, сні́ти ся, сталі́ти, ці́літи, числі́ти, поясні́ти...*, б) *навчі́ти, грі́шити, зна-чі́ти, кінчі́ти, лі́чити, зменьши́ти, перчі́ти, свідчі́ти...*, в) *мири́ти, мори́ти, острі́ти, сварі́ти...*, г) *благослови́ти, кпи́ти, склепи́ти, слави́ти, яви́ти ся...*, д) *гасі́ти, ро-сі́ти...*, е) *гати́ти, гні́здити ся, годи́ти, золоти́ти, ка-ді́ти, масті́ти, мости́ти, -песті́ти, сади́ти, слі́дити (слі́джі), хрести́ти, щади́ти...*

З іншими наголосом:

Борони́ти (*бороні́ю, борони́, -ів, боронений*), *білі́ти, гони́ти, дзвони́ти, ділі́ти, лі́жххх ся, моли́ти, спині́ти, соли́ти, стелі́ти, хорони́ти, чині́ти, божі́ти ся, волочі́ти, кри-ши́ти, лиші́ти, ложі́ти, мочи́ти, служі́ти, суши́ти, тужі́ти, отвори́ти, повторі́ти, говори́ти, жури́ти ся, шири́ти, диві́ти ся, дробі́ти, кормі́ти, кропи́ти, ку-пі́ти, лі́піти, лові́ти, ломі́ти, люби́ти, робі́ти, встро-мі́ти, топі́ти, труби́ти, возі́ти, місі́ти, носі́ти, про-сі́ти, блуди́ти, буді́ти, води́ти, вуди́ти, годи́ти (когось з *кш*), колоти́ти, крути́ти, молоти́ти, пусти́ти, ро-ді́ти, світи́ти, студі́ти, суді́ти, ході́ти, ці́діти...*

Бубни́ти (*бубні́ю, бубни́, бубнив*), *візволити, мі́слити, скі́млити; ба́бчити ся, ві́передити...*

Спосіб приказовий скорочений (гл. 29):

а) **стрі́лити**, *стрі́лю, стрі́ль, стрі́льмо, -те, стрі́лив, -стрі-лений*

б) **му́чити**, *му́чу, муч, му́чмо, -те, му́чив, му́чений*

в) **ві́рити**, *ві́рю, ві́р, ві́рмо, -те, ві́рив, -ві́рений*

г) **мо́вити**, *мо́влю, мо́виш, мов, мо́вмо, -те, мо́вив, -мо́в-лений*

- д) **квасити**, *квасю, квасиш, квась, квасьмо, -те, квасив, квашений*
 е) **гладити**, *гладжу, гладиш, гладь, гладьмо, -те, гладив, гладжений*.

Так само: а) *позволити, сваволити, слїнити, цїлити, чванити ся...*, б) *бачити, вбжити, жїжити (зїч-), пражити, рїжити, скаржити, скбжити, смажити, страшити, тїшити, тревбжити...*, в) *ударити, жмїрити, парити, хмїрити...*, г) *бавити, вбвити, роззявити, квипити ся, правити, ставити, тїмити...*, д) *повісити, лазити...*, е) *балажїтити, брїдити ся, верховодити, громадити, каламїтити, нїдити, радити, трїтити, шкбдити...*

Сп. приказбвий лишє в бднинї скорбченийї:

нїщити (*нїщу, нїш, нїщїм, -їть, нїщив, нїщенийї*), *лїщити, мбрїщити, пїтрошити, плбщити, вїтрїщити, вїтрити, гбрбити ся, примїсити (примїсь, -сїм), їздити, пбстити, чїстити...*

Пнї на -ї (гл. 35, 2):

ж) **таїти** (*таю, таїш, таять, таї, таїмо = таїм, таїв, тавенийї*), *клеїти, маїти...*; **доїти** (*добїть, дїї, дїїмо, дїїте = доїть*), *гноїти, гоїти, млоїти, поїти, роїти ся, присвоїти, строїти...*

привзичаїти (*привзичаю, привзичаї*).

Дїєїменник з нїростком -їти:

- а) **велїти**, *велю, велиш, велї, -їм, велїв, -вєленийї*
 б) **клячіти**, *клячу, клячїш, клячї, -їм...*
 в) **горїти**, *горю, горїш...*
 г) **терпїти**, *терплю, терпїш...*
 д) **слизїти**, *слижю, слизїш...*
 е) **вертїти**, *верчу, вертїш...*

Так само: а) *болїти, волїти* (гл. I. А), *гомонїти...*, б) *кишїти...*, г) *гремїти, кипїти, свербїти, шумїти...*, е) *глядїти, гудїти, кортїти, летїти, сидїти, шелестїти...*

Нїголос вїдмїнний і сп. приказбвий скорбченийї:

засїдїти (*засїджу, засїдь, -дьмо*), *вїдїти, нївїдїти, ненївїдїти, втерпїти, вїсїти, мїсїти...*; *розвїднїти ся (розвїднї)*.

Дїєїменник на -ати (гл. 35, 1):

крїчаїти, *крїчу, -їш, крїчї, крїчїв, о-крїчанийї*.

Так са́мо: *блища́ти, верещи́ти, держа́ти, дрожа́ти, квичи́ти, лежа́ти, мови́ти, пиши́ти, ричи́ти, сичи́ти, тріщи́ти...*

На́голос відмінний і сп. приказо́вий скороче́ний: **нале́жати** (*нале́жу, нале́ж, -жмо*), *заде́ржати...*

Закі́нчення се́ї відміни є ще у тих дієслі́в:
спа́ти (*сплю, спиш, спи, спи́м, спав, за-спани́й*);
сто́яти (*стою́, стоїш, стій, стіймо́, стоя́в, —*), *бо́яти ся*;
оха́яти (*оха́ю, -їш, оха́й, оха́в, -яни́й*); *пересто́яти* (*пересті́й*);
бі́чи (= *бігти́, біжу́, біжи́ш, біжи́, -ім, біг, бігла, —*).

III-а відміна.

да́ти	дам	—	дав, да́ла...	217.
	дасі́, даш	дай		
	дасть	—	—	
	дамó	да́ймо	да́вший; -ши	
	дасьтé	да́йте		
	даду́ть	—	да́ний	
ї́сти	ї́м	—	ї́в, ї́ла...	
	їсі́, їш	ї́(д)ж		
	їсть	—	ї́дчий; -ячі́	
	їмо́	ї́(д)жмо	ї́вший; -ши	
	їсьтé	ї́(д)жте		
	ї́дять	—	ї́дений	

пові́сти, *пові́м, -їш, пові́(д)ж, пові́в, пові́дений*.

бу́ти	я є ¹⁾	бу́ду	—	був, бу́ла
	ти є, єсі́	бу́деш	будь	
	є, єсть	бу́де	—	(су́щий)
	ми є	бу́демо	бу́дьмо	бу́дчий; бу́дчий
	ви є	бу́дете	бу́дьте	бу́вший; -ши
	вони́ є	бу́дуть	—	—

забу́ти (*забу́ду, -еш, забу́дь, забу́в, забу́тий*), *відбу́ти...*

Галича́ни ма́ють корóтші фо́рми для 1-ої і 2-ої осóбви від *бу́ти* і прийма́ють їх як закі́нчення осóбові:

1. **-м**: *ра́дам, я рад бим, чита́лам, ба́тьком* (= я ба́тько), як *бим знав...*, **-сьмо** (**-м**): *ра́ді-сьмо, чита́лим...*

¹⁾ Пóрвiсно і тепóр ще подéкуди єсьм.

2. -сь: *рідась, читалась, дитинась...*, -сьте: *ріді-сьте, читали-сьте, діти-сьте...*

Від *пізнати* декуди чути форми *пізна́м, -а́ш*, або *пізна́си, пізна́сть* зам. *пізна́ю, -еш, -є*; цих нарічєвих форм в письмі треба встерігати ся.

Дієслова уживані лише в поодиноких формах.

218. Лише в поодиноких формах уживають ся н. пр.: *пожаль ся Бóже, храни Бóже! біга́й! біга́йте! Бог вість; бодé, боду́ть, боді́ = бодь; заже́г, заже́гла; верг, ве́ргла; яло́ ся (ня́ти).*

До *жму, жмеш...*, *жми...* хибує дієменник і форми часу́ мин.; так са́мо до *сливé, слив, сли́ла, -ли* хибує інших форм.

До *спочіти, спочів...* звучить сп. прями́й *спічн́у, -еи...*, сп. приказ. *спічн́и, -їм, -їть.*

ЧАСТЬ ЧЕТВЕРТА.

СКЛАДНЯ.

А. Речене (гадка).

Речене поєдинче.

Як говоримо, то звичайно робимо се з наміром, абі **219.** комусь другому висказати те, що гадаємо або думаємо, т. зн. своєю гадку або думку. Слова, котрими висказуємо одну-єдину гадку або думку, всі разом становлять одне речене (гадку) н. пр.: *В нашій школі учать ся діти по руски читати.* Речене — се гадка (думка) виражена словами.

Деколи досить одного слова, абі висказати гадку, н. пр.: *Ході! Писати! Гремить.*

Але часом вимовляємо слова, не висказуючи тим ніякої думки; так буває, коли хто крикне, н. пр.: *Ах!* То вже не речене. А так само, коли когось кличемо, н. пр.: *Гей!*, або знаючи імя, по імени: *Васілю!* Той, когось кличемо, мусить аж відгадувати, або з різних обставин догадувати ся, чи гадаємо ми: *Я маю на думці тебе, Васілю!*, чи: *Тепер на тебе черга!*, чи: *Слухай! Диві ся! Де ти? Я тут! Ході сюди! Вставай! Говорі! Мовчі! Що ти верзеш?* — чи що іншого тому подібного. Отсе все і богато дечого іншого можна собі при оклику подумати, однак се виразно і докладно не сказано.

Гадки, які можемо висказати словами, своїм змістом **220.** бувають дуже розмаїті; однак можна їх розділити на отсі чотири групи:

1. Найчастіше виска́зуємо кому́сь щось таке, що ува́жаємо за пра́вду, бо ми розпізна́ли се свої́ми змі́слами, свої́м ро́зумом або дові́дали ся від достові́рної осóби, н. пр.: *Бог сотворі́в сві́т. Та́та нема́ до́ма.* Таке рече́не назива́є ся **твер́джене́.**

2. Ча́сто хóчемо, аби́ осóба, що до не́ї гово́римо, нам щось сказа́ла; тоді́ пита́ємо ся так, аби́ то́та осóба пізна́ла, що са́ме від не́ї ми хóчемо почу́ти, н. пр.: *Чи та́то до́ма? Що чува́ти ново́го?* Таке рече́не назива́є ся **пита́не.**

3. Де́коли хóчемо, аби́ осóба, що до не́ї гово́римо, щось таке зроби́ла, що ще не ді́є ся, а зале́жить лишé від во́лі се́ї осóби, н. пр.: *Читайі́! Тихо́!* Таке рече́не назива́є ся **при́каз.**

4. Наконéць мо́жна чо́гось бажа́ти, не вимага́ючи за́разом від осóби, що до не́ї гово́римо, аби́ вона́ се зроби́ла, бо мо́же вона́ і не в си́лі се́го зроби́ти, або мо́же се́го від не́ї вимага́ти го́ді, н. пр.: *Най жи́є наш ці́сар! Най вам Бог проща́є!* Таке рече́не назива́є ся **ба́жане.**

221.

Як розма́тий бува́є зміст рече́нь, так са́мо розма́та бува́є і їх фо́рма, т. зн. оскі́лькисть і які́сть слі́в, що з них рече́не склада́єть ся. Одна́к всі́ слова́, гру́пи слі́в в рече́ню сповня́ють яка́сь певне́ завдане́ як ча́сти або чле́ни рече́ня. Ма́ємо п'ять осі́бних ча́стих рече́ня. Упорядку́ємо їх тут пі́сля то́го, як за ча́сто вони́ в рече́ню поді́бують ся, та́й які́ вони́ за ва́жні:

1. В ко́ждім ці́лкові́тім рече́ню мі́стить ся завсі́ди якийсь ви́сказ — **прису́док;**

2. відта́к бува́є зви́чайно на́звана яка́сь осóба або рі́ч, про котру́ тим прису́дком щось виска́зуємо — **підмет;**

3. а ще і дру́га осóба або рі́ч, на котру́ зве́рнена або до котро́ї стяга́є ся чі́нність, на́стрій ду́ха або щоне́будь і́нше, ви́ражене в ви́сказі́ — **предмет;**

4. на́дто ще мо́же бу́ти поданий час, місце, сте́пень, причи́на, спо́сіб або і́нша яка́ обста́но́ва ви́сказу. — **прида́ток прислі́внико́вий;**

5. на́решті́ бува́ють в рече́ню та́кі ча́сти, що мимохі́дь приклада́ють на́званій в рече́ню осóбі або рі́чи яку́сь прикме́ту або яка́сь блі́зше озна́чене — **прида́ток прикметни́ковий.**

Пріміри: *Бліскас* (1). — *Грім* (2) *грохотить* (1). — *Буря* (2) *гне* (1) *деревá* (3). — *Вона* (2) *метé* (1) *порохами* (4). — *Наконéць* (4) *скропляє* (1) *дош*, (2) *кúряву* (3). — *І свіжа* (5) *зéлень* (2) *усміхаєть ся* (1) *до нас* (3) *з лéсів і левáд* (4).

Змежи усіх сях п'яти частий реченя присúдок і підмет є найважнійші. Цілковите речене без присúдка не може обійті ся, а підмету лиш деякі реченя не мають (гл. 226). Длятóго сї обі части реченя називáємо **ГОЛОВНИМИ**. 222.

Прóчі части реченя називáємо **ПОБІЧНИМИ**. Прéдмет і придáток прислівниковий стягають ся до присúдка; де є прéдмет, там він понайбільше становить доконéчне доповнене присúдка (*Буря гне деревá*). Придáток прикметниковий може стягати ся до підмету, але тáкже і до якогось иньшого імени або заіменника в реченю, н. пр.: *Йди все правою дорóгою. Розúмний госпóдар користує ся кождим клáпником землi*.

Поодинокі часті реченя.

1. Присудок.

Абї висказ висловити, на се маємо в на́шій мові 223. осібну часть мови: дієслово. У дієслів є на се пітомі фóрми, так що богáто рóдів і форм висказу можемо виразити вже самім дієсловом. Так *гремить*, *гремiло* вже самім своїм закінченем висказує, чи подія, про котрú говоримо, вражає наш слух сáме в тій хвилі, як вимовляємо се слово, чи вразила егó в про́шлім часі; по фóрмі *читáємо* зáраз пізнáти, що се твэрджене, по фóрмі *читáймо*, що се пріказ; *пише* і *пишуть* вже своєю фóрмою показують, чи чинність писаня запримічаємо на одній, чи на кількох особах; із форм: *говорю*, *говориш*, *говорить* вiдно, чи одна з тих осіб є на думці, що з собóю говорять, чи може якась трéта. Оттáк дієслово вже самими своїми фóрмами гóдно виразити присúдок¹⁾. Однáк се вистарчає лишé для якої ті-

¹⁾ В лúже живім оповіданю уживáють ся дéколи дієсловні присúдки, так сказáтиб, без всяких форм немóв óклик, н. пр.: *Я зирк на него. Двері рип до насiки. Мáрко ли за рúку. Тай*

сячі присудкових понять, т. зн. для тільки понять, кілько можна віразити сим засобом дієслів, який у нас є. Коли сказати: *є тепло, було темно, ти терпеливий, будь терпеливий, стає жебраком, стають жебраками, остаю ся без надії, остаєш ся без надії і т. п.*, то присудкове понятє, т. зн. се, що ми висказуємо, спочиває в словах: *тепло, терпеливий, жебрак, без надії*; дієслова: *є, було, будь, стає, остаю ся і т. д.* служать лишє на те, абї тотї слова примістити в реченю як присудки і висказ приспособити до потріби (гл. 54); такє дієслово можна деколи і опустити, н. пр.: *Ти терпеливий.*

224.

Треба отже відріжнїати двоїкі присудки: присудки віражені дієсловом, і такі присудки, що їх понятє віражено іньшими способами.

1. Присудком буває дієслово, н. пр. *Селянін оре. Немі (= не має) русалок.*

2. В іньшим разі (як присудком не є дієслово) маємо уважати на дві річи, а то:

- а) на дієслова, які в таких реченях можуть стояти, і
- б) на слова або ірупи слів, в яких містїть ся присудкове понятє.

225.

а) Найчастійше в таких реченях подібуеть ся дієслово *бути*, н. пр.: *Книжка була моя.* Воно сполучує лишє присудкове понятє (*моя*) з підметом (*книжка*) і для того називає ся *злучкою*. *Була* висказує мимохідь і те, що моє посіданє книжки паде в минувшість; а як і такогo мимохідного означеня не конєчно потрібно, тоді завданє сєго дієслова такє незначнє, що можна єго і опустити: *Книжка (є) моя*. Більше вагі для висказу має дієслово: *бувати*, відтак: *стати, стати ся, остати, зробити ся, показувати ся і т. п.*, наконєць *звати, називати, іменуєати, вибирати...*, самі такі дієслова, що зазвічай домагають ся доповненя ще якїмсь присудковим понятєм.

б) Для віразу присудкового понятя служать нам:

бєбєх в могїлу. Але вовк скакїць до ньогo і зубїми хан за нєгу. Слєзи їм лиш кїтькїть. Обвалїї в пісєк хвостїськo та в лицє йому талан (тут ужїто талан навїть як спос. преказового)!

1. прикметники і інші імена, які треба лише поставити у відмінку, призначенім для присудкових понять, т. зн. перед усім у 1-ім відмінку, н. пр.: *Цукор солодкий. Дастівка дуже пожиточна. Кождому своє міле. То мені міло. Івась є дитина. Дастівка птіця перелётна. Наука велике добро.* Безпідметово: *Нас було трое. Сім літ минуло* — або також в шестім відмінку: *Іван уже парубком (парубок). Остаю твоїм приятелем. Остаєм твоїми приятелями.* (Про вибір відмінка гл. 310—312, про згоду 237—240).

2. Однак присудками бувають також імена в інших відмінках, і то з приіменником або без приіменника, і прислівники — коротко сказавши, слова і вирази, які зрештою звичайно сповняють службу інших частин речення (придатка прикметникового або прислівникового) і тому не можуть стояти в присудковім відмінку. Н. пр.: *Я іншої думки* (порів.: *можна шанувати людей іншої віри*). *Будь тихо!* (порів.: *Дитина цілу годину сиділа тихо*). *Мати вже дома* (порів.: *Я багато пересиджував дома*). *Він без розуму* (порів.: *Він робить все без розуму*). *Тато в церкві. Найбільший скарб літературний України в її народній усній поезії. Сего цвіту по всьому світу. Годі говорити.*

2. Підмет.

Деколи висказуємо щось, не виражаючи тої особи, що до неї мав би належати присудок (речення безпідметові). Се буває:

1) при деяких явищах природи, н. пр.: *Бліскає. Зашуміло в лісі. Розвідніло ся. Було темно, відтак*

2) при деяких утертих присудкових виразах, як: *Нема вже таких людей. Треба нам помочи. Жаль ему було коня. Шкода було заходу, тай*

3) у зворотах, як: *Забагло ся мені товариства. Полёжшало мені на серці. Не їсть ся смічно самому. Най ся тобі не бажить печеного лёду! Гадало ся мені. Петрови добре дома жило ся. Минуло ся і сліду не стало. Мені таких ягід сніло ся.*

Одна́к у рече́нях з підметом, підмет така́ сама́ ва́жна часть рече́ня, як і прису́док.

227. Підметом бува́є:

1. іменнико́ве імя́: *Де́рево росте́. (Я) му́шу ще бога́то учи́ти ся.* Такий підмет стоїть у 1-ім відмінку (гл. 284);

2. і́нше яке́ сло́во, що в тім разі́ як іменник ужива́є ся, чи то прикметнико́ве сло́во (що о́тже мо́же сто́яти в 1-ім відмінку), як: *Кождо́му сво́є ми́ле,* чи то таке́ сло́во, що го́ді е́го поста́вити в яки́мнебу́дь відмінку, як: *Лу́чше дава́ти, чим бра́ти.* „Дава́ти“ є́ дієсло́во.

3. Предмет.

228. Бі́льша части́на дієслі́в і деякі́ прикме́тники виража́ють таку́ чинни́сть або такий ста́н, що доконече́но тре́ба назва́ти, або хоть поду́мати собі́ до то́го яку́сь осбо́бу або рі́ч, бо іна́кше ся чинни́сть або сей ста́н були́б безпредмето́ві, нерозу́мні або і неможли́ві.

Хто купу́є, завсе́ди му́сить купува́ти якийсь това́р; хто да́є, завсе́ди му́сить щось дава́ти, а о́крім то́го му́сить ще се і кому́сь дава́ти; хто жадни́й, му́сить завсе́ди бу́ти жадни́м чо́гось. Отсю́ то часть рече́ня, що виража́є таке́ доповне́не прису́дка, назива́ємо предме́том. Найбі́льша части́на предме́тів стоїть у 4-ім відмінку, і́нші знов у 2-ім, 3-ім відмінку, або у відмінку сполу́ченім із приіменником.

229. Предме́том о́тже бува́є:

1. імя́, н. пр.: *Коро́ва їсть тра́ву. Се теля́тко ще не їсть тра́ви.* Два рі́зні предме́ти: *Прости́ нам довгі́ наші́. Учи́тель учи́ть учени́ків пи́саня.*

2. зво́рот приіменнико́вий, н. пр.: *Не забува́й на ме́не. Ро́дичі дба́ють про добро́ свої́х діти́й.*

230. Помі́ж вся́кими предме́тами вири́зняють ся ті, що сто́ять в 4-ім відмінку в незаперече́нім рече́нню (гл. 304); такі́ предме́ти назива́ємо **власти́вими предме́тами**, а дієсло́ва, що таких предме́тів домага́ють ся, **дієсло́вами перехі́дними**. Власти́вий предме́т ду́же просто́ і тісно в́яжить

ся з присудковим дієсловом; се бачимо з того, що такий предмет стає ся підметом, як реченє перекласти із стану предметного у стан підметний. *Я писав адресу. Адреса вже написана.*

4. Придаток прислівниковий.

І придатки прислівникові служать до доповнення присудка, однак се доповненє не такє важне, щоб одні присудки мусїли доконєчно ними доповнїти ся (як предметом), а другї їх зовсїм не терпїлиб¹⁾; придатки прислівникові додають до висказу лишє якїсь обстанови, що дєколи для слухача або читача в цїлїм реченю мѡжуть мати найбільше значїне, однак не є так дуже потрібні (як присудок, звичайно підмет а дєколи предмет) до того, щоб реченє було вповнї зрозумїлим і цїлковїтим; без них реченє, як реченє, мѡже зовсїм обїйти ся і будє цїлковїте. Як я комусь, що шукає ключа, скажу н. пр.: *Я сховав ключ у лївій шафлядї мѡго столика*, то для нєго отсє означенє мїсця має найбільшу вагу; однак реченє без того означеня мїсця останє ся цїлковїтим, мїжтїм як *я, сховав і ключ* у нїм доконєчно потрібні частї, без *я, сховав* не будє речєня.

Придатки прислівникові подають мїсце, як: *тут*, в лїсї, на право, кругѡм, час, як: *тепер*, в недїлю, часѡм, спѡсїб, як: *так*, дѡбре, помалу, пїшки, прѡсьбами, молотѡчком, стєпень, як: *дуже*, страшно, цїлком, причїну, як: *тому*, з тѡї причїни, з радєсти і т. п.

Абї такі обставини мѡжна вїразити, на те маємо осїбну часть мѡви: прислівники, а як мусимо послугувати ся якїмсь імям, то особлїво 6-ий вїдмїнок помїчнїй нам у тїм, щоб із імя зробїти придаток прислівниковий; однак часто трєба ще і приїменників, абї обстанѡву вїразити доклядно так, як вона нам уявляєть ся.

Придатком прислівниковим буває: 233.

1. прислівник, н. пр.: *Я прїйду зараз. Тут є кїмната до вїнаймленя. Гремїть страшно.*

¹⁾ Як не терпїять при собі предмету дєякі присудки, н. пр. дієслова неперехїдні.

2. імя, н. пр.: *П'ятого ма́я вечеро́м приї́хали ма́ма доми́в.*

3. зворот приіменниковий, н. пр.: *В котрі́м мі́сті уме́р Фе́дьковіч? Фе́дьковіч уме́р в Черні́вцях в сі́чні 1888-го ро́ку. Хло́пець ска́вав з ра́дості. Пі́шли ко́го в се́ло за кі́ньми! Бо́г кара́є ста́рі ко́сти за грі́хи мо́лодос́ті. О́дного ра́зу в до́рoзї до́вело́ ся мені́ за́ночува́ти на се́лі у ма́ленькій ха́тці у ви́шнє́ім садо́чку.*

5. Придаток прикметниковий.

234.

І прида́тки прикметнико́ві бува́ють, що пра́вда, для слухача́ або читача́ дуже ва́жні, одна́к до голо́вних ча́стих ре́чення вони́ не наде́жать. Вони́ не доповня́ють прису́дка, лиш якéсь імя́ в ре́ченю: чи то імя́ присудко́ве, підмет, прѣдмет, чи то іменник прида́тка прислівнико́вого або прикметнико́вого. Н. пр.: *Топо́ля є́ висо́ке де́рево. Ба́чу ви́со́ке де́рево. Пта́ха уві́ла собі́ гні́здо на висо́кім де́реві. На са́мім верши́ку висо́кого де́рева сі́в полови́к.* В усі́х сих ра́зах прикла́даєть ся до де́рева прикме́та висо́кості, одна́к се не стано́вить змі́сту, не стано́вить ви́сказу ре́чення так, як се ба́чимо в ре́ченю: *Де́рево висо́ке.* Тут (є) *висо́ке* є́ прису́док, а там сло́во: *висо́кий* стої́ть усю́ди як прида́ток прикметнико́вий. Із се́го ба́чимо, що прикме́тники прида́ють ся так на прида́тки прикметнико́ві, як і на імена́ присудко́ві, та що їх, коли́ вони́ є́ прида́тками прикметнико́вими, мо́жна з ре́чення ви́няти і тим ре́чене́м ще не нару́шить ся; се́гoж, без нару́шеня ці́лості ре́чення, не мо́жна зробі́ти з ті́ми прикме́тниками, що є́ в ре́ченю прису́дками. Прида́тність прикме́тників до се́ї служби́ в ре́ченю но́ка́зуєть ся наглядно́ при зго́ді (гл. 239); але́ як за́сі́б дієслі́в для ви́разу присудко́вого по́ня́тя обме́жений, так са́мо і прикме́тників нема́ в мо́ві на сті́лько, щобі́ німи ви́разити усі́ прида́тки прикметнико́ві в ре́ченнях; то́му му́симо ча́сто послугува́ти ся і́ншими ви́разами.

235.

Прида́тком прикметнико́вим бува́є:

1. прикме́тник, прикметнико́вий заі́менник або числі́вник, н. пр.: *Вели́ке де́рево пово́ли росте́. Гі́ркий чу́жий хлі́б. Ваш ді́м вели́кий. Там насé́ ся два во́ли.*

2. іменник, згідний у відмінку з імям, що до не́го він стяга́ється, н. пр.: Сло́во „ко́роль“ по́ходить від імени франко́нського короля́ Ка́роля. По сме́рті б́рата д́іти си́роти пере́йшли до мо́го до́му. В такі́х ра́зах іменник так са́мо як прикме́тник виража́є прикме́ту нале́жного іменника, а зго́да іменників пока́зує, що вони́ відно́сять ся до се́бе як прису́док і підмет: *ко́роль є сло́во, д́іти є си́роти.*

3. дру́гий відміно́к іменника (іменнико́вого заіменника або числі́вника) або зво́рот приіменнико́вий, н. пр.: *Се ді́м бурмі́стра. Да́йте мені́ скля́нку води́. Ти́ждень ма́є сі́м дні́в. На ко́ждій ру́ці є по п'ять па́льці́в. До́рога до шко́ли да́лека. Ко́жда приго́да до му́дрости до́рога. Стра́х пе́ред ка́рою повстрі́мує на́віть злочі́нці́в від ли́хих ді́л.*

Ча́сто у фо́рмі прида́тка прикметнико́вого вставля́ється **236.** корóтко в ре́чене те, що вла́стиво поду́мане як прису́док осібно́го ре́чення (при́кладка), н. пр.: *Черні́вець, голо́вне мі́сто Букові́ни, лежа́ть над Пру́том (Черні́вець є голо́вне мі́сто Букові́ни). Се ді́м бурмі́стра, чолові́ка пра́вого і до́свідченого (Бурмі́стр є чолові́к пра́вий і до́свідчений). Ма́ти, вже да́вно в си́рій моги́лі, була́ все взі́рцем дочі́ї Олені́ (Ма́ти була́ вже да́вно в си́рій моги́лі).* Гл. про се **254** (ре́чене скорóчене).

З г о д а.

Се, що виска́зуємо про осóбу або рі́ч, або що прикла́даємо як прикме́ту, т. зн. прису́док і прида́ток прикметнико́вий, стара́ємо ся в мо́ві, скі́льки мога́, вже са́мим до́бром фо́рм з нале́жним підметом або іменником так спо́лучи́ти, аби́ з то́го було́ ві́дно, що вони́ ті́сно до се́бе на́лежать: ми зго́джуємо, як то ка́жуть, прису́док і прида́ток прикметнико́вий з підметом або іменником. Отта́к вибира́ємо н. пр. зме́жи фо́рм: *вели́кий, -а, -е, -і* то́ту фо́рму, що до́бре стосу́ється до то́ї рі́чи, яки́й прии́суємо прикме́ту вели́кості: *вели́кий чолові́к, вели́ка жі́нка, вели́ке село́, вели́кі ха́ти.*

І. Присудко́ве дієсло́во — і то так се дієсло́во, що **238.** є прису́дком, як і се, що до́дане до присудко́вого імени — зго́джується з підметом:

1. в теперішности (і будучности)

а) як підметом є заіменник особовий, в особі і числі: *я йду, ти йдеш, він іде, ми йдемо* і т. д. Тоті три особи відрізняють ся зрештою на присудковім дієслові і тоді, як нема заіменника; так само буває і в способі приказовім, при котрім заіменник звичайно опускається: *йди, ідім, ідіть*. Як на місці підмету названі разом дві різні особи (гл. 251, 2, речене стягнене), то дієслово кладеть ся у відповідну особу множини: *я і ти (= ми з тобою) підємо, ти і він підете*.

б) В інших рідках стоїть завсїди трета особа, а згода дотичить лишє числа: *брат прийде, сестра прийде, діти прийдуть* (гл. 283). В реченях безпідметових стоїть однина (274).

2. В минувшости (і в способі можливім) можна виразити лишє рід і число, н. пр.: *я читав, ти читав, сестра говорила, ягня прийшло*, а в множині лишє число: *кони бігли, корови бігли*. В реченях безпідметових стоїть рід середній: *бліскало, розвідніло ся, було темно, шкода було заходу*.

239. II. Імя присудкове може вповні згоджувати ся з підметом, як

а) є прикметником, а то в роді, числі і відмінку: *я здоровий, сестра слаба, сонце ясне, хмари темні*; в реченнях безпідметових стоїть рід середній (іменникової відміни 174, 5, 319) в однині: *тяжко мені*.

б) Іменники, як присудкові імена, деколи не можуть згоджувати ся з підметом у числі і роді: *Львів місто. Коломїя місто. Львів і Коломїя міста. Чернівці місто*.

Згоди в відмінку нема, коли присудкове імя кладеть ся в 6-ім відмінку (309, 5), н. пр.: *Називаємо Бога нашим віцеєм*. Тут, зважаючи на форму реченя, підметом є *ми*, а слово *Бог*, додане як предмет, означає особу, до котрій прикладаємо імя і відтак присудок *отець*.

240. III. Придатки прикметникові згоджують ся, як мають

а) прикметникову форму, завсїди в роді, числі і відмінку: *малий хлопець, малого хлопця, маленька дївчина, велике дерево, малі хлопці* і т. д.

б) Іменники можуть деколи збіджувати ся лишé в відмінку (як вище II б): *син малоліток, діти зведенята, дитій зведенят, сиротою недолітком.*

Опуст частий реченя.

Ча́сто виска́зуємо якéсь рече́не не зовсе́м по́вно, а то, **241.**
ко́ли одна́ яка́сь ча́сть рече́ня розуме́ть ся сама́ собо́ю (рече́не елі́птичне), н. пр.: *По ні́тиці до клубка́* (= По ні́тиці дійде́мо до клубка́). *Де тво́я ма́ма? На по́лі* (= Мо́я ма́ма є на по́лі). *Геть!* (= Іди́ геть!). *Вон із на́шого села́!* (= Іди́ вон із на́шого села́). *Що мені́ робі́ти?* (= Що́ тре́ба мені́ робі́ти). *Я до вас із щі́рим се́рцем, а ви до мене́ з хі́трошами* (= Я до вас відно́шу ся, або гово́рю із щі́рим се́рцем....). *Чи прині́с Па́вло кни́жку? Прині́с* (= Па́вло прині́с кни́жку). *Ні* (= Па́вло не прині́с кни́жки). *Що?* (= Що́ ка́жеш?). *Але де! Ще́ й як! Як би́ то! Коби́!* і т. д.

Елі́пса, як ба́чимо, найча́сті́йше до́тічнть прису́дка, але тако́ж і підмета або пре́дмета; про опу́ст яко́сь побі́чно́ї ча́сти рече́ня (222) рідко́ ко́ли мо́же бу́ти мо́ва, бо рече́не в тако́м ра́зі все тако́ї форма́льно є ці́лкові́тим.

Сполука речень.

Дві або кі́лька гадо́к мо́жемо ви́разити так одну́ по **242.**
дру́гій, що рече́ня ні́як з собо́ю не сполу́чені; в тако́м ра́зі е́ї рече́ня сто́ять попри се́бе як два або кі́лька рече́нь поєди́нчих: *Васи́ль говорі́в до́вго. Єго́ това́риш мовча́в. Він не нахо́див до́брої́ відпові́ди.* Ко́ли одна́к га́дкі з собо́ю в'я́жуть ся, то сю́ зв'язь мо́жна і в мо́ві ви́разити, сполу́чуючи у відпові́дний спосі́б рече́ня в одну́ цілі́сть. *Васи́ль говорі́в до́вго, а єго́ това́риш мовча́в, бо не нахо́див до́брої́ відпові́ди.* Дру́ге рече́не сполу́чили ми тут із пе́ршим рече́нем сло́вом *а*, абі́ тим протиста́внть одну́ га́дку дру́гій. Впро́чім оба́ рече́ня лиші́ли ся, як ба́чимо, незмі́нені і само́сті́йні; вони́ со́бі рівно́рядні. Тре́те рече́не пода́є причи́ну мо́вчання, то́му ужи́то сло́ва *бо*, абі́ єго́ нава́зати до попере́дного рече́ня. Мо́жнаб та́кже сказа́ти: *не нахо́дячи́*

добрій відповіді, але тим се трєте рєченє так змінилоб ся, що самó про себе вже не моглоб стояти; таким чїном стало воно рєченєм залєжним від другого, óтже підрядним і грає в нїм рóлю придátка прислівникового причїни (мєньше-бїльше = *задля браку добрїй відповіді*). Так само мóжемо і отсї рєченя з собóю сполучїти: *Надхóдить óсїнь. Лїсте опадає з дерев. Ластівкї відлїтають у вирїй*. Мóжемо сказати: *Як надхóдить óсїнь, лїсте опадає з дерев, а ластівкї відлїтають у вирїй*. Тут пєрше рєченє супроти їнших рєчень стало ся придátком прислівниковим часу (= *З початкóм óсени*).

Розберїм рєченє: *Квóчка скликає курчата, скóро побáчить котá*, то в рєченю: *скóро побáчить котá* пїзнаємó придátок прислівниковий часу (= *на вид котá*) до *скликає*. В рєченю: *Кїмнáта, де я сплю, має двї вікнї, що вихóдять на огорóд* — *де я сплю* є придátок прикметниковий до *кїмнáта*, а так само *що вихóдять на огорóд* є придátок прикметниковий до *вікнї*; їх мóжна би заступїти якїмись прикметниками (от як: *спáльний, огорóдний* або т. п.). Ще одїн прїклад. *Хто має якєсь осїбне бáжанє, нехай скáже, абї я знав, що маю купїти*. Тут рєченє *хто має якєсь осїбне бáжанє* подає, хто має говорити, óтже є підметом до *нехай скáже*; рєченє *абї я знав* є придátком прислівниковий наміру до тóго самóго присúдка *нехай скáже*, а рєченє *що маю купїти* є нарєштї предметом до *я знав*. Остáтнє рєченє є óтже залєжне від передостáтнього і емú підрядне, а передостáтнє (і так само і пєрше) підрядне другому рєченю *нехай скáже*. Óтже цїле рєченє складає ся з чотирóх дрїбнїх рєчень, що стоять до себе в розмаїтнх відно́синах.

243.

Щобї розумїти сполúку поодиноких рєчень в однú одностаїну цїлїсть, мусимо, як вїдко, пєред усїм ма́ти на óцї рїжнїцю мєжи рєченнями головними а рєченнями побічними; рєченя головні є самостїйні, а рєченя побічні є члєнами (ча́стями) їнших рєчень¹⁾. Рєченє побічне є підрядне рєченю головнóму або їншóму рєченю побіч-

¹⁾ Се найлїпше бачимо на рєченю: *прóсимо на хлїб, на сїль, та на що Бог дав*. Рєченє *що Бог дав* так само сполúченє з прїім. на і поставленє як предмет до *прóсимо*, як і іменники *хлїб, сїль*.

ному, в котрім вонó сповняє слўжбу якогось члена реченя. Сеж головне або побічне речене, що до него якесь речене побічне належить як член або часть реченя, називаємо **надрядним**. Колиж два реченя головні, так з собою сполучені, що ні одно з них не є членом (частью) друго́го реченя, то такі реченя є собі **рівнорядні**.

Реченя сполучені рівнорядно.

Реченя рівнорядні, сполучені в одну цілість, можуть **244.** бу́ти реченнями головними, н. пр.: *Васи́ль взяв у ру́ки крє́йду, приступи́в до таблиці́, розмахну́в ся і почав писати́*; вони́ можуть бу́ти та́кже реченнями побічними, що супроти реченя надрядного сповняють однакову слўжбу, н. пр.: *Я вїди́в, як Васи́ль взяв у ру́ки крє́йду, як приступи́в до таблиці́* і т. д. Тут реченя побічні є всі предмети до *я вїди́в*; всі вони́ між собою сполучені рівнорядно, а супроти головного реченя всі вони́ однаково підрядні.

Аби́ ви́разити сполу́ку рівнорядних речень в одну цілість, до того уживаємо звича́йно злу́чників (**351**), але та́кже прислівників або прислівникових придатків; добóром сих слів або ви́разів можемо та́кже вказати на звязь, в якій рівнорядні реченя до себе сто́ять. **245.**

1. Найсла́бше ви́ражає таку́ звязь *і* або *та́й*; вони́ сполучують лишé одно́ речене з дру́гим, н. пр.: *Ви́н розмахну́в ся і (та́й) почав писати́*. Така́ звязь речень назива́ється **злу́чна**. Як є́ більше, ніж два реченя, то що йно оста́тне речене навя́зуємо та́ким злу́чником до попередного, як се бачили ми в реченю: *Васи́ль взяв і* т. д. Тут одно́ речене іде́ за дру́гим так, як поодинокі чинности по собі наступа́ють; сей стосу́нок можна́ ще ви́разити прислівником *потім*.

В иньш́ім ра́зі рівноча́сні я́вища можна́ отта́к одно́ по дру́гим ви́словити, н. пр.: *Звє́зди блищали́ і місяць слав сво́є ла́гідне сві́тло на степи́*; можна́ тут вста́вити прислівник або прислівниковий ви́раз *рівноча́сно* або *при́тім*. Ма́ємо отже́ ще і иньші́ відтінки злу́чної звязи речень.

2. Колиж хочемо дві гадці виразити так, щобі була між ними протівність, то-віжемо реченя іньшими злúčниками. Найслабше виражає протівність злúčник *а*, сильнійше злúčник *але*, *а прэцінь*, *а такі*, *а всеж такі*, *однак* і т. п. Таку сполúку речень називаемо **протиставною**, н. пр.: *Він міг би вчїти ся, але не хоче.*

3. Ча́сто одно́ рівно́рядне рече́не стоїть до дру́гого рівно́рядного рече́ня в **причино́вій** звязи; тоді дру́ге рече́не започина́ємо звича́йно злúčником *бо*, н. пр.: *Маввій хрущ є шкідливе сотворіне; бож він як борозняк підеризає корінці ростін, а як хрущ обїдає листє овочєвих дере́в.* Тут сполúчені в одно́ три рече́ня: для першого рече́ня обá дру́гі подають причіну.

4. Навідворот перше із сполúчених рівно́рядних рече́нь мо́же виражати причіну, а дру́ге наслідок (**наслідкова звязь**), н. пр.: *Бог бачить твої дїла, знає твої думкі і наміри; тому́ годї перед ним укрити ся. Вісохла земля, аж пил іде́. Тїсне мороз, аж око́ вяне.*

5. Буває і так, що в однім із рівно́рядних рече́нь вісказана умо́ва то́го, що містїть ся в дру́гїм рече́ню (**умовна звязь**), тоді дру́ге рече́не започина́ємо звича́йно злúčником *то*, н. пр. *Не посїй, то не будеш жати. Коби́ рózум та во́ля, то наїде́ть ся й до́ля. Вна́дїть ся вовк до овець, то переносить усю́ чєреду. Не дай я емú грóший, не мав би був за шо гуляти. Будь вона́ порядна й чєсна, швідкоб хвїст з води́ піднесла, малаб рїбу і хвїст увєсь. В їх рўки впає; то гинь!*

6. Між рівно́рядними рече́нями мо́же та́кже бу́ти **звязь замірова**, н. пр.: *Обнимітеж, братї мої, наймєньшого брата, нехай́ ма́ти усьміхне́ть ся, заплакана ма́ти. Заведї сестру́ до ко́мори та постелї, най трóшки ляже.*

7. **Припустóву звязь** між рівно́рядними рече́нями бачимо на примірі: *Крути́, верти́, трє́ба вмєрти. Нехай́ неправда на часо́к запанує, то правди не убє́. Тебє́ і бєш, а ти не вчиш ся.*

8. **Порівнуючу звязь** між рівно́рядними рече́нями відко знов на примірі: *Махає рука́ми, нїби щось робить. Вона́ притаїла ся, нїбито вона́ нежива́. От і пішла, бучї́мто і не вона́.*

9. Межи рівнорядними реченнями може ще так же бути і **часова звязь**: *Прийдуть парубки, брат їм клонить ся тай провадить у дім Божий. Я став коло печі та чекаю, аж брат перестане читати.*

Оттак між рівнорядними реченнями можлива розмаїта звязь. Змисл речень показує часто зовсім ясно, яка звязь подумана. Нерідко однак буває, що звязь не цілком ясна. Треба добре уважати, яку саме звязь бесідник має на думці. *Чекать сирота небога, чей їй усміхнеть ся доля. Чекать, чей емү щось відповість.* Тут може бути, як коли, звязь замірובה, висказובה, питайна.

Наколи два речення або кілька речень, що їх хочемо сказати в звязи, мають одно або кілька спільних слів, то спільні частини кажемо звичайно лише раз і робимо таким способом з двох або кількох речень одно **речене стягнене**, н. пр.: *Жив собі чоловік і жінка* (= Жив собі чоловік + жила собі жінка). *Я говорю про образі, а він про гарбузі* (= Я говорю про образі + він говорить про гарбузі). *Ти зробиш емү добро нині, а він тобі завтра* (= Ти зробиш емү добро нині, а він зробить тобі добро завтра). *Я зробив собі сопілку і став гра́ти* (= Я зробив собі сопілку + я став гра́ти). *У мене нема ні дітій, ні хати* (= У мене нема дітій + у мене нема хати). *Північний вітер принісєть студи́нь, а західний дощ* (= Північний вітер принісєть студи́нь, а західний вітер принісєть дощ). *Вода все сполоче, лишє злого слова ніколи* (= Вода все сполоче, лишє злого слова ніколи не сполоче).

Із першого і другого прикладу відко надто, що присудок у другім реченю можна і в такім разі опустити, коли він для того другого речення повинен би мати іньшу форму (*жила, говорить*), відмінну від форми в першім реченю (*жив, говорю*). Так само у стягненім реченю: *Я живу у великім місті, ти в глухім куті.* Але як спільний присудок у стягненім реченю стоїть за підметами, то звичайно мусить з ними згджувати ся: *Я і ти будемо вчити ся рисувати. Я і мій брат ходимо до школи. Гордість а глупість рідні сестри. Ти і твоє сестра умієте вже читати.* Але можна так же зовсім добре сказати, н. пр.: *І гай і ліс вже зелений.*

Реченя сполучені підрядно.

247. В реченнях сполучених підрядно одне із сполучених речень є членом другого речення (242, 243).

1. Рідко коли речення побічне буває присудком речення головного (**речення присудкове**), н. пр.: *А дівка, як сам знаєш. Дім є такий самий, як я єго перед десятима роками лишів. Що мені найбільше дивує, що ти своїх блудів не пізнаєш. Оввідобство такє, на якє ти собі заслужив. Яка робота, така заплата. Якє житє, така й смерть. Якій пастух, така й черода. Зависть для душі, що ржа для заліза.*

Частійше речення побічне сповняє службу якогось іншого члена речення.

2. **Речення підметові**: *Хто робить, голий не ходить. Бідним давати милостиню є обовязком багатих. Хто задоволений, той шасливий. Чи підємо на право, чи на лїво, все одно. Не може бути, щоб на місяці жили подібні до нас сотворія. Блажен, хто гордошів не має, в когò дух пїхи не сидить, хто в скринях золота не дбає, хто на громаду звик робить, хто брата тємного навчє, у хату вбогу виносить свїт. Не все золото, що ся свїтить. Хто у свїті не бував, той і дїва не видав.*

3. **Речення предметові**: *Не розумію, як із зєрнятка може стати дєрево; а прєцинь знаю, що кòжда яблоня повстала із зєрнятка. Менї, о Господи, подай, любити правду на землі. Хто щось знає, того й поважають. Змалечку трєба вчїтись, як на свїті жити. Заповідь Бòжа приказує дїтям, щоб любїли своїх рòдичів.*

4. **Речення прислівникові**: *Де тобі радї, там рідко бувай! Дòбки є пєнька ріднєнька, дòти й голòвка гладєнька і сорòчка бїлєнька. Ходїм та помòлимо ся, щоб Господь допоміг нам у нашому дòброму дїлї.*

5. **Речення прикметникові**: *Навїть злочинцїв повстрїмує від лихих дїл страх, що їх карати муть. Хòрого потїшає надїя, що подужає. Стєжка, що йде до дòброї криницї, утоптана.*

Підрядних речень, що оттак стали членом іншого речення, не можна ні-сіло-ні-нало вилучити із того речення і поставити самих про себе. Деякі вже за́для своєї ф́орми не можуть стояти о власних сілах, н. пр. наведене ви́ше речене підметове бідним давати́ милості́ню (247, 2). Інші моглї́б, що пра́вда, так, як є, бу́ти реченнями головні́ми, одна́к набра́либ тоді́ іншого змі́слу. В реченю *Хто робить, го́лий не ходи́ть* означа́є *Хто робить* тільки що робу́чий чолові́к; самбж. *хто робить* про себе було́б пита́не.

Ріжні́цю межи речене́м головні́м а побі́чним відчува́ємо на́віть і в такі́х ра́зах, де на́мість реченя побі́чного, не змі́нюючи змі́слу, мо́жна поста́вити речене́ головне́, н. пр.: *Він певно відпові́сть, що нічо́го не зна́є* — *Він певно відпові́сть: Я нічо́го не зна́ю*. В дру́гій ф́ормі головне́ речене́ *Я нічо́го не зна́ю*, з о́гляду на сві́й змі́сл, є так са́мо пре́дметом до відпові́сть, як у пе́ршій ф́ормі речене́ побі́чне *що нічо́го не зна́є*; одна́к тут бе́сіда дру́гого наведена до-сло́вно (**бе́сіда пра́ма**), то́му виступа́є як речене́ головне́ і очиві́дно в пе́ршій о́собі. За те у дру́гим ра́зі із бе́сіди дру́гого зробо́лено речене́ побі́чне (**бе́сіда залёжна**) так, що і форма́льно поста́влена то́та бе́сіда як пре́дмет до від-гові́сть.

Бува́є і такé, що речене́ побі́чне не ма́є на собі о́сібних позна́к і то́му так са́мо мо́же уважа́ти ся і речене́м головні́м: *Вихисно́вуй ко́жду хви́лю, бо житі́ корóтке*. Речене́, що почина́сть ся злу́чником *бо*, мо́же бу́ти поду́манним як речене́ головне́ (в такі́м ра́зі сі́ два реченя булі́б сполу́чені рівнора́дно), або як речене́ побі́чне (т. зн. сі́ два реченя булі́б сполу́чені підра́дно). Гл. 264 при кінці́.

Реченя побі́чні не завсі́ди бува́ють ці́лкові́ті і по́вні. 251.

1. Вони́, так як і реченя головні́ (241), мо́жуть бу́ти елі́пти́чні, т. зн. мо́жна з них яку́сь часть реченя опу-сті́ти, як слуха́ч або чита́ч із зв'язи мо́же є́ї ле́гко допов-ні́ти. Н. пр.: *Як підéш гості́нцем, то мо́же тебе́ хто підвезе́, а як напра́вці́* (= а як підéш **направці́**), *то і́тї́ меш у тї́ни*. *Пси мо́жуть лі́пше бі́чи, ніж коті́* (= ні́ж коті́ мо́жуть бі́чи). *Дешева́ ри́бка, пога́на ю́шка* (= як взя́ти дешева́у ри́бку, то бу́де з не́ї пога́на ю́шка).

2. Два або кілька рівнорядних речень побічних, що мають одну спільну часть речення, можна так само, як і речення головні (246) **стягнути** в одне речення. Н. пр.: *Тішу ся, що Антін і Іван прийшли щасливо до дому* (= що Антін прийшов щасливо до дому і що Іван прийшов щасливо до дому). Для стягнених речень побічних з огляду на згоду важне те саме, що сказано вище (246) для стягнених речень головних.

3. Реченням побічним пітома річ є **скорочене**. Вона ґрунтується на тім, що присудкового дієслова не кладемо в одну із трьох осіб, а в дієіменник, дієприкметник або дієприслівник. Н. пр.: *Мама радили мені, менше ніні їсти* (= щоб я ніні менше їв). *Не годіть ся дру́гим перебивати бесіду* (= аби хто дру́гим перебивав бесіду). *Бре́хати і обманювати дру́гих* (= коли хто бреше і обманює дру́гих), *від Бога гріх, від людей сором*. Такіх дієіменникових речень так багато, їх уживають так часто, що такі дієіменники без злучників можна уважати невідмінними іменниками. *Імо, щоби́ жити* (= щоби́ ми жили). *Бідна дитина, опущена всіма людьми* (= що була опущена всіма людьми), *просила о милостіню*. *Маючи двана́дцять літ* (= коли мав двана́дцять літ), *пішов Ісус із своїми родичами до Єрусалима*.

252.

Цілковиті і повні речення побічні, вводять ся, як ми се бачили, певними словами (*що, як, щоби́, коли, хто* і и.), що зразу такі і вказують дещо на те, яка зв'язь є між реченням головним а побічним, але зовсім не вказують на те, чи речення побічне є присудком, чи підметом, чи предметом, чи придатком прислівниковим, чи придатком прикметниковим для речення головного. По тих позначках можемо речення побічні поділити на десять родів.

1. Заіменники і прислівники відносні, як *котрий, який, чий, хто, що, чим, де, як, відки, куді* і т. д. вводять **речення відносні**, що в реченю головнім можуть займати місце якоїнебудь часті речення. Н. пр.: *Свіді́тво таке, на яке ти собі заслу́жив*. Тут речення побічне, що вводиться словом *який*, заступає місце присудкового імя (бо значить менше-більше: *заслу́жене*). *Хто задово́лений, той щасли́вий*. Відносне речення *хто задово́лений* (= задово́лений чоловік) є підметом речення головного. *Говори́, що*

правда (= правду, т. зн. предмет до говорѣ). *Положи книжку, де їй місце* (прида́ток прислівниковий місця = на своїм місци). *Борони́ ся, чим мо́жеш* (прида́ток прислівниковий за́соби, як от приміром: *ша́блею*). *Ко́ждий лю́бить той край, де роди́в ся* (прида́ток прикметниковий до предмета *край*, н. пр. *рідний, родімий*).

2. Тіми самими за́менниками (*хто, що, котрій, який* і т. д.); одна́к у їх пита́йнім значі́ню, або пита́йними прислівниками і части́цями вво́дять ся **реченя пита́йні**. Се є реченя іменникові́, що в реченю головні́м сповня́ють службу підмета, предме́та або прида́тка прикметникового. Н. пр. *Чи підемо́ на право́, чи на ле́во, все одно́*. Подвійне пита́не (стя́гнене речене побі́чне) є підметом до *все одно́*. *Скажи́ мені́, кільки власти́во на тім правди́* (предмет до *скажи́*). *Попередніми ві́ками, дея́кі лю́ди займа́ли ся до́слідами, як мо́жнаб нешляхо́тні метáлі перемі́нити в зо́лото* (прида́ток прикметниковий до *до́слідами*).

3. Таку́ саму́ тройку́ службу́ для реченя головно́го сповня́ють **реченя висказові́**, що вво́дять ся злу́чником *що*. Н. пр.: *Не мо́же бу́ти, щоб на міся́ці жи́ли подібні до нас сотвори́ня* (підмет до *не мо́же бу́ти*; притім би, що нале́жить до *жи́ли* і разо́м з ним станові́ть спос. можли́вий, причіплює ся до злу́чника *що*); *бо ми зна́ємо, що на міся́ці нема́ потрібно́го до ди́хання пові́тря* (предмет до *зна́ємо*). *Васи́ль пи́ше мені́, що се́го тї́жня не змо́же при́хати* (предмет до *пи́ше*). *Прибі́г брат з ві́сткою, що ма́ма небезпéчно занеду́жали* (прида́ток прикметниковий до *ві́сткою*). *Бо́їть ся грішник, що Бог е́го покара́є* (предмет до *бо́їть ся*).

Реченя висказові́ вво́дять ся ще́ окрім то́го злу́чниками *на́че, ненáче, мов, немóв, як*, які в ті́м разі́ не ма́ють значі́ня порівнюючих злу́чників: *Пого́лоска, ненáче погорі́ло мі́сто Льві́в, показáла ся неправди́вою. Галлі́йці́ віді́ли, як Цéзар переході́в рі́ку, але не могли́ е́го спині́ти*.

Злу́чника (*що*) звича́йно нема́ при *ні́би, ні́бито* і *бу́цім*: *Пого́лоска, (що) ні́бито погорі́ло мі́сто Льві́в, показáла ся неправди́вою. Гово́рять, (що) бу́цім то хо́чеш ти про́дати свою́ хáту. Самó собо́ю розумі́є ся, що реченя *ні́бито погорі́ло мі́сто Льві́в* і *бу́цім то хо́чеш ти про-**

дати своєю хітму (без злучника що) властиво рівнорядно сполучені з головним реченем, однак помімо того відчуває ся їх підрядність.

Отсіж реченя побічні є всі що до бдного самі прислівнижбі.

4. **Реченя наслідкові**, що ввбдять ся словами *що, так що, що аж, н. пр.*: *На дворі тїсне морбз, що аж бко вїне. Олово тбпнть ся, так що мбжна єб в фбрми вилівати. Ще нїхтб так не урїс, щоб головою нбда достав. Так мав бїти, щобї молбдший брат старшого ббв ся* (про причїплене *-би (-б)* до що гл. 252, з).

5. **Реченя замірбві**, що ввбдять ся злучниками *щобї, абї, н. пр.*: *Барабблї перехбвують у пивнїцї, щоб не гнїли. Хбдїм та помблимо ся, щоб Гбсподь допомїг нам у нашому дбброму дїлї. Абї лїха не знїти, трбба своїм плїгом та на своїй нївї орїти. Сбнце вже потїло у Чорногору, абї там нашому нїновї Дббошеви поклонїти ся, та ї єб у крїсний храм до нас запросїти.*

6. **Реченя причинбві**, що ввбдять ся злучниками: *бо, що, або томї, що, їзза тбго, що і т. д.* *Не дивї ся висбко, бо запорбшиши бко. Козачбнько зажурив ся, що без бблї уродїв ся. Пїра пїдїбснть ся в горї томї, що лїкша від повїтря. Я радую ся, що Гбсподь нїслав менї такїх гбстїй.*

7. **Реченя припустбві**, що ввбдять ся злучниками: *хоть, хотїй, хоч, хочї, н. пр.*: *Хоть у нас не найдбж великих крїпкїв, то найдбж чїсте сїрце та шїру дїшу. Хоч правду жєнїть лїди, але правда зївше бїде. Совї, хоть бн лїтїла поїд небесї, то сокблом нїкблї не бїде.*

8. **Реченя порївнующї**, що ввбдять ся злучниками: *як, мов, нембв, нїче, ненїче, нїж, анїж, чим і т. д. н. пр.*: *У великому мїстї пишїть від людїй, як від муравлїв на муравлїщї. У мїтєри лїбо, ненїче у Ббга. Чим мав рбстї сиротї, лїчше як вїросте кїмїнь. Васїль мовчїть, ненїче не чїє. Простягїв рїку, ненїче не ївши.*

9. **Реченя часбві**, що ввбдять ся злучниками: *як, дбки, пбки, закїм, колї, скбро, тїлько що і т. д., н. пр.*: *Мовчї, пбки тебе не стїнуть нїтїти. Скбро сбнце зїйде, пробїджуєть ся уся прїрбда.*

10. Речення умовні, що вводять ся злúčниками: *як, коли, наколи, сли, н. пр.: Як буде завтра дощ, то не підемо в поле. Як бись хотів, то бись міг. Коли тобі з моїм не в лад, то я з своїм назад.*

Заува́жмо, що деякі із тих слів, що ними вводять ся речення побічні, можуть уживати ся в розмаїтій зміслі. Слово *що* уживається в перших 6 родах речень побічних, і то в 1-ім як за́йменник відно́сний, в 2-ім як за́йменник пита́йний, в пр́очих чотирóх як злúčник. Тому́ то і при цілкови́тих і повних реченнях побічних, де є і ті слова, що ними вводять ся речення, ча́сто що йно із зв'язи можна зрозуміти, які се саме речення.

В скороч́ених реченнях побічних звича́йно нема́ тих слів, що ними вводять ся речення; лиш́е злúčники речень замір́овних, наслідко́вих і припусто́вних (*щоби́, абї́, що, хоч* і т. д.) можуть і в скороч́ених реченнях сто́яти, н. пр.: *Імо́, щоби́ жи́ти. Хоч би всі́х люди́й наді́лити бога́тством, то марно́травні та́кі збідні́ють.* В скороч́ених реченнях побічних нема́ та́кже і підмету; тому́ можна їх лиш́е тоді уживати, коли́ підмету лéгко додума́ти ся. 253.

Як дієсло́во речення скороч́еного сто́ить в дієприкме́тнику, то той дієприкме́тник зб́джується із сим слóвом речення головно́го, що му́сілоб бу́ти підметом нескороч́еного речення побічно́го, і та́ким чи́ном непе́вність про підмет речення побічно́го усува́ється, н. пр.: *Відна дити́на, опу́щена всі́ма людьмі́, просі́ла о ми́лості́ню. Бідний хло́пець, опу́щений всі́ма людьмі́, просі́в о ми́лості́ню. Даймо́ помі́ж бідному́ хло́пцеві, опу́щеному (= котри́й опу́щений) всі́ма людьмі́.* Отсе́ї фо́рми скороч́ення можна ужи́ти при реченнях відно́сних, а та́кже і при реченнях умовних. Одна́к дієприкме́тників на *-чий* і *-ший* не ра́до ужива́ємо до скороч́ення; в та́кім ра́зі ли́пше зовсе́м та́кі речення не скороч́увати, хиба́ що дасть ся е́го переста́вити в стан предметний. Дієприкме́тник від *бу́ти* пр́осто опуска́ємо, і так діста́ємо скороч́ене речене побічне в фо́рмі прида́тка прикметнико́вого, т. зв. при́кладку (236): *Се дім бурмі́стра, що в чолові́к прáвий і розу́мний,* скороч́ено: *Се дім бурмі́стра, чолові́ка прáвого і розу́много.* 254.

255. Дієприслівниками можна скорочувати лише речення прислівникові (252, 6, 7, 9), але при тім треба, щобі підмет завсїди булб відко виразно із зв'язи, н. пр.: *Прибувши до мбста, жовнїри стали. Він привитав мене, кланяючи ся низенько. Дитя живе щасливо, не знаючи жури. Не ївши, не пївши, борбли ся воїки хоробро.*

256. Скорочене дієименникове перед усїм тоді зрозуміле, коли не треба додумувати ся ніякого означеного підмету (*Треба їсти, щобі жити*), відтак тоді, коли підмет реченя побічного є заразбм підметом реченя головнбго (*Їмо, щобі жити*), а деколи так же, коли є предметом реченя головнбго (*Раджу вам, правильно жити*). Приклади: *Боронїти вїтчину, се повїнність вїрних горожан. Хорий надїєть ся в корбткїм часї подужати. Воєвода приказав жовнїрам зїрвати мїст. Бажаємо всї стати щасливими. Коли до него прийти, нїколи нема єго дбма. Він за розумний на те, щоб вїрити в такі рїчи. Прийшов до нас сусїд, щобі смї порадити.*

Б. Перепинанє.

257. Щоб зазначїти гранїці поодиноких речень (гадбк) головнїх і побічних, уживаємо рїзних знаків.

258. На кїнці цїлого реченя, чи цїлковїтого, чи еліптичного, кладеть ся крбпка (.), коли речене (гадка) виражає тверджене, а питайник (?), коли вонб є реченем (гадкою) питайним; окличник (!), призначений особливо для бклїкїв, мбже так же стояти по реченях (гадках), що виражають бажане, приказ або здивоване. Н. пр.: *Чоловїк учить ся до смєрти. Кляса пята. Що се за чоловїк, нїхтб не знає. Котра годїна? Що? Що ви хочете, щоб я зробїв? Будь здоров! Бїйте ся Ббга! На бїк з дорбги! Що ви за лїуди, що так не дбаете про свою славу! Гбсподи мїлий, Гбсподи праведний! Відки тбтб у матери тїлько слїз тих берє ся, та тїлько любї, та тїлько жалб!*

По питанях, що окрім тбго виражають ще і здивоване, кладемо їноді питайник з окличником (?!): *Мїй син та мав би забути на мене?!*

Після залежних питань не кладемо питаїника, хіба що випадково і в головнім реченю містїть ся такжє питанє, як н. пр.: *А знаєш ти, чо́б я отсе прийшов до тебе?* 259.

Всяке речене віддїлює ся від сво́го підрядного реченя за́пинкою, протє такжє їмі від прикладки; н. пр.: *Хто оре-се, той ся надїє. Чоловік знає, коли виїжджає, та не знає, коли вернеть ся. Володимїрко, син Володаря, збудував гóрод Галич.* 260.

Колї серед яко́гось реченя розмістїв ся 5-ий відмінок, їнший якїй óклик або ціле незалежне речене, тоді такжє кладемо за́пинку як знак пере́пинаня; н. пр.: *Такá вже, бачите, у нас устано́ва. Го́ре тобі, во́ле, коли тебе коро́ва ко́ле.* 261.

За́пинка кладє ся все проміж рівнорядні ча́сти реченя стягненого, колї вони не сполучені злúчниками і, а, та, тай, або; перед тїмїж злúчниками звчáйно не треба за́пинки, на́коли вони сполучують поодино́кі ча́сти реченя. Н. пр.: *Я дома не маю нї ба́тька, нї ма́тери. На комєдїї одні виходя́ть, поговóря́ть тай підуть; дру́гі виїдуть, теж рóбля́ть; де́коли під му́зику сьпівajúть, сьмію́ть ся, пла́чуть, бьóть ся, стріля́ють ся, валя́ть ся і умира́ють. А го́стий і в хатї і в хорóбах і на дворї і в сутка́х, наві́ть і на гостїниці сто́яли де́які, що не мали де помістїти ся на обїстю́. Мо́я сестра́ сиротá, а ще до того́ і бїдна.* 262.

Поміж рівнорядними ча́стями реченя злóженого кладє ся: 263.

1. за́пинка, колї ті ча́сти нале́жать тїснїйше до себе; н. пр.: *Дóбре все вміти, та не все робїти. Сїла без голо́ви шалїє, а рóзум без сїли мліє.*

2. середник, колї хóчемо віразити більшу відрубність гадóк; н. пр.: *Млин мєле, мука́ буде; язїк мєле, бїда́ буде. Вєсело і тязько за́дувати нам тебе́, старїй наш дїду, Кїєве; бо і велїка сла́ва тебе́ осїяла, і велїкі злїдні на тебе́ з усїх боків збирáли ся.*

3. двóкропка:

а) колї дослóвно наводимо слова́ їншої особи; н. пр.: *Дочка́ малá, цілúючи і мїлúючи тáта, склїкнула: „Колїб менї з тобо́ю їти!“ Прийшло́ під вікóнце хлопя́тко й го-*

лосить: „Дай хлібця хоч трόхи!“ , так плаче і просить: „Дай хлібця хоч кришку для Бога святаго, не їв я сьогодні ще з ринку нічого“.

б) коли щось дальше вчисліємо (перед таким вчислюванем так же і в реченнях поєдінчих); н. пр.: *Маємо чотіри пори року: весна, літо, осінь, зима.*

в) проміж головні часті довгого реченя, що складається з кількох поодиноких речень, і то на те, аби на першу часть вказати як на пояснене другої, або, щоби піднести протівність між обом частінами; н. пр.: *Семен був чоловік свічливий: знав, як до кого з речами обернути ся. Не одна тільки однаковість вдачі зводить людей до куні: частійше робить людей близькими приятелями протівність їх вдачі. Не хмара сонце заступила, не віхор порохом вертить, не галич чорна поле відкрила, не буйний вітер се шумить: се військо йде всіма шляхами.*

264. Чи сама запинка вистарчає поміж реченнями рівнорядними, про се годі постановити певне правило; тут рішає огляд на легкість читаня. Де із самобі форми причіпленого реченя ще не відко, чи вонό побічне, чи головне, там, поставивши середник або двокрōпку, можемо тим зазначити, що маємо на думці реченя сполучені рівнорядно: так н. пр. зазначаємо се середником в 2-ім примірі до тóчки 2. перед бо, а двокрōпкою в реченю: *Скажи мені: що тут властиво правда?*

265. Напрасні перерви реченя означаємо павзою (—): *Наш нарід має свої окремі фізичні і духові прикмети, свої нітомі звичі і обичаї, свою милозвучну мову, свій історичний характер, котрий виражає ся особливо в богатій поезії людовій, якою ні один нарід словянський похвалити ся не може — словом: наш нарід має свою історію, що виказує світові він богатырський наших предків. Оглянувся — нема.*

266. Скобки служать для вилученя мимохідних додатків; для таких вставок маємо протє три знакі: запинку (,) павзу (—) і скобки ().

267. Щоби навести чужу гадку або чужий висказ, уживаємо знаків наведеня „ “.

В. Части мови в реченю і форми відмінювання.

Як ми бачили, служать: іменники, іменникові за- 268.
іменники та числівники і всі іменниково уживані слова як
присудок, підмет, предмет, придаток прислівниковий і при-
кметниковий, а прикметники і прикметникові заімен-
ники та числівники як присудок і як придаток прикметни-
ковий, дієслова як присудок, прислівники як при-
даток прислівниковий, присудок і придаток прикметнико-
вий. Приіменники, сполучені з іменами, дають прису-
док, предмет, придаток прислівниковий і прикметниковий.
Злучники лучать реченя одні з другими, части одного
реченя і поодинокі слова.

Для правильного вибору таких слів, що означають 269.
поняття т. зн. імен, дієслів, і найбільшої часті прислівни-
ків, радимо ся в потрібі словаря (пор. науку про значіне
слів 105—115); правильний вибір слів, що означають
відносини (заіменників, декотрих прислівників, приіменни-
ків і злучників), дальше загальні засади правильного ужитку
частий мови і форм слова є предметом складні.

Про рід і число.

Руска, українська мова так само, як деякі споріднені 270.
мови, заховала три граматичні роди. Кожний іменник на-
лежить до одного із сих трох родів, а прикметники мо-
жуть приймати усі три роди; н. пр.: *віл великий, корова*
велика, теля велике.

До якого роду якийсь іменник належить, на се годі 271.
подати загальне правило (гл. зрештою 120). У наведеном
вище прикладі і при назвах для інших великих звірів
та людей граматичний рід стосується до природного роду.
Однак у багато інших звірят нарід не відріжняє роду
(*куня, ласиця, миш, їж, рак*), а ще менше при назвах
для рослин, овочів, камінів, знарядів і інших річий можна
виходити від природного роду. Тут деколи неживу річ по-
рівнували може з мужчиною, жінчиною або із дитям, н.
пр.: *місяць, зоря, день, ніч, весна, зима, берест, дуб, клен,*

граб, берéза, ліпа, осі́нка, вільха, гру́ша, черéшня, я́блоня, я́блоко і т. п., але пона́йбільше такий іменник припа́в до то́го ро́ду, в котрі́м ча́сто бува́є таке саме закінче́нє, н. пр. слова́ на *-а* до ро́ду же́ньского, слова́ на *-о* до ро́ду се́ре́д-ного. За те на́зви для мужчи́н іду́ть за приро́дним ро́дом, хоть би в 1-ім відм. одн. і кінчи́ли ся на *-а*, або *-о* (гл. відмінюванє). Порів. та́кже: *Приско́чив мов коті́ще му́рий. Як вийшла ба́бище старáя...*, але *базарі́ско вели́ке*. Ціка́во, що іменнико́во ужі́гі слова́ дякува́ть і спасі́бі уважа́ють ся іменниками муж. ро́ду, н. пр.: *Се щось дуже дешеві́й дякува́ть. Слабій́ спасі́біг*.

272. В ро́ді му́жескі́м або же́ньскі́м кладемо́ прикме́тники і прикметнико́ві заіменники та числі́вники лишé тоді́, коли́ спра́вді одéн із снх ро́дів ма́емо на умі́, óтже особлі́во як прису́док або придáток прикметнико́вий до му́жеского або же́ньского іменника. Рід се́ре́дний ужива́є ся і в ши́рших ро́змірах.

273. І так кладемо́ *то, се* як підмет, абі́ на щось або на когось вказа́ти і тоді́, коли́ рід зовсім нам знáний або, коли́ снх рі́чній або осі́б є́ більше, н. пр.: *Хто то* (не *той, та, ті*)? — *Се мій брат. Се моя́ сестра́. Се мої́ родичі́. Що се?* — *Се нові́ міши́ни до шиття́*.

274. Прису́док в се́ре́днім ро́ді о́днини кладемо́:

1. в безпідметових реченнях (**226**), н. пр.: *Зашуміло. Полéкшало. Пригада́ло ся мені́. Розві́дніло ся. Бли́скало. Греміло! Задудні́ло. Жаль мені́ було́. Шкода́ було́ за́ходу. Скорті́ло мене́. Заборóнено.*

2. при 2-ім відмінку пайковім (гл. 291), і то:

а) коли́ стоїть сам лишé 2-ий відмінок, óтже скількість, пайка зовсім не ви́ражена, н. пр.: *Мені́ грóший лиши́ло ся*, або коли́ скількість, пайка пòдана лишé прислівнико́вим ви́разом, н. пр.: *Плило́ крòви стру́ями. Лиши́ло ся дров на місяць. В садку́ було́ пòвно ви́шень і черешень.*

б) коли́ 2-ий відмінок доданий як придáток прикметнико́вий до поняття скількості, яке формáльно (в фòрмі 1-го відм.) займа́є місце підмета: *Полові́на міста́ згоріло. Пропáло мені́ кілька́ сорочок. Попасі́дало ці́ла кúпа купи́ць і почáли деркотáти про свої́ гешéфти. Кілька́ педі́ль ми́нуло. Не оді́н десятóк тис́яч лю́ду війсково́го коза́цко́го*

полягло го́ловами. Так са́мо і при іменникових числівниках: *Сім літ мину́ло. Дво́є дітїй умéрло. Пять казані́в сто́яло юшки. Було́ нас п'ятеро́, а дво́є діто́к поме́рло*; а за сим взірце́м ча́сто та́кже і при прикметникових числівниках: *В ті́м селі́ було́ чоти́ри це́ркві* (= були́ чоти́ри це́ркві). *Було́ у нас у ба́тька три до́ньки* (= були́ три до́ньки). *Там сто́яло три топо́лі* (= стоя́ли три топо́лі). *Прихо́дить два ста́рці* (= прихо́дять два ста́рці). *Там три плу́ги оре́.*

в) Бувáє і таке́, що 2-ий відм. опуска́ємо, бо він сам собою́ зрозумі́лий, а лишé наводимо поня́те скількості, міру: *Про́йшло́ місяць* (т. зн. часу́).

Як не ма́є ся розрізня́ти ро́ду осіб, то ста́вимо рід **275.**
 се́редний, н. пр.: *Вся́ке го́ ошукáє, аби́ хто хоті́в. А що вже коло́ худобі́ зна́ли, то най і ста́ре схова́єть ся. Ждав на нас увесь́ рід Илаши́в, і малé і вели́ке. Одно́ за дру́гим аж гине́.*

Та́кже для ви́раження прези́рства ужива́ємо ро́ду се́редного, н. пр.: *Я було́ трохи́ не го́ле, таке́ убо́ге. Слабо́вита́ була́, Ма́рта зва́лась, молодéньке та плохови́те собі́.* **276.**

В се́реднім ро́ді однини (т. зн. у прислівниковім віді́ гл. 174, 5) мо́же ужива́ти ся стéпень дру́гий як прису́док, нако́лі пре́дмет, з котри́м щось порівну́ємо, стої́ть у 2-ім відм., н. пр.: *Ся кни́жка до́роще́ тамто́ї* (або: *до́роща від тамто́ї, ніж тамта́*). *Уче́ний недоуче́ний гі́рше про-стака́. Хлі́би́ день від дня́ все́ лу́чше, все́ кра́ще.* **277.**

Про прислівникове́ уживане́ ро́ду се́редного гл. 174, 5.

Значі́не однини, дві́йні і мно́жини са́мо собою́ **278.**
 зрозумі́ле. Одна́к дві́йні не захова́ла ся вповні́, як було́ коли́сь: дієсло́ва не ма́ють уже́ в нас фо́рм для дві́йні, а заступа́є єї мно́жина; так са́мо і у прикметників. Фо́рми для дві́йні у іменників не є́ обовязко́ві, тай не обме́жені на число́ 2 (гл. 117, з, 131, 146, 156); у нас вже́ так ма́ло зрозумі́ня для таки́х фо́рм і так ма́ло відчува́є ся їх потре́ба, що *очи́, у́ши, плéчі* уважа́ють ся за мно́жину, хоч є́ фо́рмами дві́йні.

Ріжні́цю між однино́ю а мно́жиною взагалі́ вповні́ **279.**
 відчува́ємо, але ся ріжні́ця затира́єть ся, коли́ однина са́ма собою́ означа́є бі́льшу скількі́сть осіб або рі́чній, як се́ ба́-

чимо у імен збірних, н. пр.: *на́рід, війско, хоз́я́йство* (*хо́з́я́йство по хата́м спáли*). І імена́ татункові, котріми зви-
чайно імену́є ся поодинокá річ або особа то́го само́го та-
ту́нку, можна так уживáти, що одниною означа́ємо вже ці-
лій тату́нок, н. пр.: *Воюва́ти з Ту́рком* (= з Ту́рками
або з Туре́ччиною) *Ходи́в я на Шве́да, на Ту́рка*.

280. Подібно як імена́ збірні і сло́во ко́ждий ма́є зна-
чи́не мно́жини: *Порозходи́ли ся ко́ждий у сво́ю доро́гу*. Ба
на́віть оді́н мо́же набра́ти ся значі́ня мно́жини, як се ба́-
чимо на примі́рах: *Казáли оді́н одно́му, оді́н на одно́го*
згля́нули ся. Тут оді́н свої́м значі́нем набли́жує ся до
ко́ждий.

281. Коли́ при́менник з значі́ть „у товари́стві з кимсь“,
то се́ббу, котра́ товари́шить, як ви́раз із з безпосередно́
з не́ю ві́жеть ся, не уважа́ємо вже в ру́ській мо́ві за однину.
Ка́жемо протé н. пр.: *Брат із сестро́ю ходо́ять по огоро́ді*
(= брат ходи́ть із сестро́ю по огоро́ді). *Брат з ватаж-
німи парубка́ми зви́вають ся, часту́ють, дода́ють охóти*.
Кі́т із псом куса́ють ся. *Ми з Васи́лем були́ собі ровес-
ники*. *Він му́сив нас із бра́том ба́чити*. *Не забу́вали нашо́ї*
з ба́тьком ста́рости. *Оце́й чолові́к, що он ба́чите, то вони́*
вкúпні жи́ли з ба́тьком. Але: *Гора́ з горо́ю не зійде́ ся,*
а чолові́к з чолові́ком зійде́ ся.

282. Для ви́раженя че́мности ужива́ємо, коли́ до ко́го гово́-
римо, мно́жини; для ви́раженя особлі́вого пова́жання ужи-
ва́ємо мно́жини та́кже тоді́, коли́ про ко́го гово́римо. Так
бува́є все тоді́, коли́ гово́римо до або про свої́х власних
та́та і ма́му, н. пр.: *Бува́йте у мене́ часті́йше, сусі́до*.
Да́йте мені́ хлі́ба, ма́мо. *Ма́ма пішли́ до це́ркви*. *А були́*
ни́ш ба́тько та́кі то грі́зні. *Нера́з мину́ло й кі́лька не́діль,*
до́ки пúстять на ву́лицю, забави́ти ся з подру́гами. *Та*
хо́ч та́то й були́ грі́зні, а протé дúже нас жа́лували...
Наші́ лю́бий панóтець обхо́дять ні́ні імені́ни. *Прийшли́*
панóтець сіві́-сіві́, як моло́ко. *Та́кі се в нас панóтчик не-*
гордели́ві були́, але та́кже: та́кий се панóтець у нас були́.

Мно́жина в ви́разах, як: *зі́мні Нико́лі, вéсні Нико́лі*
(*У на́шій селі́ чиня́ть два хра́ми в рік: оді́н на зі́мні*
Нико́лі, а дру́гий на вéсні. *Зі́мні Нико́лі припада́ють се-*
ред пили́тівки. *Як дасть Бог дочекáти вéсних Нико́лів*),

а так сáмо *перед Іллями* (= перед днем св. Ілїї), *об ня́тїнках* (= около дня св. Параскєви) пояснює ся мо́же тим, що сї сьвята обходили ся наро́дом кїлька днів (порів. такі вира́зи, як *велико́дні*, *різдвяні*, *зелєні сьвята*, або *просто сьвяткі*, *відтак водóриг*), або що на́рід кїлькаднєвний час озна́чував мно́жиною яко́гось церкóвного пра́зника.

В першій особі мно́жини замість однини говорять про себе тільки володарі (*pluralis maiestaticus*), н. пр.: *Ми, цїсар Австрїї, оповіщаємо своїм наро́дам і т. д.* Часом і письменники уживають тако́го зворóту, як говорять про себе н. пр.: *Ось і добігаємо із оповіданєм до кінця.* 283.

Про відмінки.

Відмінок 1-ий.

В 1-ім відмінку стоїть:

284.

1. підмет (227);

2. присудок, як підмет ставляє ся на рівні з присудковим імям (225, б);

3. прида́ток прикметнико́вий яко́гось 1-го відмінка (гл. 235, 1 і 2).

Відмінок 1-ий є́ отже властиво відмінком підмето́вим, а як і́нший ча́сти рече́ня ста́вимо в 1-ий відмінок, то дієть ся се на те, абї́ через зго́ду присудок або прида́ток предста́вити як прикме́ту підмета. 285.

Одна́к ми ба́чили, що де́коли і і́нший відмінок не рі́знять ся своєю́ фо́рмою від 1-ого відмінка: от як 5-ий відмінок завсїди у мно́жині, 4-ий відмінок у назв неживі́х істо́т му́жеского ро́ду в однині, а назв рі́чній у мно́жині, 5-ий і 4-ий відмінок у се́реднім ро́ді загалом і т. д.; в такі́х ра́зах що йно́ із зв'язи мо́жна пізнати, з яки́м са́ме відмінком ма́ємо до діла.

Відмінок 2-ий.

В 2-ім відмінку кладемо́ особу́ або рі́ч, від яко́ї віддаляемо́ ся, з яко́ю розлу́чуємо́ ся (*позбу́ти ся това́риша*, 286.

спікати ся довгу, лишити ся житя). Задля докладнішого означеня віддаленя або розлўки, коли вони відносять ся до часу або до місця, кладемо звичайно при 2-ім відмінку ще й приіменник з (*із*) або *від*: *недалеко (від) ставу, з того часу пройшло сто лїт*. А буває і такє, що обох приіменників разом можна ужити для означеня віддаленя, н. пр.: *нішов із відтїль, звідси*.

287. Далі виражаємо 2-им відмінком особу або річ, від якої щось віддалило ся, відділило ся, отже від якої щось походить; 2-ий відмінок означає тоді:

а) похідженє, н. пр.: *Я такого то села*; звичайно однак уживає ся в такім разі 2-ий відм. з приіменником, н. пр.: *Я з такого то села, я зі Львова*.

б) причїну, н. пр.: *Чого ти плачеш? А того, чого й ти. Я заслаб чогось*.

в) творця або справника н. пр.: *Поезїї Воробкевича, Маруся Квітки*;

г) родовід, н. пр.: *Князь (із) чужого роду*;

д) матерію, з якої щось складається, н. пр.: *Шанка сїрих смішків, жупан з доробого сукня*;

е) цілість, із якої взята якась частина, н. пр.: *Локоть сукня, кришка хлїба*.

288. Звідки якусь річ взято, тудї вона звичайно й належить; протє часто у 2-ім відмінку кладемо особу або річ, до якої щось належить, н. пр. і атунок: *Булó таких три жінки, властїтеля; Гороб того пана*.

289. Наконєць означає 2-ий відмінок особу або річ, від якої рад би хтось відділити ся, з якою рад би розлучити ся, від якої рад би відвернути ся, утічи, н. пр.: *настрашив ся собаки, боїти ся пса, посоромив ся брата*, або від якої хотїв би хтось розумом, у думці щось відріжнити, відділити, н. пр.: *Кїнь лүчше тобі птїчки*.

290. В 2-ім відмінку стоїть:

1. придаток прикметниківий, а то:

а) щоб виразити приналежність (2-ий відмінок приналежності), як посїданє, похідженє, і атунок, якість..., а особливо щоб означити цілість, з котрї берє ся якась часть (2-ий відмінок пайковий), н. пр.:

*хата сусіда, корінь дуба, відомости учеників, повісти Федь-
кбвича, спів соловія, віна Угбрщини, чоловік середного зр-
сту, капраль молоденький лічка мальованого та хоробшого
стану, жито доброго гатунку, корова доброї раси, зоставсь
брат восьмі літ і сестра п'яти годочків, теля двох неділь,
чоловік чесного роду, зубець часнику, чередá овців, кусок
хліба, богато людий, повно гробий, чимало води, досить
примірів;*

б) при іменах із дієслівним понятєм стоїть у 2-ім відмінку або підмет того дієслова, що криється в імені, або і предмет, особливо як се дієслово є перехідне (2-ий відмінок підметівий і предметівий), н. пр.: *оповіданя діда* (= то, що дід оповідає), *слава Шевченка* (= як славлять Шевченка), *уживане ніг, рук, ліків* (як уживати ніг, рук, ліків).

2. предмет при деяких присудках, як: *збути ся когось або чогось, лишати ся когось, чіпати ся когось, слухати когось, бути свідомим, достойним, повним, негідним когось, учити когось, навчити ся когось, уживати когось, домагати ся когось, хотіти когось, бажати когось, бути жаднім когось, шукати когось, виглядати когось, питати когось, просити когось, чекати когось, дожидати когось, дожити когось, треба когось, когось, бояти ся когось, когось, жахати ся когось, соромити ся когось і т. д.*

3. деякі придатки прислівникові (без приіменника або з приіменником):

а) часу: *четвертого дня* (пор. *сегодня*), *тої ночі*, *минушого року*, *ми нічогі доби з неволі втікали*;

б) місця: *коло хати*, *іза гори*, *против сонця*;

в) порівняня (при 2-ім степені): *Молодє орля, та лучше старого літає. Учений недоучений гірше простакя. Правда гіркая краще кривди солодкої.*

г) причини: *Я заслаб когось.*

Відмінок 2-ий пайковий стаєть ся ніби то підметом або предметом, як опустити імя, до котрого він властиво є придатком прикметниковим, н. пр.: *Лишило ся дров на місяць* (т. зн. тільки дров, кільки треба на місяць). *А у него і худоби і ліса і сіножатий і грунтів.*

291.

П'кӯшати бору́шу (тру́хи, одну́ лажку), *напи́ти ся води́* (скля́нку), *прине́сти води́* (конво́ку), *купі́ти хлі́ба* (бо́хонець). *Відрубáли єму́ пáльця* (кава́лок). Але: *прине́сти во́ду* (всю во́ду, що де місти́ть ся). Порів. та́кже: *Вилáзь та їдж ку́рий*, але: *куна́ поїла всі́ ку́ри*.

Пайко́вість мо́же відноси́ти ся і до часу́, н. пр.: *Дай мені́ оли́ця*, зн. на хві́лю, а я тобі́ за́раз відда́м, але: *дай мені́ олове́ць*, зн. на все, подару́й мені́ єго́. *Дай мені́ капелю́ха*, зн. на хві́лю, бо свóго не мо́жу найті́ або т. п., але: *дай мені́ капелю́х* значі́ть ті́лько що: пода́й мені́ капелю́х, або подару́й мені́ на все.

292. Головні числі́вники, поча́вши від 5, є іменниками; тому́ ста́вимо нале́жні імена́ в 2-ім відмінку (пайковім) при числа́х, що кінча́ть ся на 5, 6, 7, 8, 9 і 0: *п'ять волі́в, два́йцять шість коро́в, сто́ со́рок вісім лі́т, де́сять дівча́т, дві́ста коро́н...*, але: *чоти́ри волі́, два́йцять три́ коро́ви, сто́ со́рок два́ ро́ки*.

293. При числа́х, що кінча́ть ся ці́фрою 1, поча́вши від 21, можли́вий тро́який спо́сіб:

1. ста́вимо *оді́н* як іменник і невідмінно — тоді́ слі́дує 2-ий відмінок, н. пр.: *два́йцять оді́н волі́в*,

2. відмінюємо *оді́н* і обхо́димо ся з ним як із прикме́тником (як се бува́є при численю), н. пр.: *два́йцять і оді́н стовп, сто́ і одна́ коро́на, сто́ і одно́ сло́во*, або

3. ста́вимо *оді́н* окре́мо, н. пр.: *два́йцять стовпі́в і оді́н, сто́ коро́н і одна́, сто́ слів і одно́*.

294. Але як ці́лий число́вий ви́раз (т. зн. з принале́жним імя́м) стої́ть у 3-ім, 6-ім або 7-ім відмінку, то головні числі́вники ужива́ють ся звича́йно прикметнико́во, н. пр.: *ті́ п'ять хло́пців, тих п'яти́ (п'ять) хло́пців, тим п'яти́ (п'ять) хло́пцям, тих п'ять хло́пців, ті́ми п'ять (п'ятьма́) хло́пцями, о тих п'яти́ (п'ять) хло́пцях; ті́сяч люди́й, ті́сячи (ті́сяч) люди́й, ті́сячи люди́й = ті́сяч лю́дям, ті́сяч люди́й, ті́сячею люди́й = ті́сяч лю́дьми, ті́сячи люди́й = ті́сяч лю́дех; со́рок волі́в, со́рока́ волі́в = со́рок волі́в, со́рок волі́м, со́рок волі́в, со́рок волі́ми, со́рок волі́х*.

295. Два, три, чоти́ри і обá (обидва́) ужива́ємо прикметнико́во, н. пр.: *два́ хло́пці, дві́ дівчині́, трох волі́в, чотирма́ воза́ми, в обóх хата́х...* Як по іменнику слі́дує прикме́тник

і ви́раз стоїть у 1-ім або 4-ім відмінку, то той прикме́тник ста́вимо пра́вильно у 2-ім відмінку; *два місяці лених, два зіроньки красних.*, але: *чотирма возами великими, в обох низьких хатах.*

Як і́менник поста́вити перед числі́вником, то і при два, три, чоти́ри стоїть 2-ий відмінок: *неділь че́рез дві.*

Двоє, троє, четверо... уживаємо в 1-ім і 4-ім відм іменниково́, в ко́ждім іньші́м відмінку прикметниково́; обо́е ужива́ється все прикметниково́, н. пр.: *двоє ягня́т, п'ятеро ове́ць, се́меро худоби, четверо сані́й, четверома́ саньмі́,* але: *обо́е ягня́та.* 296.

Дру́гий відмінок (пайковий) стоїть замість предмето́ вого 4-го відмінка в ре́ченнях пере́чних, н. пр.: *Чую слова́, а не розумію змі́слу. На місяці́ нема́ людий. Причи́ни го́ді на се найти́. Хто не зве́к пра́вди пова́жати, той завсе́ди ла́сий папува́ти. Ти там не ви́будеш і ро́ку.* 297.

Де́коли одна́к, особливо́ у Федько́вича, стоїть на ті́м місци́ та́кже 4-ий відм., н. пр.: *Не покрію́ть Україну черво́ні жу́пани. Душа́ не ви́шує сво́є го́ре. У нас ве́дичь припра́ви не найдете́. Серед пилі́півки скрі́пки не мо́жна наві́ть заче́пати.*

Дру́гий відмінок предмето́вий в ре́ченнях пере́чних ужива́є ся очиві́дно і тоді́, коли́ дієсло́во поста́вимо неособо́во і зворóтно, н. пр.: *Тут не по́жича́ється книжо́к. Тако́ї красави́ці не ви́дано.* 298.

Пере́чка не ко́нче му́сить сто́яти в ре́ченню вира́зно; вона́ мо́же місти́ти ся в надря́днім ре́ченню, н. пр.: *Кі́т старий неспосі́бний ми́щій лови́ти,* або й крі́тити ся у при́судко́вім понятю́, н. пр.: *Сі́ній забу́ла замкну́ти. Кі́т же реста́в ми́щій лови́ти.* 299.

Дру́гий відмінок стоїть та́кже у безпідмето́вих ре́ченнях при́ дієсло́вах: *бу́ти, ста́ти, оста́ти ся* і т. п., коли́ вони́ заперече́ні, н. пр.: *Мене́ там не бу́ло. Хто ні́зно вста́є, то́му хлі́ба не ста́є. Се́го не мо́же ста́ти ся. Очі́кувано́ї по́мочи не прибу́вало.* 300.

З відмінком 2-им сполу́чують ся отсі́ приі́менники: *301.* без, біля́, бі́льзко, верх, від, для, до, до́вкруги́, з, за, за́для, замі́сть, зверх. здовж, зме́жи; зна́д, зпе́ред, зпід, зпоме́жи, зпона́д, зпона́д, і́зза, ко́ло, ко́нець, край, крім, круг, круго́м,

межи, між, місто, назад, напро́тив, навпа́кі, недалёко, недалечко, низше, око́ло, окрім, окрі́ч, підчас, після, побі́ч, по́верх, пові́ше, поза́д, поздо́вж, поме́жи, помі́мо, посере́д, про́між, прóсто, прóти, напро́тив, ра́ди, се́ред, су́против, у (в)... (гл. 349).

Про уживанє 2-го відм. замість 4-го гл. 125, 145, 155, 170, 183).

Відмінок 3-ий.

302. В 3-ім відм. стоїть особба або річ, котрій щось даємо або назначаємо, котрій іде щось у хосен або на шкоду і т. п. (отже предмет, або т. зв. дальший предмет, наолі є ще предмет у 4-ім відм.), н. пр.: *да́ти ко́мусь щось, дя́кувати ко́мусь, прика́зати ко́мусь щось, сьмі́яти ся ко́мусь в о́чи, помага́ти, бу́ти помі́чнім, послу́шним, покі́рним, ві́рним ко́мусь, корі́ти ся ко́мусь, проті́вити ся ко́мусь, мо́же я то́бі чим прогрі́шив, шко́дити ко́мусь, ви́кинуло мені́ боля́ка, мені́ не спить ся, спить ся мені́, ба́бі спіло ся, є́му до́бре до́ма жи́ло ся, є́му до́бре пово́дить ся, ї́й ну́дить ся тут...*

303. З 3-ім відмінком сполучують ся приіменники: *к* (д, ід), *по* і *прóти* (гл. 349).

(Про 3-ий відм. етічний гл. 325, про уживанє 3-го відм. замість 7-го гл. 130, 154, 173, 184).

Відмінок 4-ий.

304. В 4-ім відмінку стоїть:

1. звичайно предмет (предмет при дієсловах перехідних), н. пр.: *Ма́ти году́є, ма́є, че́ше дити́ну; ви́бути рік;*

2. т. зв. внутрішній предмет, як: *ніч почувати, думку думати, раду радити, волю воляти, ка́занє ка́зати, мості́ мості́ти, га́ти гати́ти...*

3. Деякі при́датки прислівників часу, простору, міри, н. пр.: *Ми живемо́ під са́мим Ки́евом, та ще не бу́ли сю ве́сну і одно́го ра́зу у святи́х уго́дників. До́рога тя́гне ся дві́ милі́. Ся ри́ба ва́жить два кі́льограми.*

Подумавши годинку, каже. Він три роки був у школах. Посумуємо хвильку. Посунь ся дрібку. Коби до рана хоч крихіточку підмерзло. Неня вже три опади (рази) переказували, щоби їхати домів. Кінь половіну золотій, половіну срібній.

Четвертий відмінок предметовий остає ненарушений, 305. коли реченє переложимо в стан предметний і збудуємо єго безпідметво, н. пр.: Сю книжку переложено на всі мови (= сю книжку переложили на всі мови). Старшого сина в Туреччині вбито. За моє жито ще мене біто. Конєць села забито вола. Всі поля безкраї трупами укріто і могоїли кровію політо. Нас однаково скривджено.

З 4-им відмінком сполучують ся приіменники: в, за, 306. зачерез, кризь, мєжи, мімо, на, над, о, пєред, під, по, пбза, пбнад, покєред, пбпід, пбпри, про, прбміж, через (гл. 349).

Відмінок 5-ий.

Відмінок 5-ий служить на те, аби когось клікати; до 307. того вистарчає в множині, в середнім роді і в інших рідях (гл. 129, 140) так же і 1-ий відмінок. А що 5-ий відмінок не є ніякою частию реченя, то відділюємо єго, кслий попадеть ся в якесь реченє, запинками.

В народних піснях заступає він деколи 1-ий відмінок 308. як підмет реченя, н. пр.: Плаче, ридде молодій козаче по своїй дівчині. Приїхав сине з пуги, з дорбги.

Відмінок 6-ий.

В 6-ім відмінку стоїть:

309.

1. насамперед начинє (знаряд), яким щось робимо, н. пр.: Желізо кують молотом. Оremo плугом. Дивити ся очима, орудувати руками, шити руками, машиною, дихати легкими, кермувати веслом, їсти ложкою. Далі стоять у 6-ім відм. всякі інші засоби, якими щось робить ся, якими щось дієть ся, стаєть ся (6-ий відм. засобовий), н. пр.: Оremo кінями. Два знов тісланиї стоять кінями з цєго і того ббку села. Приостав трбхи конєм. Дихаєм

повітрем. Відом видати, сліхом слухати. Поляг головою, наложив головою. У нас ласкою все дістанеш, а криком та лаянем нічого не взьмеш. Вимивати шовком, розбити щось каменем, кіннути каменем, напасті кіннотою, доводити кіннотою, доводити війском, годувати мясом, обдарувати збрюєю, віддарувати ся крамськими чобітьми жовтими, говорити чужою мовою, оповідати гарними словами, прозивати коєсь гидким словом, торгувати збіжем, орудувати чужими грішми, орудувати людьми, орудувати світом, управляти, завідувати краєм¹⁾.

Тут показано заразом, як ужіток 6-го відм. згідом міг розширити ся. Так в 6-ім відм. стоїть все те, чим щось відріжняє ся, виріжняє ся, н. пр.: *Хто там такий другий головою менший, як цар Атрієнко? Наші брати були чи не шістьма годами старші від нас. Нас було двох у батька: Семєн старший, та я, двома роками молодший.*

Отсі всі 6-і відмінки є прислівниківві. Прислівниковими є вони і в таких реченях, як *бріджу ся брехнею* (т. зн. брехнею виклікуєть ся у мене обріджене), *нічим не журить ся* (т. зн. нічим не виклікуєть ся у него жура). Так само кажемо; *тішити ся добрим свідомством, тішити ся сїном, хвалити ся своїми дітьми, величати ся своєю садовоною, гордувати дарами Божими, вдоволяти ся малым.* Сі 6-і відм. можнаб вже навіть уважати причинковими, що ще ясвійше відно на пр.: *рідом кури чубаті* (рід = порода є причиною, що сі кури чубаті). *Я рідом з Буковіни* (мій рід = місце мого урідження є причиною, що я Буковінець).

2. Засобом т. зн. посередником може бути особа. Так як кажемо *іслати гріші поштою*, так само можна сказати *іслати гріші ісланцем, передати книжку слугою* і т. п. Подібно, коли чинність або подію, вкόνувану якоюсь особою, виражаємо в предметнім стані, то сю особу кладемо в 6-ім відм., н. пр.: *Сей лист написаний мною. Пустїня кінутая Богом. За грішні мабуть діла каряю ся в отсій пустїні сердїтим Богом.*

¹⁾ Не треба дати ся збаламутити тим, що в дєлких мовах при перекладі таких речень відповідні присудкові дієслова сполучують в властивими предметами, н. пр.: *administrat pagum.*

3. Місце можна також означити 6-им відм. В такім разі місце, чи дорóгу, чи прóстір взагалі уявляємо собі засобом задля переведеня рúху, н. пр.: *Літати повітрем, плісти водою, бічи полем. Кудá дорóгою? Висóкими та ширóкими Дністрóвими берега́ми. постелілись шовко́ві тра́ви молодéнькі.* Зóвсім так са́мо і час, потрібний для яко́сь події, виража́є ся 6-им відм. *Не ходи́ но́чами та за́ку́тками. Лю́бо він пі́сні виспівує бу́ло я́сними зóрями. Ой лі́тав би́м ве́чером тихе́ньким. Зимóю па́дає сні́г.*

4. Зна́рядом (на́чинем) або засобом для ви́конаня яко́гось чіну, для ви́кликаня яко́гось ста́ну можна також ува́жати вид або фóрму, яку́ прибира́є ви́ражена підме́том особба або річ, а так са́мо спóсіб, які́м вона́ при ті́м послóгуєть ся, або й ро́лю, у якій вона́ виступа́є (**6-ий відм. спосо́бовий**), н. пр.: *Дим хма́рою за́ступить со́нце (хма́рою = в ви́ді хма́ри, по німец. als Wolke, а не wie eine Wolke). Гу́лі школя́рі гро́мадка́ми, намі́сть па́рами. Як ра́зом усі́ма заспіву́ють, то аж яко́сь стра́х слóхати. Та ну́ж усі́ма на база́р. Хóдом та́й наза́д! Відьмі́ хóдять біло́ю сучко́ю. Я до те́бе еолу́бною прилі́тати му. І сло́во із уст апо́стола свята́го драгі́м елє́м поте́кло. Ки́нув ся во́вком на ме́не. Оре́л полеті́в стріло́ю. На наведе́них напослі́ди при́мірах ба́чимо, як 6-ий відм. спосо́бовий ужива́є ся та́кже і до порі́внаня: ки́нув ся во́вком на ме́не (= як вовк, по німец. wie ein Wolf, а не als Wolf). І в ті́м ужі́тку 6-ий відм. все ще прислі́вниковий.*

Аж на при́мірах: *Хто роді́в ся во́вком, то́му лисі́цею не бу́ти. Васи́ль сиді́в -зимови́ком серед стéну. Бу́в собі́ чолові́к, Оста́нком зва́в ся (зва́в ся Оста́н) ба́чимо, як 6-ий відм. від прислі́вникового значі́ня перехóдить до присудко́вого (гл. під 5). Ро́ля, озна́чена 6-им відм., не все му́сить при́писувати ся особбі або рі́чи, ви́раженій підме́том, н. пр.: *Назива́ємо Бо́га на́шим о́тце́м. Всі́ ма́тери при́міром ста́влять Ната́лку свої́м до́чкам.**

5. Вкінці́ 6-ий відм. сповня́є також слóжбу відмінка́ присудко́вого, і ми вже́ якраз́ показáли, як се скла́ло ся.

Імя́ присудко́ве стої́ть óкрім то́го ще й у 1-ім відмінку́, як відно́сить ся до підмету, н. пр.: *Я бу́в би ба́ба не коза́к, коли́б запла́кав від сво́го ли́ха. Кро́в не вода́.*

Моє все багатство єсть моє добре ім'я. Брат лежить слабий вже дві неділі. Кінь уже стоїть такі сиданий го-товий.

Деколи ім'я присудкове стоїть у 3-ім відмінку, як віднобить ся до предмету в 3-ім відмінку, н. пр.: *Треба мені послушному бути. Якже мені не сказати бувши молодому. З чого мені ситий бути?* Тобю згодою присудкового імени з підметом або предметом в усіх таких разях хочемо висказати, що підмет, чи предмет є дійсно тим, що ім'я присудкове про него каже (237).

311.

Колиж ім'я присудкове не згбджуєть ся з підметом або предметом у відмінку, а стоїть у 6-ім відмінку, то тим виражаємо, що підмет або предмет не є дійсно тим, що ім'я присудкове висказує, а лиш виступає, є або криє ся під відом, перебирає мимохідь і на якийсь час на себе рблю того, що ім'я присудкове висказує. Тому незнаної особи питаємо ся: *Хто ти?*, знакомої: *Чим (шо) ти?* Незнакомий чоловік може відповісти: *Я учитель у тім селі*, знакомий за те: *Я учителем у тім селі*. На питане: *хто се?* може бути відповідь: *се коваль з нашого села*, а на питане: *що він таке?* — *чим він?* — відповідь: *він є ковалем в нашім селі*. Можна питати: *А тиж князь?* — а відповідь може бути або: *Я не князь*, або: *Я не є ніяким князем*. Кождий легко відчуже ріжницю між обом відповідями.

На питане, хто се був, що обминув ся з нами, або, що помер, я мбжу відповісти: *То був мій приятель*, означуючи сим досить на сю хвилю докладно особистість, про яку мене питано. Коли скажу: *Він все був моїм приятелем*, то тим висказую, що він, знана мені особа, у відношеннях зі мною виступав під відом приятеля, відгравав рблю приятеля. Така сама ріжниця є між висказом: *Я сестра панотця*, а висказом: *Я буду тобі сестрою*. Прикладі для присудкового 6-го відмінка: *Він став великим хазяїном. Громада вибрала єго начальником. Зроби мене вішуном, зрблю тебе паном. Хибя шо вийдеши проти мене завтра таким, щоб я тебе не пізнав. Я стану церквою, а ти попом. Царевич оглянув ся і зрбив ся великим зеленим дубом. Я тебе зрблю річкою а сама зрблось рібою: окунем. Лукавий перекинув ся чоловіком, воробцем,*

півником і т. д. Приставив ся таким бідним. Взяла ся попелом, вуглем. Дід служив на майдані майданчиком. Волос дубом становить ся. Чи ж я можу тобі ворогом бути? Колись то була птіця жайворонок царем, а царіцею миш. Чи будеш мені невісткою, чи ні? Івась уже швидко попом буде. Постаблю тебе паном. Настановили его попом.

Хоть присудкове ім'я, поставлене у 6-ім відмінку, на- 312.
бирає іншого значіння, ніж присудкове ім'я, згідне у відмінку з підметом або предметом, то не завжди дасть ся докладно відчутти тоту різницю, і тому можна сказати н. пр.: Називається ся Остапом або Остап. Якоже мені не бути смутним або смутному. Чи ліпше сказати сяк, чи так, се рішає чуте мови неріз лиш на підставі зовсім по-верховних причин.

1. Відмінка 6-го уживаємо радше тоді, як згода між присудковим ім'ям і підметом чи предметом не зовсім ясна або невігідна, н. пр.: Брат братом а бріндзя за гробіи (Тут невігідно булоб сказати брат брат). Хто родив ся вівком, тому лисіцею не бути. Тяжко мені сиротою на сім світі жити. Тяжко бути добрим учителем.

2. При деяких дієсловах як: звати, називати, імену-вати, вибрати, вибирати, уважати, зробити, предста-вити, оголосити, оставити і т. д. присудкове ім'я мусить стояти в 6-ім відмінку, н. пр.: Царевич оглянув ся і зробив ся великим, зеленим дубом. Я тебе зроблю річкою, а сама зроблюсь рібою окуцем. Постаблю тебе паном. Настановили его попом.

3. Іменникові присудки уживають ся частійше у 6-ім відмінку, а прикметникові згджують ся радше з підметом чи предметом, н. пр.: Остали ся сиротами (не сироти!) старий батько і мати. Але: Стала дїдова дочка щасливою і богатою, а з другого боку: І я стала така бідна, як і ти. Чого ти такій страшній став. Так само: Побіль молодій (-ім) був і т. д.

Сам і один в значіню „сам“ коли є присудком, не 313.
ставають ся у 6-ім відмінку, н. пр.: Дівчина не хотїла лишати ся самі одна.

314. Із 6-им відмінком сполучують ся отсі приіменники: *з, за, мѣжи, над, пѣред, під, комѣжи, понад, понад* (гл. 349).

Відмінок 7-ий.

315. Відмінка 7-ого уживаємо тепѣр лишѣ з приіменниками. Колись він міг стояти і без приіменників; з того часу лишили ся лишѣ деякі останки, що уживають ся тепѣр як прислівники, н. пр.: *дóлї, гóрї, лѣтї, нїмї. Плинї, плинї сїве пѣрце дóлї за водою. Чи прїйдеш нїнї до мене?*

316. Як давнїйше (без приіменників), так і тепѣр (з приіменниками) стоять у 7-ім відмінку придатки прислівникові місця або часу, н. пр.: *Було колись на Вкраїнї ревіли гармати. Я в хатї мучив ся колись. З дружїного Ярина гуляє по садóчку. А в ночї сичї недóлю вишóють. Прїйдї до мене о годїнї сѣмїй.*

317. 7-ий відмінок стоїть при приіменниках: *в, на, о, по, при* (гл. 349)

Про прикметники.

318. Прикметники сповняють слóжбу або присудків або придатків прикметникових (гл. 174). Для сѣго двоїкого ужитку прикметників вáжні є прáвила про згóду (гл. 239, 240).

319. У прикметників, як ми бáчили (174), є дѣколи двоїкі фóрми: прикметникóва і іменникóва. В старорóській мóві були на те докладні прáвила, коли уживати одної, а коли дрóгої фóрми: присудковї прикметники уживáli ся лишѣ в іменникóвій фóрмі, а у тих прикметників, що служили як придатки прикметникові, уживáli ся обї фóрми після того, чи особа або рїч були означені, чи нї. Однак згóдом характеристїчна для прикметників прикметникóва фóрма бїльше злюбїла ся, перемогла іменникóву фóрму і виперла єї зóвсїм із придатка прикметникового а нáвїть із присудка, так що тепѣр лишили ся лишѣ самї останки іменникових форм, н. пр.: *Будь лїскав. Зробї, щоб Дарѣс був здоров. Тут хóлодно* (гл. 174, 1—5).

Оста́нки іменнико́вих форм прикме́тників ужива́ють ся ще та́кже ча́сто. в сполу́ченю з приіменниками як зворот приіменнико́вий: *прийшо́в з далéка, писав на борзѣ, зів до чіста, говорить з письме́нна, по добру́ голубити* (гл. 174, 6).

Про особи.

Де́які заіменники і дієслова ма́ють, як ми ба́чили **320.** (178, 180, 206), осі́бні фо́рми для трох осі́б, а то для то́ї, що говорить, для то́ї, що до не́ї говорить ся, і для то́ї осі́би (або річи), про котру́ говорить ся: *я, ти, він (вона́, вони́), іду́, іде́ш, іде́.* В мно́жині з то́ю осі́бною, що говорить, ві́жемо і ті іньші осі́би, що становля́ть з не́ю товари́ство або гру́пу: *ми* = *я* + *він (вона́, вони́)*, н. пр.: *з бра́том, з роді́ною, з товари́ством* і т. п. *Ми з Васи́лём (= я і Васи́ль) булі́ собі ровесни́ки* (порів. *Не забува́ли нашо́ї з ба́тьком (= моє́ї і ба́тька) ста́рости.* Та́к са́мо *ви* = *ти* + *він (вона́, вони́)*, н. пр.: *Ви з ним (= ти і він) підéте жа́ти.* Пе́рша і дру́га осі́ба, сполу́чені з собо́ю, даю́ть пе́ршу осі́бу мно́жини (*ми*), н. пр.: *ми* з тобо́ю (= *я* і *ти*) дамо́ собі ра́ду.

Ко́ли говоримо загаль́но про лю́дй, не ма́ючи на умі **321.** певних осі́б (або не бажа́ючи їх назва́ти), то послугу́ємо ся 3-ою осі́бною мно́жини, н. пр.: *Тепло́мір роби́ть ся та́к: З ве́рхного отво́реного кінця́ нали́вають у ду́дочку живо́го срі́бла... бульба́шку нагрі́вають..., ставля́ють у сні́г..., за зна́чують, де живе́ срі́бло ста́не..., на дощечкѣ пи́шуть ну́лю... Ко́ждого ро́ку будую́ть все нові́ желі́зницѣ. У на́шим селѣ́ чі́нять два хра́ми. Не все пра́вда, що гово́рять. Як мра́ка підні́ситься, то ка́жуть, бу́де дощ. Кі́нець села́, чу́ти, стрі́ляють.*

Ко́лиж ма́ємо на умі усе́х лю́дй, то мо́жемо ужи́ти **322.** 1-ої осі́би мно́жини, а то то́му, що зпомі́ж тих лю́дй не виключа́ємо і себе́, н. пр.: *Чого́ бажа́ємо, в те ра́до ві́римо* *Не зна́ємо, ко́ли умéрти ма́ємо.* Де́коли в та́ких ра́зах ста́вимо ту осі́бу, що до не́ї говоримо, немóв примі́ром і ка́жемо: *Із спаня́ не кúпиши (= кúпимо) вола́, а із ле́жж не спра́виши (= спра́вимо) одéжжі. Ве́якого то́вару, якбо́ тілько́ подума́єши (= подума́ємо), тут бу́ло* *Не одна́*

комашка така маленька, що оком єї не побачи́ми (= побачимо). Навіть в такім разі, як: *Тебе́ і беш, а ти не вчиш ся.*

- 323.** В 3-у особу однини (середного рѣду, гл. 274) кладемо присудкове дієслово не лиш тоді, коли говоримо про якусь особу або річ середного рѣду, але і тоді, коли в реченю нема́ підмету, н. пр.: *Бліскає, бліскало. Рим не одної́ днини збудовано. За моє́ жыто́ ще менє́ й біто. Всі́ поля́ безкраї́ трупі́ми укрито́ і моги́ли крѣвою́ політо. Нас одна́ково скривджено́. Ба́бі сніло́ ся, що десь бу́ла в не́бі. Є́му́ дѣбре́ дѣма́ жило́ ся.*

Про заіменники.

- 324.** Коли вже присудок (дієслово) подає особу, то заіменника особового як підмету не ставимо, хибá що та особа має́ бути особліво́ піднесена, н. пр.: *Ти ві́нен. Не хо́чу. Я́ бу́ду чита́ти, а ти пишй́.*
- 325.** Трѣтого́ відмінка заіменників особових і заіменника зворотного як т. зв. етічного́ уживають Русини́ дуже́ радо, н. пр.: *Той пес́ був то́бі та́кий вели́кий, як кінь. Геть мені́́ зараз до́ дому. Був собі́́ дід і ба́ба. Як не бу́деш ти́хо, то я собі́́ йду́ геть. Ви собі́́ думаете, що то́ так ле́гко? Іди́ собі́́ геть від мене́!*
- 326.** Коли дієслово, сполучене із заіменником особовим або зворотним, повторяєть ся, то заіменник за дру́гим разом промовчуемо, н. пр.: *Ка́жу вам, ка́жу, не робіть се́го. Учи́ ся, си́нку, учи́. Ужива́ти ся, ужива́є, але́ рідко коли́. Ех, то́то́ вже́ нажи́ю́ ся та нажи́ю́.*

Про уживанє заіменника зворотного і заіменника присвоїного́ свйй гл. 181.

- 327.** За́мітки. 1. Заіменник вказуючий *се́й* (отсе́й) вказує звичайно на найблізшу особу або річ, а *той* (тамто́й) на дальшу. Н. пр.: *Се́й свѣт, а той свѣт. Бабу́ся з то́го свѣту. У турки́ні по ті́м бо́ці́ хата́ на помѣсті́. В сих́ (= нині́шних) часа́х.* * Одна́к заіменника *се́й* не всю́ди уживають, а тоді́ заступає́ єго́ місце́ *той*, *отто́й*, *тот*.

2. В однім реченю пита́йнім мо́же бу́ти два або й більше заіменників пита́йних, н. пр.: *Хто ко́го ма́є слухати? Не зна́ю, що ко́му да́ти. Тре́ба зна́ти, ко́ли́ чим ору́дувати.* В сих реченях містять ся властиво по два пита́ння: *Хто ма́є слухати? Ко́го ма́є слухати? Не зна́ю, що да́ти, ко́му да́ти. Тре́ба зна́ти, ко́ли́ ору́дувати, чим ору́дувати.*

3. В реченю: *З побо́євища ніхто́ не верну́в ся до́мів: хто по́ляг, хто уто́пив ся, хто по́нав ся в нево́лю,* реченя, що починають ся заіменником *хто...*, бу́ли оче́видно реченнями пита́йними, зале́жними від промовчаного *не зна́ю, не зна́ти* або т. п., а тепе́р ста́ли вони́ са́мостійними реченнями висказовими і та́ким чи́ном заім. пита́йний набира́є значі́ня заім. вка́зуючого. Так са́мо поясню́е ся рече́нє: *Дзвкі́ повті́кали, кудá ко́тора* (= ся сю́ди, та туді...).

Про *хто* замість *хтось* і т. п. гл. 198.

4. Приміри для невідмінного заіменника відносного *що* (гл. 193): *Наві́ть тих зві́різ лóвить, що в пові́трі літа́ють. Се та́кі лю́ди, що з ні́ми говори́ти го́ді. Чи́ж то та́я керниче́нька, що я во́ду брав* (= що я з не́ї во́ду брав).

І пита́йне *що* оста́є невідмінним перед всі́кими іменниками, без о́гляду на їх рід і число́, при вира́зах здивова́ня, н. пр.: *Що за рече́ ві́н ро́блював! Що кресі́, що ножі́, що то́пірчики му́дрені* (що кресі́ = які кресі́...).

Заім. *що* набира́є та́кже прислівникового значі́ня (= як дуже) в реченях, як: *Го́споди! Що кра́сні обі́ бу́ли! Що я був хлòпцем пу́стий!*

Про числі́вники.

Числі́вники головні від 1—4 є прикме́тниками і збо́джують ся з іменниками, ко́ли сповня́ють службу́ прису́дка або прида́тка прикметникового; а числі́вники, поча́вши від п'ять у гору́, є іменниками і тому́ домага́ють ся 2-го відмінка пайковбо́го (гл. 292). *Дво́є, обо́є, тро́є, четве́ро* і т. д. а так са́мо *кі́лькоро* ужива́ють ся поча́сти іменниково, а поча́сти прикметниково (гл. 296); їх ста́вимо замість 328.

два, обá, три, чотíри... прáвильно при іменниках, ужива-
них лишé в множині, н. пр.: *дво́е дітíй* але *дві дитíні*,
трое́, кілько́ро грабе́ль (трома́ грабля́ми), *двайцáтьєро одні*
граблѣ́... а та́кже при особáх і річах ріжного роду: *Ра́ді*
булі́ обóе *На́йм і На́стя*. *Сті́л і лѣвкa* обóе *дубо́ні*.

Про члелівники поділові гл. 203.

Про дієслова.

Про дієслова докóнані, недокóнані (протяго́ві, наворотóві) гл.
54, 82—104.

Перегля́д дієсло́вних часі́в і спосо́бів гл. 211, про те, як
у ру́ській мові виража́еть ся спосо́б можли́вий і да́вномину́вність гл.
344 і 340—341, а про се, як поча́сти заступа́еть ся спосо́б при-
казо́вий гл. 336, 3 (порі́в. та́кже 344, 4).

329. Дієсло́во **бу́ти** прáвильно не мо́же в бесі́ді бу́ти про-
мо́вчане тоді́, ко́лі значі́ть *дійсно́ бу́ти, нахо́дити ся,*
луча́ти ся, бува́є, н. пр.: *Є́ оді́н Бог. Є́сть же лю́ди, що́*
і мо́їй за́видують до́лі. Є́ у ме́не чим ді́ти годувáти. В ті́м
лі́сі є́ бога́то страше́нного гáду... але: Як би не я, то ви
есі́ пропа́ші. Сего́ цьві́ту по всéму свѣ́ту.

330. Але ко́лі **бу́ти** служі́ть лишé для сполу́чення присуд-
ко́вого імя́ з підметом (як **злу́чка**), то в тепері́шности (сп.
прáм.) найча́стїйше промо́вчуєть ся як злі́шне, н. пр.:
Нау́ка грама́тики потрі́бна. Тре́ба учі́ти ся, аби́ щось
умі́ти, але́ Тре́ба бу́ло (буде́) учі́ти ся..., та́й: *Він слý-*
хає́ і є́ задово́лений.

331. В опові́даню уживáємо ча́сто тепері́шности замі́сть
мину́вности, н. пр.: *Одно́го ра́нку лежу́ я та́ думаю́,*
ко́лі в хáту вбі́гла ма́ти.

Особлі́во ста́вимо замі́сть мину́вности *казáв, ка́зала*
в опові́даню звичáйно *ка́же*.

В дуже́ живім опові́даню уживáеть ся на́віть спос.
приказо́вий: *Він піді́ тай вóзьмі́...*, *От Га́ля і почи́*
о́хати... Тут перед душе́ю опові́дача́ виступáють живо́
осóби в по́вній чінности так, що́ він ї́м немóв при опо-
ві́даню прито́мним та́кі прóсто прика́зує, що́ ма́ють ро-
бі́ти.

Злбжена ф́орма буд́учности (як: *бу́ду чита́ти, чита́ти му*) мо́же і так творі́ти ся, що *бу́ду* сполу́чуєть ся з діє-прикме́тником присудко́вим мину́вшини; але се дієть ся лиш́е для то́го, щоб омину́ти стрічу двох дієіменників, н. пр.: *Ти ча́сто бу́деш му́сїв слухати мо́лодших.*

В ре́ченнях, що виска́зують річ досьві́дчену, ста́вить ся буд́учність, немов вка́зуючи, що досьві́д і в буд́учности справді́ть ся; або справді́в би ся, н. пр.: *Із спа́нї не кю́пиш вола́; а з ле́жї не спра́виш оде́жї. Плаче́м ли́ха не ви́плачеш.* Так са́мо ви́скази, осно́вані на до́вгїм до́сьвіді хоть би одні́ї о́соби, а не ці́лого на́роду, виража́ють ся в о́повіданях, ф́ормою буд́учности, а тим вка́зує ся, що се не лиш́е в мину́вшости бу́ло; але і завсі́ди, а тим то і в буд́учности так са́мо справді́лоб ся. Н. пр.: *Отож гляну́ тай згада́ю: бу́ло, як смерка́є, заще́бече на ка́ліні, ніхто́ не ми́нає... За́сне доли́на, на ка́ліні і соловейко́ задрі́ма, пові́є ві́тер по доли́ні, пішла́ дїбро́вою луна́... Вста́нуть серде́ги працюва́ть; пі́йдуть ко́роби до дїбро́ви, ві́йдуть дївча́та во́ду бра́ть, ві́гляне со́нце. Ра́й тай го́ді! Зло́дій за́плаче, дарма́, що зло́дій. — Бу́ло то такі́х три жінки́ і такі́ були́ подру́ги, що одна́ од дру́гої ні́куди не пі́де! — Ти́ми вечера́ми за́беру́ бу́ло обо́є (діти) до се́бе на ко́ліна, та пі́чнї навча́ти. Отже́ мій Андри́йко ху́тко і за́скуча́є. А ско́ро е́го пу́стїла, чо́го не за́гада́є! А Васи́лько́ бу́де хоч ці́лїсенку́ ніч зо мно́ю сиді́ти, мене́ слуха́ючи. — Бу́вало весно́ю, як лі́с розіве́ть ся, і чїстими пті́чок гукне́ голосами́, дїбро́ва, як дївча́ в це́їтє прибе́ре́ть ся, пі́лка за́дзвонить лу́гами, поля́ми, стада́ми весело́ загра́є доли́на, а в рі́чї рїбо́нька аж но́сить водо́ю...*

Нако́лі спосі́б приказо́вий або дієіменник **334.** приказо́вий (гл. **336**, з) ма́є бу́ти заперече́ний, то кладе́мо дієсло́во недоко́нане, н. пр.: *Не робі́ сего́! Сего́ мені́ бі́льше не робі́ти!*

Де́коли 2-а о́сба спосо́бу приказо́вого ма́є немов зна́чїне 3-ої о́сби, н. пр.: *Прибу́дь ша́ств, ро́зум бу́де. Зна́й ся кінь з коне́м, а ві́л з во́лом. А не спа́ли́ кіт е́го (соба́ки) белета́, соні́б і до́сї товаришува́ли. Помага́йбі! Спа́сїбі! Бода́й.*

2-га особа одн. спос. приказового заступає деколи навіть 1-шу особу, звичайно тоді, коли речене має зміст умовний або припустовий, н. пр.: *Не дай я єму гробий, не мав би був за що гуляти. Крути я, верти, треба мені вмерти.* Але і в інших рідках: *Але говори я та не ладуї, а тут староста вже й просить за стола.*

Про спос. приказовий в оповіданю гл. 331.

336.

Дієіменник ставимо:

1. при дієслóвах способóвих як: *хотіти, мочи, мусіти, мати, стати, почати* і т. д., н. пр.: *За нею Олександр мусіла їхати. Сам я не знаю, з ким жити маю. Петро почав придивлятися. Стала я радити ся. Дальше я не міг дивити ся — і при присудках таких як: можна, треба, рад, повинен, готов, годен, годі, виражених, як н. пр.: *Треба привізати їх, як Бог велів. Ранійш не можна наняти підводи. Я рад був тобі послужити, але годі мені було се зробити, або й промовчаних, як н. пр.: *Всім нам умирати (треба). Що робити (маю)? Не (можна) знати, чи прийде. А такому лиши би жити (треба було). Де мені туди (можна) йти!***

До дієслів способóвих, як *мочи*, навіязують ся дієслóва *сьміти, позвóлити, дати, веліти, казати, приказати, просити, радити, помагати, учити, учити ся, уміти, забути* і т. п., що доповняють ся дієіменникóвим предметом, н. пр.: *Не зміла матері слухати, не вчилась пріести. Дай мені говорити.* В реченю *дай мені говорити* слóво *дай* має своє повне дієслóвне значіне (*дай* = *позвóль*); не так в реченю *я (ти, він, вона, ми, ви, вони) давай єго хвалити*, де слóво *давай* властиво вже лиш значить тільки, що *частиця нуж*.

А знов до *треба, можна* навіязують ся іменники *пора, час, слід* (= *годить ся*) *сором, шкода, жаль* і т. п., а так само присудки, як *весело, любо, міло, прикро, страшно, тяжко* і т. п., що також доповняють ся дієіменником, н. пр.: *Не пора плакати. Час вставати. Міло чоловікови згадати про давні свої гаразди. Любо жити в Києві.*

Так само і дієслóва, що виражають якийсь настрій, доповняють ся дієіменником, як: *бажати, захотіти, боїти ся, любити, встидати ся, соромити ся* і т. н., н. пр.:

Володимі́р любі́в будува́ти церкві́. Захоті́лось на ста́рість гетьманува́ти. Встида́в ся пла́кати.

2. при дієсло́вах, що виража́ють рух і т. п., н. пр.: Він хо́дить на по́ле жа́ти. Вона́ пішла́ найма́ти ся. Сіда́й по́луднувати. Мене́ покли́кали молоти́ти. Післа́в ста́ршого си́на козу́ па́сти. І за Украї́ну моли́тись черне́ць Па́лій пошкандиба́в. У ра́ниї́ йде Оле́ся дружо́к збіра́ти. Мене́ не пуска́ли попро́щатись.

3. прика́зуючи (замі́сть сп. прика́зového), н. пр. *Ті́хо сиді́ти!*

4. на поча́ткú рече́ня (га́дки), щобі́ підне́сти дієсло́во, н. пр.: Ора́ти, не ора́в. Писа́ти, не пи́ше.

Дієіменником із злу́чниками: *аби́, щобі́, до́ки, по́ки, коли́, як, нако́ли, ні́м, ско́ро, замі́сть і в. скорочуемо́ рече́ня (га́дки) побі́чні, нако́ли не тре́ба ви́разити їх підме́ту, н. пр.: Розка́зую вам сю приго́ду, щоб вас остере́гти. Він жада́в, щобі́ єму́ все ка́зати. До́ти нам хо́дити, до́ки не найти́. Не забу́ду, по́ки жи́ти. Коли́ запита́ти єго́, то він ска́же. Перед тим, що зника́ти, хлібо́їди зарива́ють свої́ я́чка в зе́млю. Вона́ ба́вить ся, замі́сть робі́ти. Ти вже́ до́сїть вели́кий, щоб собі́ на хлі́б заробля́ти. Ти за молоді́й, щобі́ з тобо́ю про се говори́ти. Не порá тепе́р, щоб гуля́ти. Тепе́р і́дїу́ так, щоб ні́коли сю́ди не верта́ти ся. Кири́ло Тур аж зу́би си́пїв, щоб не стогна́ти.* **337.**

Дієприкме́тників ужива́ємо, щобі́ скороти́ти рече́ня (га́дки) прикметнико́ві, а дієприслі́вників, щобі́ скороти́ти рече́ня (га́дки) прислі́внико́ві (а то га́дки часо́ві, причи́но́ві, умо́вні і припуста́ві). Але з'одного́ бо́ку в підме́тних дієприкме́тниках при́датко́вих украї́нська мо́ва взагалі́ не любу́єть ся, так що ра́до заступа́ємо їх дієприслі́вниками та́кже для скороче́ня речень (га́док) прикметнико́вих, а з дру́гого бо́ку служить дієприкме́тник ста́ну предме́тного́ та́кже для скороче́ня речень (га́док) прислі́внико́вих. При́міри: Він зна́юши́й на́ші діла́, бача́щий са́мі думки́ на́ші, він не потерпі́ть ні́якої непра́вди (ра́дше: зна́ючи, бача́чи...). Хвалі́ть Бо́га встаю́чи і, ляга́ючи. Не кажучи́ а́ні сло́ва, пішо́в до ха́ти. Не до́вго ду́маючи, ско́чив у во́ду. Або мо́же не пла́кати, ма́вши одні́м одно́го

ши́рого товари́ша, та́й то́го скла́сти на гла́ві! Прибу́вши до Ки́єва вся́к хри́стия́нин по́винен пе́рше покло́нити ся церќвам Бо́жим. Загуби́вши соки́ру, до́бре топорі́ще. Во́вк ле́жачи́ не ути́є. У бара́на і ове́чки голо́ва, рівня́ючи до ті́ла, не вели́чка. Побра́вшись у бо́ки, ви́бива́ють під банду́ру гопа́ка весі́лій зли́дні: а коло́ їх, повитя́гувавши ши́ї, сто́ять ќругом да дивля́ть ся, чуду́ючись, на́че на верте́н, або що. А там сто́ять, зби́вшись у ку́пу пону́ри го́лови. Потупи́вши очи́, похили́вшись на ки́ї або на ко́сови́ща, ста́рі коза́рлю́ги слуха́ють ко́бзаря́. Струна́ за́надто на́тягнена рветь ся. Та як є́му не жури́тись, не ма́вши чим ді́тий згоду́вати.

Ми ба́чимо, що в ре́ченнях, скоро́чених дієприслі́вниками, нема́ так са́мо підме́ту, як в ре́ченнях скоро́чених дієіме́нниками. Підме́т дає́ть ся одна́к за́всіди ле́гко ви́найти.

Про прислі́вники.

Про поді́л прислі́вників гл. 55.

339. Прислі́вники та́к, як (нако́лі як не є́ слівом пита́йним) засту́паємо́ прикме́тниківими заіме́нниками та́кий, я́кий, ко́лі вони́ є́ прида́тком прикме́тника, н. пр.: *Мій брат та́кий до́брый, що все мені́ дає́. Я́кий сей чо́ловік бога́тий...* але: *Як за вели́ка ва́ша ха́та?*

А до та́кий дода́єть ся та́к, щоб є́го ще́ бі́льше підне́сти, н. пр.: *Соба́ка весі́ла, до́бра, слухи́йна а розу́мна та́к та́ка, що мабу́ть і нема́ розуми́йшого від не́ї зве́ряти́.*

Навпа́кі ужи́ває́ ся прислі́вник ні́би замі́сть прикме́тника в га́дках як: *Со́нце вже́ висо́ко* (розу́міє ся: підійшло́). *Будь ти́хо* (= справу́й ся ти́хо).

340. Зме́жи усі́х прислі́вників найва́жні́ші є́ отсі́: **було́, бува́ і бувало́, нехай́, най, бода́й, чи, би, не, ні.** Вони́ бі́льше, ні́ж усі́ іньші́ прислі́вники, вплива́ють на змі́сл ре́чення, т. зн. на те, як розу́міти дум́ку, ві́сказану ре́ченням; то́му годі́ть ся про них з осі́бна до́кладні́ше поговори́ти.

341. **Було́ і бува́, бувало́** (вла́стиво фо́рми тепе́рішности і ми́нувшости від *бу́ти і бувати́*, ні́би вста́влені́ ре́чення

із значінем: *то так колись було, бувало, і тепер буде*). можна як прислівники приставити до присудкового дієслова. Наколі се дієслово стоїть у теперішности, то висказ переміщуєть ся через доданє слова *було* або *бувало* в минувшість, а дієслово доконане стає наворотівим; колиж дієслово стоїть у минувшости, тоді ті прислівники надають ему значіня давноминувшости. Приміри: *Сяду було під ліною і читāju. Сідаю було на віз, в тім приходить післанець. Пес глядів птиці, що єї най було застрілив. Огород, у котрім ми дітьми бувало так часто бавили ся, вчєра продали. За такі гроші можнаб була і вола купити.*

Нехай (властиво спосіб приказовий від *нехати*) або **342.** скорочене **най** додане до дієслова надає гадці значіня, що хтось має або може щось робити або мав би щось робити. В 2-ій особі сєго звороту не уживаємо. Н. пр.: *Лиши мене, най пишу лист. Пустить нас, най ідемо до дому. Поможі мені, нехай би я і діти мої поминали тебе. Нехай Бог боронить! Нехай тобі Бог допомагає! Нехай твій син велик ростє та щаслив будє. Нехай би був сам мені сказав. Най робить, що хоче... але: Роби (можеш робити), що хочеш.*

Так сáмо уживаєть ся **бодай** (властиво *Богдай*) в рєченях (гадках), що виражають бажанє, н. пр.: *Бодай (би) вас Бог любів!*

Питайна частиця **чи** стоїть у незалєжних і залєжних **343.** рєченях (гадках) питайних: при незалєжних поєдінчих гадках питайних надає вона питаню більше нáтиску або виразности, при залєжних питанях започинає вона роздільне питанє (альтернатіву), н. пр.: *Чи знаєш? Не знаю, чи писати (чи нї).*

Би (скорочена, старá, невідмінна фóрма дієслова *бути*; **344.** єї уживали колись у значіню; *було би* або *як би було*) показує присудок як щось недійсне або лишє подуманє; сей прислівник сполучений із минувшостію якогось дієслова, заступає фóрму способу можливого, бо у рускій мові на то осібної фóрми (як от в латині *coniunctivus*) нема.

Ставимо *би* :

1. в побічних і головних умовних рєченях (гадках), наколі умову означуємо як несповнену, н. пр.: *Як би я*

напіла ся вина, то яб одужала. Якби ти був сам до мене не прийшов, то хто знав, коли би ми були і побачили ся.

2. в питайних і порівнюючих реченях (гадках) умовних, як: *Хтоб емү вірив? Не рад жеб ти мому братови, якби в гості прийшов? Чомуб не рад? Буду питати, чи не прийав би хто тебе. Став думати-гадати, якби відсіля удрати. Пеш, якби се вода була. Поїхав він на базар, от якби і у нас у Корсуні.*

3. в заміркових реченях (гадках), н. пр.: *Порішили, щоб він перебрів ся за старця і йшов би в царский дім. Він подав просьбу, щоб дозволили емү перейти граніцю. Учитель приказав, щобі всі ученики позамикали книжки (приказав усім ученикам позамикати книжки).*

4. в реченях (гадках) бажаня і після дієслів бязни і острого, особливо, коли сі дієслова не заперечені, н. пр.: *Кобі мје я тобі помочи! Бог би єго покарав! Бою ся, щобі емү якесь лихо не стало ся (Але: Бою ся, що емү певно якесь лихо станеть ся). Уважй, щобі ти не вправ!*

В реченях, як: *Пішов вон із моєї хати! Здорів був! Здорові були!* частиця би очевидно пропущена. Бажаня, висказані в такій формі, набирають зміслу речень приказових.

5. в ограничаючих відносних реченях (гадках), як: *Чи єсть у вас хоть одін чоловік, которий би казав правду?*

6. в реченях (гадках) висказових, наколи гадка головна заперечена, як пр.: *Я не кажу, щобі він не учив ся; але він нічого не вміє.*

Дієслово ставимо при би, як відко, все в дієприкметнику присудковім минувшости (спосіб можливий), або уживаємо дієіменника (при чім дієіменник треба доповнити слогами можна, було і т. п.).

В реченях, як: *і береб то й не берє, або От би то й підбіга* — би не є помічним дієсловом (гл. 54). до берє, а значить тільки що: *ніби*.

Про бим, бись гл. 217, про абі, щобі, щоб гл. 354.

1. не кладё ся в реченях (гадках) перёчних при присудковім дієслові навіть тоді, коли вже є одна перёчка, н. пр.: *Я нічого не знаю. Ніде не було ні одного чоловіка видати. Анї менї (не) снитъ ся.*

2. в тих реченях (гадках) побічних, котрі залёжать від дієслова або від імя бязни або осторбги, наколі в них ужїтий спбсїб можливий (гл. 344, 4), н. пр.: *Хлбнци поу-тїнали з бязни, щоби їх не бїто.*

3. після *мало, малб що, трохи, бёмаль, ледви*, н. пр.: *Малб що не внав з вбза.*

Друга перёчка нї уживае ся тоді, коли заперёчена рїч не висказана, н. пр.: *Чи так, чи нї? Нї, не так*

В реченях як: *Куди бком нї глянеш, усє лбди. Що вже нї питали молодїці, нічого не довідали ся* — частиця нї не є перёчкою для присудка, що відко з того, що можна єї опустїти. а змисл реченя на тїм не потерпїть.

Про злўчник нї гл. 352.

Про приїменники

В рўській мбві приїменників богато, одні з них дўже давні і поедїнчі, як: *в* (в серединї, в середину), *до*, *з* (їз серединї), *з* (зі мнбю), *за*, *на*, *над*, *о*, *пєред*, *пїд*, *по*, *при*, *про*, *у*; з тих приїменників *в* і *у*, *їз* і *з* в наслїдок звуковїх закбнїв злїли ся збвсїм з соббю. 346.

Другї приїменники повстали їз зббженя двох або й кїлькбх приїменників, як: *знад*, *їзза*, *пбза*, *пбнад*, *пбпїд*, *зпїд*, *зпбнад*, *зпбпїд*, а ще їньші се давні їмена, якїх ужївано з поедїнчїми приїменниками, н. пр.: *довкругї*, *замїсть*, *здовж*, *назд*, *окбло*, *пїдчас*, *пббїч*, *повєрх*, *пбзад* і т. д. або і без них, н. пр.: *верх*, *кбло*, *конєць*, *край*, *кругбм*, *мїсто*, *недалєко*, *право* і т. д.

Найбїльша часть приїменників вкazuje на віднбсини що до мїсця, дєякі окрїм того вказують такбж на віднбсини що до часу (або лиш що до часу, н. пр.: *пїдчас*), а лиш кїлька вказують на їньші віднбсини, як: *без*, *для*, *рбди*. Якї значїня мають поодїнокі приїменники, се бачимо досїть ясно на приклбдах пбданих в § 349. 347.

348. З яким саме відмінком сполучується приіменник, се залежить по часті від єго значіння; з дрúтого бóку нерáз що йно відмінок показує докладнїйше, якé значінє має приіменник, н. пр.: *в серединї* (стояти), але: *в середину* (іти); *на горї* (стояти), але: *на гору* (іти).

1. При 2-ім відмінку подібуємо найбільшу часть поєднчих приіменників: *без, у, від, для, до, з* (із середини) і таких, що повстали з іменників (де 2-ий відмінок доданий до іменника немòв придáток прикметниковий у 2-ім відмінку);

2. при 3-ім відмінку: рідко ужіваний приіменник: *к* (ò);

3. при 4-ім відмінку: *крїзь, про, чéрез* і зложені: *зачéрез, поперед*;

4. при 6-ім відмінку: *з* (зі мнòю);

5. при 7-ім відмінку: *при*;

6. при 2-ім і 3-ім: *прòтив*;

7. при 2-ім і 4-ім: *мімо*;

8. при 2-ім і 6-ім: *помéжи*;

9. при 4-ім і 6-ім із відмінним значінєм: *над, пéред, під* і зложені: *пóза, пóнад, пóпід*;

10. при 4-ім і 7-ім з відмінним значінєм: *в* (середїну, середїні), *на, о*;

11. при 2-ім, 4-ім і 6-ім з відмінними значіннями: *за, мéжи*;

12. при 3-ім, 6-ім і 7-ім з відмінними значіннями: *по*.

349. Найважнїйші приіменники є отсі:

без: 2: *без грóщий, без жарту, без бóязни, без мòго відома, без нарúшеня своєї чéсти...*

біля: 2. *біля тóго лїса жив собі чоловік; біля кри-ниці ростé яблуня; біля хáти, біля Кїсва...*

блїзько: *стоїть хáта близько лїсу...*

в, у. I. *в* (у) 4. *в лїс; у двір, у вéчер, в недїлю, в чотїри очі, іти в гóстї, в ченцї* (= в монастїр), *в* (у) *люди, в сїлу мòго ўряду, в той спóсіб, парубкї в сьмїх, грáти в кáрти, зложїти в двоé, в наслїдок нещáстя, роз-*

надати ся в порох, слóво в слóво, в дéсятеро бiльше, в мизинець завбiльшки, вiрити в Бóга... 7. в лiсi, у дворi, в мiстi, у Львóвi, в сiм краю, в Галичинi, в гóловах, в до-рóзi, в ночi, в корóткiм часi, в 24 годiнах; в прóтягу однóї доби, в маю, в тамтiм роцi, в бiдi, в iмени короля...;

II. у (в): 2. у сусiда, у Римлян, у вóвка аж дух спёрло; у нéзо богáто книжок, у мéне хáтка малéнька, у жерелá, сiла у вiкóнця, у голóв, дно у бóчки, попросiти у когóсь, питáти у когóсь...

верх: 2. верх дéрева...

вiд (укр. од): 2. вiд границi, недалéко вiд мóря, два сiяжнi вiд землi, вiд хáти до хáти, недалéко вiдкóтить ся яблучкó од яблуньки, вiд двох лiт, вiд мóлоду, вiд рáна до но́чи, вiд за́хiдсóнця до схiдсóнця, час вiд часу, нiжка вiд столá, вiд вéжжi тiнь вiдно до землi, сподiвáти ся чо́гось вiд ко́гось, домагáти ся вiд ко́гось, дiстáти вiд ко́гось, спасi менé од лiтої мýки, мéньший вiд мéне, наймéньший вiд усiх, старший вiд мéне, дiужчий вiд дрóгого, нiхтó не погiб вiд тóго зóба, не помагáеть ся менi вiд лисiного молóкá, сам не свiй вiд страху...;

вiд нiнi, вiд недáвна...

для: 2. для бiдних, вдячнiсть для ко́гось, для спокóю, закликáли дiвчáт для смiлости, старiї лiуди для порáдойки...

до: 2. до Львóва, до мéне, припёрти до стiнi, пáдати комiсь до нiг, iти до лiжка, до кiнця, аж до рáна, гóдiв дéсятi до йогó смёрти, до побáчення, брáти ся до робóти, не до рiчи, охóта до чо́гось, придáти ся до чо́гось, до чо́го твоя гóлова, неспосiбний до хазяiства, запла-тiти все до шёлюга, до крэйцара, всi до óдного, а ще до тóго сóнце припáлило вгó...;

до тепёр...

довкругi: 2. довкруги мiста...

з, iз, зо, зi: 2. з бóчки, з грóбу, зi Львóва, пiти iз шклянки, iз середiни, з долини, з прáвого бóку, з дéрева, з грязi став лiпiти стóвчика, з ремéню пошiiй чо́боти, iз стóлика, з дáвних часiв, устáва з 1-го ма́я, з рáна до вéчера, з недiлi, се вiйшло з мóди, з рóду, з просóня став

говорити, з вужа став чоловік, з не́го нічо́го не буде, оди́ з вас, з то́ї причи́ни, чи не з очі́й се ста́ло ся, з ра́до сти, з б́язни, з го́лоду пропа́ду, зі всі́х сил, з у́ряду...;

6. з бра́том, проща́ти ся з кимсь, зі мно́ю, зо мно́ю ра́зом з робо́тою, ра́зом з вида́тками, зі сходо́м со́нця з розва́гою, з тим що, ме́ньше з тим...

за: 2. за часі́в Болодими́ра, за мої́х часі́в, за гет ма́нщини, за дня...;

4. за ха́ту, пішо́в у свѣ́т за о́чи, за рік, від ня́ні зо тї́ждень, боро́тьба за во́лю, зуб за зуб, за ка́ру, купи́ти за гро́ши, нї́ за́що у свѣ́ті, взя́ти ся за що́сь, прийма́ти ся за дї́ло, забу́ти за ко́гось, в пилі́півку за та́нець і не говорі́м та́кі нічо́, обібра́ти за коро́ля, бу́ти за храм сько́го старо́сту, трима́ти ко́гось за що́сь, пере́браний зо жебра́ка, за ру́ку води́ти, ви́сший за ха́ту...;

6. за ха́тою, за мі́стом, за гробом, і́ти за водо́ю кро́к за кро́ком, оди́н за дру́гим, уда́р за уда́ром, неща́ст за неща́стем, рік за ро́ком, за єго́ ста́ранє́м, за єго́ голо во́ю бу́деш шаслі́ва, за сьміхо́м і сло́ва не ви́мовив, з дрі́бніми слізо́ньками свѣ́тонька не ба́чу, пла́кати за кимсь ходи́ти в Кри́м за сі́ллю, поси́лати за кіньми...; за нї́ні..

за́для: 2. за́для ме́не, за́для то́го, за́для то́ї при чи́ни, за́для недба́лості...

за́мість: 2. за́мість ме́не, за́мість гро́ший, за́мість то́го, ста́ру ко́білу прода́м за́мість молодбі́...

за́через: 4. за́через ме́не...

зверх: 2. оди́н зверх о́дноєо...

здовж: 2. здовж му́ру...

вза = і́зза.

змежи: 2. змежи нас...

знад: 2. знад ха́ти, знад Пру́та...

зпе́ред: 2. іди́ мені́ зпе́ред очі́й, прийма́є зпе́ред коні́ сі́но...

зпід: 2. ви́ліз зпід пе́чі, ви́волити ся зпід чужо́ влі́стї...

зпоме́жи, зпо́між = зме́жи: 2. зпомі́ж нас...

зпо́над = знад: 2. зпонад ха́ти...

зпо́під = зпід: 2. зпопід столá...

із = з.

і́зза, зза: 2. і́зза плóта, і́зза горі́, і́зза лі́са ві́трéць по́ві́вде, і́зза то́го...

к, ік (д:) 3. к за́падови, ік' вéчеру, воно́ не к добру́ йде, іди́ собі́ ік' бі́су, к чо́ртови, йду́ д хáтї...

ко́ло: 2. коло хáти, сї́сти коло столá, коло Черні́в-цїв, бї́тва коло Льво́ва, по́вісив коло бо́ку патї́к мі́сто шáблї, коло полудня, коло рїздвя́них сьвя́т, знáти коло худóби...

конéць: 2. конéць столá, конéць грéблї сто́ять вéрби, конéць ро́ку, конéць ма́я..

край: 2. край до́роги, край лі́са, найши́ла свóго му́жа. край сьвѣ́та...

крі́зь: 4. крі́зь во́ду, крі́зь ві́кно́, крі́зь шкля́нні двéрі, крі́зь слéзи, крі́зь сон...

крі́м, крóмі: 2. крї́м то́го...

круг, кругóм: 2. круг хáти, кругóм ста́вка, кругóм то́го пенькá во́к скáче, кругóм рї́ти ходї́ти...

ме́жи, між: 2. між чо́тиро́х стї́н = між чо́тиро́ма стї́нами...;

4. ме́жи зу́би, ітї́ ме́жи лю́ди, іде́ черне́ць між стї́ни нї́мїї...;

6. жи́ти ме́жи лю́дьми, ме́жи зу́бáми, ме́жи весно́ю а зимо́ю; най́ то́ буде ме́жи на́ми, хтось ме́жи на́ми велї́кий грї́х ма́в, рї́жні́ця ме́жи 'дво́ма рї́чáми...

ми́мо: 2. 4. ми́мо хáти, -у, ми́мо тóбї́ во́рї́течка сї́-вим конé́м і́хав, ми́мо то́го, то...

мі́сто: 2. мі́сто ме́не, мі́сто грóши́й...

на: 4. на гору́, на бе́рег, на село́, на полуде́нь, на Львѣ́в до Відня, на пра́во, на сей бі́к, ві́кно́ ви́ходить на подві́ре, слї́пий на одно́ о́ко, бога́тий на дрі́бні сльóзи, на чо́тири ві́три, на чо́тири мї́лї, ітї́ на во́рога, ітї́ на пї́во, на по́лови́ну, підко́ви трóхї́ не на пядь, чверть на дру́гу, на ві́ки, на́я́ти на мі́сяць, на раз, на все, раз на все, черга́ на ме́не, думáти на щось, забу́ти на щось, умéрти на яку́сь сла́бість, менї́ ца і́мя Петро́, прода́вати

на вагу, на примір, на то, сукно на сурдут, бочка на капусту, розпадати ся на порох, учити ся на столяря як поїдеш на обїзд, то поспіши на обїд, а як навпростець то хибá на вечеру...;

7. на горі, на б́ерезі, на селі, на полуду, на Буковині, на дворі, на сім боці, лишити ся на боці, на сусіні на морі, тримати на руках, на місці, бути на півлі, лежить мені на серці, на початку, на тім тїжні, на свіжім учинку, на письмі, грати на скрипці...

на нині, на безпечно прійду...

навпакі: 2. покотила паляницю навпаки сонця...

над, на́до, на́ді: 4. над ріку, над вечер, над силу любити над усé, не знайдеш над мене вірнішого приятеля...;

6. над рікою, надо мною, наді мною, він мешкає над мною, панувати над народом, думати над чимсь...

назад: 2. сидить назад мене, махав назад себе...

наперед: 2. махав наперед мене...

напрóтив = прóтив: 2. напрóтив ц́еркви...

недалéко, недалéчко: 2. недалеко міста, недалечко села...

ни́же: 2. низше цїни, низше всякої критики...

о (об): 4. кинути о стіну, о(б) зéмлю, о много більший, о волос, боротьба о життє, о заклад, просити о щось, дбати о щось...;

7. о п'ятій годінї, було се об перших п'ятінках, думати о чимсь, о(б) чоботах йому байдуже, знати о чимсь о хлїбі і водї...

о́коло = ко́ло: 2. около стола...

о́крім: 2. окрім Бóга, окрім тóго...

о́пріч: 2. опріч мене ніхтó сéго не знає, ви нікого не слухали опріч мене...

пéред: 4. перед хату...;

6. перед хатою, перед рóком, перед двома неділями...

під, підо: 4. під стіл, під вечер, співати під музику...;

6. під столóm, під го́лим не́бом, він ме́шкає підо мно́ю, бі́тва під Віднем, гостинни́ця під чо́рним вірло́м, під ка́рою, під вся́кою крíтикою...

підчас: 2. підчас нау́ки...

після: 2. після обі́ду, після весі́ля Охри́м зовсім не той чолові́к зробі́в ся, після сме́рти, після війни́, після мо́го ба́жання, після моє́ї думки́, після умо́ви, після уста́ви з 21-го жо́втня, після прíпису...; після за́втра...

по: 3. по го́рам = по го́рах, пла́вай лебе́доньку по си́ньому мо́рю, по дне́ви, по дня́м, по своє́му лі́жку протяга́й ніжку, ніхто́ не запла́че по бі́лому ті́лу по бурла́цькому...;

4. по ха́ту, по сей бі́к, по нíнiшній де́нь, по два (по́два), по пе́рше, по дру́гий раз, післа́ти по ко́гось, по що́сь...;

7. по го́рах, по сі́м бо́ці Дні́пра, по чийі́сь сторо́ні, по до́рози́, кі́лька днів оди́н по дру́гим, по ро́ці, по Бо́зі, у́же по слу́жбі, по поло́вині, по пра́вді, пізна́ти ко́го по чíмсь...; по ру́ски, по нíнi...

по́біч: 2. сто́яти по́біч се́бе...

по́верх = ве́рх: 2. сíнує по́верх ко́мина, кíнуєсь аж по́верх де́рева, в ху́сточі́ по́верх голо́ви...

пови́сше: 2. як те́бе не́сти: чи по́висше ко́мина, чи по́висше де́рева...

по́за: 4. по́за ха́ту...;

6. по́за ха́тою, по́за рі́кою, по́за мíстом...

по́зад: 2 по́зад ха́ту...

поздо́вж: 2. по́здвж гра́ниці...

поме́жи, помі́ж = ме́жи: 2., 6. помі́ж лю́дiй = по́між лю́дьми...

помі́мо: 2. по́мимо моє́ї прóсьби, по́мимо то́го...

по́над: 4. по́над рі́ку, по́над си́лу, не ма́ю бра́та по́над те́бе...;

6. по́над рі́кою, по́над земле́ю, ві́в ві́тер по́над Ри́мом...

пони́зше: 2. пони́зше причо́лка...

попе́ред = пе́ред: 4. по́перед ме́не, по́біє по́перед ніс...

по́під: 4. *попід стіл, попід гай зелененький брала вдова лек дрібненький...*;

6. *попід горобю козаки ідуть...*

по́при: 4. *попри хату, бичи попри віз, попри се...*

попро́тив: 2. *Чому не жениш ся? — Ще попротив себе не вшукав...*

по́руч: 2. *поруч себе...*

посе́ред: 2. *посеред моря горить вогонь, посеред поля лежить вівча голова...*

по́тім: 2. *потім того сама побачила, потім того каже...*

по́уз: 2. *поуз вікна, іти поуз левади...*

пра́во: 2. *право брами...*

при: 7. *при хаті, при столі, жию при сестрі, при свідках, при місяці, при тій спосібности, при сім сліві, при світлі, при го́лосі дзвонів, при всім тім, уснути при читаню, бути при зміслах, при рбзумі, при грбшах, при го́лосі...*

про: 4. *про мене, про біль зубів, про тобо, сам про себе, одѣжа про неділю, говорити про щось, забути про щось, дарувати щось про чорний день...*

про́між: 2. *проміж людий, проміж такої пропасти товдру...;*

4. *проміж люди...;*

6. *теля пробираеть ся. про́між наро́дом...*

про́сто: 2. *став просто мене...*

про́ти, про́тив: 2 (3). *вийдь против мене (мені), поклав проти вітру, блищить, проти сонця, проти Варвара почало снїжком порошити, проти звичаю, проти моєї во́лі, против при́казу, де єму проти мене, він гордий против мене бідного, против чо́го він се говорить...*

ра́ди: 2. *Бога ради, ради Бога...*

се́ред, се́редь: 2. *серед хати, серед поля стоїть млин, серед нас, серед таких обставин, серед літа...*

су́против: 2. *найбільші твори штуки видають ся нікчёмними супротив творів природи...*

у = в..

чѣрез: 4. *через хату, через поле, через вікно, через пліт, через ніч, через цілий рік, через тиждень після того, через то, через не́го, через твої трюди нас Бог благословів...*

Де́котрі приіменники уживають ся та́кже без прина- **350.**
 лежного до них відмінка, т. зн. як прислівники, н. пр.:
з годі́на часу упи́ло, я запла́тив з трийця́тьом робітни-
ка́м, тут є зо три рі́ньских, чека́ти з рік, не́діль із
пять, до со́рок лю́дий, со́рок до п'ятьдеся́ть до́мів, що то
за чолові́к? за бога́то, ма́ти понад чо́тири ро́ки...; про
по гл. 203.

Про злучники.

I. Злۇчники співпорядкóвуючі сполۇчують рѣ- **351.**
 ченя головні, однорóдні рѣченя побічні і однорóдні ча́сти
 рѣчень.

1. Для прóстої сполۇки слۇжать злۇчники *і, та* (у
 Українців та́кже *да*), *та́й*, а в рѣченях перѣчних *ні*; як
 на сполۇку хóчемо покла́сти більший на́тиск, то ужива́ємо
 злۇчників *не тільки — але та́кож, ні — ні*; дрۇгу час-
 тину сполۇки підно́сять з більшим на́тиском злۇчники: *та-*
ко́ж, та́кже.

2. Сполۇчені гадкі або слова́ ста́вимо у протівність
 до се́бе злۇчником *а*, а ще більше злۇчником *але, одна́к,*
та́кі, прѣці́нь.

3. Іншим спóсобом протиста́влення є альтернаті́ва
 (розді́льні гадкі або пítання), яка навя́зуєть ся злۇчником
або, а в пítаню злۇчником *чи*, ще сильнї́ше злۇчниками
або — або, то — то, раз — раз, поча́сти — поча́сти,
хоч — хоч.

4. Узаса́днене ви́сказаної передóм гадки́ ввóдимо злۇч-
 ником *бо*.

Навпакі́ злۇчниками *же, адже, та́же, то* ввóдимо
 гадку́ тоді́, коли́ хóчемо зазначі́ти, що вона́ узаса́днена або
 по́яснена гадкою́, ви́сказаною передóм.

Найважнї́ші співпорядкóвуючі злۇчники є **352.**
 отсі́ :

а: Я великий, а ти малий. Сіла без голови шаліє, а рózум без сіли мліє. Не смерть страшна, а недуга. Дай чогó їсти, а то пропадú з голоду. А вжеж не можна ємú відмовити доброї волі.

або: Просі тата або маму. Або грай, або грóши віддай.

áдже: Не ли́хо менé ту принесло; аджеж ми собі свої.

аж: Грízла, грízла, аж зúби поломала. Єго дід такий старий, аж мóхом обрís.

але: Рад би я тобі допомóчи, але не мóжу. Я хотів щось сказати, але він не дав. Не я, але ти тóму винен. Але де!

бо (гл. 354): Не сьнівáй, бо тут тобі бúде ли́хо. Не дивись високо, бо запорóшиш óко. Дають ся комарі в знакі і лю́дям і скотині, бож дóбре такі свербіть, як вони нажалять. Бо так. Кажі бо вже раз.

же: Чогóж тобі дати? Наварів пива, вінний же єго сам.

і (й): Батько і син. Жаби бувають і в воді і в полі. Без піджóги і огонь не горить. Ви собі кажіть, що хочете; а я і слухати не хочу.

кобі: Кобі ви здорові були! Кобі зúби, то хлїб бúде.

не тільки (лише) — **але також** (та́кже): Сю поему я не тільки читав, але навчив ся єї також на пам'ять. Не тільки у нас, а і скрізь по всéму світови ко́ждий знає за́яця.

ні: Жадна сила небесна ні зéмна не мóже тобі помочі. Ні с'як, ні так (пор. 345 про перéчку ні).

одна́к, одна́кож: Не богáто нам трúду буде; одна́кож пока́же ся, як справив ся.

почáсти — почáсти: Тут ліси почáсти вірубані, почáсти викорчовані.

прéцінь: Дóста мамі не до тóго було, а прéцінь пішли.

раз — раз: Говóрить раз с'як, раз так.

та, тай: *Був собі чоловік та жінка. Та не муч мене. Поїхав чоловік на ярмарок тай купів козу. Хутенько казка кажесть ся, та не так то хутко діло робить ся.*

таже: *Таже ти християнин, не бісурман.*

такі: *А він такі не послухав. Він не послухав їх і такі пішов.*

також, та́кже, теж: *Я та́кже не знаю.*

то: *Він мені добро зробив, то я і ємю добро буду робити. Як уже в тяжкому недугу лежав, то все бувало, думає та думає собі. Вештаєть ся Іван то сюди, то туди.*

чи: *Будеш слухати, чи ні? (гл. 343).*

хоч — хоч: *Звісна дівчина натура, хоч у панстві, хоч у мужицтві.*

II. Злۇчники підпорядкóвуючі вказують на **353.**
то, у якій звязи з реченем головним стоять цілковиті, еліптичні або й скорочені (253) речення побічні, що за-
починають ся тими злۇчниками. Поділ злۇчників під-
порядкóвующих з огляду на се їх завдане подано вище
в § 252, 3—10.

Підпорядкóвуючі злۇчники є отсі:

354.

абі = щобі.

аніж = ніж.

бо (гл. 352): *Молодих зайців іноді можна пізнати по лісині на любови, бо у старіх такої лісини не буває ніколи.*

доки, докіль, поки, покіль: *Пóкиж се діялось, піднялись на місто йті бублєйниці. Пóкіль молодім був, так він его і жалував. Біли діти, доки не признав ся. Не забуду, поки віку. Коваль клєпле, поки тепле. Пóти ягнїтка скачуть, поки матор бачуть.*

закім: *Почекавеш ти собі ще; закім я тобі дам сто корон за морг.*

замість щобі, замість: *замість щобі просів = замість просіти.*

колі: *Колі минуло два дні, прийшов він назад до дому. Іди собі в світá, колі ти така старá. Коліб ти*

діста́в медве́жого молока́, то я би напіла́ ся тай оду́-
жала́.

мов, немов, наче, неначе: Чайка скіглить, літа́-
ючи, мов за дітьми плаче. Він тільки рукою маха́в, немов
хотів зовсім відігнати від себе сю думку. За селом щось
гуде́, стугоніть, наче грім греміть віддалекі. Батько мов-
чить, неначе не чує. Протягла́ руку, неначе не їши.

наколі: Наколі се не поміже, то треба́ буде інь-
шого спосо́бу ужива́ти.

наскільки = оскільки.

наче, немов, неначе = мов.

ніж, аніж, чим: Приста́вив ся та́ким бідним, що
ще гірший, ніж був. Ту ще гірша біда́, ніж у мене. Луч-
ший при́клад, ніж нау́ка. Кра́ще зго́да, ніж сварка. А все
лучше, чим да́ти москалю́, ору́дувати над на́шим кра́мом.
Чим би на вті́кача́, а він іде́ собі любе́нко. Цвірку́н во-
дить ся бі́льше в хаті́, чим на дво́рі. Чим ма́в рості́ си-
ротá, лу́чше як ві́росте ка́мінь.

нім (= перед тим що): Нім со́нце зйде́, росá очі
війсть.

оскільки, настільки: Оскільки́ я знаю́.

поки, покі́ль = до́ки.

скоро: Уті́шив ся, видя́чи е́го, а зра́дував ся ще
бі́льше, скóро почу́в: „Одна́ нам до́рога“.

сли: Не гні́вай ся, сли про тебе́ до́брим не злим слó-
вом згада́ю.

тільки що, тільки: Тільки́ що розві́дніло ся, царі́ця
кричі́ть. Тільки́ ти ключ дене́будь ді́неш, то тоді́ усі ми
пропа́ши.

хоть, хотя́й, хоч: Він хоть і старі́й, а все та́кі
поміч дає́. Хоч у тебе́ і нема́ зубів, то ти мене́ спі́най-
якнебу́дь, щоб хазя́йка почу́ла. Сова́, хоть би літа́ла по-
нід небеса́, то со́колом ні́коли не бу́де. Сві́тле око́, хоть
де, на́йде. Хоч з тим, хоч без то́го.

чи: Подиви́ ся, чи ко́ні запря́жені. Чи ні́кі, чи за́в-
тра, все одно́ (гл. 343 і 352).

чим = ніж; **чим** — **тим:** Чим да́льше в ліс, тим
бі́льше дров.

що: Він каже, що не має часу. Треба мені подякувати вівкови, що він мені вигоду зробив. Був собі такий бідний вовк, що трохи не здох з голоду. Як же мені не плакати, що тільки один ти мені остав ся? Я йшов тбою самою дорогою, що вчєра.

щобі, щоб, абі: Вони підперли двєри, щоб вона не вилїзла. Я хочу, щоб у мене був усє повний збїнок грїшиї. Щоб ви так по правді дїхали! Що тут робити, щоб вона не втїклá? Такбї бідї менї ще не трапляло ся, щоб у мене що вкрали. Робїтники рблять, от абї день минув. Він говорить, абї язїк вертїв ся. Абї грїшї, то все бїде. Чоловїк на землї не на те, щоб усє тїлько в щáстї жїти і нїякої тугї і печáли не дїзнáти, а на те, щоб святє добрб возлюбїти і через йбго в царство небєсне вїїти. Рїдко мбже єсть на Укрáїнї дббра людїна, щоб їзжїла вїк, та не бїла нї рáзу в Кїєвї.

як: Гблос сопїлки колисáв ся по вбздухax, як рїбка по ширбкїм Дунáю. Не такий чорт страшнїй, як єгб малїють. Немá у свїтї, як своá країна. Як вїйде твїй хазяїн в пбле, так (то) їдї за ним, Як би дáли чоґонєбїдє дбброго їсти, то показáв би вам сокбла. Як пес став ужє дїуже старїй, хазяїн проґнáв єгб вїд хáти. Пятє лїт минїло, як вїн в селї не був. Ловї рїбку, як лбвить ся.

Дєякі злїчники уживáють ся тáкже як прислївники, **355.**
н. пр.: аж, аж на, і, скбро, хоть, нáче, нїби, н. пр.:
Босфбр аж затрїє ся. Єгб аж немá. Вїддáсть менї аж на Дмїтра. Робї скбро...

Г. Про лад слів у реченю (гадцї).

Дєякі слова, рбзряди слів і чáсти рєченя (гадки) мають збвсїм ознáчене мїсце в рєченю (гадцї). Так стáвимо:

1. питáйнї заїменники і чáстицї, вїднбснї заїменники і чáстицї і злїчники (окрїм же) на початкї гáдки, котрї вони започинáють, н. пр.: Що хбчеш? Де їдєш? Чи мáма дбма? Не знáю, чи дбмч, чи нї. Не все зблото, що ся

світить. Там добре, де нас нема. Ішов дош, що улицы потоками стали. Сиди тут, поки назад не прийду...

2. *би, -б* по якімсь слові, особливо по злучниках, дієсловах або і заіменниках, н. пр.: *Як би ви вчились, так як треба, то і мудрість була би своя...*

3. *перечку* перед тим словом, що має бути заперечене, і перед присудком, коли ціла гадка має бути заперечена, н. пр.: *Слабий чоловік не може далеко йти.* (Але: *Недалеко школи стоять дві старі тополі*). *Не все те маємо, про що гадаємо. Ні в день, ні в ночі не маю супокію...*

4. *приіменники* (окрім *ради*) перед тим словом або вираженем, до котрого належать (заіменники *ніхто, ніщо, дехто, дещо* можна притім розділити приіменником на їх складові часті), н. пр.: *Від нікі не буду з ніким* (або *ні з ким*) *ужє про се говорити. Вона ні зашо у світі, не хотіла сєго зроби́ти.*

5. *придатки* *прикметникові* безпосередно перед або по слові, до котрого належать, н. пр.: *Осїнь приносить нам солодкі овочі дерев. Суд Божий не мине тебе...*

6. *нехай, най* (гл. 342) все перед дієсловом, н. пр.: *Най буде мир між нами.*

357.

Зрештою лад слів є свобідний, але свобідний не в тім значіню, щоби се було все одно, як слова і реченя (гадки) по собі слідуєть; протівно маємо нормальний лад слів, а сей лад можна змінити, чи то для більшого піднесеня якогось слова, чи задля іньших причин в промовах і піснях.

Нормальний лад слів є такий:

1. Підмет (із своїми *придатками*) стоїть перед присудком, предмет (із своїми *придатками*) і *придаток* прислівниковий по присудку; але короткі прислівники ставимо радше перед присудком, н. пр.: *Вода є свіжа. Наймолодша дитина бідної вдови спала. Колюмб відкрив Америку. Ніхто на світі не знає, що єму принесє найблізший день. Блискає на всі сторони. Стало смеркати, як я входів у ліс.*

2. Наколи є два предмети, то ставимо 3-ий відмінок перед 4-им; зрештою що до порядку предметів і *придатків*

прислівниківвих, що належать до одного і того самого присудка, заховуємо лише, отсе правило, що корóтше виражене ставимо перед довшим, н. пр.: *Напи́шу б́ратови лист. Напи́шу віденському капелюшникови, що продає такі гарні капелюхи́, пере́писний листо́к, щобі́ присла́в мені́ тако́ж оди́н капелю́х.* (Або: *Напи́шу пере́писний листо́к віденському капелюшникови, що продає такі гарні капелюхи́, щобі́ і т. д.*

3. Та предме́т або прида́ток прислівниковий стоїть ча́сто на початку́ рече́ня (га́дки), чи то для того́, щоб і́х сим виї́мковим ладо́м особли́во підне́сти, чи то для того́, що найлі́пше надаю́ть ся до навя́зання з попередньою га́дкою, або що є пита́йним або відно́сним сло́вом (гл. 356, 1); в такі́х ра́зах по предме́ті або прида́тку прислівниковім слі́дує де́коли насампе́ред присудко́ве дієсло́во, а аж поті́м підмет, н. пр.: *Де ме́шкає твій ба́тько? Онта́м у до́мі, що на єго́ даху́ сиди́ть чо́рний кіт, ме́шкають та́то. Такийи́ гарний ді́м поста́вив та́то? В одні́м го́роді жив ку́пець; у не́го не ста́ло това́рів.*

4. Заі́менник особо́вий і зворóтний, коли́ вони́ є предме́том, прилу́чують ся ра́до до слів, котрі́ми почина́ємо га́дку (як злу́чники, пита́йні слова́...), н. пр.: *Як собі́ хто постелі́ть, так ся ви́спить.*

Примі́ри свобо́дного ладу́ слів: *Вербу́, де не посади́, там і прийме́ ся. Про сла́ву дума́є ли́цар, а не про те, щоб уї́ла бу́ла голо́ві на плеча́х. Понад Дні́про́м поу́з гір є бога́то пече́р.* 358.

ДОДАТОК І.

Руске віршованє.

Чоловік, утіхою або смутком глибоко зворушений, висказує свої гадки так же і пісню. Сьпівана річ, так само як і мельодія, мусить бути збудована після якогось ритму, т. зн. наголошені складі (сїляби) пісні, так само як в притяском піднесені тони мельодії, мусять все наново і правильно по якімсь часі по собі наступати. Ритм спочиває отже в тім, що наголошені складі з ненаголошеними після якогось певного правила чергують ся. Н. пр.

*Нема танцю на всім світі, як та коломійка,
Вона душу вириває із мого сердейка.*

В гадці, висказаній таким способом, кождий відчуває ритм, так що при тім можна навіть тапцювати.

Окрім того на подавім примірі бачимо, що гадки, виливають ся тут в дуже правильні ритмічні (мельодійні) періоди, до яких і мова мусить пристосувати ся. Аби се і в письмі зазначити, пішемо ритмічно збудовану річ осібними рядками, які від того прозвано з латиньска віршами (versus) або з грецка стихами (стиχος).

В ритмі важна річ наголос, а найважчийши є наголос при кінці кождого вірша. Сей наголос є головнім наголосом ритмічним. Тут мусить наголос мовний вповні згоджувати ся з наголосом ритмічним. Н. пр. *коломійка — сердейка.* — Буває одвак, що ритмічна періода (вірш) розпадає ся на кілька окремих частин, а тоді більшого значіння може набрати ся і наголос при кінці кождої такої частини вірша.

Як з ритмічним наголосом наголос мовний мусить згоджувати ся, так само бачимо, що у віршах конець слів паде завжди на

ковець ритмічної періоди або окремої її частини, так що на сих місцях вірш немов пересікає ся (пересічка, цезура).

Наголосені кінцеві складні віршів підносять ся часто в ритмічній періоді ще й таким чином, що чути в них ті самі звуки, т. зн. вони римують ся. Буває, що і віршові частини на пересічці також римують ся. Н. пр.

*Сонце гріє, вітер віє,
А дівчина з жалю мліє...*

Рим називають м'ужеским¹⁾, як наголосений послідний склад вірша (мід — лід; четв'єр — ум'єр), а ж'єньським, як наголосенний передпослідний склад вірша (хмарі — чарі; піре — подвіре).

Довші пісні дають ся поділити на стр'офи, т. зн. на однаково за велікі, а своїм ритмом однакові часті.

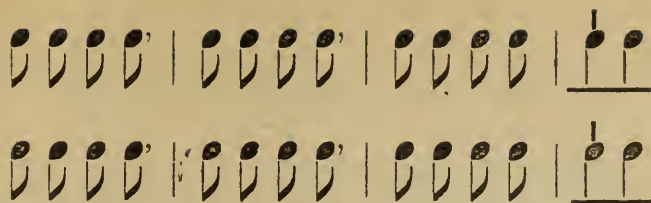
В піснях з осібним х'арактером уживають ся осібні ритми.

А. Рускі народні ритми.

І. Коломійка складає ся з двох віршів, що римують ся з собою; кождий вірш має по чотіри такти, а кождий такт по чотіри складні однакової стійности, лиш'є послідний такт кождого вірша має два складні подвійної стійности, і ті два складні римують ся. Наголос слів остільки означений, що перший з двох римованих складів наголосує ся. Разом з 2-им і 3-им тактом кождого вірша мусить починати ся нове слово (пересічка, цезура). Всі ті правила виражені на отсім взірці²⁾:

¹⁾ Сї назви (м'ужеский і ж'єньський рим) взяті від давних Провансальців і Французів, у котрих м'ужескі прикм'єтники, як пр. bonus, мають наголос на посліднім складі (bon), а ж'єньські на передпосліднім (bona, bone).

²⁾ Для представлення ритму послугуємо ся музикальними знаками (нотами, тактовими переділками), причім ноти показують, кілько часу для відповідного складу належить ся ($\overset{\text{p}}{\text{p}} = 2 \quad \overset{\text{f}}{\text{f}} = 4 \quad \overset{\text{b}}{\text{b}}$), а переділки тактові, що на перший склад по переділці паде ритмічний наголос. Кілько із часу, зазначеного нотою, припадає часом на віддих (паўзу), сего в осібна не треба подавати. Окрім того зазначаємо пересічку запинкою, рим лінією під нотою, а головний наголос ритмічний знаком наголосу над нотою.

Н. пр. *Ой піду я межги гори там, де живуть Ббйки,
Де музика дрібно грає, скачуть по легбйки.*

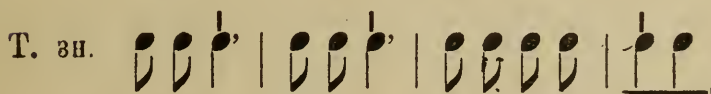
Отсеї ввірцевій коломиїкóвній ритм (вірш) подіббуєть ся з всякими відмінами, н., пр.:

1. *Козак коня напуває, Дзюба воду брала,
Козак собі засьпівав, Дзюба заплакала.*

Се виражає ся так:

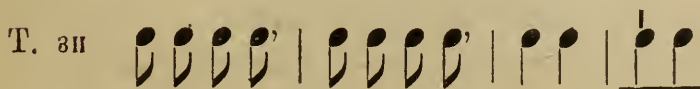
2. *Не ходи, не блуди понад берегами,
Не суши, не вяли чорними бровами.*

3. *Ой не шуми луже, зелений байраче,
Ой чогож ти плачеш, молодий козаче.*

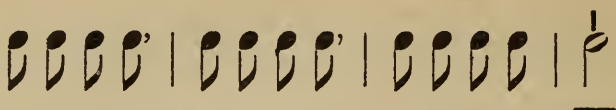
4. *Ой летіла зазуленька по Вкраїні,
Гей ронила свої піря по долині;
Ой як тяжко сивим пірям по долині,
А ще тяжше сиротині на чужині.*

5. *Пливи, пливи селезеню тихо по воді,
Прибудь, прибудь, мій батеньку, тепер ік мені.
Ой рад би я, дитя моє, прибути к тобі,
Насипано сиру землю на руки мені*

Або: *Ой летіла зазуленька через море в гай,
Тай пустила сиве пюрге у тихий Дунай.*

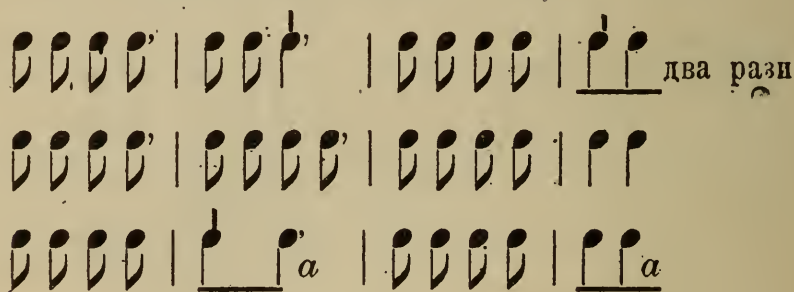
*Плини, плини, сиве пюрге, долї за водбв,
 А я собі молоденька човном за тоббв.
 Приплинемо, сиве пюрге, на жовтий пісок,
 А там собі засьпіваєм усіх сьпіванок...*

Т. зв.

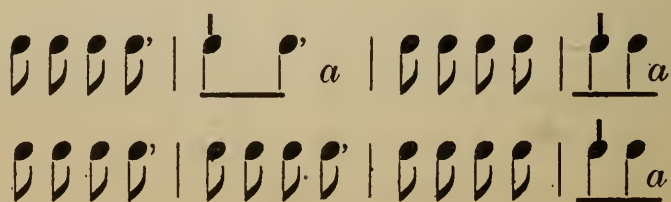
В наведених тут відмінах коломийкóвого рíтму бáчимо 1) що в дрúгíм тáкті замість чотирóх складів однакóвої стійности є три складі, а трéтий склад має тоді подвійну стійність; 2) що не лишé в дрúгíм, але і в пéршiм тáкті два складі заступають ся одним. На складáх подвійної стійности спочиває тоді наголос. Далше 3), що в дрúгíм тáкті замість чотирóх складів є два складі подвійної стійности, а на пéршiм з них спочиває наголос; 4) що в трéтiм тáкті замість чотирóх складів є два складі подвійної стійности (тут без визначного наголосу); 5) що нарéштi в четвэртiм тáкті замість двох складів подвійної стійности є лишé одéн склад

Можливі є ще й íншi відміни коломийкóвого рíтму і всі вони мóжуть нáвіть з собою чергувати ся. Н. пр.

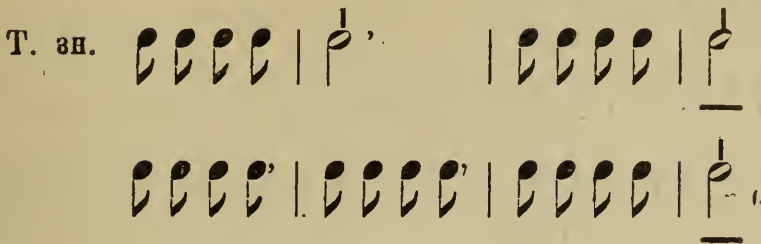
*Вибирав ся Козубéй у бiй з ворогáми,
 Та взяв собі самопáл і лук зо стрiлáми;
 Казав собі коня дати, коня воронóго,
 Шаблю із похвóю, фляшку із водбóю.*

Т. зв. два рази

Або: *Ой на горi жiто, на долини жiто,
 В чистiм полi край дороги козиченька вбiто.*

Т. зв.

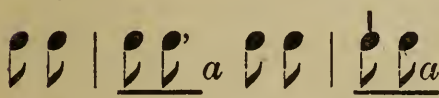
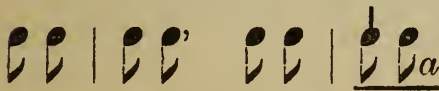
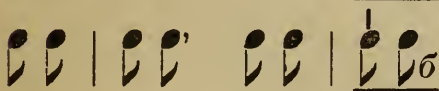
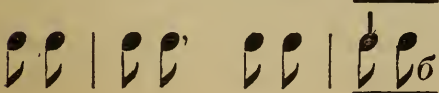
Або: *Ой їхав чума́к сїм літ по дола́х,
Не найшов си пригодоньки на свої́х вола́х.*

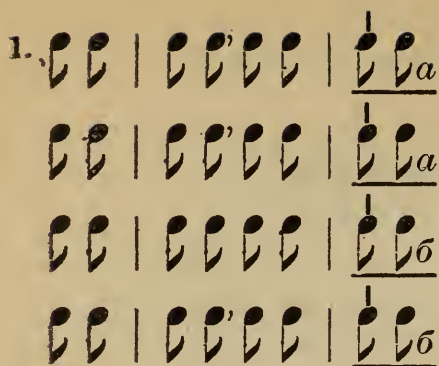
Або: *Ой там за дунáєм, крутим беріжкóм,
Ой там розмовля́є токіл з коза́кóм.*

II. **Шумка** збудована подібно як коломійка. Вона складає ся із чотирóх віршів, які то по два, то лишé другий в четв́ертим римують ся. Кóждий вірш є два такти завдовжкі, а кóждий такт ма́є по чотіри складі однакóвої стійности. Характеристично для шумковóго ритму се, що він почина́є ся двома ритмічно ненаго́лòшеними складáми (Auftakt), і що пересі́чка не паде на ко́нець такту. Всі ті правила ви́ражені на отсїм взірці:

	<i>Сонце гріє, вітер віє,</i>
	<i>А сївчина з жалю мліє;</i>
	<i>Знати, знати по тім лічку,</i>
	<i>Що тужила цілу нічку.</i>

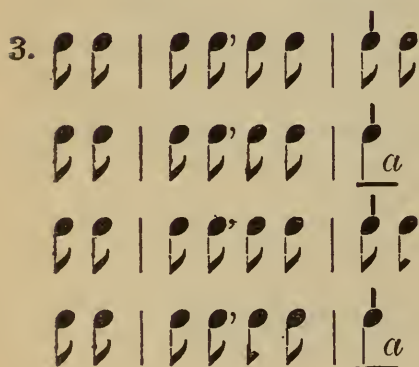
Отс́ей взірцевий шумковий ритм подібуєть ся в вся́ких відмінах, які кóждий із наведених взірців сам собі пояснити може:

1.

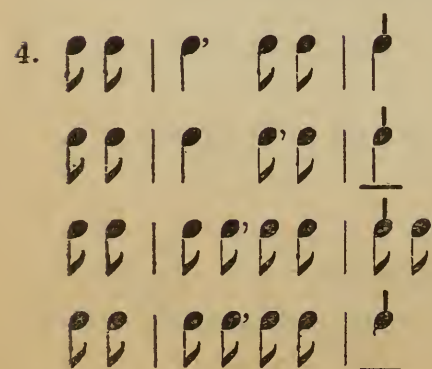
Ой дівчино чорнобкка,
Не ходи ти до потьбака,
Ой бо там глибока вода,
Як ся втопиш, буде шкбада.

2.

Що нам, хлопці, за біда?
Єсть у полі лобода!
Косить, хлопці, лободу,
Забувайте всю біду...

3.

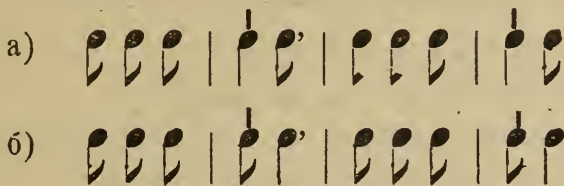
Гиля, гиля, сїрі гуси,
Гиля, гиля на ріку,
Завязала голівоньку,
Не розвяжу до віку.

4.

І шумить і гудить,
Дробен дощик іде,
А хтож мене молодую
До домоньку поведе.

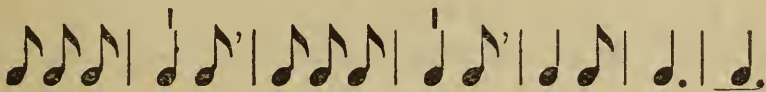
III. В колядках, шедрівках, весільних і обжипківних піснях чути ритм відмінний від коломийкового і шумкового. Характеристична ріжниця є та, що такти складають ся не із чотирьох або двох, а з трох або шістьох рівних часових одиниць. Наголос ритмічний паде завжди на першій склад послідного такту (і перед пересічкою).

1. Колядковий ритм виглядає так:

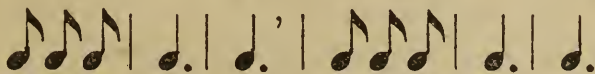
- Н. пр. а) *Діва Марія церкву строїла*
З трьома дверима, з трьома вікнами...
- б) *В перше віконце скочило сонце,*
В друге віконце ясен місяцю,
В третє віконце ягол уринув...

Важне се, що по кождім віршю іде коротший або довший присьпів (рефрэн) навіть з відмінним ритмом, так що колядка виглядає властиво н. пр. так:

Чий же то плужок найраньше вийшов? — Ой дай Боже!
Василів плужок найраньше вийшов. — Ой дай Боже!
Сам милий Господь волики гонить — Ой дай Боже!
Пречиста діва їстоньки носить — Ой дай Боже! і т. д.

Але є колядки і без присьпіву (рефрэну) і з трохи відмінним ритмом:

- Н. пр. *Пречиста діва, десь Христа діла? —*
Хрестила єго во Йордані...

Вже на отсіх примірах бачимо, що колядкові вірші не мусять римува́ти ся, що число віршів неозначене і що кождий вірш розпадає ся на дві часті (пересічка по середині).

Ча́сто повтаря́ють ся в коля́дках дру́га полови́на вірша в наступую́чій віршу, н. пр

*Ой ска́ржилó ся свѣ́тле сонѣ́йко,
Свѣ́тле сонѣ́йко милому Бо́гу:
Не буду, Бо́же, рано схожа́ти,
Рано схожа́ти, свѣ́т освѣ́ча́ти.*

Ще́дрівкí так са́мо збудова́ні як коля́дкі:

*Чи дома, до́ма хазя́їн до́ма?
Ой вже́ він до́ма, нам не сказа́ли.
Ой що́ж він ро́бить? — Черві́нці́ лі́чить.
Ой чи- не да́сть нам хоч по черві́нці́.*

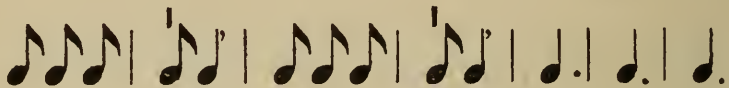
2. Сво́ім рі́тмом поді́бно збудова́ні і весі́льні пі́сні:

Н пр.

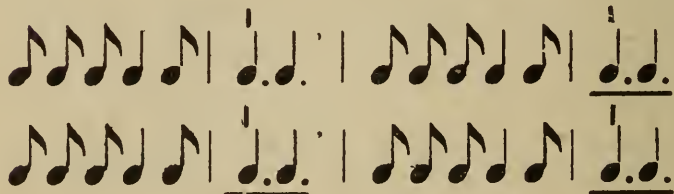
*Ой ходи ма́мко, ой ходи се́рце, до біле́нького сто́ла,
Ви́купи ма́мко, ви́купи се́рце, віночок від жи́ночок...*

Або:

*Ой забрені́ли ковані е́бзи на дво́рі,
Ой заплака́ла Ганна ма́ти в ко́морі
Ой не плач не́ плач, моя ма́тінко за мною,
Не заберу́ я усього до́бра з собою*

Або:

*А благослови́ Бо́же і пречиста́я ма́ти,
І пречиста́я ма́ти весі́ле зачина́ти*

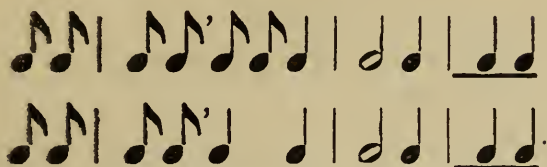
Мі́жтім як пе́рша весі́льна пі́сня наві́зує ще зов́сім до коля́док, так що і коля́дковий рефре́н тут немóв застúплений слова́ми

в біленького стола, віночок від жіночок, то в другій пісні бачимо вже зв'язки строфової будови і риму.

Подібно тричасовим ритмом співає ся:

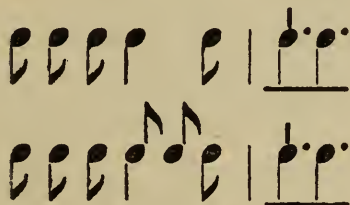
Ой зацвили фіялочки, зацвили,
Камяную гороньку встелили.

Т. зв.

Однак на весілях співають також до танцю і очевидно в ритмі різних танців (коломийковим, шумковим).

3. Трохи инакший ритм, як в весільних піснях, подібуємо в піснях обжиківих:

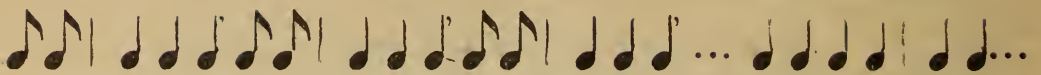

- а) Місяцю народженьку,
Світи нам доріженьку,
Щоби ми не зблудили,
Віночка не згубили.
- б) Орішок зелененький,
Наш панок молоденький,
Ліщина зеленійша,
Наша пані молодійша,
Щасте доленьку має,
Завчасу ся обжинає.

IV. Веснянкі, гаїлкі і купальні пісні збудова-
у веселім, понайбільше чотирочасовим ритмі. Рим ледви слідно, а го-
ловна річ ритмічний розмір, в яким хорівід, чи інша забáva іде.
Н. пр.

Ой ти зайчику,
Ти сивесенький,
Ти голубчику,
Ти гарнесенький;

*Ані кудя вийти,
Ані вискочити і т. д. іде в ритмі*

Або: *Вербовая дощечка, дощечка,
По ній ходить Настечка, Настечка,
На всі боки леліє,
Відки милий надїде... іде в ритмі*

Або: *У нашого жученька, жученька
Золотая рученька, рученька.
Ой спи, жучку, спи, небоже,
Най ти господь допоможе,
Спи, жучку, спи! — іде в ритмі*

Або: *Через наше село
Там летїло помело — стовпом дим!
Ригорова голова
Заняла ся була тай горить — іде в ритмі*

Але чўти і тричасовий ритм:

*Ой весна, весна, та весняночка.
Деж твоя дочка та паняночка?
Деж у садочку шие сорочку,
Шовком та білю та вишиває
Своєму милому пересилає.*

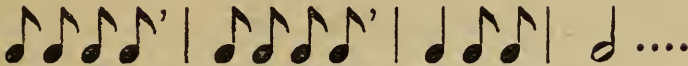
Т. зв.

В пісні:

*Чому Галю не танцюєш, Галю, Галю!
Бо не маю черевичків, козаченьку.*

чґти властїво вже коломийковий ритм:

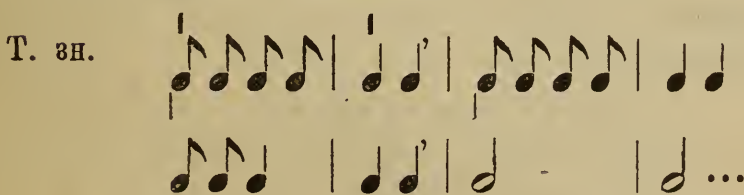

V. Думки не співвають ся до танцю, ані при обрядах; вони не мають своїх особних ритмів, а збудовані то в коломийковім, то шумковім, то в колядковім ритмі. Вони складають ся звичайно з богато віршів, котрі деколи лґчать ся в строфи.

Так думкї: *Ой на горі жито, Вибирав ся Козубей, Ой їхав чумак* (гл. вїсше) зложені в коломийковім ритмі. А ритм отсїх думок дасть ся такґже звести на коломийковий ритм:

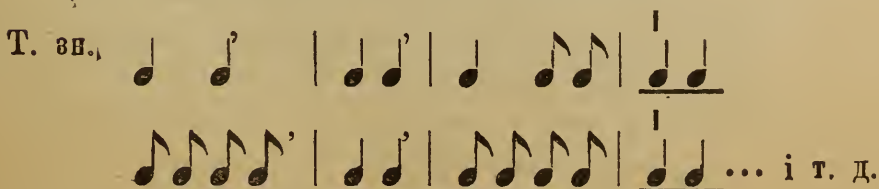
*Гей полети, галко, гей полети чорна,
Та на Сїч рибу їсти;
Та принеси, галко, та принеси чорна,
Від кошового вїсти.*

Або: *Вийду я, вийду, в садок вишнєвий
Стану си подумаю,
Виломлю я си з рожї квітоньку
Та пуцу по Дунаю.*

Або ще инакше:

*Ой не Байда мід горїлбчку
Та не день, не нічку, та не годинбчку.*

Шумковий ритм чуємо н. пр.

У сусіда хата біла,
У сусіда жінка мила,
А у мене ні хатини,
Ані жінки, худобини....

Колядковий ритм чуємо н. пр.

Ой закувала сива зазуля
Та в лісі на терночку,
Ой виправляла мати синьонька
Свого на війночку.

VI. Думи, се історичні пісні, які складали бандуристи (коб-варі) і які співвають, а властиво більше рецитують бандуристи при грі на бандурі (кобзі). В думках нема музикального ритму, вірші дум не в ритмічними одиницями, але вони понайбільше римовані, а римовані так, що оден і той сам рим довго чути, доки не зникне його інший рим, що знов так само довго повторяє ся. Н. пр.

Не сіза зазуленька в темнім лүзі кувала,
Не дрібная пташка в садку щебетала:
Се сестра із братом з далека розмовляла,

Поклім посилала:

„Братиху мій милий,
Як голубонько сізий!

Прийди до мене із чужої сторони,
Навісти мене при лихій годині!“

— „Сестро моя рідненька,

Як голубонька сизенька!

Як я маю прибувати,

Тебе навіщати

За темними за лісами,

За дальними за степами,

За бистрими за водами?“...

— „Через темний ліс ясним соколом летій,

Через бистрії води білим лебедем пливій,

Через степи далекі перепелочком біжій,

На моім, брате, подвірю ти голубоньком пади,

Добре слово заговори,

Мое серце сирітське звеселі!

*Чужі, брате, сестри з до́му Бо́жого іду́ть,
 Всі як пчѐлоньки гуду́ть,
 На хлі́б, на сі́ль люди́й заклика́ють,
 Мене́ж, брате, слѐвом не займа́ють
 Мов в очи не зна́ють...“*

На лад пісе́нь наро́дних поча́ли пооди́нокі лю́ди склада́ти вірші, які тим рі́знять ся від пісе́нь наро́дних, що вони́ не призначе́ні для спі́вання, а для чи́тання або декла́мованя. Та́кі вірші назива́ємо штучно́ю по́езією.

В штучній по́езії ужива́ють ся по ча́сти ру́ські наро́дні рѐтми, а поча́сти чужі́.

З ру́ських наро́дних рѐтмів в штучній по́езії найбі́льше улю́блений коло́миїко́вий вірш у всі́х своїх відмі́нах. Н. пр.

1. *Думи мої, думи мої, лихо мені з ва́ми!
 На що стали на папері сумними ряда́ми?
 Чом вас вітер не розвіяв в степу́ як пилі́ну.
 Чом вас лихо не приспало, як свою́ дити́ну?
 (Шевченко.)*

*Шуми, вітре, шуми буйний на лі́си, на го́ри,
 Мою жу́рну́ неси думу́ на підли́ські дво́ри.
 Там спочинеш, моя́ думко, в зелено́ї сосни́ні,
 Жу́рбу збу́диш, натіши́ш ся у ли́хій годи́ні.
 (Шашкевич.)*

*Мово́ рідна, сло́во рідне, хто вас забува́є,
 То́й у гру́дях не серде́нко, тілько́ камінь ма́є.
 Як ту мову́ мож забу́ти, котро́ю учи́ла
 Нас всі́х не́нька говори́ти, не́нька на́ша ми́ла?
 (Воробкевич.)*

*Розвива́й ся, лозо, борзо, зелена́ дібро́во!
 Ожива́є омертві́ла приро́да на́кво..
 Ожива́є, розрива́є пѐта зимо́вії,
 Обновля́єсь в сві́ті сила́ і сві́жі надѐї.
 (Франко.)*

2. *Пи́шов ко́зак молоді́й в дале́ку до́рбгу,
 Ки́нув жі́нку молоду́ та хату́ убо́гу.*

*Повертає за сім лїт, хату оглядає,
Дивуєть ся сам собі, хати не пізнає.*

(Руданський.)

3. *За горами гори хмарами повіті,
Засїяні гбрем, кровію політі.*

(Шевченко.)

4. *У перетику ходила по орїхи,
Мірошника полюбила для потїхи.*

(Шевченко.)

5. *Ой сїв же він при столику при світлі думав,
Писанечко дрібнесеньке, а він го читав.
Писанечко дрібнесеньке, листочок як сніг,
Склонив же він головоньку к столови на рїг.*

(Федькович.)

6. *Ой вийду я з хати тай стану гадати,
Коби то не зброя, не білі кабати,
Ой тож бим полетїв як куля, як крис,
Дем орлом родїв ся, дем соколом рїс.*

(Федькович.)

- 7.¹⁾ *Оттак, Николаю, вкраїнські вірлята
І веселять душу й серце зигріваять,
Оттак, Николаю, руські соколята
То в голос, то з тїха матери співаять.*

(Шашкевич.)

Коломийковим ритмом, але без риму зложена отся поезія (Руданського переклад „Іліяди“ і „Боротьби мишиї з жабами“):

*Аж до неї мовив Гектор шеломенний:
„Не йди моя мати вима діставати;
Вино отуманить і сили позбавить.
Не сьмію і Дїю брудними рукама
Вино проливити; грїх тому молїтись,
Хто так осквернив ся кровю і розббем.
А збери ти, ненько, молодиць поважних,
Та пїди з кадїлом до храму Палляди
І візьми найкращу, найдовшу намітку,*

¹⁾ З перехрестними римами.

*Яка є в обмі тобі наймиліша,
І поклади в ноги красної Палляди.*"

(Іліяда VI. 263.)

Приміри шумкового ритму:

*Над Дніпровою сагою
Стоїть явір між лозою,
Між лозою з ялинною,
З червоною калиною.*

(Шевченко.)

*Вже сонічко пригриває,
Теплий вітер подуває,
І річеньки забреніли,
Темні луги зашуміли.*

(Головацький.)

*Суне, суне чорна хмара
Наче військо із полудня,
Короговки сонце вкріли
За горою бубни бубнять.*

(Франко.)

*Ой щебечуть соловії,
Розвивають ся лелії,
Цвіти сиплють ся з вишень;
Пара голубів гуркоче,
Наче слухати не хоче,
Соловейкових пісень.*

(Пачовський.)

*Нехай гнеть ся лоза,
Куди вітер погне,
Не обходить вона
Ні тебе, ні мене.*

(Руданський.)

Приміри колядкового ритму:

*Сонце заходить, гори чорніють,
Пташечка тіхне, поле німіє,
Радіють люди, що одпочинуть.*

*А я дивлю ся і серцем ліну,
В темний садочок на Україну.*

(Шевченко.)

*Цвітка дрібна́я молила не́нку,
Весну ране́нку: Нене рідна́я,
Вволи ми во́лю, дай мені до́лю,
Щоб я зацві́ла, весь луг скраси́ла,
Щоби я бу́ла як сонце я́сна,
Як зоря кра́сна, щобим згори́ла
Весь сві́т до се́бе.*

(Шашкевич.)

Б. Чужі ритми.

У інших народів поезія має зовсім інші питомі собі форми. Грецько-латинські вірші не є ритмічні, а метричні, т. зн. не наголос (більше або менше піднесене голосу), а довгота або короткість складів є характерistiчною прикметою будови цих віршів. А що в рускій (українській) мові не відріжняємо довгих і коротких складів, то такі чужі вірші ми (як Німці) скандуємо, т. зн. ритмуємо (довгі склади наголошуємо, а короткі лишáємо без наголосу). Таким чином ці чужі віршові форми зробилися придатними для руских (українських) поетів.

В середніх і нових часах повстали у Провансальців, Французів, Італійців і Німців свої римовані і ритмічні вірші, які прийняли ся і у нас

Чужі вірші ділять, по грецькому і латинському звичаю, на стопи і розрізняють: ямб ($\overset{\vee}{-}$ т. зн. для нас $\underset{!}{\text{л}} \underset{!}{\text{л}}$), трохей ($\overset{-}{\vee} = \underset{!}{\text{л}} \underset{!}{\text{л}}$), дактиль ($\overset{-}{\vee} \overset{-}{\vee} = \underset{!}{\text{л}} \underset{!}{\text{л}} \underset{!}{\text{л}}$), анапест ($\overset{\vee}{\vee} \overset{-}{-} = \underset{!}{\text{л}} \underset{!}{\text{л}} \underset{!}{\text{л}}$) і т. д.

По три, чотири, пять або шість таких стій складáють ся на оден вірш, а ті вірші ще в додатку чáсто на лад західноєвропейський римують ся з собою або парами, або на перехрест або і ще я́кше.

1. Ямб. Трестопові вірші:

*Заснув глибокий став,
Заснув таємний гай...*

Деся пугач закричав :
 „Рятуй! Запомагай!“
 Прокинулись дуби
 Мов браві козаки
 На звуки боротьби,
 Розправили гильки,
 Мов чують всю біду...

(Одарка Ромапова.)

Чотиростопові вірші:

Ось блиснув метеор і згас
 Як у життю щасливий час,
 І на всесвітнім цвинтарі
 Дягли десь відламки зорі:
 Так розпадають ся світи,
 Живуть і гинуть без мети.

(Маковей.)

Чотиростопові вірші чергують ся з тристоповими:

Христос воскрес! Христос воскрес!
 Покинь мертвецькі снги,
 Прокинь ся й ти, природо, днесі,
 Встань, весно, воскресни!

(Василь Щурат.)

З женьськими римами:

Еней був парубок моторний
 І хлопець хоч куди козак,
 На лихо здав ся він проворний,
 Завзятійший од всіх бурлак...

(Котляревський.)

П'яностопові вірші:

Людина я. Де взять такої вдачі,
 Щоб примхи всі у край перемогти?
 Нікчемних мрій ті пориви горячі —
 Як їх забуть? Куди від них втекти?
 Все враз порвуть...

(Грабовський.)

Неримовані т. зв. білі вірші:

*Давно було. Дітий маленьких двоє,
Побравши ся за руки, по квітчастих
Лугах підгірських стежкою вузькою
Поперек нив в жаркую літню днину
Ішли з села.*

(Франко.)

Шестистопові александрійські вірші:

*Не вмере поезія, не згине творчість духа,
Поки живе земля, поки на їй живуть,
Поки природи глас людина серцем слуха,
Клопоти крамарські її ще не забють.*

(Самійленко.)

2. Трохей. Чотиростопові вірші:

*Тихий сон по горах ходить,
За рученьку щастя водить,
І шумлять ліси все тихше,
Сон малі квітки колише:
Спіть, мої дзвіночки сині,
Дикі рожі в полонині!*

(Маковей.)

П'ятистопові вірші:

*Я не жалуюсь на тебе, доле!
Добре ти вела мене мов мати.
Таж де хліб родити має поле,
Мусить плуг квітки з корінем рвати.*

(Франко.)

3. Дактиль. Чотиро- і тристопові вірші чергують ся з собою:

*З неба скотилась зоря променистая
В темну глибину океана...
В мирі порвала ся чесна та чистая
Жизнь, за братерство оддана.*

(Старницький.)

Гексаметер:

Кепська порука, котору дає хто за злих і нікчемних.

ДВОСТИХ:

*Вісно, ти мучиш мене! Розсипаєш ся сонця промінем,
Леготом теплим пестиси, в сині простори маниш.
Хмари вовнисті немов ті клубочки шпурляєш по небі,
І мов шовкові нитки дощ із них теплий снуєш.*

(Франко.)

4. Анапест. Тристопові вірші почасти з женьськими римами:

*Я убогий родивсь. І в ті дні,
Як вмирать доведеть ся мені,
Тільки горе та стомлені руки,
Та ще серце зотлієє з муки
Я зложу у дубовій труні.*

(Грінченко.)

Дуже рідко подібати в рускій (українській) штучній поезії т. зв. сільабічний вірш, де без огляду на ритм або наголос рішає лиш скількість складів (сільаб). Найчастійше ще стрічається у нас 11- і 13-складовий вірш. Н. пр.

*Тодішній Галич великий, багатий,
Обіймає пространь на пять годин хвду,
Вбирів ся в красні, золотії шати
Багатством ткані з горі аж до споду.
Тут то сияли церкви і палати
І тверда кріпость князівського роду.*

(Могильницький.)

*Зрадник од людий ласки не мати ме,
Сам він од себе в пущі тікати ме,
Його рідне слово в пісні не гріти ме,
Йому пісня в серці вуглем горіти ме.*

(Метлинський.)

*Сонце ясне помёркло; світ пільма наїла,
Вишир і здовж доокбли сум ся розлягає;
Чагарами пустими тьма вовків завїла,
Над тїном опустїлим галок гамір грає.*

(М. Шашкевич.)

Як чужі віршові форми, так само і чужа строфова будова подібує ся у руских (українських) поетів. Змежи них треба осо-

бліво назвати сонет, октаву і терціну. Ритм в них звичайно ямбічний.

Сонет складається з чотирьох строф: двох по чотири, а двох по три вірші. В сонеті римують ся все перший вірш із четвертим, п'ятим і восьмим, другий з третім, шестим і сьмим, а девятий, десятий і одинадцятий римують ся з дванадцятим, тринадцятим і чотирнадцятим. Однак поети часто роблять різні зміни в римах.
Н. пр.

Сонет.

*Приходь же, весно: вже готові всі ми
Тебе, богине пишна, зустрічати,
І вглядівши твої зелені шати,
До тебе вийдем з співками гучними;*

*А ть устами пишними твоїми
Як рівних всіх нас станеи цілувати,
І от тоді почнем ми оживати
І заміцнятись силами новими.*

*І забренить і полетить у гору
Наш спів, окрилений твоїм коханням,
І вславить він твої могуті чари.*

*Усе до одного пристане хору,
І гимн людий з пташиним щебетанням
В одній гармонії прониже хмари.*

(В. Самійленко.)

Октава се строфа з вісьмох віршів. З них перший римують ся з третім і п'ятим, другий з четвертим і шестим, а сьмий з восьмим. Н. пр.

*Ти зреш мене, й на голос милий твій
З горячою любовю я' полину;
Поки живуть думки в душі моїй,
Про тебе, ненюко, думати не кину.
Як мрію чистую з найкращих мрій
Я заховаю в серці Україну,
І мрія та як світище ясне
Шляхом правдивим поведе мене.*

(Самійленко.)

Терціна се стрóфа зложена з трох віршів. У ній римуться все перший вірш в третім, другий із першим і третім віршом наступної стрóфи. Конець терцінової стрóфи становить осібний вірш, який мусить римувати ся з другим віршом остáтної терціни.
Н. пр.

*Сніжок паде. Летять листочки білі
Як у саді пахучий вишні цвіт,
Коли вітрець порушить з легка гіле.*

*Сніжок паде.. Оттак з забутих літ
Летять на мене незабуті мрії
Такі невинні, як лилеї цвіт.*

*Сніжок паде... Немов крізь мраку мріє
Якийсь далекий, добрий, красний світ,
Де все цвисте, сьмієть ся і яскіє —*

То спомини з моїх дитячих літ...

(Б. Лепкий.)

ДОДАТОК II.

Письмо церковно-славянське.

Русини мають релігійний обов'язок, учити ся читати ще і свої квігн церковні. Книги сі, як уже віше скáзано, властиво не рúскі і друкують ся навіть іньшою азбúкою (кирилицею):

Я, Б, В, Г, Д, Є, Ж, З, І, Ї, К, Л, М, Н, О, П, Р, С,
а, б, в, г, д, е, ж, з, і, ї, к, л, м, н, о, п, р, с,
Т, Оу, Ѹ, Ф, Х, Ц, Ч, Ш, Щ, Ъ, Ы, Ь, Ѓ, Є, Ю, ІѦ, (Ѧ),
т, оу, Ѹ, ф, х, ц, ч, ш, щ, ѡ, ѣ, ю, Ѧ, (Ѧ),
Ѡ, ѡ, ѣ, Ѥ, ѥ, Ѧ,
ѡ, ѡ, ѣ, Ѥ, ѥ, Ѧ.

Сі бúкви називають ся: аз, бúки, віди, глаголь, добрó, єсть, живіте, зелó, земля, іже, іже зо слитною, како, люди, мисліте, наш, он, покóй, рци, слово, твёрдо, умику, ук, ферт, хир, ци, черв, ша, ща, йор, йорі, ір, є, ять, ю, я, о, от, кси, пси, фтіта, іжиця.

є по голосозвúках значить тілько що е, з = з, н (найчастійше) в навуку і по голосозвúках тілько що і, в кождім іньшім разі = и, оу і Ѹ = у, ѡ не вимовляє ся, ѣ значить тілько що и, Ѥ = і (і), Ѧ (Ѧ) = я, ѡ = о, ѡ = от, ѣ = ке, Ѥ = ке, ѥ = фт (т, ф), Ѧ = і (и), по голосозвúках = е. Иньші бúкви мають такé самé звуковé значінє що і відповідні бúкви в рúскім.

Лук. XV. 11—32

Те місце читає ся
оттак :

То звучить по руски:

Человѣкъ нѣкій
имѣ два сѣна.

Человѣкъ нѣкій имѣ
два сѣна.

У одного чоловіка
було два сині,

И рече юнѣй-
шій єю оцѣ: оче,
даждь мнѣ достой-
нню часть имѣнїа:
и раздѣли мнѣ им-
енїе.

И рече юнѣйшій єю
отцу: отче, даждь мнѣ
достойную часть имѣнїа:
и раздѣли мнѣ имѣнїе.

и молодший з них
каже батькови: Тату,
дайте мені частку маѣт-
ку, що припадає на ме-
не. И роздѣлив їм батько
маѣток.

И не по мнозѣхъ
днѣхъ собравъ все
мнѣ сѣно, и иде на
странѣ далече, и тѣ
расточил имѣнїе свое,
живый блудно.

И не по мнозѣхъ днѣхъ
собравъ все мнѣ сѣно,
отиде на страну далече,
и ту расточил имѣнїе свое,
живый блудно.

По не богато днѣхъ
молодший сѣно, зібравши
все, пішов в далѣку сто-
рону и там розтратив
свій маѣток, живучи роз-
пустно.

И жившъ же ємѣ
все, вѣсть гладъ
крѣпокъ на странѣ
той, и той начатъ
лишатися.

И жившу же єму все,
бистъ глад крѣпокъ на
странѣ той, и той на-
чат лишатися.

Колиж проїв усѣ,
насталъ страшѣнна го-
лоднѣча у тій сторонѣ,
и він зачав бѣдувати.

И шедъ прилѣ-
пѣсѣ єдиному в жи-
тель той странѣ:
и послѣ єго на сѣла
своѣ пасти свинїа.

И шедъ прилѣпѣсѣ є-
диному от жителя той
странѣ: и послѣ єго на
сѣла своѣ пасти свинїа.

И пішов, пристав до
одного жителя той сто-
ронѣ; и той післав єго
на поля своѣ, пасти
свинїа.

И желаше насѣ-
тити чѣрево свое в
рожецъ, аже дадохъ
свинїа: и никтоже
даше ємѣ.

И желаше насѣтити
чѣрево свое от рожецъ,
аже ядыху свинїа: и ник-
тоже даше єму.

И він рад був на-
повнити чѣрево свое
ржками, що їх їли свинї,
та ніхто не давав їм
єму.

Въ себе же при-
шедъ рече: коли-
кв наемникъ оцѣ
моего избывають
хлѣба, азъ же гла-
домъ гиблю?

В себе же пришедъ
рече: колико наемни-
ком отца моего избивают
хлѣба, аз же голодом
гиблю?

И схаменувши ся ска-
зав: Скільки наймитів
мого батька мають над-
то хлѣба, а я з голоду
гиву!

Воставъ идѣ ко
оцѣ своему, и рекѣ

Воставъ идѣ ко отцу
своему, и реку єму: отче,

Встаю, піду до мого
батька и скажу єму:

ѐмѸ: ѿче, согрѣшихъ на небо и предъ тобою: Тату, я согрѣшивъ противъ неба і передъ вами,

И ѿже нѣсмь достѡннъ нарецися снѣ твоѸ: сотвори мѧ ѡдѣнаго ѿ наѣмникъ твоѸхъ. І уже нѣсмь достѡннъ нарецися снѣ твоѸ: сотвори мѧ ѡдѣнаго ѿ наѣмникъ твоѸхъ. і вже я недостѡйний, звати ся сѣномъ вашимъ; зробіть мене однимъ зъ наймитѡвъ вашихъ.

И воставъ иде ко ѡцѣ своему: еще же емѸ далече сѣшѸ, ѡзрѣ егѡ ѡцѣ егѡ, и милъ емѸ вѣсть, и текъ нападе на вѣю егѡ, и ѡблѡвизѧ егѡ. І воставъ иде ко отцу своему: еще же емѸ далече сѣшу, узрѣ егѡ отѣцъ егѡ, і мпл емѸ бѣсть, і текъ нападе на вѣю егѡ, і облобизѧ егѡ. І встав, пішовъ до батька свого. Але ще коли вінъ бувъ далеко, побачивъ егѡ батько егѡ, і жалъ емѸ егѡ стало; і побѣгъ, упавъ на шѣю егѡ і поцѣлювавъ егѡ.

Рече же емѸ снѣ: ѿче, согрѣшихъ на небо и предъ тобою, и ѿже нѣсмь достѡннъ нарецися снѣ твоѸ. Рече же емѸ синъ: А синъ каже емѸ: Тату, я согрѣшивъ противъ неба і передъ вами, і вже я недостѡйний, звати ся сѣномъ вашимъ.

Рече же ѡцѣ къ рабѡмъ своимъ, и занесите ѡдежду первѡю, и облѣците егѡ, и дадите перстень на руку егѡ, и сапоги на нѡзѣ: Рече же отѣцъ къ рабѡмъ своимъ: и занесите ѡдежду первѡю, і облѣците егѡ, і дадите перстень на руку егѡ, і сапоги на нѡзѣ: А батько сказавъ до рабѡвъ своихъ: Принесѣть ѡдежу самѸ першѸ і одягнѣть егѡ, і дайте перстень на руку егѡ і чѡботи на нѡги.

И привѣдше телецъ купитѣ, и заколите, и ѡдѣньте, и веселѣтеся: І привѣдѣть телецъ гѡдоване і зарѣжете егѡ; їдѣмо і веселѣмъ ся,

И яко снѣ мой сѣй мертвѡмъ бѣ, и ѡживѣ: и изгѣбъ бѣ, и ѡбрѣтѣся: и начаша веселѣтисѧ. Ікоже снѣ мой сѣй мертвѡмъ бѣ, і ѡживѣ: і изгѣбъ бѣ, і обрѣтѣся: і начаша веселѣтисѧ. Ікоже снѣ мой сѣй що отсѣй снѣ мѣй мертвийъ бувъ і ѡживъ, погѣбъ бувъ і найшовъ ся. І почали веселѣти ся.

Бѣ же снѣ егѡ старѣй на селѣ: и Бі же синъ егѡ старѣй на селѣ: і яко грябувъ у полѣ. І надхо-

їакъ градій при-
блїжиса къ дѣмъ,
сакїша пѣнїе ѿ ліки:

И призвѣвъ єдї-
наго ѿ ѡтрѣкѣ, во-
прошаше, что оубо
сїѧ сѣтъ?

Онъ же рече ємѹ:
їакъ краткъ твоѣй
прїиде: ѿ заклѧ
ѡцѣ твоѣй телцѧ зу-
питанна, їакъ здрава
єго прїятъ.

Розгнѣвався же,
ѿ не хотѣше кнїти:
ѡцѣ же єгѡ ѿз-
шѣдъ моляше єго.

Онъ же ѡвѣщавъ
рече ѡцѣ: се толикъ
лѣтъ рабѣваю тебѣ,
ѿ николиже заповѣ-
ди твоѧ престѣпїхъ,
ѿ мнѣ николиже
далъ єси козляте,
да со дрѣги своїми
ковеселїлса, вѣхъ.

Єгда же сынъ
твоѣй сїѧ. ѿзградїѣ
твоѣ ѿмѣнїе съ лю-
бодѣйцами, прїиде,
заклѧ єси ємѹ
телцѧ питѣмаго.

Онъ же рече ємѹ:
чѧдо, ты всегда со
мною єси, ѿ всѧ
моѧ твоѧ сѣтъ.

Возвеселїтижеся
ѿ козрадѣвати подо-

дїѣй приплїжиса кѣдѣму,
слїша пїнїе ѿ ліки:

И призвѣвъ єдїнаго
ѿ ѡтрѣкѣ, вопрошаше,
что оубо сїѧ сѣтъ?

Онъ же рече ємѹ:
їакъ брат твоѣй прїиде:
ѿ заклѧ ѡтец твоѣй телцѧ
зупитанна, їакъ здрава
єго прїятъ.

Розгнѣвався же, ѿ
не хотѣше вїнїти: ѡтец
же єго ѿзшѣдъ моляше
єго.

Онъ же отвѣщавъ рече
ѡтцѹ: се толикѣ лїт ра-
бѣваю тебѣ, ѿ николиже
заповѣди твоѧ престу-
пїхъ, ѿ мнѣ николиже дал
єси козляте, да со дрѹ-
ги своїми возвеселїлїя сѧ
вїхъ.

Єгда же сынъ твоѣй
сїѧ, ѿвядїѣ твоѣ ѿмѣнїе
злюбодѣйцами, прїиде,
заклѧ єси ємѹ телцѧ
питѣмаго.

Онъ же рече ємѹ:
чѧдо, ты всегда со мною
єси, ѿ всѧ моѧ твоѧ
сѣтъ.

Возвеселїтижеся ѿ
козрадѣвати подобаше,

лячї колї приплїжїв-
ся до хѧти, почѹвъ сѣпїви
ѿ танцї.

И поклікавъ єднѣго
з хлѣпцѣв ѿ спїтавъ сѧ:
Что бо се такѣ?

А той каже ємѹ:
Что брат ваш прїйшѣв,
ѿ зарїзав ваш бѧтько
телѧ годѣване, що ѡтецѣ
знов єго здѣровѣго лї-
стѧв.

Розсѣрдїв сѧ же вїн
ѿ не хотїв увїїтї. Тож
єго бѧтько вїїшов ѿ
просїв єго.

Вїн же вїдповѣв
бѧтькови кажучї: Ось,
ѿ стїлько лїт слѹжу
вам, ѿ нїколи заповѣди
вашѣї я не пересту-
пїв, ѿ мѣнї вї нїколи
не далї кївляти, щобѣ
ѿ в прїятелїями своїми
повеселїв сѧ.

Як же прїйшѣв сынъ
ваш ѡтсѣѣ, що в роз-
пѹстївками прѣѣв ваш
маѣгѣк, зарїзали вї для
нѣго телѧ годѣване.

А вїн сказѧв ємѹ:
Дїтїно, ты все є зо
мною, ѿ все, що моѣ,
то твоѣ.

А трѣба булѣ ве-
селїти сѧ ѿ радѣвати

вѣше, іакъ братъ яко брат твой сей мертв ся, що брат твій отсѣй
 твоій сій мѣртвѣ вѣ, бі, і оживѣ: і изгібл бі, мѣртвий був і ожив, по-
 н̄ ѡживѣ: н̄ н̄згіблѣ і обрїгеся¹⁾. гіб був і найшов ся.
 вѣ, н̄ ѡбрѣтесл.

¹⁾ Зрештою так докладно б́уква в б́укву церковних книг зви-
 чайно не читають; але р́уцать єщѣ при читаню текст б́льше або
 мѣньше, щоб̄и був для наро́ду яко-тако зрозумілий. Так читають н. пр.:
ізнесіте, облеціте, заколіте, веселім ся, нікто́же (ніхто́же), прїят,
тъми, амінъ (амінъ)... замість ізнесіте, облеціте, заколіте, весе-
лім ся, нікто́же, прїят, тми, амінъ...; відтак змінюють на́голос:
на́сти, наситі́ти, вниті́, іде́, отіде́, обрїте́ ся, прїближі́ ся,
работа́ю, хоби́, уні́танний, єю́, тб́я, сі́я, мо́его, мо́ему, сво́ему,
стра́ну, сві́нія, р́уку, те́лец, те́лца, отрѣк...

З М І С Т.

	стор.
Введенє. Мова, Русини, Словяни, церковно-словянська мова, писателї рускі (українські)	3
I. А. Звуки .	7
Звуки мовні	7
Голосозвуки	7
Шелестозвуки	9
Склади	12
Наголос .	13
Зміни звукові	14
1. Уподібненє шелестозвуків .	15
2. Мягченє	18
3. Зміни в визвуку .	21
4. Зміни в назвуку	22
5. Голосозвуки без наголосу .	22
6. Опуст і вставка голосозвуків	23
7. Перезвук іканє (повноголос)	24
8. Деякі давні зміни звукові .	25
9. Перезвук словотворний .	26
10. Приподоблюванє і людова етимольогія	27
Б. Бунви	29
Руска правопись	29
I. Якими знаками означують ся звуки рускої мови	30

II. В котрих разях зазначає ся в правописи по- ходжене слова	35
III. Як писати чужі слова	37
IV. Правила правописні, що не доторкають зву- ків мови	40
II. А. Словотворене	45
Части мови і їх поділ	45
Пень і закінчене	48
Слова питомі і чужі	49
Корінь	51
Наростки, приставки, зложене	52
I. Наростки	53
1. для твореня іменників	54
2. для твореня прикметників	58
3. для твореня дієслів	60
4. для твореня прислівників	62
II. Приставки	63
III. Зложене	65
Види дієслів	66
Наростковане і приставковане	69
Перегляд	73
Б. Про значіне слів	81
III. Відмінюване	85
A. Відмінюване імен	85
I. Іменники	87
1. Рід мужеский	89
2. Рід женський	102
3. Рід середний	109
4. Іменники без однини	115
5. Іменники невідмінні	116
6. Чужі імена власні	116
II. Прикметники	117
III. Заіменники	121
1. Заіменники особові	122
2. Заіменник зворотний	122
3. Заіменники присвоєні	123
4. Заіменники вказуючі	123
5. Заіменники питайні	124

	стор.
6. Заіменники відносні	125
7. Заіменники неозначені	125
IV. Числівники	126
1. Числівники головні	126
2. Числівники порядкові	129
Б. Відмінюване дієслів	130
IV. Складня	147
А. Реченє	147
Реченє поєдинче	147
Поодинокі часті реченя	149
1. Присудок	149
2. Підмет	151
3. Предмет	152
4. Придаток прислівниковий	153
5. Придаток прикметниковий	154
Згода	155
Опуст частий реченя	157
Сполука речень	157
Реченя сполучені рівнорядно	159
Реченя сполучені підрядно	162
Б. Перепинанє	168
В. Части мови в реченю і форми відмінюваня	171
Про рід і число	171
Про відмінки	175
Відмінок 1-ий	175
Відмінок 2-ий	175
Відмінок 3-ий	180
Відмінок 4-ий	180
Відмінок 5-ий	181
Відмінок 6-ий	181
Відмінок 7-ий	186
Про прикметники	186
Про особи	187
Про заіменники	188
Про числівники	189
Про дієслова	190
Про прислівники	194

	стор.
Про приіменники	197
Про злучники	205
Г. Про лад слів у реченю	209
Додаток I. Руске віршоване	213
А. Рускі народні ритми	214
Б. Чужі ритми	228
Додаток II. Письмо церковно-словянське	234

Азбучний показчик.

(Числа товсти вказують §.)

а (голосозвук) 2, 3, *а*, *я* замість *ї* 35, 1,
а (злучник) 245, 2, 351, 2, 352.

азбука 39, 41.

апальогія 37.

б (шелестозвук) 6, в визвуку 26, 3, пе-
ред безголосими шелестозвуками 44;
-б (*би*) 48, *б*, 344.

бажаня 220.

безголосі шелестозвуки 6, 7, 44.

безпідметові реченя 226.

бесіда прима а залежна 249.

би 344; *бим*, *бись* 217.

бодай 342.

будучність 208, 332, 333.

букви 39—42, великі *б*. початкові 46.

було, *бувало* 340, 341.

бути 217, (злучка) 225, 329.

в (буква і звук) 5, 7, 42, 4, перед без-
голосими шелестозвуками 18, 1,
в визвуку 26, *в*, в назвуку 27, 1,
вставне 31.

види дієслів 54, 82—104.

визвук, зміни в визвуку 26.

випад шелестозвуків 20, голосозвуків
28, 2.

висказові реченя 252, 3, 245 при са-
мім кінці.

відмінки 116; відмінок 1-ий підметовий
284, 285; відм. 2-ий 286—301,
означає походження, причину, твор-
ця, родовід, матерію, цілість 287,
гагунок, властителя 288, приналеж-
ність, відм. пайковий, підметовий,
предметовий, часу, місця, порівна-
ня, .принципи 290, відм. пайковий
підметом або предметом 291, при

числівниках 292—296, в реченях
заперечених 297—299, у безпідмето-
вих реченях 300, з приіменниками
301, 2-ий відм. замість 4-ого 125,
145, 155, 170, 183, відм. 3-ий
предметовий 302, з приіменниками
303, етичний 325, замість 7-ого
130, 154, 173, 184, відм. 4-ий
предметовий, часу, простору, міри
304, предметовий в реченях без-
підметових 305, з приіменниками
306; відм. 5-ий 307, як підмет 308;
відм. 6-ий 309—314, начиня, засіб,
ріжниця, причина, посередник, міс-
це, вид, форма, спосіб, роля, при-
судок 309, відм. присудковий 310—
313, з приіменниками 314; відм.
7-ий 315—317.

відмінюване 116—218, іменн 116—205,
іменників 121—168, прикметників
169—176; замієнників 177—199,
особових 185, зворотного 186, при-
свойних 187, вказуючих 188—190,
питайних 191, відносних 193, нео-
значених 195—199, числівників
200—205, дієслів 206—218, сирі-
ставкованих 212.

відносні замієнники 193, реченя 252, 1.
віршованя гл. додаток 1-ий.

вісім 35 нотка 1

власні імена 51, 1, як писати 45, 3, 46
в, відмінюване чужих ім. власних
167, 168.

вставка голосозвуків 30, шелестозвуків
21, 31.

з 8, із ж 22, з в вивуку 26, з, вставне 31, перед ь 35 нотка 1, перед безголосими шелестозвуками 18, 1, мигчене 23, з а г 43, 6.

гадка гл. реченя.

глаголиця 39.

головні числівники 200; реченя головні 222, 242, 243.

голосові шелестозвуки 6, 7, 18, 44.

голосозвуки 1—5, без наголосу 28, 29, 43, 1, 2.

гражданка 39.

гть — ч, гти — чи 22.

гш — чш 35 нотка 1.

г 6, 12 (нотка), в вивуку 26, з, г а з 43, 6.

гатункові імена 51.

д 6, 11, 12 (нотка).

давноминувшість 211, 340.

двійня 117, 278, у імен. муж. 131, жеп. 146, серед. 156.

двозвуки (голосозв.) 4, 5, (шелестозв.) 9. двокропка 263, 264.

давнікність 2.

дієименник 210, 213, 336, із злучниками 337, приказовий 334.

дієприкметники 210, 338.

дієприслівники 210, 338.

дієслова 50, д. помічні і способові 54, класи дієслів 73, види 54, 82—104, дієслова доконані і недоконані 82, протягові і наворотові 83—88, паростковане і приставковане дієслів 89—103, перегляд 104, особи, числа, часи, способи, стани 206—209, форми дієсловні 210, відмінюване 206—218, дієслова перехідні 230, складня 329—338.

ділене слів 47.

доконані дієслова 54, 84.

дрожачі шелестозвуки 8.

дт — ст 22.

є 3, 28, 1, 43, 1, є замість є 23, 24.

еліптичні реченя 241, 251, 1.

етимологія людова 38.

етичний, 3-ий відмінок 325.

є 5, 2, 46, 6.

жс 7.

женіський рід 119, 120, 270—272.

з зь 6—12; з перед ь 33 нотка 1, приіменник з 346, 349, як прислівник 350, приставка 78, як писати 44, 3.

заіменники 50, Урупи 52, відмінюване 177—199, складня 324—327, 356, 357, з. особові 185, 324—326, зворотний 186, присвоєнні 187, вказуючі 188, 189, 273, 327, питайні 191, 327, 2, 3, 4, 356, 1, відносні

193, 327, 4, 356, 1, прозначені 195—199; частинці заіменникові 190, 192, 194, 198.

закінчене 56.

замірова звязь 245, 6, реченя замірові 252, 5.

запинка 260—264.

збірні імена 51, 3.

звуки мовні 1—38.

згода 237—240.

зложене слів 80, 81.

злучка 225.

злучники 50; співпорядковуючі 351, 352, підпорядковуючі 353, 354, як прислівники 355.

зміни звукові 17—38.

звіаки наведеня 267.

значіне слів 105—115.

и 3, 43, 1, 3.

й 7, 11, 42, 3, 6.

и вимова 35, 2.

і 3, 43, 3, 4.

і 42, 6, 43, 4.

-іс, -іс 43, 4.

ітане в складі замкнутім 32, 33.

імена 50, власні 45, 3, 46, 1, 51, 167, 168, гатункові, збірні, материй 51.

іменники 50, відмінюване 116—168.

к 6, 11, 12 нотка, перед ь 35 нотка 1.

кирилиця 39.

класи дієслів 73.

корінь 62.

кнопка 258

кт — хт, кти — чи 22.

л, ль 7, 10, 11, 42, 6, л перед -чик, -щина, -ший, -ство, -ский 43, 5.

лад слів 356—358.

людова етимологія 38.

м 8, 11.

материй імена 51.

минувшість 208, 331.

множина 117, 278—283.

мова мертва, письменна стр 3.

можливий спосіб 208, 344.

мужський рід 119, 120, 270—272.

мля — мля.. 35 нотка.

м'яккі шелестозвуки 10.

мигчене 23—25, л, нь тверднуть перед є 24; н, б, м не спинають м'ягчєня 25.

н, нь 8, 10, 11, н перед -чик, -щина, -ший, -ство, -ский 43, 5.

наворотові дієслова 54, 83—104.

наголос 14, 15, наголос реченя 15, ріжний наголос 15, по числівниках, у прислівників 16.

пазвук, зміни в вазвуку 27.

най 342.

нарічія, піднарічія стр. 4.

наростки 65, для творення іменників 66—69, прикметників 70—72, дієслів 73, 74, прислівників 75. чужі 67

наростковане дієслів 73, 89—104.

наслідкова зв'язь 245, , речення наслід-

кові 252, ,

не 345.

недоконані дієслова 54, 82—104.

нехай 342.

ні 345.

посові шестозвуки 8, 10, 11.

о 3, 28, 1, 43, 2.

-овий, -увий 43, 2.

однина 117, 278—283; іменники без

однини 164.

оклика 50.

оглядач 258.

опуст голосозвуків 30, шестозвуків

20, частий речення 241.

особи 206, 320—323.

п 6, 11.

павза 265.

пень слів 56, 63.

перезвук ікане 32, 33, п словотвор-

ний 36.

перепиране 257—267.

перечка 345.

песливі форми дієслів 74

питайні заіменники 191, 327, 356, 1;

речення питайні 220, 2, 252, 245

при кінці.

питайник 258.

питане 220, 2, 327, 2.

питомі слова 57.

підмет 221, 226, 227.

підметний стан 209.

підметові речення 226, 2.

побічні речення 222, 242, 243, 247—

256.

повноголос 33.

помічні дієслова 54.

порівнюване 72.

порівнюючі речення 252, зв'язь пор. 245.

початкові букви 41, 46.

правопись 39—49.

предмет 221, 228—230

предметний стан 209.

предметові речення 247 3.

придаток прислівниковий 221, 231—

233, прикметниковий 221, 234—

236.

придиховий звук 8, 11.

прикметники 50, відмінюване 169—176,

уживане прикметникових і іменни-

кових форм 318, 319.

прикметникові речення 247.

прилади мовні 1.

приподоблюване 37.

припустова зв'язь 245, речення прип.

252.

прислівники 50, 55, 339—345.

прислівникові речення 247.

приставки 77—79.

приставковане дієслів 77, 78, 89—104.

присудкові речення 247.

присудок 221, 223—225.

причинові речення 252, зв'язь прич. 245

проривні звуки 6.

протиснені звуки 7.

протягові дієслова 83—104.

прямий спосіб 208; бесіда пряма 249.

р 8, 11.

разом писати 48.

речене поєдинче 219, групи гадок 220,

частини речення 221, 223—236, ре-

чення головні а побічні 222, 242,

243, реч. безпідметові 226, еліп-

тичні 241, 251, 1, р. сполучені рів-

порядно 244—246, зв'язь злучна,

протиставна, причинова, наслідкова,

умовна, замірова, припустова, порів-

нююча, часова, висказова, питайна

245, речення стягнені 246, 251, 2, р.

сполучені підрядно 247—256, р. при-

судкові, підметові, предметові, при-

слівникові, прикметникові 247, р.

скорочені 251, 3, 253—256, речення

відносні, питайні, висказові, наслід-

кові, замірові, причинові, припуст-

ові, порівнюючі, часові, умовні 252.

роди 119, 120, 270—277.

розділка 48, б.

роззів 31

с, сь 7, 10, 11.

самозвуки = голосозвуки.

середній рід 119, 120, 270—277.

середник 263, 264.

синоніми 113

-ский, -ський 43, 5.

склади 13.

скобки 266.

скорочені речення 251, 3, 253—256.

скорочення 49.

слово 1, слова питомі а чужі 57—61;

словотворене 50—104.

словянські мови стр. 4.

співзвуки = шестозвуки.

сполука речень 242, 243.

спосіб висказу, прямий, приказовий,

можливий 208.

способові дієслова 54.

стан підметний а предметний 209.

ступеноване 72.

стягнені речення 246, 251, 2.

т, ть 6, 10, 11, 12 потка.

тверді шестозвуки 10.

тверджене 220.

IV

теперішність 208.

тт — *ст* 22.

у 2, 3, первісно *ок* 34.

умовна зв'язь 245, речення умовні 252.

уподібнене шелестозвуків 18—22, злек-
шене шелестозвучних груп 20—22.

ф 7, 11, 12 потка.

х 7, 11. *х* перед *ь* 35 потка 1.

и, *иь* 42, *з*, *и* перед *ь* 35 потка.

церковно слов'янський гл. введене, церк
слов. писмо гл додаток 2-й.

ч 42, *з*.

часи 208.

часові речення 252, зв'язь часова 245.

часті мови 50, в реченю 268; часті
речення 221, опуст частий речення

241

чи 343, 352, 354.

числа 117, 118, 207, 278—283

числівники 50, 53, відмішоване 200 —
202, числівники поділові 203, при-
слівники числівникові 204, числів-
ники порядкові 205, уживаня чи-
слівників 292—296, 328.

чужі слова 58—60, як писати 45.

ш 7, 11.

шелестозвуки 6—12, проривні 6, про-
тиснені 7, дрожачі, носові, приди-
хові 8, безголосі, голосові 9, 7, 44,
двозвуки 9, тверді, м'які 10, та-
блиця 11, 12

щ 42, *з*

ю 42, *б*.

ь 2 потка.

я 42, *б*, первісно *ек* 34.

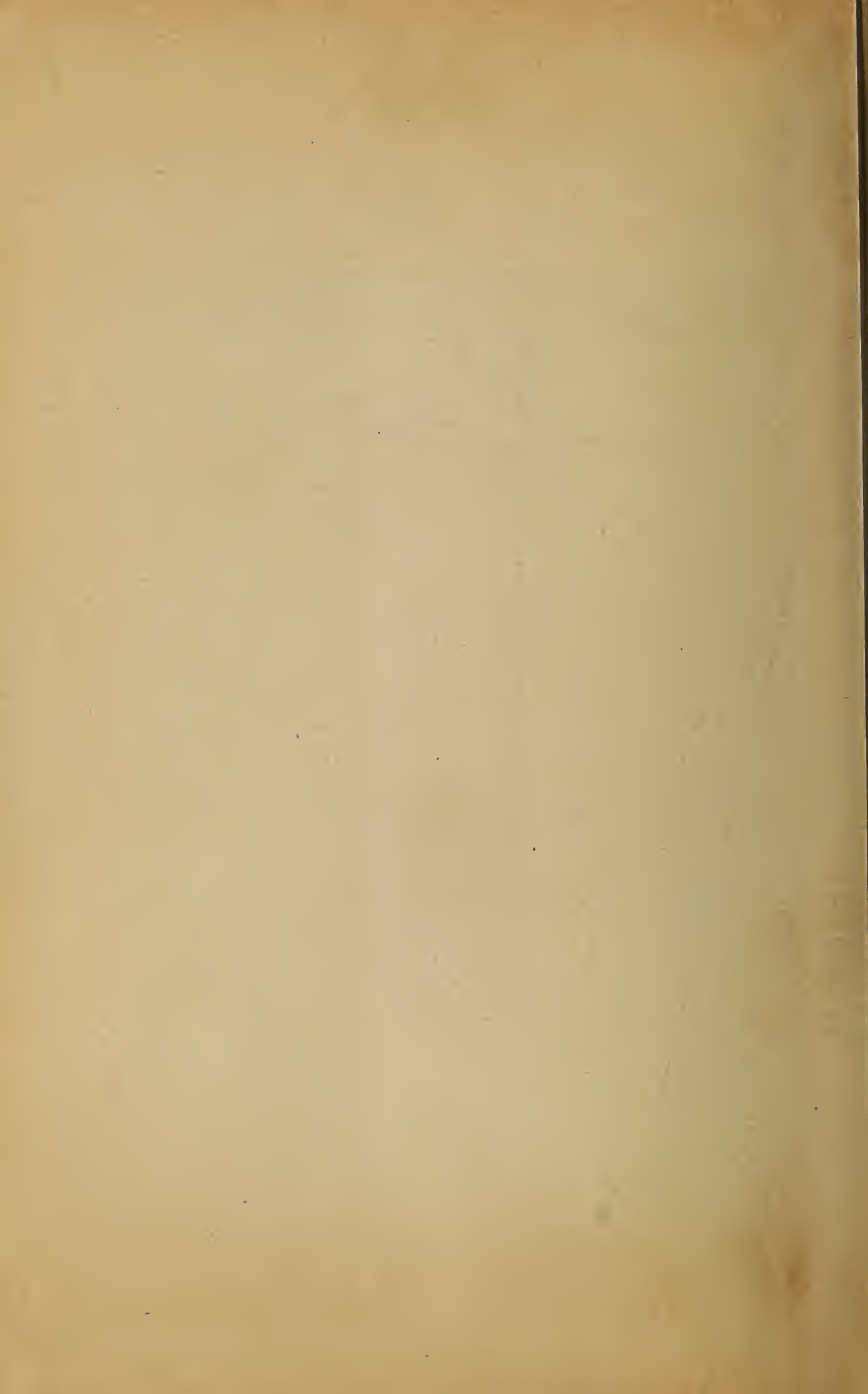
ь 42, *б*, 30, 43, *б*.

и 35, *з*, 30.

ь 2 потка.

П о м и л к а.

Стр. 31 р. 16 з д. чит. шелестозв'юком зам. голосозв'юком.

LoU.Gr
S6355ukr

583356

Smal-Stockl, Stephan

Українська граматика.

Transliterated: Ukrains'ka hramatika.

University of Toronto
Library

DO NOT
REMOVE
THE
CARD
FROM
THIS
POCKET

Acme Library Card Pocket
LOWE-MARTIN CO. LIMITED

